

LIETUVOS SÈKMÈS

LIETUVOS RESPUBLIKOS
SEIMAS

LIETUVOS SĖKMĖS

Vilnius 2024

Projekto vadovas

Lietuvos Respublikos Seimo Ateities komiteto pirmininkas
prof. dr. Raimundas Lopata

Sudarė:

Alfonsas Eidintas, Luras Bielinis, Ginas Dabašinskas,
Gediminas Kašėta, Arūnas Augustinaitis
(Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos
Strateginio prognozavimo skyrius)

Viršelyje Algirdo Kumžos nuotrauka
„Lietuvių alpinistų ekspedicija
į Sisia Pangmos viršūnę, 8046 m.
(Tibetas, 2004 m. gegužė)“.

Bibliografinė informacija pateikiama
Lietuvos integralios bibliotekų informacijos
sistemos (LIBIS) portale *ibiblioteka.lt*.

ISBN 978-609-8143-36-2

© Lietuvos Respublikos Seimo kanceliarija, 2024
© Raimundas Lopata, 2024
© Alfonsas Eidintas, 2024
© Luras Bielinis, 2024
© Ginas Dabašinskas, 2024
© Gediminas Kašėta, 2024
© Arūnas Augustinaitis, 2024

Turinys

Pratarmė	10
Leidinio sudarytojų pratarmė	12
LIETUVA IR UŽSIENIO ŠALYS	
1. Rytų partnerystė	21
2. NATO aukščiausiojo lygio susitikimas Vilniuje 2023 m.	25
3. NATO viešasis forumas Vilniuje	30
4. Lietuva atsigręžia į Indijos ir Ramiojo vandenynų regioną	31
5. Ateities komitetas ir Pasaulinis parlamentinis kongresas „Pasaulio ateitis“	37
GYVENIMO RIMTIES UŽTIKRINIMAS	
6. Stipresnė Lietuvos kariuomenė. Subalansuotas dėmesys kariams, ginkluotei, amunicijai ir infrastruktūrai	41
7. Sukurtos NATO sąjungininkų priėmimo sąlygos	43
8. Lietuva – tarp aukščiausiai tarptautinės kibernetinio saugumo bendruomenės vertinamų valstybių	44
9. Krizių valdymo sistema	45
10. Instrumentalizuotos migracijos suvaldymas	48
DEMOGRAFINĖS PROBLEMOS IR KAIP JAS SPRĘSTI	
11. „Globalios Lietuvos“ idėja – valstybės ir diasporos vienybei	50
12. Ryškinamos egzistencinės Lietuvos demografinės problemos	53
13. Viltingi bedarbių sostinės Akmenės demografiniai pakitimai	61
14. „Teltonikos“ poveikis Molėtams...	65
15. ...ir Vilniui	67

TEISĖ IR TEISINGUMAS

16. Lietuvos lyderystė siekiant atsakomybės už tarptautinius nusikaltimus	69
17. Lietuvos pastangos įkurti specialųjį tarptautinį baudžiamąjį tribunolą	71
18. Bausmių vykdymo sistemos pertvarka ir pusiaukelės namų plėtra	71
19. Įvykio vietos fiksavimo kvadrokopteriu ir 3D skaitytuvu, 3D modeliavimo ir vizualizacijos metodai	73
20. Lietuvos teismų informacinė sistema	74

ENERGETIKA IR GAMYBA

21. Didžiausias Europoje baterijų sistemų parkas	75
22. Lietuvos elektros energetikos sistemos sujungimas su kontinentinės Europos elektros tinklais darbui sinchroniniu režimu	76
23. SGD laivas-saugykla kaip regiono energetinio saugumo garantas	77
24. Gamindami cementą aplinką teršiamo mažiau	79

TRANSPORTAS

25. Klaipėdos valstybinio jūrų uosto gilinimas	80
26. Modernizuotas laivybos kelias Nemunu	81
27. Geležinkelių veiklos transformacija	82
28. Projektas „Via Baltica“	83

FINANSAI IR MOKESČIAI

29. Nemokumo procesų informacinis portalas	84
30. Lietuvos finansinių technologijų sektorius	86
31. Žaliųjų finansų institutas	90
32. Bendra valstybės įstaigų buhalterinės apskaitos tvarkymo informacinė sistema	92
33. Tiesioginės užsienio investicijos Lietuvoje	93

34. Elektroninio deklaravimo informacinė sistema	95
35. Valstybės duomenų agentūra	97
36. Pinigų plovimo prevencijos kompetencijų centras	99
37. Elektroninė muitinė	102

ADMINISTRAVIMAS

38. Kovai su neteisėtomis statybomis pasitelkiami bepiločiai orlaiviai	105
39. Nacionalinė miškų inventorizacija	106
40. Kooperacijos plėtra – žemės ūkio kooperatyvas „Pienas LT“	110
41. Naujovė Lietuvoje – moderni automatinė laukų nuolatinio stebėjimo sistema	111
42. Lietuvos pasididžiavimas – produktai su saugomų nuorodų ženklais	112
43. Sukurta moderni keleto pajamų šaltinių pensijų sistema	114
44. VMI e. deklaravimo sistema („Oracle Lithuania“)	116
45. Elektroniniai nedarbingumo pažymėjimai („Oracle Lithuania“)	117
46. „Kauno švara“ dirba švariai	118
47. Užstato už vienkartinės pakuotes sistema – pavyzdys kitoms valstybėms	120

SOCIALINĖ RŪPYBA

48. Institucinės globos pertvarka	124
49. Socialinių paslaugų kokybės gerinimas	125
50. Socialinių paslaugų srities darbuotojų profesinių kompetencijų tobulinimo centras	128
51. Žmonių su negalia globos deinstytucionalizacija	129
52. Vaiko teisių apsaugos sistemos reforma	132
53. Naujas modernus Darbo kodeksas	135
54. Mokesčių ir išmokų mikrosimuliacinio modelio „Euromod“ įdiegimas	137
55. Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje reforma	138

56. Lygių galimybių užtikrinimas Lietuvoje	140
57. Asmeninė pagalba žmogui su negalia	141
58. Lietuvoje sukurta pagalbos nuo nusikalstamų veikų nukentėjusiems asmenims sistema	142
59. Skaidriai dirbančio asmens identifikavimo kodas	143

KULTŪROS RAIDĄ

60. Gaminame (kuriame) filmus	146
61. Turime kultūros pasą	148
62. Lietuvos bibliotekų modernizavimo programa	149
63. Kauno modernizmo architektūros įtraukimas į UNESCO Pasaulio paveldo sąrašą	152

ŠVIETIMAS IR MOKSLAS

64. Lietuvos švietimo sistema gana teisinga	154
65. 2021 m. Lietuva tapo viena iš Ekstremalios šviesos infrastruktūros Europos mokslinių tyrimų infrastruktūros konsorciumo (ELI ERIC) steigėjų	159
66. Lietuva – kosmoso valstybė	161
67. Valstybės pažangos strategijos „Lietuvos ateities vizija „Lietuva 2050“ parengimas	162

MOKSLININKAI

68. Praeities ir ateities maisto keliai	170
69. Informatikos konkursas „Bebras“, arba gebėjimų remtis technologijomis, o ne nuo jų priklausyti, ugdymas	171
70. Genų molekulinės žirklys	173

AUKŠTOSIOS TECHNOLOGIJOS IR INOVACIJOS

71. Renginys „Startup Fair“ ir milžiniško Lietuvos startuolių ekosistemos augimo pradžia	176
72. „Kosminis“ lietuviškas internetas	178
73. 5G interneto ryšio galimybių pasaulis	179

74. Plačiajuosčio palydovinio interneto „Starlink“ paslaugos	181
75. Bendrovei „Neo group“ išduotas cheminio perdirbimo technologijos patentas	183
76. Įmonė „Solitek“ – tvariausia saulės modulių gamintoja pasaulyje	184
77. Lietuvoje kuriamas didžiausias Europoje biotechnologijų miestas	188

TURIZMAS IR POILSIS

78. Medžių lajų takas Anykščiuose. Kaip unikalus objektas paskatino pažintinį turizmą	191
79. Dviračių ir pėsčiųjų tako Smiltynė–Nida rekonstrukcija	194
80. Lietuviai ilsisi klausydamiesi savo šalyje pagamintų vinilinių plokštelių	195

SPORTAS IR TRADICIJOS

81. Apie Vytį, žirgus ir raitelius. Tradicijos galia	197
82. Kvietimai judėti	213
83. Judėti kviečiami ir kiti	214
84. O Rūta Meilutytė sau plaukia, ir viskas	215

PRATARMĖ

Matyt, derėtų pradėti nuo aplinkybių, kurios paskatino rasti šį leidinį. Viena jų – atsitiktinė. Per pertrauką tarp Seimo plenarinių posėdžių akys stabtelėjo prie nerūpestingai pamestos neišvaizdaus skandinaviško dizaino, bet didesnio formato (20 x 25 cm) knygos. Pavadinimas – „100 Suomijos naujovių“. Ir dar lipdukas – „Suomijos prezidentės Tarja Halonen pratarmė“. Atsiverčiau.

„Pasaulis sparčiai keičiasi, tai kaip mes galime nugalėti ateities iššūkius? Mes privalome į viską žvelgti plačiau. Suomijoje, kaip ir daugelyje kitų šalių, metodai ir sistemos buvo sukurti tam, kad būtų galima skatinti naujoves ir jomis pasinaudoti. Sėkmė priklauso ne vien nuo mokslo ir technikos išradimų, nors jie ir labai padeda“¹, – 2010 m. išleistoje knygoje rašė Suomijos prezidentė Tarja Halonen. Dar pridūrė: „Daugelis šioje knygoje pateikiamų inovacijų Suomijoje buvo įgyvendinamos keletą dešimtmečių, jos tikriausiai bus tęsiamos ir artimiausioje ateityje.“ Prezidentė kvietė suomių naujovių ir sėkmių pavyzdžiu ateities akimis žvelgti į pasaulį.

Sakykime, prisiminiau. Tarja Halonen garsi ne tik tuo, kad tapo pirmąja moterimi Suomijos prezidente (2000–2012 m.), be kita ko, apdovanota ir Vytauto Didžiojo ordino Didžiuoju kryžiumi, bet ir tuo, kad aktyviai dėjo pastangas įtvirtinti Suomijos parlamente (Suomijos Respublikos Eduskuntoje) Ateities komitetą kaip nuolatinį.

Dirstelėjau į turinį. Ir štai suomių naujovė Nr. 3 – Eduskuntos Ateities komitetas. Skaitau: „Tai kol kas vienintelis pasaulyje komitetas, kuriame parlamento nariai sutelkia dėmesį į su ateitimi susijusius dalykus.“²

Šyptelėjau. Vartant suomių leidinį 2023 m. pradžioje pasaulio valstybių parlamentuose nuolatinių Ateities komitetų buvo beveik dvi dešimtys.

¹ Ilkka Taipale (red.). *100 Suomijos naujovių*, Vilnius, 2010. (Puslapiai nenumeruoti, tai, regis, irgi naujovė.)

² *Ten pat*. Kaip minėjau, puslapiai nenumeruoti.

Beje, Lietuvos Respublikos Seimas, prieš kelerius metus įsteigęs Ateities komitetą, tapo antruoju parlamentu Europoje, turinčiu tokią instituciją. Kaip pastabą parašėte paminėsiu, kad visų jų, kaip ir dar kelių dešimčių nacionalinių ir tarptautinių institucijų, telkiančių dėmesį į ateities dalykus, atstovai Lietuvos Respublikos Seimo Ateities komiteto kvietimu buvo susirinkę Vilniuje 2023 m. gegužę į Pasaulinį ateities kongresą.

Bet štai suomių 100 naujovių (sėkmių) pavyzdys tiesiog privertė paklausti: o kaip mes? Ar galėtume pateikti lietuvišką variantą? Juoba kad 2024-aisiais minime savo buvimo visateisiais Europos Sąjungos (ES) ir Šiaurės Atlanto sutarties organizacijos (NATO) nariais dvidešimtmečius.

Suprantu, kad ši antroji aplinkybė daugeliui gali sukelti ironišką šypseną: esą tik progomis, minėjimais, ritualais ir gyvename. Atsakyčiau, kad tam tikrą svorį tam tikri dalykai įgyja būtent per progas, minėjimus ir ritualus. Ypač tada, kai jie padeda atsakyti į kitados taiklų prof. Leonido Donskio klausimą: ar mes praeities valdovai, ar ateities tarnai?

Priminsiu, kad stojome į ES ir NATO ir jose esame, semdamiesi iš jų sau galios, o savo galia, kokia ji bebūtų, stiprindami ES ir NATO, t. y. galvodami apie mūsų Respublikos ateitį.

Prof. dr. Raimundas Lopata

Lietuvos Respublikos Seimo Ateities komiteto pirmininkas

Leidinio sudarytojų pratarmė

Pasakojimus derėtų pradėti nuo dviejų esminių, egzistencinių pergalių – Lietuvos Tarybos nutarimo 1918 m. vasario 16 d. atstatyti Lietuvos valstybę ir Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo 1990 m. kovo 11 dieną, taip pat nuo Lietuvos valstybės pripažinimo istorijų, jos sėkmingos veiklos diplomatiroje ir dvišaliuose santykiuose apžvalgų, tačiau tai analizuoja istorikai ir jau yra išleidę didelės apimties monografijų. Nebijokite to, skaitykite. Dabartiniame laikmetyje irgi yra daugybė istorijų, kuriomis pagrįstai galime didžiulotis, kurias prisimename kaip šiuolaikinės Lietuvos ekonomikos, verslo, kultūros, mokslo istorijos faktus, reiškinius.

Šis leidinys nėra Lietuvos istorija. Lygiai taip pat tai nėra visų praėjusių metų nuo pat 1990-ųjų sėkmių rinkinys, tačiau visa buvusioji istorija paskatino gimti tas istorijas, kurias ir užsimejome papasakoti.

Išsivadavusi iš okupacijų, atkūrusi nepriklausomybę Lietuva, kaip ir kitos jos kaimynės, siekė kuo greičiau integruotis į svarbiausias demokratinio Vakarų pasaulio tarptautines organizacijas ir tapti visateise valstybe. 1991 m. rugsėjo 17 d. Lietuva priimta į Jungtinių Tautų (JT) organizaciją, 1991 m. pabaigoje – į JT specializuotas įstaigas (Švietimo, mokslo ir kultūros organizaciją (UNESCO), Tarptautinę darbo organizaciją ir kt.), 1993 m. priimta į Europos Tarybą.

Pirminė prielaida Lietuvai įsilieti į vakarietiškas saugumo struktūras buvo sėkmingas Rusijos kariuomenės išvedimas 1993 m. rugpjūčio 31 d. – tai išskirtinė, didelės sėkmės istorija.

Būta ir daugiau sėkmės istorijų, nebūtinai karinėje, bet ir saugumo garantijų sferoje. Šalies politinių partijų tikslas buvo aiškus nuo pat 1994 m. sausio – tapti Europos Sąjungos ir demokratinių Vakarų šalių gynybinio aljanso – NATO nare. Narystė reikalavo atlikti didelius namų darbus, vykdyti reformas visose gyvenimo srityse. Tie mūsų piliečių kūrybiniai darbai keitė, modernizavo šalies gyvenimą. Lietuva vis labiau atitiko keliamus

narystės reikalavimus, jos diplomatija darniai veikė, su Lietuvos pasiekimais ir ambicingais tikslais supažindindama kitas šalis. Jau 2000 m. gegužės 18–19 d. Vilniuje įvyko devynių NATO kandidačių užsienio reikalų ministrų susitikimas, kuriame paskelbtu Vilniaus pareiškimu patvirtintas įsipareigojimas kartu su Europos valstybėmis, Jungtinėmis Amerikos Valstijomis ir Kanada kurti vieningą bei laisvą Europą. Šio susitikimo dalyvės (vėliau prisijungus ir Kroatijai) susibūrė į Vilniaus dešimtuko grupę. Priimta bendra deklaracija dėl NATO plėtros ir įvardyti Vilniaus dešimtuko grupės bendradarbiavimo principai. Įgyta patirties rengiant svarbius tarptautinius forumus – 2001 m. gegužės 27–31 d. Vilniuje vyko NATO Parlamentinės Asamblėjos pavasario sesija.

2002 m. lapkričio 21 d. Prahoje septynios NATO kandidatės – Bulgarija, Estija, Latvija, Lietuva, Rumunija, Slovakija ir Slovėnija – pakviestos pradėti derybas su Šiaurės Atlanto sutarties organizacija dėl narystės. 2003 m. kovo 26 d. pasirašyti pakviestųjų kandidačių prisijungimo prie Vašingtono sutarties protokolai. 2004 m. kovo 1 d. NATO Generalinis sekretorius Jaapas de Hoopas Schefferis pranešė Lietuvai ir dar šešioms pakviestosioms į Aljansą šalims, kad prisijungimo prie Aljanso protokolams pritarė visos devyniolika dabartinių NATO valstybių narių, ir pakvietė Lietuvą pradėti Šiaurės Atlanto sutarties ratifikaciją. 2004 m. kovo 29 d. Lietuva tapo NATO nare.

Lietuvos žmonės dirbo sunkiai, atkakliai. Jų pasiaukojamomis pastangomis 2004 m. Lietuva įstojo į dar vieną svarbią organizaciją – Europos Sąjungą (ES). Narystė ES vertė atlikti daug pertvarkų visose gyvenimo srityse, kad šalis atitiktų nustatytus šios narystės kriterijus. Nauda buvo abipusė, bet mums ji buvo svarbiausia. Įstojus į ES padidėjo Lietuvos prekybos ir eksportuojamų prekių gamybos apimtis. Tai padidino Lietuvos eksportą į kitas šalis, skatino užsienio kapitalo investicijas į Lietuvos ekonomiką, paaštrino konkurenciją, sudarė sąlygas racionaliau naudoti ir paskirstyti ekonominius veiksnius (darbo ir kapitalo). Narystė ES apribojo Lietuvos Vyriausybės galimybes tiesiogiai ar netiesiogiai kištis į ūkio funkcionavimą ir suteikė daugiau laisvių ir galimybių Lietuvos įmonėms bei vartotojams. Kita vertus, privalomas ES sprendimų vykdymas kartais sukelia diskusijų dėl tautos suvereniteto suvaržymo, tačiau mainais atsivėrė naujos rinkos, prasidėjo pramonės demonopolizacija, padidėjo darbo

efektyvumas, prekių ir paslaugų pasiūla, atsirado naujų galimybių plėtoti švietimą, kultūrą, spręsti socialines problemas. Narystės ES naudą greitai pajuto kiekvienas Lietuvos pilietis.

Integracija į Vakarų struktūras darė šalį vis pastebimesnę, Lietuva neretai atsidurdavo žinomų tarptautinių organizacijų dėmesio centre, ypač ėmusi joms pirmininkauti. Pažymėtina Europos saugumo ir bendradarbiavimo organizacija, arba ESBO, (angl. *Organization for Security and Co-operation in Europe*, OSCE) – didžiausia Europos regioninė tarptautinė organizacija, turinti būstinę Vienoje, vienijanti 57 Europos, Šiaurės Amerikos ir Centrinės Azijos valstybes bei 11 valstybių partnerių. Norisi pabrėžti, kad 2011 m. Lietuva pirmininkavo ESBO. Vilniuje 2011 m. gruodyje surengtame ESBO Ministrų tarybos susitikime buvo priimti sprendimai dėl ESBO vaidmens stiprinimo konfliktų prevencijos ir valdymo srityje, kovos su transnacionalinėmis grėsmėmis. Įgyvendindama demokratinės visuomenės principus Lietuva drauge darė poveikį kitoms šalims ir noriai dalijosi savo pasiekimais, daug prisidėjo atnaujinant oficialias derybas dėl konflikto Moldovoje, taip pat aktyviai dirbo žmogaus teisių ir laisvių (ypač žodžio laisvės stiprinimo ir žurnalistų saugumo) klausimais. Pirmininkaujant Lietuvai buvo sustiprintas ESBO vaidmuo energetinio saugumo ir transporto infrastruktūros plėtros srityje.

Negana to, patirtis diplomatijoje kaupta 2013 m., kai Lietuva pirmininkavo Europos Sąjungos Tarybai, o 2014–2015 m. mūsų valstybė gavo Jungtinių Tautų (JT) Saugumo Tarybos nenuolatinės narės statusą. Tai buvo tokie rimti pasiekimai, kad net svaigo galvos, nes 1990 m. apie tai vargiai galėjome net svajoti.

Primename tai tik todėl, kad kiekvienas Lietuvos žingsnis tarptautinėse organizacijose buvo svarbus, o įsipareigojimai vykdyti būtinas pertvarkas, reformas keitė šalį. Pailiustruosime tai viena nesena istorija – Lietuvos narystės Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijoje istorijos apžvalga. Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacija (EBPO; angl. *Organisation for Economic Co-operation and Development*, OECD) – laisvosios rinkos ir demokratijos principais besivadovaujanti tarptautinė organizacija, plėtojanti naujas ekonominės ir socialinės politikos gaires, diegianti gerąsias pasaulines praktikas organizacijos narių ir valstybių partnerių viešosios politikos srityse. EBPO yra tarsi valstybių narių partnerė, padedanti

įgyvendinti reformas, skirtas gyventojų gerovei užtikrinti. Narystė šioje organizacijoje suteikia šalims prieigą prie ekspertizės, analizės, naujausių duomenų, statistikos ir pažangiausių praktikų. EBPO svarstomų klausimų spektras – platus: makroekonomika, finansai, aplinkosauga, švietimas, mokslas, technologijos, prekyba, inovacijos. Organizacija išaiškina tobulintinas sritis ir teikia pasiūlymus bei rekomendacijas, subrandintas ilgamečio įvairių praktikų ir jų rezultato stebėjimo, ekspertinio bei mokslinio vertinimo.

Natūralu, jog tapusi ES, NATO, Pasaulio prekybos organizacijos nare Lietuva buvo pasirengusi prisijungti ir prie EBPO šeimos. Šį tikslą Lietuvoje rėmė visų politinių partijų, verslo ir akademinės bendruomenės atstovai. Reikėjo daugelio pastangų ir darbų, kol 2015 m. birželį EBPO Tarybos susitikime buvo oficialiai priimtas sprendimas pakviesti Lietuvą pradėti stojimo į EBPO procesą. Tai atvėrė kelią intensyviai bendradarbiavimui dvidešimt vienoje srityje, buvo pateiktos rekomendacijos, kurias įgyvendinusi Lietuva priartėjo prie pažangiausių šalių švietimo, inovacijų, valstybės valdomų įmonių, viešojo administravimo, investicijų, kovos su korupcija ir kitose srityse.

2018 m. gegužės 3 d. EBPO Taryba Lietuvą pakvietė tapti 36-ąja organizacijos valstybe nare. Lietuvos Respublikos Prezidentei Daliai Grybauskaitėi pasirašius Lietuvos narystės susitarimą su EBPO, o Seimui jį ratifikavus, Lietuva visateise EBPO valstybe nare tapo 2018 m. liepos 5 d. Tai buvo sėkmės istorija – trejus metus trukęs Lietuvos stojimo į EBPO procesas buvo vienas greičiausių ir efektyviausių per visą EBPO istoriją bei žymėjo įspūdingą įgyvendintų reformų mastą – pakeista per 50 nacionalinių teisės aktų, įgyvendinta reikšmingų reformų valstybės valdomų įmonių, žemės nuosavybės, atvirumo investicijoms ir nacionalinio saugumo suderinamumo, paslaugų rinkos atvėrimo srityse, sėkmę užtikrino glaudus tarpinstitucinis bendradarbiavimas. EBPO rekomendacijos ir pozicijos turi didelį svorį Pasaulio prekybos organizacijoje. EBPO taip pat yra Didžiojo septyneto (G7) ir Didžiojo dvidešimtuko (G20) idėjų kalvė bei kuria tarptautinius standartus mokesčių, atsakingo verslo elgesio ir kitose srityse.

EBPO atvėrė Lietuvai galimybę kartu su didžiausiomis pasaulio ekonomikomis prisidėti prie globalios politikos formavimo, ši organizacija padeda tobulinti valstybės valdymą, vystyti ekonomiką. EBPO narių dalijimasis duomenimis ir ekspertizės praktika sudaro sąlygas Lietuvai naudotis kitų

šalių patirtimi ir rekomendacijomis. Narystė EBPO – svarbus kokybės ženklas užsienio investuotojams, rodantis, kad Lietuva yra ekonomiškai stipri ir stabili šalis, laikosi tarptautinių standartų, prisideda prie savo ekonominių ir finansinių reitingų gerinimo bei didina savo patrauklumą užsienio verslui. Lietuvai būnant EBPO nare susiformavo esminiai mūsų šalies prioritetai organizacijoje: EBPO darbo su Ukraina stiprinimas, parama EBPO iniciatyvoms, stiprinančioms organizacijos išorės bendradarbiavimą, vertybių ir standartų sklaidą, taisyklėmis grindžiamos tarptautinės tvarkos gynimas.

Apie tokias ir panašias sėkmės istorijas, Lietuvos įtaką Rytų partnerystei, paramą Ukrainai, ekonominę, kultūros ir mokslo pažangą ir pasakojama šiame išskirtiniame leidinyje. Tas išskirtinumas verčia pradėti kalbą ne nuo to, apie ką šis leidinys, o ko jame nesitikėti ir į ką jis nepretenduoja.

Visų pirma, tai nėra mokslo darbas, kuriame analizuojama šalies pažanga atskirose srityse ir jos raidos visuma. Tai nėra ir šalies diplomatijos, karybos, ekonomikos, finansų, transporto, verslo, kultūros, mokslo ir sporto raidos ir pasiekimų apžvalga, tyrimas, apibendrinamoji studija. Tai net nėra pačių geriausių ir pačių sėkmingiausių istorijų rinkinys. Greičiau tai – iliustracija to, ką ne taip seniai, faktiškai vos per kelis paskutinius dešimtmečius ar net mažiau padarė atskiri Lietuvos ministerijų ir jų padalinių, agentūrų, verslo konfederacijų ir jų narių atstovai, išradėjai ir mokslininkai, apie ką, tuo pasididžiudami, gali ir nori jums papasakoti. Tiesiog imti ir pristatyti visuomenei savo darbus – sėkmės istorijas arba pavienius pasiekimus, asmeninius ir kolektyvinius laimėjimus, kuriuos visų pirma jie patys laiko svarbiais, kurie, jų nuomone, veikia atskirų mūsų valstybės gyvenimo sričių pažangą, modernėjimą, nes tai jau turi ir turės nemažą reikšmę tolesniame mūsų visuomenės ir atskirų jos segmentų, kad ir pačių mažiausių, gyvenime. Galų gale tai – žmonių pasakojimai apie savo darbą, kuris buvo jiems svarbus ir bus svarbus didelėms ar mažesnėms visuomenės grupėms, visai Lietuvai.

Šiame leidinyje perskaitysite apie tai, kaip Lietuva tapo kosmoso valstybe, 2014 m. mūsų mokslininkams paleidus į Žemės orbitą pirmąjį mūsų palydovą „LitSat-1“. Šis įvykis nebuvo atsitiktinis arba skirtas „tik varnelei užsidėti“ prie dar vieno Lietuvos pasiekimo. 2017 m. į kosmosą pakilo dar vienas Lietuvos palydovas, o 2021 m. keturios Lietuvos kosmoso įmonės įkūrė klasterį, padedantį konkuruoti pasaulinėje kosmoso pramonėje mažų

palydovų srityje. Tai nėra vienintelė Lietuvos mokslininkų pergalė. Visi žinome apie Lietuvos lazerius ir jų kokybę, bet faktas, kad 2021 m. Lietuva kartu su Čekija ir Vengrija įsteigė Ekstremalios šviesos mokslinių tyrimų infrastruktūros Europos mokslinių tyrimų infrastruktūros konsorciumą (angl. *Extreme Light Infrastructure Research Infrastructure Consortium*), yra ne toks žinomas. Šioje organizacijoje mūsų valstybė turės balsavimo teisę svarbiais strateginiais klausimais, darysiančiais įtaką pasaulinei lazerių pramonei.

Pasididžiavimą kelia ir pasakojimai apie baigtus socialinės rūpybos projektus. Šioje srityje nuo 2014 m. vykdoma institucinės globos pertvarka siekiant sudaryti galimybę be tėvų globos likusiems vaikams augti saugioje ir jų raidai palankioje aplinkoje. Tai pačiais metais prasidėjo ir žmonių su negalia globos deinstitutionalizacija: atsisakoma jų apgyvendinimo globos įstaigose praktikos ir suteikiamos galimybės jiems gyventi visavertį gyvenimą bendruomenėje arba šeimos aplinkoje. Nuo 2021 m. Lietuvoje pradėta teikti ir asmeninė pagalba žmonėms su negalia.

Finansų ir mokesčių srityje optimizuotas administravimas, nes pradėjo veikti bendra valstybės įstaigų buhalterinės apskaitos informacinė sistema, elektroninio deklaravimo sistema, pinigų plovimo prevencijos kompetencijų centras, atsirado nemokumo procesų informacinis portalas. Lietuva yra didžiausias finansinių technologijų centras visoje ES pagal išduotų šio sektoriaus licencijų skaičių. Lietuviško interneto pozicijos, palyginti su kitomis šalimis, dar labiau sustiprės visa jėga įsisukus 5G ryšio tinklui.

Tačiau yra ir kitų sričių, kuriose Lietuva veržiasi į pasaulinius lyderius. Klaipėdoje veikiančios gamyklos „Neo Group“ inžinierių jėgomis sukurta ir tarptautiniu patentu patvirtinta unikali pasaulyje PET pakuočių perdirbimo technologija. Vienintelė saulės modulių ir energijos kaupimo sistemų gamintoja Lietuvoje „Solitek“ tapo pirmąja ir vienintele įmone pasaulyje saulės modulių gamybos rinkoje. Vilniuje pradėtas plėtoti didžiausias Europoje biotechnologijų miestas „Bio City“, į kurį per dešimtmetį planuojama investuoti apie 7 mlrd. eurų.

Dar keli pavyzdžiai. Kultūros srityje per dešimtmetį visko vyko tiek, kad drąsiai būtų galima sudaryti atskirą leidinį „100 Lietuvos kultūros laimėjimų“, todėl čia minimi tik keli projektai – lietuviškas kinas ir kultūros paso projektas, daugiametė Lietuvos bibliotekų modernizavimo programa ir

Kauno modernizmo architektūros įtraukimas į UNESCO Pasaulio paveldo sąrašą, suteikiantį mūsų „laikinajai sostinei“ tarptautinį įvertinimą, o ateityje – tvarų žinomumą.

Keli žinomi vardai asocijuojasi su mokslo pasiekimais. Vilniaus universiteto Gyvybės mokslų centro profesoriaus Virginijaus Šikšnio grupė, ilgus metus triūsianti biochemijos srityje, pasiekia Nobelio premijos lygmens rezultatų. Prieš du dešimtmečius profesorei Valentinai Dagienei inicijavus konkursą „Bebras“, dabar jis pritraukia apie 2 mln. vaikų visame pasaulyje ir išrenkamas geriausiu mokomuoju modeliu. Ir daug kitų pasiekimų rasite šiame leidinyje.

Kodėl tokias ir dar kitas istorijas norime pristatyti, jas papasakoti? Kodėl Lietuvos Respublikos Seimo Ateities komitetas ir Nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Strateginio prognozavimo skyrius 2023 m. rugsėjo 25 d. raštu Nr. S-2023-4121 „Dėl leidinio „Lietuvos sėkmės“ kreipėsi į ministerijas, joms pavaldžias agentūras, siūlydami parengti leidinį, kuriame būtų aptarti svarbiausi nacionalinio lygmens įvairių sričių laimėjimai (inovacijos, iniciatyvos, projektai, proveržiai, produktai ir pan.), kurie keitė, keičia ir keis Lietuvą ateityje? „Prašome pristatyti pagrindinius Jūsų Ministerijos (ir jos pavaldžių įstaigų) srities laimėjimus, inovacijas, projektus, kuriuos pavyko sėkmingai įgyvendinti per pastarąjį dešimtmetį. Esame įsitikinę, kad tokių pavyzdžių tikrai turite. Jais labai svarbu pasidalyti su žmonėmis, stiprinant motyvaciją, ugdant patriotizmą, įkvepiant pasitikėjimą savimi, rodant artimiausios ir tolimesnės ateities perspektyvą,“ – buvo sakoma tame rašte. Kadangi dėmesys atkreiptas į naujausias, paskutiniame dešimtmetyje įvykusias institucijų žmonėms svarbias įvairiausių sričių istorijas, šios institucijos Seimo Ateities komitetui ir atsiuntė daugiausia gana sausas ataskaitas kaip gerai atliktų darbų faktus, padarytus atradimus, įdiegtas naujoves, dėl kurių daugybė žmonių dirbo mėnesius, metus, dešimtį metų. Juos publikuoti verta jau vien todėl, kad viešojoje erdvėje, net jei tokie dalykai ir buvo minėti ar kada nors aprašyti, jie nėra tokie patrauklūs, kad ilgai liktų žiniasklaidos horizonte ir visuomenėje sklistų kaip ilgai įsimenančios, svarbios sėkmės istorijos.

Iš praeities semiamo stiprybę, bet juk gyvename ne praeitimi, o šiandien. Šių dienų mūsų pasiekimai, sėkmės istorijos mums svarbios ir

reikalingos žinoti kuo tiksliau prognozuojant ateitį, numatant tendencijas, todėl tokios visų mūsų gyvenimą keitusios, keičiančios ir, tęsiamos kitais pavidalais, tikrai keisiančios istorijos neturėtų būti pamiršamos. Net ir jeigu čia jos pateikiamos daugiausia kaip trumpi, informaciniai pasakojimai, jeigu sudaro tik dalį visų šalies pasiekimų, jeigu atėjo iki skaitytojo gal ir atsitiktinai ir nėra visuminės, išgrynintos, išskirtos kaip pačios geriausios ir neapėpia visų gyvenimo sričių, jas vis tiek verta ir pravartu žinoti. Daugelis tų istorijų buvo ir yra žinybų rūpestis, jas galima pavadinti žinybinėmis. Ar dėl to „žinybiškumo“ jos turi būti ir likti kitiems nežinomos?

Vieni mums atsiųsti faktai ar aprašymai buvo pasirašyti, kitus pasirašė tik persiuntėjai ir tikrosios jų autorystės net nežinome. Ne tai svarbu. Svarbu tai, jog atsirado žmonių, kurie buvo įpareigoti ar patys panoro pristatyti savo darbus. Todėl pirmiausia padėka skiriama tiems, kurie atsiliepė į šį sumanymą, ir jų kolegoms, kurie čia (ne dėl mūsų kaltės) nebus paminėti.

Už pateiktą informaciją dėkojame: Mariui Janukoniui (Užsienio reikalų ministerija), Miglei Satkauskaitei (Krašto apsaugos ministerija), Norai Martinkienei, Daivai Pipirienei, Rūtai Muzikevičienei (Finansų ministerija), Indrei Andrijauskienei, Rūtai Serapinaitei-Audickei (Ekonomikos ir inovacijų ministerija), Adomui Puidokui, Dariui Vasariui, Onai Aleksiejūnienei (Vidaus reikalų ministerija), Ričardui Ališauskui, Ingai Daukantienei, Ritai Dukynaitei, Juliui Jakučinskui, Jurgiui Vasiliauskui, Loretai Žadeikaitei, Kristinai Makauskienei (Švietimo, mokslo ir sporto ministerija), Anolitai Barzdonienei (Žemės ūkio ministerija), Ligijai Kliunkienei, Ramūnui Dilbai (Sveikatos apsaugos ministerija), Augustui Ručinskui (Teisingumo ministerija), Deimantei Zutelienei (Kultūros ministerija), Audriui Kutrevičiui (Aplinkos ministerija), Aušrai Saukaitienei (Socialinės apsaugos ir darbo ministerija), Enrikui Etneriui (Energetikos ministerija), taip pat Alisai Černiavskytei (Valstybinis patentų biuras), Augustui Mockevičiui (UAB „Solitek“), Rasai Naktinei (VŠĮ Inovacijų agentūra), Laurai Skamaročienei (Lietuvos pramoninkų konfederacija), Eglei Jankauskienei (AB „Akmenės cementas“), Rūtai Žilienei (UAB „Neo Group“), Viktorijai Baršauskienei (Lietuvos verslo konfederacija), Kristinai Parachomikienei (UAB „Kauno švara“), Edgarui Batušan (Lietuvos investicinių ir pensijų fondų asociacija), žurnalistams Laurynui Bukauskui, Gintarui Šiupariui (Naujienų portalas „Lrytas.lt“) ir

daugeliui kitų, kurie parengė ir (arba) siuntė faktologinę informaciją, reikalingą mūsų sumanymui.

Dėkojame Lietuvos Respublikos Vyriausybės kanclerei Giedrei Balčytytei ir Ministro Pirmininko patarėjui Dariui Žėruoliui už paramą šiam leidiniui.

Atskira padėka skiriama Seimo Ateities komiteto biurui už organizacinius darbus, teksto redaktorėms Audrai Ivanauskienei, Jurgitai Kelpšienei, Jolantai Laurinaitienei, Gítai Kazlauskaitei.

Šio projekto sumanytojas yra Lietuvos Respublikos Seimo Ateities komiteto pirmininkas prof. dr. **Raimundas Lopata**, o leidinio sudarytojai – Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Strateginio prognozavimo skyriaus išorinės informacinės apsaugos ekspertai prof. habil. dr. **Alfonas Eidintas**, prof. dr. **Lauras Bielinis**, **Ginas Dabašinskas**, **Gediminas Kašėta** ir prof. dr. **Arūnas Augustinaitis**, jie gautą informaciją sugrupavo, sutelkė į temines grupes, kai kurią gautą medžiagą pabandė paversti pasakojimu (kur tai buvo įmanoma), šalino tai, kas kartojosi, ir kai ką papildė (kartais sujungė) tam, kad kiekvienas skaitytojas geriau suvoktų mūsų Valstybę žengiant pažangos kryptimi. Nereikėtų stebėtis, kad kai kurios paskutinio dešimtmečio istorijos kartais prasideda nuo 1650, 1919, 1990 ar 2004 metų – tai labiau išimtys, reikalingos, kai kalbama, pavyzdžiui, apie artilerijos karininko Kazimiero Semenavičiaus raketą, tradicijų galią sporte, diplomatijos pasiekimus ir kt. Pirminis leidinio sumanymas, ribota leidinio apimtis neleido pradėti visų pasakojimų nuo tos ar kitos srities darbų gemalinės, pirmapradės ABC.

Leidiny s skirtas ne praeičiai, nes praeitis yra istorijos objektas, o dabarčiai ir ypač ateičiai. Darydami savo darbus kiekvienas iš mūsų dažniausiai galvojame, kuo jie bus naudingi mūsų žmonėms, kaip pasitarnaus ateities kartoms, visuomenei, kaip keis mūsų ateitį. Skaitydami šį leidinį gaunate retą progą patys apie tai pagalvoti, o mums belieka viltis, kad šis sėkmės istorijų rinkinys sužadins norą dažniau įvertinti ir suprasti tai, ką dar naudingo ir reikalingo darome, kas jau kelyje, bet kol kas dėl įvairiausių priežasčių apie tai dar nepapasakota. Tai – didelio darbo pradžia, galinti duoti impulsą išsamiems valstybės ir visuomenės gyvenimo tyrimams ir (viliamės) drąsioms, kuo tikslesnėms strateginėms prognozėms.

LIETUVA IR UŽSIENIO ŠALYS

1. Rytų partnerystė

Lietuvai įvykdžius pagrindinius tikslus – 2004 m. tapus ES ir NATO nare iškilo kitų iššūkių. Lietuvos rytinėje kaimynystėje buvusios valstybės taip pat siekė vadovautis demokratiniais principais, gyventi ir kurti kaip taikios, demokratinės visuomenės, galutinai išsilaisvinti iš priklausomybės buvusiems režimams, iš imperinių tendencijų. Kai kuriose iš jų aiškėjo siekiai ne tik palaikyti glaudžius ryšius su ES, bet ir dalyvauti integraciniuose procesuose ar netgi ambicijos kada nors tapti ES narėmis.

Kokia turi būti Europa? ES narių klubas, kitoje dalyje – visos kitos šalys, kurios dėl įvairiausių istorinių, kultūrinių, politinių ir geopolitinių, demografinių priežasčių net negali pretenduoti į narystę ES? Kokia turi būti Lietuvos ir ES politika – dviejų, trijų greičių europų? Ar tai užtikrins žemyno gyvenimą taikoje ir demokratijoje?

Vienu iš pagrindinių Lietuvos užsienio politikos tikslų tapo tolesnis Europos vienijimas bendrų demokratinių vertybių pagrindu. Nauja galimybė – Lietuvos narystė ES nuo 2004 m. leido kelti klausimus dėl Rytuose esančių šalių pritraukimo, priartinimo prie ES. Tuo Lietuva efektyviai pasinaudojo pirmą kartą pirmininkaudama Europos Sąjungos Tarybai (2013 m. liepos–gruodžio mėn.). Vienas iš pagrindinių šio pirmininkavimo prioritetų buvo Rytų partnerystės politika. Jau tada Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerija, Respublikos Prezidentas puikiai suprato, kad Lietuvai ir jos artimiausiems Rytų kaimynams (nebūtinai vien tik atstumo prasme) ši ES politika yra strateginės svarbos, mat numato tai, kas ir vieniems, ir kitiems buvo (ir tebėra) svarbiausia, – nepriklausomas, demokratiškas, pagal teisinės valstybės principus gyvenančias, ekonomiškai klestinčias ir su ES (o kai kuriais atvejais – ir į ES) kiek galima labiau integruotas Rytų partnerystės valstybes – Armėniją, Azerbaidžaną, Baltarusiją, Moldovą, Sakartvelą ir Ukrainą.

2013 m. lapkričio 28–29 d. Vilniuje surengtas 3-iasis Rytų partnerystės aukščiausiojo lygio susitikimas. Būtent jis vainikavo šį Lietuvos pirminkavimo prioritetą ir sulaukė didžiausio diplomatų, žiniasklaidos ir visuomenės dėmesio. Susitikimo dalyviai, jį rengę politikai ir visuomenininkai, šio susitikimo išorės stebėtojai gerai įsidėmėjo jo poveikį ne tik pačiai idėjai, bet ir Rytų partnerystės svarbą kitų šalių vidaus politiniams procesams. Net kilo savotiška drama, kai tuometiam Ukrainos vadovui Viktorui Janukovyčiui Vilniuje teko spręsti klausimą – pasirašyti Europos Sąjungos bei jos valstybių narių ir Ukrainos asociacijos susitarimą ar jo nepasirašyti.

V. Janukovyčius bandė žaisti dvejetainį žaidimą ir galiausiai atsisakė susitarimą pasirašyti. Tai iš esmės lėmė jo politinės karjeros pabaigą. Jau tą patį vakarą Kyjive į pirmąjį protesto mitingą susirinko nedidelė ukrainiečių studentų grupė, prieš kurią teisėsaugos pareigūnams panaudojus jėgą šis lokalus protestas kaipmat išsiplėtė į nacionalinį Euromaidano judėjimą. Ukrainos žmonių valia buvo labai stipri – jų manymu, Ukraina yra Europos valstybė, todėl jos ateitis – Europos Sąjungoje.

Ukrainos piliečių valiai nebeturintis jėgų priešintis V. Janukovyčius su savo sėbrais pabėgo į Rusiją, o jo atmetas Asociacijos susitarimas, kurio neatsiejama dalis buvo ir laisvos bei visuotinės prekybos erdvės susitarimas (angl. *Association Agreement, including its Deep and Comprehensive Free Trade Area*), po kelių mėnesių vis dėlto buvo pasirašytas. Tai padarė jau naujas Ukrainos Prezidentas Petro Porošenko, beje, įdomi detalė – pasirašė tuo pačiu plunksnakočiu, kurio Vilniaus aukščiausiojo lygio susitikime nepanaudojo V. Janukovyčius. Šį rašiklį į Briuselį atvežė ir P. Porošenko įteikė Lietuvos Prezidentė Dalia Grybauskaitė.

Pasirašydamas susitarimą, P. Porošenko pabrėžė, jog „tai, kad šį Ukrainos europinei atečiai svarbų susitarimą pasirašau šiuo Prezidentės Dalios Grybauskaitės man atvežtu parkeriu, yra įrodymas to, kad istoriniai įvykiai ir procesai yra neišvengiami. Tai, kas privalo įvykti, anksčiau ar vėliau būtinai ir įvyks.“

Svarbu piliečių valia ir nusiteikimas – Ukrainai ir Moldovai stovint ant derybų dėl narystės ES slenksčio, verta prisiminti šiuos P. Porošenko žodžius. Ukraina, Moldova, taip pat ir Sakartvelas, Armėnija, Azerbaidžanas,

net Baltarusija, jeigu tik norės ir ne žodžiais, o savo reformomis ir darbais sieks, ateityje gali tapti ES valstybėmis narėmis. Jų vieta buvo ir tebėra čia, su Lietuva, laisvoje Europoje.

Lietuva buvo ir tebėra viena ištikimiausių Rytų partnerystės rėmėjų, viena jos sumanytojų, idėjų generatorių, pažangos užtikrintojų. Nuosekliai Lietuvos politinės vadovybės, diplomatų, valstybės tarnautojų, visų mūsų institucijų, idėjų kalvių (angl. *think tanks*) ir nevyriausybinių organizacijų darbu ir susitelkimu Lietuvos puoselėjamos Rytų partnerystės srityje pavyko pasiekti labai daug – taip mano Lietuvos užsienio politikos vykdytojai ir tai yra sunkiai kokiais nors metrinės matų sistemos vienetais išmatuojamos užsienio politikos sėkmės istorija.

Visų pirma, Lietuvai pavyko užtikrinti, kad pagrindinis Rytų partnerystės valstybių santykius su ES apibrėžiantis susitarimas būtų jau minėtas Asociacijos susitarimas, kurio neatsiejama dalis yra ir jo nuostatos dėl laisvos bei visuotinės prekybos erdvės. Tie Rytų partneriai, kurie turėjo europinių aspiracijų, gavo konkretų įrankį joms siekti. Beje, tame pačiame Rytų partnerystės Vilniaus aukščiausiojo lygio susitikime buvo visiškai parafuoti atitinkami susitarimai su Moldova ir Sakartvelu. To nebūtų įvykę, jei ne Lietuvos diplomatų beveik prieš metus iki šio susitikimo pradėtas didžiulis spaudimas ES institucijoms laiku pradėti ir reikiamai planuoti didžiulį laukiantį darbą (vadinamasis atgalinės atskaitos (angl. *count-down*) kalendorius). Lietuvos diplomatai budriai sekė, ar laikomasi susitarimų, sergėdami pažadėtus postulatus, jie veikė taip, kad nebūtų abejonėmis ir atmetiniais poelgiais „išplautas“ šių susitarimų turinys ir vientisumas (sakoma, kad būta ir tyčinių bandymų taip padaryti). Vilnius nuolatos stebėjo, kad susitarimų preambulėse būtų sudėti visi būtini Kopenhagos kriterijų elementai, be kurių vargu ar šiandien galėtume Rytų partnerystės šalių Asociacijos susitarimus traktuoti tik kaip tarpinę stotelę jų narystės ES link, o ne kaip galutinį tikslą (pavyzdžiui, ES ir Sakartvelo asociacijos susitarimo preambulėje vartojamas terminas „Sakartvelas, esantis Rytų Europos valstybė“ yra tas jo būsimos narystės ES inkaras, už kurį jis turėtų būti dėkingas ne kam kitam, o Lietuvai. Žinoma, jeigu pats Sakartvelas ir toliau sieks narystės ES ir nuosekliai darbuosis šia linkme).

Lietuvos diplomatomams pavyko užtikrinti, kad Rytų partnerystės valstybių ir ES žmonių kontaktai taptų laisvesni. Vilniaus aukščiausiojo lygio susitikime buvo pasirašyti ES ir Armėnijos susitarimai dėl vizų režimo supaprastinimo ir readmisijos. Dar iki Vilniaus susitikimo ir po jo Lietuvos diplomatai daug dirbo, kad šiuos susitarimus jau turėjusių šalių – Ukrainos, Moldovos ir Sakartvelo – piliečiams būtų visiškai liberalizuotas vizų režimas. Mažai kas žino, todėl reikia pasakyti, kad vizų režimo liberalizavimo veiksmų planai šioms Rytų partnerystės valstybėms Lietuvos ir kelių kitų šalių bendraminčių dėka buvo pasiūlyti ir parengti 2010–2011 m., o galutinis Europos Komisijos (EK) teisėkūros pasiūlymas liberalizuojant vizų režimą su Moldova parengtas, suderintas, EK Kolegijoje patvirtintas ir ES Tarybai pateiktas per rekordiškai trumpą – 3 dienų! – terminą. Tai padaryta tuomečio Lietuvos nuolatinio atstovo ES Raimundo Karoblio siūlymu ir aktyviai padedant tuomečiam EK Vidaus reikalų generalinio direktorato vadovui Stefano Manservisi. Šis 3 dienų terminas (nors iš pradžių buvo sakoma, kad tokiam darbui atlikti ir su visais Briuselio pareigūnais suderinti prireiks ne vieno mėnesio) – geriausias įrodymas, kad nėra nieko, kas būtų neįmanoma. Padaryta ir tai, kas neįmanoma.

Dar vienas sėkmės elementas yra tai, jog pavyko Rytų partnerystę išplėsti už užsienio politikos srities ribų į kitas sferas. Lietuvai pirmininkaujant ES Tarybai, surengtas Rytų partnerystės teisingumo, vidaus reikalų ir transporto ministrų susitikimas. Rytų partnerystės šalių ministrai pirmą kartą buvo pakviesti prie vieno stalo su ES šalių ministrais. Čia jie aptarė su europine integracija susijusius klausimus, kylančius iššūkius ir galimus jų sprendimo būdus. Beje, Rytų partnerystės transporto ministrų susitikime (2013 m. spalio mėn. Liuksemburge) buvo patvirtinti ir transeuropinių transporto tinklų plėtros į Rytų partnerystės valstybes planai ir prioritetiniai projektai, o Rytų partnerystės Vilniaus aukščiausiojo lygio susitikime parafuotas ES ir Ukrainos aviacijos susitarimas.

Sėkmės istorija įsikūnijo, nes Rytų partnerystė tapo ne tik nacionaliniu, bet ir europiniu prioritetu. Iš viso per savo pirmininkavimo ES Tarybai pusmetį Lietuvos diplomatai surengė kone 30 įvairių Rytų partnerystės renginių ir konferencijų. Pirmą kartą pamatę tokį ilgą Rytų partnerystės renginių sąrašą, ES institucijų tarnautojai sureagavo: „Ką jūs, išprotėjote?“ Tačiau

jie netruko įsitikinti, kad lietuvių ketinimai – labai rimti, o noras maksimaliai prisidėti prie Rytų partnerystės šalių europinės integracijos – tvirtas kaip uola. Tai padaryti buvo nelengva, bet užsibrėžti planai įvykdyti, be to, tradiciškai surengti ir Rytų partnerystės verslo, pilietinės visuomenės forumai, lietuvių diplomatai buvo pirmieji, organizavę Rytų partnerystės jaunimo forumą – už pastarąjį reikia atiduoti pagarbą tuomečiam užsienio reikalų viceministrui Evaldui Ignatavičiui.

Diplomatijos istorijos rašytojai, kalbėdami apie didžiųjų ir mažųjų valstybių santykius, pabrėžia, kad mažųjų valstybių diplomatija, siekdama įgyvendinti savo tikslus, turi būti greitesnė, energingesnė ir veiklesnė už didžiųjų savo partnerių diplomatiją. Lietuvos diplomatai įrodė sau ir kitiems, kad visų mūsų susitelkimas vardan esminio tikslo yra svarbus ne tik siekiant kokios nors momentinės pažangos, bet ir užtikrinant platesnio masto istorinį pokytį.

Milijonai žmonių Rytų partnerystės valstybėse tebesitiki oraus ir saugaus gyvenimo „suvienytoje, laisvoje Europoje ir taikoje“ (angl. *Europe whole, free and at peace*). Šis darbas dar neatliktas, mūsų pareiga jį tęsti ir užbaigti, nes jo pradžia buvo gera.

2. NATO aukščiausiojo lygio susitikimas Vilniuje 2023 m.

Diplomatijoje esama darbų ir žingsnių, kurie paprastai apibūdinami kaip iki tol nebuvę ir vien jau dėl to svarbūs ir reikšmingi, sudarantys precedentą ir prielaidas kitoms sėkmėms. Ypač vertinami pavykę žingsniai, padaryti pirmą kartą šalies istorijoje.

2023 m. liepos 11–12 d. Vilniuje vykęs 33-ysis NATO aukščiausiojo lygio susitikimas buvo pirmas toks susitikimas Lietuvos sostinėje. Šis istorinis Lietuvai įvykis yra Lietuvos diplomatinio pastangų ir aktyvaus dalyvavimo formuojant Aljanso užsienio reikalų politiką įvertinimas. Lietuva – keturiolikta valstybė, kuriai patikėta rengti NATO aukščiausiojo lygio susitikimą. Be to, vykstant NATO aukščiausiojo lygio susitikimui Vilniuje, pirmą kartą Lietuvos istorijoje turėjome garbės organizuoti Didžiojo septyneto (G7) – septynių įtakingiausių pasaulio valstybių – susitikimą. Šie susitikimai labai svarbūs dar ir dėl to, kad buvo sprendžiami tolesnės paramos Rusijos agresiją patiriančiai Ukrainai klausimai.

Dalyviai. NATO aukščiausiojo lygio susitikimas Vilniuje priėmė valstybių ir tarptautinių organizacijų vadovus iš viso pasaulio. Renginyje dalyvavo NATO generalinio sekretoriaus vadovaujama NATO vadavietės delegacija, 31 NATO valstybės narės ir narystės Aljanse siekusios Švedijos delegacijos. Renginyje dalyvavo ir mūsų regionui svarbios Rytų partnerystės šalys (Rusijos užpulta, gynybinį karą kariaujanti Ukraina, Sakartvelas ir Moldova) ir Aljanso valstybė partnerė Europoje Bosnija ir Hercegovina. NATO aukščiausiojo lygio susitikimas Lietuvoje priėmė svečius ir iš 4 Azijos bei Ramiojo vandenyno regiono valstybių partnerių (Japonijos, Australijos, Pietų Korėjos ir Naujosios Zelandijos). Renginyje taip pat dalyvavo 3 tarptautinių organizacijų delegacijos: Europos Vadovų Tarybos, Europos Komisijos ir NATO Parlamentinės Asamblėjos delegacijos bei aukščiausios NATO kariinės vadovybės delegacijos. Į NATO aukščiausiojo lygio susitikimą Vilniuje atvyko 12 valstybių ir 23 vyriausybės vadovai, tarp kurių ir JAV prezidentas Joe Bidenas. Tai antrasis į Lietuvą atvykęs JAV prezidentas po daugiau nei prieš 10 metų (2002 m.) apsilankiusio George'o W. Busho, tuo metu Lietuvai dar laukiant narystės NATO.

Apimtis ir masteliai, logistika. Oficialių delegacijų dalyvių skaičius buvo ribojamas iki 21 asmens, vis dėlto kai kurioms šalims buvo suteikta išimčių. Pavyzdžiui, Turkijos oficialią delegaciją sudarė 56 asmenys, JAV – 55. Kartu su pagalbinio personalu, lydėjusiu delegacijas, Vilniuje per dvi renginio dienas apsilankė apie 4 500 užsienio svečių. Renginiui pasitelkta 500 savanorių komanda.

Planuojant ir įgyvendinant šį susitikimą dalyvavo atstovai iš daugybės Lietuvos institucijų – Užsienio reikalų, Krašto apsaugos, Finansų, Ekonomikos ir inovacijų, Vidaus reikalų, Susisiekimo ministerijų, Vadovybės apsaugos tarnybos, Policijos departamento, Valstybės sienos apsaugos tarnybos, Priešgaisrinės apsaugos ir gelbėjimo departamento, Viešojo saugumo tarnybos, Valstybės saugumo departamento, Lietuvos kariuomenės, Vilniaus miesto savivaldybės.

Daug iššūkių kėlė parengiamieji darbai, kuriais buvo siekiama atitikti aukščiausius renginio infrastruktūros, transporto, taip pat visų renginio svečių apgyvendinimo reikalavimus. Lietuvos parodų ir kongresų centras „Litexpo“ yra didžiausia Baltijos šalyse renginių erdvė, tačiau tam, kad

joje vyktų NATO aukščiausiojo lygio susitikimas, buvo būtinos esminės pertvarkos ir pastato viduje, ir išorėje. Siekiant išnaudoti kiekvieną „Litexpo“ teritorijos centimetrą, šalia pastato buvo pastatyti laikinieji statiniai papildomiems renginiams ir poilsio bei darbo zonoms. Prireikė įspūdingo kiekio statybinių ir apdailos medžiagų, telekomunikacijų įrangos. Viso to planavimas truko vienus metus, įrengimas – 2,5 mėnesio. Dirbo 700 žmonių iš 40 įmonių, buvo nutiesta 150 km LAN ir 10 km optinių kabelių, sienų apdailai sunaudota 13 000 kv. m audinių, paklota 22 000 kv. m kiliminės dangos.

Per renginį išgerta 12 000 kavos puodelių, patiekta per 60 skirtingų rūšių šaltųjų ir karštųjų patiekalų meniu, 10 000 vnt. desertų, o stalams uždengti prireikė apie 500 m naujai pasiūtų staltiesių.

Atsižvelgiant į ypač svarbiam tarptautiniam renginiui keliamus saugumo reikalavimus, viso renginio metu virš Vilniaus buvo paskelbta neskraidymo zona. Pirmą kartą Tarptautinio Vilniaus oro uosto istorijoje orlaiviai leidosi ir kilo pagal iš anksto nustatytą ir suderintą grafiką. NATO aukščiausiojo lygio susitikimo svečiams buvo išnuomoti 178 automobiliai, 145 mikroautobusai, 10 autobusų, o jų judėjimas buvo užtikrintas sudarius detalią miesto eismo ribojimų schemą. Svečiams apgyvendinti iš anksto buvo rezervuoti kambariai visuose Vilniaus ir kitų Lietuvos miestų 3, 4 ir 5 žvaigždučių viešbučiuose.

Politinė susitikimo reikšmė. NATO aukščiausiojo lygio susitikime Vilniuje priimti fundamentalūs Lietuvos saugumui sprendimai – patvirtinti nauji NATO regioniniai gynybos planai (išsamiausi nuo Šaltojo karo laikų), iš kurių vienas skirtas ir mūsų regionui. Pakartotas įsipareigojimas išlaikyti didesnę sąjungininkų buvimą Rytų flange. Šiame susitikime taip pat sutarta dėl minimalaus išlaidų gynybai lygio – 2 proc. nuo BVP. Turkija įsipareigojo inicijuoti Švedijos stojimo į NATO protokolų ratifikavimą, o Suomija šiame susitikime pirmą kartą dalyvavo kaip visateisė NATO narė – tai jau sudarė sąlygas šį Vilniaus susitikimą laikyti istoriniu renginiu ir iš esmės palengvinti Baltijos jūros regiono gynybos užtikrinimą.

NATO aukščiausiojo lygio susitikime Vilniuje taip pat priimti reikšmingi sprendimai prieš Rusijos agresiją kariaujančios Ukrainos atžvilgiu – tiek dėl paramos jai didinimo, tiek dėl euroatlantinės jos integracijos. Įsteigta

NATO ir Ukrainos taryba, pakėlus abiejų pusių politinius santykius į naują kokybės lygmenį, – tai platforma, kur NATO šalys ir Ukraina nuo šiol dalyvauja kaip lygūs partneriai. Tiesa, Ukraina taip ir negavo laukto kvietimo tapti NATO nare, tačiau toks buvo sąjungininkų sprendimas. Daug žmonių mano, kad padaryta didelė klaida.

Kultūrinė reikšmė ir žinia apie Lietuvą pasauliui. Įrengiant „Litexpo“ erdves NATO aukščiausiojo lygio susitikimui, siekta parodyti Lietuvos istoriją, meną ir pasiekimus. Dizainerių pasirinkta visas erdves vienijanti tema – lietuviškas miškas. Lietuvos gamtos ir Trakų pilies vaizdai harmoningai įsiliejo į delegacijų vadovų poilsio erdvę. Erdvėms įrengti naudoti tik Lietuvos gamintojų baldai. Sienas papuošė lietuvių išeivijos dailininko ir kolekcininko, optinio meno kūrėjo Kazio Varnelio (1917–2010) darbai. Sudarant renginio meniu, taip pat siekta integruoti tautinį elementą. Kadangi renginio dalyviai – ne robotai, o žmonės, reikėjo pasirūpinti vaišėmis, skaniu maistu. Buvo patiekta mažų cepelinų, kibinų, Kijevo kotletų, tradicinių lietuviškų sausainių „Grybukai“, sezoninių uogų. Išskirtinio dėmesio sulaukė žemuogės – daugelyje šalių šių uogų nėra, taigi buvo svečių, kurie jų ragavo pirmą kartą. Susitikimo svečiams buvo padovanota lietuvių kūrėjų suvenyrų ir saldumynų.

Tarptautiniame žiniasklaidos centre „Litexpo“ teritorijoje dirbo 1 200 užsienio žurnalistų, 2 000 nevyriausybinių organizacijų ir tarptautinės žiniasklaidos atstovų. NATO aukščiausiojo lygio susitikimas Vilniuje buvo aptariamas visame pasaulyje: ir didžiausių pasaulio dienraščių, ir nacionalinių transliuotojų bei analitinių centrų. Vilniaus savivaldybės duomenimis, Lietuvos ir užsienio žiniasklaidos priemonės per dvi NATO aukščiausiojo lygio susitikimo dienas paskelbė daugiau kaip 100 tūkst. su renginiu susijusių publikacijų. Tarp žiniasklaidos priemonių – gerai žinomi vardai: „Bloomberg“, CNBC, BBC, „Deutsche Welle“, „Le Monde“, „The New York Times“, „Carnegie Europe“, CEPA, „Foreign Policy“ ir kt. Kaip nurodo Vilniaus miesto savivaldybė, vienas daugiausia dėmesio sulaukusių įvykių – Ukrainos Prezidento Volodymyro Zelenskio kalba Lukiškių aikštėje. Ji buvo paminėta 231 straipsnyje įvairiomis užsienio kalbomis, o bendra pasiekta auditorija – 1,4 mlrd. žmonių. NATO aukščiausiojo lygio susitikimą vainikavusi J. Bideno kalba Vilniaus universiteto kiemelyje taip pat

sulaukė beprecedenčio dėmesio – vien dienraščio „The New York Times“ žinutė apie šį įvykį socialiniame tinkle „X“ (buvusiame „Twitter“) pasiekė apie 33 mln. vartotojų. Pasaulio žiniasklaidoje taip pat plačiai nušviestos vykstant šiam susitikimui surengtos unikalios visuomeninės paramos Ukrainai akcijos.

Nepaisant sutrikdyto įprasto miesto ir šalies gyvenimo ritmo, NATO aukščiausiojo lygio susitikimas Vilniuje tapo pakiliu renginiu ir mūsų gyventojams. Suvienytos daugelio Lietuvos institucijų jėgos užtikrino vientisą komunikaciją informuojant šalies visuomenę apie vieną reikšmingiausių renginių Lietuvos istorijoje, atskleidė NATO svarbą šalies ir regiono saugumui bei Lietuvos indėlį stiprinant Aljansą. UAB „Spinter tyrimai“ atlikta reprezentatyvi visuomenės apklausa parodė, kad absoliuti dauguma – 99 proc. apklaustųjų – girdėjo apie Vilniuje liepos 11–12 d. vykusį NATO aukščiausiojo lygio susitikimą, 84 proc. atsakė manantys, kad tokie renginiai Lietuvai yra naudingi. Apklausa taip pat parodė, kad NATO lyderių susitikimo Vilniuje informacinė kampanija pasiekė daugumą Lietuvos gyventojų: 8 iš 10 apklaustųjų girdėjo susitikimui skirtą šūkį „Galingi, nes vieningi!“, panaši dalis (83 proc.) respondentų atpažino renginio logotipą. Bendrą teigiamą renginio vertinimą taip pat rodo, jog 82 proc. gyventojų sutiktų, kad ir ateityje būtų organizuojamas panašaus masto renginys Lietuvoje. NATO aukščiausiojo lygio susitikimą Vilniuje kaip naudingą šaliai įvardija dauguma gyventojų, 9 iš 10 didžiuojasi būdami Lietuvos piliečiai ir Aljanso nariai. Kaip pagrindines renginio naudas Lietuvai respondentai išskyrė prisidėjimą prie šalies žinomumo ir įvaizdžio formavimo (36 proc.), 18 proc. paminėjo dėl šio renginio į Lietuvą atkreipiamą dėmesį, dar 11 proc. renginio naudą matė kaip indėlį į Lietuvos saugumą.

Plačią su NATO aukščiausiojo lygio susitikimu susijusios informacijos sklaidą šalyje rodo ir žiniasklaidos – televizijos, radijo, interneto portalų – vartotojų susidomėjimas. Socialinių tinklų „Facebook“ ir „YouTube“ platformose informacinė kampanija pasiekė daugiau kaip 1 mln. unikalių vartotojų, 1,5 mln. unikalių vartotojų žinia apie renginį pasiekė per interneto portalų reklamines juostas.

3. NATO viešasis forumas Vilniuje

Be oficialiosios NATO aukščiausiojo lygio susitikimo dalies, dėl kurios organizatoriai nusipelnė didelių pagyrų, pasisėkė ir visuomenei skirti renginiai.

2023 m. liepos 11–12 d. Vilniuje vyko ir NATO viešasis forumas – NATO aukščiausiojo lygio susitikimo Vilniuje dalis ir pagrindinis visuomenei skirtas šio susitikimo renginys. Renginį organizavo NATO Viešosios diplomatijos skyrius ir Rytų Europos studijų centras (RESC) kartu su Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerija ir tarptautinių santykių bei saugumo srityse gerai žinomais analitiniais centrais – Miuncheno saugumo konferencija (Vokietija), Atlanto taryba (JAV) ir Vokietijos Maršalo fondu (JAV). NATO viešasis forumas diskutuoti pakvietė politikus, analitinių centrų ir nevyriausybinių organizacijų, akademinės bendruomenės atstovus, nuomonės formuotojus bei jaunimą.

Lietuvių renginio organizatorių pastangomis Vilniaus NATO viešojo forumo diskusijose atsispindėjo regiono politinei darbotarkei svarbūs klausimai, tokie kaip NATO užtikrinamas atgrasymas ir gynyba, pagalba kare ir tvarių saugumo garantijų užtikrinimas Ukrainai bei Švedijos narystė Aljanse. Renginyje taip pat aptartos hibridinės saugumo grėsmės, Aljanso technologijų ir inovacijų ekosistema, energetinis saugumas, klimato kaita ir kiti sisteminiai iššūkiai esminiams NATO interesams bei galimybės juos įveikti. Šalia pagrindinio Viešojo forumo renginio RESC, bendradarbiaudamas su technologijų įmone „Google“ ir Miuncheno saugumo konferencijos analitiniu centru, sukvietė svečius į vieną novatoriškiausių sostinės erdvių – joje surengta diskusija apie dirbtinio intelekto pritaikymą siekiant didinti Aljanso skaitmeninį atsparumą.

NATO viešasis forumas Vilniuje ypač svarbiu regionui metu – vos už tūkstančio kilometrų vykstant žiauriam Rusijos karui prieš Ukrainą – tapo reikšmingu renginiu, sukūrusiu vietą produktyviems ir gyviems pokalbiams bei sulaukusiu didelio dėmesio ir iš aukščiausio lygio politikų, ir iš visuomenės. Dėl entuziazmo, atsidavimo, neretai ir dėl paaukoto miego nedidelė šalis su labai kukliais ekspertiniais ir organizaciniais resursais kelias dienas buvo svarbiausių geopolitinių diskusijų epicentras.

Tai patvirtina ir rekordus mušanti renginio statistika. Forumas sutraukė per 300 svečių ir per 60 aukšto lygio kalbėtojų, tarp kurių – 22 NATO valstybių valdžios atstovai, – tai pats didžiausias dalyvių skaičius iš visų iki šiol vykusių NATO viešųjų forumų. Per įvairias socialinės medijos platformas NATO viešasis forumas Vilniuje pasiekė 1,7 mln. lankytojų visame pasaulyje.

Renginiai praėjo. Įgyta patirtis yra turtas, kurį bus galima panaudoti kitiems panašios apimties ir svarbos forumams rengti.

4. Lietuva atsigręžia į Indijos ir Ramiojo vandenynų regioną

Lietuvos prioritetas nuolatos buvo ne tik Europos reikalai, bet ir transatlantinių ryšių su JAV palaikymas ir stiprinimas. Diplomatinės tarnybos kokybinis ir kiekybinis stiprėjimas įgalino skirti daugiau dėmesio kitiems kontinentams, kuriuose Lietuva buvo tik epizodinė dalyvė.

Atkreipti didesnę dėmesį į Indijos ir Ramiojo vandenynų regioną skatino nepaprastai išaugęs kai kurių šio regiono valstybių ekonominis ir prekybos potencialas. 2023 m. liepą Lietuva priėmė Lietuvos Indijos ir Ramiojo vandenynų regiono strategines gaires „Už saugesnę, atsparesnę ir ekonominį augimą užtikrinančią ateitį“. Jomis Lietuva pirmą kartą strategiškai kreipia dėmesį į toli nuo savo kaimynystės esantį pasaulio regioną.

Šias strategines gaires parengė Užsienio reikalų ministerija konsultuodamasi su vyriausybėmis ir nevyriausybėmis organizacijomis, pavieniais ekspertais. Dokumentas parengtas įgyvendinant Vyriausybės siekį sustiprinti Lietuvos tarptautinę padėtį, politinius ir diplomatinius santykius su bendramintėmis partnerėmis Rytų Azijos regione, įtvirtinti Lietuvos piliečių saugumą ir gerovę, atverti Lietuvos eksportuotojams naujų galimybių pažangiausiose pasaulio rinkose. Esminis Lietuvos veikimo Indijos ir Ramiojo vandenynų regione interesas – taisyklėmis grindžiamos pasaulio tvarkos stiprinimas. Šios strateginės gairės yra atsakas į pasaulyje vykstančius geopolitinius pokyčius, darančius tiesioginę įtaką mūsų valstybei ir Europos Sąjungai.

Įgyvendinant šias strategines gaires prisidedama prie darnaus Indijos ir Ramiojo vandenynų regiono vystymosi, suvokiant šio proceso galimą

įtaką ir Lietuvos valstybės raidai, saugumui ir gerovei. Indijos ir Ramiojo vandenynų regiono strateginėse gairėse nustatomi esminiai Lietuvos interesai, įtvirtinamos prioritetinės veiklos kryptys. Šis dokumentas papildo ilgalaikes ES, NATO valstybių sąjungininkių ir regiono partnerių pastangas užtikrinti, kad Indijos ir Ramiojo vandenynų regionas išliktų laisvas, atviras ir būtų grindžiamas tarptautinėmis taisyklėmis. Esame suinteresuoti puoselėti taiką ir visuotinį saugumą, grindžiamą laisvės ir demokratijos sklaida, pagrindinių žmogaus teisių, orumo ir laisvių apsauga, tarptautinės teisės viršenybės ir daugiašalio bendradarbiavimo aplinka. Šiomis strateginėmis gairėmis siekiama prisidėti prie ES Indijos ir Ramiojo vandenynų strategijos įgyvendinimo. Svarbu, kad ES, palaikydama santykius su Kinijos Liaudies Respublika ir bendradarbiaudama su kitomis Indijos ir Ramiojo vandenynų regiono šalimis, kalbėtų vienu balsu, kad būtų atsakoma ES vienybę skaldančių formatų ir iniciatyvų.

Rengiant strategines gaires remtasi ilgamete Lietuvos patirtimi ir diplomatijos įdirbiu Indijos ir Ramiojo vandenynų regione. Šiame regione, apimančiame 41 valstybę, veikia 7 Lietuvos diplomatinės ir prekybos atstovybės: ambasados Australijoje, Indijoje, Japonijoje, Kinijoje, Pietų Korėjoje, Singapūre ir Lietuvos prekybos atstovybė Taivane. Regione Lietuvą garsina ir 24 garbės konsulai. Savo ruožtu Vilniuje veikia Japonijos, Kinijos ir Indijos ambasados, taip pat Taivaniečių atstovybė ir 7 regiono šalių garbės konsulai Lietuvai.

Lietuvos Respublikos Seime veikia tarpparlamentinių ryšių su Australijos, Naujosios Zelandijos ir kitomis Okeanijos šalimis, Indijos, Japonijos, Kinijos ir Pietryčių Azijos valstybių asociacijos (ASEAN) narėmis grupės.

Su Indijos ir Ramiojo vandenynų regiono šalimis bendradarbiaujama kasmet keičiantis dešimtimis vizitų, dalyvaujant JT renginiuose, tarptautinėse ir regioninėse konferencijose, verslo, studentų ir moksliniais mainais, kultūrinėmis programomis, plėtojant turizmą.

Ypač draugiški ryšiai nuo seno sieja Lietuvą ir Japoniją. 2022 m. minėdamos 100-ąsias šalių draugystės metines, Lietuva ir Japonija oficialiai tapo strateginėmis partnerėmis. Šalys yra bendramintės vertindamos saugumo situaciją pasaulyje ir savo regionuose, taip pat reikšdamos atsaką į Rusijos agresiją ir karą Ukrainoje. Šalys bendradarbiauja spręsdamos pasaulines

maisto ir energetinio saugumo problemas, stiprina NATO dalyvavimą Indijos ir Ramiojo vandenynų regione siekdamas laisvo ir atviro Indijos ir Ramiojo vandenynų regiono. Nuolat stiprėja Lietuvos ir Japonijos gynybos institucijų ryšiai, visų pirma gynybos politikos ir hibridinių grėsmių srityse. Lietuva ir Japonija pripažįsta ekonominio saugumo, įskaitant stabilų strateginių prekių tiekimą ir tiekimo grandinių stiprinimą, svarbą ir griežtai pasisako prieš ekonominę prievartą.

Šalys bendradarbiauja infrastruktūros plėtros, įskaitant junglumą ir kibernetinį saugumą, srityje. Mokslo ir technologijų, mokslinių tyrimų ir inovacijų bei gyvybės mokslų srityse abi šalys siekia galimybės gilinti mokslinį ir technologinį bendradarbiavimą dalydamosi žiniomis ir patirtimi. Tarpusavio supratimas auga ir per kultūrą, sportą, turizmą, ekspertų mainus, darbo atostogų programas. Bendradarbiaujama tokiais globaliais klausimais, kaip pasaulinė sveikata, įskaitant kovos su užkrečiamosiomis ligomis priemonės, ir klimato kaita.

Indijos ir Ramiojo vandenynų regiono klausimais vyksta nuolatinis strateginis Lietuvos dialogas su svarbiausia strategine partnere Jungtinėmis Amerikos Valstijomis, turinčiomis didelę patirtį ir įtaką šiame regione. Vienas iš svarbiausių šio dialogo tikslų yra transatlantinis bendradarbiavimas užtikrinant taiką ir saugumą pasaulyje. NATO aukščiausiojo lygio susitikime Vilniuje Lietuva didelį dėmesį skyrė NATO ir AP 4 – Australijos, Japonijos, Naujosios Zelandijos ir Pietų Korėjos – ryšių stiprinimui.

Lietuvos Indijos ir Ramiojo vandenynų regiono strateginės gairės remiasi trimis ramsčiais:

Pirmasis ramstis – saugumo didinimas ir politinio dialogo su regiono valstybėmis plėtra, didinant regioninius pajėgumus, perduodant ir perimant gerąją patirtį atsparumo, kibernetinio saugumo, kovos su hibridinėmis grėsmėmis, bendradarbiavimo gynybos ir kitose srityse, taip pat ekonominio bendradarbiavimo su regiono valstybėmis plėtra, siekiant abipusės gerovės ir įgyvendinant strateginės diversifikacijos tikslus.

Antrasis ramstis – ekonominės partnerystės stiprinimas prekybos, investicijų, mokslo, technologijų, inovacijų srityse, ypač skiriant dėmesio gyvybės mokslams ir biotechnologijoms, tiekimo grandinių diversifikavimui, kovai su ekonomine prievarta.

Trečiasis ramstis – švelnioji galia, įsitinklinimas, t. y. aktyvi, žmonių tarpusavio santykių grindžiama tinklaveika, mainai mokslo, kultūros, švietimo, moterų ir jaunimo įgalinimo srityse; turizmo skatinimas, pristatant modernios, demokratinės Lietuvos valstybės patirtį regione, taip pat demokratiškas vertybių ir principų sklaidą, žmogaus teisių, orumo ir laisvių apsauga, vystomojo bendradarbiavimo plėtra, prisidedant prie gyvenimo, socialinių, ekologinių ir kt. standartų gerinimo regione, talentų pritraukimas į Lietuvą.

Pastaraisiais metais smarkiai išaugo Indijos ir Ramiojo vandenynų regiono strateginė reikšmė ir įtaka geopolitiniais ir ekonominiais pasaulio procesams. Jūrų keliais čia juda reikšminga pasaulio energijos išteklių ir prekių dalis, regionas tampa ypač reikšmingas siekiant išsaugoti taisyklėmis grindžiamą pasaulio tvarką. Spartus Kinijos iškilimas regione ir už jo ribų, šios šalies vidaus vystymosi trajektorija ir stiprėjanti valia (pasirengimas) performuoti tarptautinę sąrangą lemia tai, kad šis regionas pastaruoju metu tampa viena iš pagrindinių augančios geopolitinės įtampos arenų. Vis didesnio vaidmens, užtikrinamos regiono politinį stabilumą ir ekonominį tvarumą, imasi Japonija, Korėjos Respublika, Australija, Naujoji Zelandija, Indija, Pietryčių Azijos valstybių asociacijos (ASEAN) ar Ramiojo vandenyno salų forumo valstybės. Rusijos invazija į Ukrainą 2022 m. parodė, kad saugumo situacija transatlantinėje erdvėje bei Indijos ir Ramiojo vandenynų regione yra glaudžiai susijusi.

Indijos ir Ramiojo vandenynų regionas – sparčiausiai augantis regionas, kuriame gyvena kone du trečdaliai pasaulio gyventojų. Regione yra 3 iš 5 didžiųjų pasaulio ekonomikos šalių – Kinija, Japonija ir Indija. Regione sukuriamą per 60 proc. pasaulio BVP ir trečdalis pasaulio ekonomikos produkcijos. Šiam regionui tenka arti pusės pasaulinės prekybos prekėmis, per jį vyksta pusė pasaulinės jūrų prekybos. Taigi ekonominio bendradarbiavimo su Indijos ir Ramiojo vandenynų regionu plėtra yra strategiškai svarbi Lietuvos ekonominės ir užsienio politikos dalis. Dalis Indijos ir Ramiojo vandenynų regiono partnerių yra pasiekusios aukštą mokslinio ir technologinio išsivystymo lygį, todėl mūsų ekonominis bendradarbiavimas gali prisidėti prie spartesnės Lietuvos ekonomikos transformacijos į aukštą pridėtinę vertę kuriančią ekonomiką, o mūsų partnerėms suteikti daugiau

verslo plėtos galimybių. Lietuva siekia gilinti praktinį bendradarbiavimą su Taivanu – bendraminte demokratija ir svarbiu ekonominiu ir technologiniu partneriu. Ekonominių santykių su Taivanu plėtra yra vienas iš strateginių Lietuvos prioritetų, ekonominės diversifikacijos politikos dalis.

Kinijos Liaudies Respublikos tapsmas pasauline ekonomine ir karine galia, dar intensyvesnis autokratinės valdžios vertikalės ir visuotinės kontrolės metodų įtvirtinimas šioje šalyje, lydimas agresyvesnės užsienio politikos ir kur kas aktyvesnio galios projektavimo į išorę, daro didelę įtaką ir pačiame regione, ir už jo ribų. Dabartinė Kinija yra pasirengusi siekti savo tikslų ekonominės, politinės, diplomatinės ir kitokios prievartos būdu, jos požiūris į žmogaus teises, taisyklėmis grindžiamą tarptautinę tvarką ir tarptautinių organizacijų veikimą yra didelis iššūkis laisvoms ir atviroms demokratinėms visuomenėms. Pekino suartėjimas su Maskva ir tai iliustruojanti Kinijos pozicija Rusijos agresijos prieš Ukrainą klausimu didina jos priešpriešą demokratinėms valstybėms.

Lietuva, kaip ir kitos ES valstybės narės, laikosi vienos Kinijos politikos ir taip pat pabrėžia, kad *status quo* Taivano sąsiauryje negali būti keičiamas kariniu ar prievartos būdu. Taika ir stabilumas Taivano sąsiauryje yra vienas aktualiausių geopolitinių tarptautinės politikos klausimų ir būtina Indijos ir Ramiojo vandenynų regiono šalių saugumo ir klestėjimo sąlyga. Situacijos blogėjimas neišvengiamai ir iš esmės paveiktų ne tik paties regiono, bet ir tarptautinį saugumą, sukeltų didžiulių neigiamų padarinių pasaulio ekonomikai. Karinė parama Rusijos agresijai prieš Ukrainą arba bandymas jėgos ar prievartos būdu keisti padėtį Taivano sąsiauryje – raudonos linijos, kurių peržengimas sukeltų adekvatų valstybių, suinteresuotų, kad būtų išsaugota taisyklėmis grindžiama pasaulio tvarka, atsaką.

Vienas iš pagrindinių Lietuvos siekių – įvairiomis vidinėmis ir tarptautinėmis priemonėmis stiprinti atsparumo didinimo darbotvarkę. Lietuvos patirtis patvirtina, kad vis dar trūksta veiksmingo atsako į neteisėtą, politiškai motyvuotą ekonominį spaudimą instrumentų ir institucijų. Lietuva yra pasirengusi ir toliau aktyviai dalyvauti priimant ES sprendimus šiais klausimais, ypač plėtojant ir įgyvendinant ES ekonominio saugumo strategiją ir ES vidaus rinkos nuostatas, pavyzdžiui, Svarbiausiųjų žaliavų iniciatyvą, Europos lustų aktą, Poveikio klimatui neutralizavimo pramonės

aktą, taip pat kovos su ekonomine prievarta priemonę. Šios iniciatyvos svariai prisideda prie tarptautinės bendruomenės pastangų spręsti iššūkius, susijusius su žalingomis priklausomybėmis Indijos ir Ramiojo vandenynų regione.

Atsižvelgdama į prioritetines savo mokslinių tyrimų, eksperimentinės plėtros ir inovacijų prioritetų raidos kryptis, Lietuva siekia plėtoti partnerystę su Indijos ir Ramiojo vandenynų regiono šalimis ir ekonomikomis sveikatos, technologijų ir biotechnologijų, informacinių ir ryšių technologijų, naujų gamybos procesų srityse. Ypatingas dėmesys skiriamas potencialiems investuotojams į aukštos pridėtinės vertės aukštųjų technologijų sritis, ypač į gyvybės mokslus, puslaidininkių bei finansines technologijas, elektronikos ir automobilių gamybos komponentų sritis. Svarbu didinti Lietuvos biotechnologijų ir sveikatos priežiūros sektorių, lazerių pramonės žinomumą Indijos ir Ramiojo vandenynų regiono rinkose.

Indijos ir Ramiojo vandenynų regionas yra labai įvairus, kompleksiškas, turtingas kultūrinių ir istorinių kontekstų. Visapusiškas šio regiono pažinimas ir atskleidimas Lietuvos visuomenei yra viena iš pagrindinių sėkmingo įsitinklinimo ir bendradarbiavimo prielaidų. Mūsų valstybės ir visuomenės susidomėjimas Indijos ir Ramiojo vandenynų regiono šalimis³ nuolat auga. Bendradarbiavimą ir geresnį regiono pažinimą ketinama plėtoti intensyvinant Azijos studijų centrų veiklą Lietuvos aukštosiose mokyklose: skatinti regiono studijas Lietuvoje, ieškoti kitų būdų plėtoti žinias Indijos ir Ramiojo vandenynų regiono klausimais. Azijos studijų plėtojimas Lietuvoje savo ruožtu galėtų būti paskata šio regiono valstybėms kurti Lietuvos ar Baltijos šalių centrus, kurie taptų Lietuvos švelniosios galios lopšiais regione. Galimybė Lietuvos bei Indijos ir Ramiojo vandenynų regiono šalių studentams įgyti dalį ar visas studijas, taip pat atlikti praktikas ir stažuotes priimančiojoje šalyse prisidėtų prie žmogiškųjų

³ Indijos ir Ramiojo vandenynų regionas šiose strateginėse gairėse apima 41 šalį ir ekonomiką: Afganistaną, Australiją, Bangladešą, Butaną, Brunėjų, Fidžį, Filipinus, Indiją, Indoneziją, Japoniją, Kambodžą, Kinijos Liaudies Respubliką, Kiribatį, Korėjos Liaudies Demokratinę Respubliką, Korėjos Respubliką, Kuko Salas, Laosą, Malaiziją, Maldyvus, Maršalo Salų Respubliką, Mianmarą, Mikroneziją, Mongoliją, Naująją Zelandiją, Nauru, Niujė, Nepalą, Pakistaną, Palau, Papua Naująją Gvinėją, Rytų Timorą, Saliamono Salas, Samoa, Singapūrą, Šri Lanką, Tailandą, Taivaną, Tongą, Tuvalu, Vanuatu ir Vietnamą.

ryšių stiprinimo, Lietuvos ir šio regiono jaunimo tarpkultūrinių kompetencijų ugdymo ir geresnio abipusio pažinimo. Lietuvą, kaip aukštojo mokslo studijų kryptį, jau dabar renkasi nemažai studentų iš Indijos ir Ramiojo vandenynų regiono valstybių. Lietuva yra suinteresuota ir toliau stiprinti akademinį judumą ir bendradarbiavimą, skatinančius Lietuvos aukštojo mokslo tarptautiškumą ir studijų kokybę.

Žmogiškiesiems ryšiams puoselėti labai svarbus lietuvių diasporos bei Indijos ir Ramiojo vandenynų regiono ekspertų indėlis.

Strateginėse gairėse dėmesio skiriama kultūriniam bendradarbiavimui, sudarant sąlygas lygiavertei Lietuvos ir Indijos ir Ramiojo vandenynų regiono šalių bei organizacijų sąveikai, atveriant naujas galimybes kurti bendras kultūrinės raidos formas, dalyvauti tarptautiniuose kultūros raidos procesuose, įnešti į juos savo indėlį. Svarbu puoselėti bendrystę, paremtą skirtingų kultūrinių bendruomenių solidarumo ir tolerancijos idėjomis, daugiau dėmesio skirti vertybiniam mainams, pagarbai žmogaus teisėms, orumui ir laisvėms, skatinti tarpkultūrinį dialogą.

5. Ateities komitetas ir Pasaulinis parlamentinis kongresas „Pasaulio ateitis“

Dar 1991-aisiais lietuvių kilmės Prancūzijos mokslininkas, kalbininkas ir semiotikas Algirdas Julius Greimas savo laiške „Pro memoria“ Aukščiausios Tarybos pirmininkui Vytautui Landsbergiui teigė, kad „Nepriklausomybės paskelbimo laikotarpiui būdingas patriotinių jausmų išsiveržimas daugumoje pasireiškė noru grįžti į praeitį, „atgimti“ <...>. Tautos kova už nepriklausomybę pasireiškia tad noru *atkurti praeitį, o ne kurti ateitį*“, ir kvietė „visomis priemonėmis ir jėgomis nukreipti tautos pasaulėjautą ir pasaulėžiūrą į ateities Lietuvos kūrimą“. Kaip vieną iš būdų tai įgyvendinti A. J. Greimas siūlė šalia valstybės vadovo steigti Kultūros tarybą, kurioje kompetentingi žmonės galėtų „įsivaizduoti idealų, utopinį ateities Lietuvos, tokios, kokios norime, *modelį*“ ir „bandyti nustatyti būdus ir priemones, išdirbant įvairius *scenarijus*, <...> nurodančius, kaip prie tokio modelio artėti“.

A. J. Greimo vizijai dėl Kultūros tarybos steigimo nebuvo lemta išsipildyti dar kelis dešimtmečius atkūrus Lietuvos nepriklausomybę. Tik 2020 m.

vienas pirmųjų naujai išrinkto Seimo darbų buvo naujo parlamento komiteto – Ateities komiteto – įsteigimas, kuris gali būti laikomas A. J. Greimo siūlytos tarybos idėjos manifestacija. Šio komiteto pirmuoju pirmininku tapo Seimo narys prof. dr. Raimundas Lopata.

Ateities komitetui buvo paskirta rengti ir svarstyti visuomenės ir valstybės ateities raidos modeliavimą, inovacijų ir technologinės pažangos plėtrą, emigracijos ir reemigracijos procesus bei jų įtaką visuomenės raidai, valstybės modernizavimą ir strategines reformas reglamentuojančių įstatymų ir kitų teisės aktų projektus. Komitetas taip pat pradėjo rengti politikų ir mokslininkų, visuomenininkų, savo sričių specialistų diskusijas valstybei ir visuomenei svarbiais klausimais, intelektualiai ieškoti būdų spręsti Lietuvos problemas ir svarstyti, kokios ateities turėtume siekti.

Ateities komiteto sudarymas pasirodė esąs teisingas sprendimas vertinant pasaulyje vykstančius procesus. Demokratijos erozija, klimato kaitos iššūkiai, sparti technologinė pažanga, dirbtinio intelekto proveržis ir dėl to vykstantys socialiniai pokyčiai verčia valstybių institucijas strategiškai žvelgti į ateities pasaulį ir šiandien pradėti spręsti ateities problemas. 2022 m. prasidėjusi Rusijos invazija į Ukrainą ir spartėjantis dvipolės tarptautinės sistemos formavimasis paskatino poreikį daugiau diskutuoti ne tik apie valstybės, visuomenės, ekonomikos, technologijų, bet ir apie geopolitikos raidos scenarijus. Toks poreikis juntamas ir Lietuvoje, ir pasaulyje.

2022 m. Helsinkyje vyko pirmasis pasaulio parlamentų Ateities komitetų susirinkimas, kuriame siekta apsvarstyti ilgalaikes ateities perspektyvas ir įgalinti pasaulio ateičiai svarbių sprendimų priėmimą. Suomijoje buvo nutarta tęsti tokių susirinkimų tradiciją ir skatinti jų dialogą. Įgyvendinant šio susirinkimo bendro pareiškimo nuostatas buvo pritarta prieš 2023 m. pasaulio parlamentų Ateities komitetų susirinkimą Lietuvoje surengti Pasaulinį parlamentinį kongresą „Pasaulio ateitis“.

Pasaulinis parlamentinis kongresas Lietuvoje vyko 2023 m. gegužės 12–13 d. ir sukvietė nacionalinių parlamentų, pasaulinių ir regioninių parlamentinių bei ekspertinių organizacijų atstovus iš 30 šalių, kurie dalijosi savo įžvalgomis apie ateities pasaulį ir valstybių patirtis sprendžiant įvairiapusiškas problemas. Įžanginius žodžius tarė Lietuvos Respublikos

Prezidentas Gitanas Nausėda, Seimo Pirmininkė Viktorija Čmilytė-Nielsen, Jungtinių Tautų Generalinio Sekretoriaus pavaduotojas politikai Guy'us Bernardas Ryderis ir Tarpparlamentinės Sąjungos Prezidentas Duarte Pacheco.

Kongresas aprėpė platų spektrą įvairių globalių problemų, todėl buvo suskirstytas į tris plenarines sesijas.

Pirmojoje plenarinėje sesijoje „Geostrateginė pasaulio rekonstrukcija“ buvo ieškoma atsakymo į klausimą, kaip padėti Ukrainai sustabdyti Rusijos invaziją, grąžinti Ukrainos valstybės sienų vientisumą ir sunaikinti rusišką imperializmą. Sesijoje Europos Parlamento narys Andrius Kubilius teigė, kad ir Europos, ir Rusijos ateitis priklauso nuo Ukrainos sėkmės besitęsiančiame kare, o pastarosios pergalė ir sėkminga demokratizacija galėtų tapti įkvepiančiu pavyzdžiu Rusijos visuomenei atsisakyti savo imperinių ambicijų ir pereiti prie demokratijos. Kita vertus, Tarpparlamentinės Sąjungos Prezidentas Duarte Pacheco svarstė, kad karas Ukrainoje yra tik viena iš daugelio pasaulį kamuojančių problemų ir tarptautinė bendruomenė turėtų siekti kolektyviškai jas visas spręsti.

Antrojoje plenarinėje sesijoje „Demokratijos ateitis“ buvo diskutuojama apie pagrindinius iššūkius, kylančius demokratijoms, ir ieškoma būdų, kaip atnaujinti fundamentalius demokratijos pagrindus. Lenkijos Respublikos Senato vicepirmininkas Michalas Tomaszas Kaminskis teigė, kad demokratinio pasaulio ateitis sprendžiasi Ukrainos mūšio laukuose, o demokratijos turi būti ryžtingesnės, sprendamos priklausomybės nuo autokratinų valstybių problema. Kitas prelegentas Vilniaus universiteto docentas Tomas Hashimoto siūlė demokratijoms pereiti nuo vartotojų visuomenės į labiau informuotą, gebančią save pačią valdyti visuomenę, kurioje kiekvienas žmogus individualiai galėtų prisidėti, kuriant saugumą.

Trečiojoje sesijoje „Ilgalaikių sprendimų įgalinimas“ buvo ieškoma būdų, kaip įgalinti valstybes priimti ilgalaikius, į ateitį orientuotus sprendimus. Tvarios ateities ir gerovės patarėja, pirmoji Velso Ateities kartų komisarė Sophie Howe pabrėžė, kad dauguma demokratinų valstybių, gyvenančių nuo vieno rinkimų ciklo iki kito, dažnai nesiima spręsti ateities problemų, tačiau tai galėtų keistis, jeigu valstybės dažniau įsiklausytų į savo piliečių baimes ir svajones. Panašios pozicijos laikėsi ir Europos Komisijos narys Virginijus Sinkevičius, akcentavęs verslo atstovų prognozes,

kad ilguoju laikotarpiu pasaulio ekonomika susidurs su daugiausia klimato kaitos sukeltomis problemomis.

Parlamentinis kongresas „Pasaulio ateitis“ įvykdė tai, kas buvo nutarta 2022 m. pirmajame pasaulio parlamentų Ateities komitetų susirinkimo bendrame pareiškime. Šis kongresas tapo puikia proga valstybių parlamentų nariams, tarptautinių organizacijų atstovams, mokslininkams, nevyriausybinių organizacijų vadovams ir sprendimų priėmėjams tęsti dialogą apie pasaulio ir demokratijos ateitį belaukiant antrojo pasaulio parlamentų Ateities komitetų susirinkimo 2023 m.

Šiame kongrese Lietuva kitų pasaulio parlamentų ir tarptautinių organizacijų atstovams galėjo aiškiau pateikti savo poziciją svarbių globalinių problemų atžvilgiu, ypač kalbant apie karą Ukrainoje. Kongresas taip pat įgarsino nuomones apie kitas pasaulyje kylančias grėsmes, kurios Lietuvos viešojoje erdvėje nėra dažnai akcentuojamos.

Besibaigiant Pasauliniam parlamentiniam kongresui „Pasaulio ateitis“ tapo akivaizdu, kad pasaulis susiduria su įvairiomis grėsmėmis. Vienos jų labiau juntamos globaliuosiuose Pietuose, kitos – globaliojoje Šiaurėje, tačiau buvo suprasta, kad visos šios problemos yra vienodai svarbios ir pasaulis turi jas kolektyviškai spręsti. Kongreso dalyviai sutarė, kad pasaulio demokratijos, siekdamas sukurti tvirtą bendrą ateitį, turi išlikti vieningos ir toliau tęsti tarpparlamentinį dialogą.

GYVENIMO RIMTIES UŽTIKRINIMAS

6. Stipresnė Lietuvos kariuomenė. Subalansuotas dėmesys kariams, ginkluotei, amunicijai ir infrastruktūrai

Krašto apsaugos, kariuomenės apginklavimo ir aprūpinimo, karių kovinio parengimo klausimais visada bus daug nuomonių. Generolai visada sakys, kad sumanytiems strateginiams tikslams pasiekti turima per mažai kareivių ir batalionų, intendantai skūsis pustuščiais sandėliais, kareiviams stigs naktinio matymo prietaisų ir šarvinių liemenių, šarvuočių, malūnsparnių, tankų ar dar ko nors... Juoba kad mūsų kariuomenė dar tokia jauna, pradėta kurti tik atkūrus nepriklausomybę nuo nulio lygioje, plynoje vietoje.

Kaip nustatyti, kad tavo šalies kariuomenė, krašto apsauga yra parengta ginti šalį, kai tradicinė diplomatija gali būti nepajėgi užtikrinti taikos? Tikriausiai šiais laikais svarbus kariuomenės parengtumo įvertinimo parametras būtų tai, ar ji moderni, šiuolaikinė, ar jos ginklai nepasenę ir ar ji pasirengusi pagal naujausias metodikas.

Besirūpinantieji mūsų krašto apsauga tvirtina, kad pastaraisiais metais vykdoma sparti Lietuvos kariuomenės modernizacija, perkama iki šiol neturėtos ginkluotės ir technikos. Tai pakėlė Lietuvos kariuomenę į naują kokybinį lygį, prilygstantį NATO senbuvėms ir itin gerai vertinamą NATO ekspertų. Nauja ginkluotė pagerino kariuomenės ugnies galią, netiesioginę ugnies paramą, manevringumą, oro gynybą, žvalgybos pajėgumus ir karių apsaugą, taip pat sustiprino logistinius, medicininius ir inžinerinius pajėgumus.

Geriausiai tai iliustruoja išlaidos krašto apsaugai. Lietuvos gynybos išlaidos pasiekė rekordinį lygį – nuo 2014 m. Rusijos karinių veiksmų Ukrainoje išaugo daugiau nei 6 kartus. BVP per tą patį laikotarpį išaugo nuo 0,89 iki 2,76 proc. 2023 m. Lietuvos kariuomenės modernizacijai skiriama iki trečdaliao gynybos biudžeto, o kartu su amunicija ir infrastruktūra – beveik pusė gynybos biudžeto. Tai leido užbaigti pažangių ginkluotės sistemų, tokių

kaip pėstininkų kovos mašinų „Vilkas / Boxer“, savaeigių haubicų PzH2000 ir šarvuotųjų visureigių JLTV įsigijimo pirmuosius etapus bei pradėti šių projektų antruosius etapus, taip pat vykdyti sraigtasparnių „Black Hawk“, kovinių dronų „Switchblade“, prieštankinių sistemų, bepiločių orlaivių sistemų, priešmininio bei paieškos ir gelbėjimo laivo įsigijimo projektus.

Pasirašyta sutartis ir dėl didelio mobilumo raketinės artilerijos sistemos HIMARS, kuri yra visiškai naujas ir efektyvus Lietuvos dar niekada neturėtas pajėgumas. Šio pajėgumo atsiradimas Lietuvos kariuomenėje taip pat skatins poreikį sparčiau vystyti ir kilstelėti į naują lygį žvalgybos, elektroninės kovos ir kitus pajėgumus.

Investuojama ir į oro gynybos stiprinimą: Lietuvos kariuomenė aprūpinta vidutinio nuotolio oro gynybos sistema NASAMS, planuojama toliau tęsti šios sistemos įsigijimą, taip pat kariuomenę pasieks artimojo nuotolio priešlėktuvinės raketinės sistemos „RBS-70“ valdomos „Bolide“ ir „MK-2“ tipo raketos, kurios padės užtikrinti efektyvesnį oro gynybos užduočių vykdymą.

Istorinis proveržis įvyko ir karinės infrastruktūros srityje – užbaigti statyti trys visiškai nauji kariniai miesteliai Šiauliuose, Vilniuje ir Šilalės rajone. Tai pirmieji naujai pastatyti kariniai miesteliai nuo Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo. Šie miesteliai suteiks kariams sąlygas, kokias būtina turėti NATO kariuomenei.

Be to, Rukloje atidarytos didžiausios Baltijos šalyse pėstininkų kovos mašinų remonto dirbtuvės „Vilkas“, kuriose galima prižiūrėti ir remontuoti visų tipų Lietuvos kariuomenės naudojamą karinę techniką.

Ypač daug dėmesio skiriama ir treniravimosi infrastruktūrai. Reikšmingai plečiami Lietuvos ir sąjungininkų karių treniruotėms reikalingi poligonai – dvigubai išplėsti Pabradės ir Gaižiūnų poligonų plotai, atkurtas Rūdninkų poligonas, kuriame bus apgyvendinimo ir administracinė infrastruktūra, daugiafunkcė, pėstininkų kovos mašinų ir šaulių ginklų šaudyklos, granatų mėtymo laukai, „mūšio mieste“ kompleksas. Taip pat bus įrengtos karinės technikos ir transporto aikštelės, remonto dirbtuvės, sporto ir laisvalaikio kompleksas bei kita infrastruktūra, reikalinga aukščiausiam koviniam rengimui užtikrinti.

Beveik du kartus išaugo finansavimas amunicijai įsigyti. Per paskutinius dvejus metus faktiškai tam skirta 15–18 proc. gynybos biudžeto – apie

300 mln. eurų kasmet. Iš jų apie 80 proc. skiriama esminiems mūšio šaudmenims (BDM). Kaip teigia atsakingi pareigūnai, įsigyjama amunicija derinama su nauja ginkluote. Akumuluotos lėšos šaudmenų rezervui įsigyti. Visa tai reiškia, kad, jeigu reikės iššauti, bus iššauta.

Šiandien geriausiai nei bet kada anksčiau apginkluota Lietuvos kariuomenė yra sėkmė.

7. Sukurtos NATO sąjungininkų priėmimo sąlygos

Gera žinoma, kuo baigėsi SSRS ultimatumo 1940 m. birželio 14 d. naktį istorija. Priimti sprendimą pasipriešinti (nors simboliškai) agresijai tuometė vyriausybė nesiryžo. Viena iš pagrindinių priežasčių – SSRS ir Vokietijai slaptais susitarimais pasidalijus, o paskui užgrobus ir sunaikinus Lenkiją, Lietuva liko vieną vieną, be sąjungininkų.

Dabartinė padėtis kardinaliai skiriasi nuo 1940 m. Lietuva yra visateisė NATO – kariniu atžvilgiu stiprių valstybių karinio gynybinio bloko narė. Pagal NATO 5-ąjį straipsnį ją įsipareigojo ginti kitos šalys – NATO valstybės narės, taip tvirtina ir aukščiausi JAV pareigūnai. Taip dar niekad nebuvo. Nestebina, jog NATO kolektyvinės gynybos įsipareigojimai yra vienas iš pamatinių Lietuvos saugumo architektūros ramsčių. Sąjungininkų buvimas Lietuvoje užtikrina šių įsipareigojimų įgyvendinimą.

Pastarąjį dešimtmetį Lietuva sugebėjo sukurti tinkamą priimančiosios šalies paramos infrastruktūrą ir užtikrina tinkamas sąlygas greičiau, efektyviau ir patogiau dislokuoti sąjungininkų pajėgas Lietuvoje. 2021–2023 m. priimančiosios šalies paramos (PŠP) išlaidos padidėjo tris kartus ir siekia apie 410 mln. eurų. Lietuva priėmė pusantro karto daugiau sąjungininkų karių nei iki tol. Lietuvoje yra nuolatos dislokuota ne mažiau kaip 2 500 sąjungininkų karių, kurie treniruojami ginti rytinę NATO sieną ir taip prisideda prie efektyvaus atgrasymo.

Kritinę reikšmę atgrasymui ir gynybai turi strateginių Lietuvos sąjungininkų – JAV ir Vokietijos – karinis buvimas regione, tarptautinis NATO priešakinių pajėgų batalionas Rukloje, todėl dedamos visapūsės pastangos, siekiant tęstinio ir ilgalaikio šių valstybių karinių pajėgumų dislokavimo.

Nuo 2017 m. pradžios Rukloje (Jonavos r.) dislokuota NATO priešakinių pajėgų bataliono kovinė grupė (angl. *NATO Enhanced Forward Presence Battle Group*, eFP BG). Šių pajėgų priėmimo sąlygoms gerinti pradėtas įgyvendinti Nuolatinių logistinių pajėgumų užtikrinimo parko projektas, kuriame suplanuota pastatyti remonto, technikos priežiūros dirbtuves, administracines patalpas, sandėlius ir kitus reikalingus pastatus.

Didinant atgrasymą NATO rytiniame pakraštyje, nuo 2019-ųjų Lietuvoje vyksta nuolatinė JAV bataliono dydžio pajėgų rotacija. JAV Lietuvoje yra dislokavusios sunkiąją techniką, abiejų šalių kariai kartu treniruojasi ir stiprina sąveiką su kitomis NATO pajėgomis.

Be to, 2022 m. JAV dar paskelbė apie sprendimą keisti savo pajėgų buvimo Lietuvoje statusą į nepertraukiamą rotacinį dislokavimą. Tokiu būdu JAV demonstruoja savo tvirtą kolektyvinės gynybos įsipareigojimą.

Reikšmingai plečiami Lietuvos ir sąjungininkių karių treniruotėms reikalingi poligonai – kaip jau minėta, dvigubai išplėsti Pabradės ir Gaižiūnų poligonų plotai, naujai įsteigtas Rūdninkų poligonas, įrengtos trys naujos karinės stovyklos Marijampolėje, Kazlų Rūdoje ir Pabradėje. Sparčiai plėtojama NATO greitojo reagavimo pajėgoms atvykti skirta sutelkimo ir tolesnio judėjimo infrastruktūra Pabradėje – statybos darbus planuojama užbaigti iki 2025 m. pabaigos.

2023 m. pasiektas ypač reikšmingas dvišalis susitarimas su Vokietija dėl jos sunkiosios brigados dislokavimo Lietuvoje. Tuo tikslu Lietuva pasirengusi ir toliau sparčiai vystyti karinę infrastruktūrą Vokietijos brigadai. Planuojama, kad jau 2025 m. gali būti pradėtas pirmųjų batalionų perkėlimas į Lietuvą.

Laikai neramūs, todėl reikia būti pasirengusiems.

8. Lietuva – tarp aukščiausiai tarptautinės kibernetinio saugumo bendruomenės vertinamų valstybių

Lietuva – moderni valstybė šiuolaikiniame pasaulyje. Krašto apsauga, šalies vidaus rintis neįsivaizduojama be šiuolaikinių komunikacijų, kompiuterių, elektroninės apsaugos sistemų, kurios irgi gali būti atakuojamos. Tam reikia skirti daug dėmesio, tai yra gynybos dalis.

194 valstybes vienijančios Jungtinių Tautų Tarptautinės telekomunikacijų sąjungos (ITU) sudarytame tarptautiniame kibernetinio saugumo indekse Lietuva patenka į stipriausiųjų pasaulio šalių dešimtuką. Tokias tvirtas ir aukštas pozicijas pagal šį indeksą mūsų šalis išlaiko jau kelerius metus, nuo 2018-ųjų.

Tarptautinis kibernetinio saugumo indeksas – kompleksinis rodiklis, parodantis valstybės pastangas ir pažangą kibernetinio saugumo srityje. ITU kuria palankias kibernetinio saugumo standartizavimo sąlygas pasauliniu mastu, klausimynais ir teikdama konsultacijas vertina valstybių pastangas nacionaliniu lygmeniu įgyvendinti kibernetinio saugumo standartus, kibernetinio saugumo pajėgumų tobulinimą ir tarptautinį bendradarbiavimą kibernetinio saugumo srityje.

Didžiausių postūmų Lietuvai kylant šiame tarptautiniame reitinge davė nuo 2018 m. sistemingai įgyvendinama šalies kibernetinio saugumo politika patvirtinus Nacionalinę kibernetinio saugumo strategiją, vykdant valstybės kibernetinio saugumo funkcijų konsolidaciją, stiprinant kritinės informacinės infrastruktūros atsparumą bei kuriant saugų valstybės duomenų perdavimo tinklą, jungiantį gyvybines valstybės funkcijas užtikrinančias institucijas.

Lietuva taip pat aktyviai dalyvauja tarptautinėse kibernetinio saugumo ir gynybos iniciatyvose. Vienas sėkmingiausių pavyzdžių – nuo 2018 m. Lietuvos vadovaujamos Europos Sąjungos daugiašalės kibernetinės greitojo reagavimo pajėgos. Šis ES Nuolatinio struktūrizuoto bendradarbiavimo (PESCO) projektas jau vienija 9 ES valstybes nares ir yra viena labiausiai įgyvendinimo atžvilgiu pažengusių iniciatyvų.

Taigi galima tikėtis, kad grėsmingai žviegiantis piktas virusas bus su naikintas vos patekęs į mūsų apsaugos tinklus.

9. Krizių valdymo sistema

Nacionalinio saugumo pagrindų įstatyme buvo nustatyta, kad krizių valdymo sistema kuriama ir plėtojama grėsmę nacionaliniam saugumui keliantiems reiškiniams prognozuoti, stebėti, prevencinėms priemonėms parengti ir vykdyti, krizėms nustatyti bei valdyti, jų padariniams šalinti, tačiau ilgą

laiką krizių valdymas išsamiau nereglamentuotas, nenustatytos atsakingos už krizių valdymą institucijos ir jų įgaliojimai, veiksmai esant krizei ir kt.

Aštuonioliktosios Lietuvos Respublikos Vyriausybės programos, patvirtintos Lietuvos Respublikos Seimo 2020 m. gruodžio 11 d. nutarimu Nr. XIV-72, 11.7.2 papunktyje buvo numatyta parengti ir priimti Civilinės saugos ir Nacionalinio saugumo pagrindų įstatymų pakeitimus, nustatančius pasirinkto bendro ekstremaliųjų situacijų ir krizių valdymo modelio teisinį reglamentavimą, o 11.7.3 papunkčio įgyvendinimo priemone numatyta įsteigti nacionalinio lygmens ekstremaliųjų situacijų ir krizių valdymo centrą pagal pasirinktą modelį. Įgyvendinant minėtas Vyriausybės programos nuostatas Lietuvos Respublikos Ministro Pirmininko sudaryta Vyriausybinė darbo grupė parengė pasiūlymus dėl bendro ekstremaliųjų situacijų ir krizių valdymo modelio teisinio reglamentavimo modelio ir šio modelio įdiegimo veiksmų planą.

Įgyvendindama pasirinkto modelio veiksmų planą, Vidaus reikalų ministerija kartu su kitų suinteresuotų ministerijų, Vyriausybės kanceliarijos atstovais 2022 m. parengė tuo metu galiojusio Civilinės saugos įstatymo pakeitimo įstatymą (naują redakciją) ir dar 15 kitų įstatymų pakeitimo projektų, kuriuos 2022 m. gruodį Seimas priėmė. Pakeistas Civilinės saugos įstatymas, atsižvelgiant į pasirinktą bendrą ekstremaliųjų situacijų ir krizių valdymo modelį, buvo pervadintas į Krizių valdymo ir civilinės saugos įstatymą.

Rengiant Krizių valdymo ir civilinės saugos įstatymą taip pat buvo įvertintos:

- 1) didelio masto ekstremaliųjų situacijų 2019–2021 m. patirtis;
- 2) išliekančios ir naujos grėsmės regione (Baltarusijos AE, agresyvi Rusijos ir Baltarusijos politika).

Krizių valdymo ir civilinės saugos įstatymu:

- 1) sukurta integruota krizių valdymo ir civilinės saugos sistema, kuria siekiama užtikrinti, kad valstybės pasirengimas krizėms ir ekstremalioms situacijoms, branduolinėms ar kitoms galimoms nelaimėms būtų labiau koordinuojamas ir efektyvesnis. Tokia integracija buvo siekiama skirtingų krizių ir civilinės saugos mechanizmų bendraveikos, kad būtų užtikrinta tvari parengtis – integracija numatoma nuo grėsmių stebėsenos iki prevencijos ir padarinių šalinimo;

2) sukurtas nacionalinio lygmens krizių valdymo centras (Nacionalinis krizių valdymo centras), vykdamas nuolatinę situacijų stebėseną, grėsmių nacionaliniam saugumui vertinimą ir prognozavimą bei prisidedantis prie Vyriausybei nustatytų nacionalinio saugumo uždavinių įgyvendinimo. Integruotoje krizių ir ekstremaliųjų situacijų valdymo sistemoje Nacionalinis krizių valdymo centras (NKVC) tapo pagrindine valstybės lygmeniu koordinavimo institucija. Šis centras vykdo nuolatinę (24/7 režimu) grėsmių Lietuvos Respublikos nacionalinio saugumo interesams stebėseną, vertina šias grėsmes ir informuoja apie jas, organizuoja ir koordinuoja valstybės pasirengimą krizėms ir ekstremaliosioms situacijoms, jų prevenciją, krizių ir ekstremaliųjų situacijų valdymą;

3) Nacionalinio saugumo komisija (NSK) tapo pagrindine Vyriausybės sudaroma institucija, priimančia politinius sprendimus dėl veiklos prioritetų, valstybinių pasirengimo krizėms, jų prevencijos ir reagavimo į grėsmes užduočių. Atsisakyta Vyriausybės ekstremalių situacijų komisijos (VESK) ir savivaldybių Ekstremaliųjų situacijų komisijų (ESK), kaip perteklinių civilinės saugos sistemos subjektų. VESK funkcijas perėmė NSK, savivaldybių ESK – savivaldybių merai ir savivaldybių ekstremaliųjų situacijų operacijų centrai;

4) suteikta teisė Vyriausybei skirti valstybės ir savivaldybių institucijoms ir įstaigoms valstybines pasirengimo krizėms ir ekstremaliosioms situacijoms, krizių ir ekstremaliųjų situacijų prevencijos, reagavimo į krizes ir ekstremaliąsias situacijas ir jų padarinių šalinimo užduotis;

5) įtrauktas institucinės atsakomybės principas – ministerijų atsakomybė už parengtį ministro valdymo srityse;

6) sudarytos prielaidos didesniui žmogiškiesiems ištekliams:

a) ministerijose ir savivaldybėse atsiranda parengties pareigūnai, kurie organizuos pasirengimą krizių valdymui ir civilinę saugą institucijos lygmeniu;

b) įtraukiamas NVO sektorius – reglamentuoti bendri mokymai, pratys, vaidmuo institucijų planuose;

c) nustatytos prielaidos krizių valdymo ir civilinės saugos mokymo plėtrai – reikiamų žinių suteikimas kuriant atsparią visuomenę;

d) įvesta priedangos samprata – tai objektas, kuriame gyventojai trumpą laikotarpį gali apsisaugoti nuo karinių grėsmių. Nustatyta, kad statant

naują visuomenės poreikiams naudojamą pastatą, kuriame vienu metu gali būti daugiau kaip 100 žmonių, arba daugiau kaip 5 aukštų gyvenamąjį namą, jame turi būti suprojektuota priedanga. Taip siekiama išplėsti priedangų tinklą tiek gyvenamojoje aplinkoje, tiek visuomeninėse vietose.

Integruota krizių ir ekstremaliųjų situacijų valdymo sistema užtikrinamas ne tik koordinuotas valstybės pasirengimas valdyti krizes, bet ir jų prevencija, nuolatinė situacijų stebėseną ir vertinimas. Be to, sprendimai dėl krizių ir ekstremaliųjų situacijų valdymo priemonių, padarinių šaliniu, žalos mažinimo tampa greitesni, grindžiami ekspertų ir specialistų vertinimu.

10. Instrumentalizuotas migracijos suvaldymas

2021 m. vasarą Lietuva susidūrė su Baltarusijos režimo tyčia sukurta hibridine ataka prieš Lietuvą ir ES – instrumentalizuota migracija. Tūkstančiai migrantų iš kitų valstybių ir net žemynų buvo stačiai atvedami prie Lietuvos valstybės sienos ir skatinami ją nelegaliai pereiti. Taip siekta sukurti vidaus problemų, destabilizuoti padėtį Lietuvoje. Kai keli tūkstančiai žmonių nelegaliai kirtu mūsų valstybės sieną, reikėjo imtis nepaprastų priemonių. Jomis Lietuva sustabdė tokius tyčinius veiksmus.

Šiuo metu padėtis prie valstybės sienos yra pasikeitusi – uždarytas nelegalios migracijos kelias per rytinę ES sieną. Tokio rezultato pavyko pasiekti Vidaus reikalų ministerijos pritaikytomis priemonėmis:

- 1) 2022 m., greičiau nei per vienus metus, įrengtas fizinis barjeras (529 km tvoros ir 357 km koncertinos);
- 2) 2023 m. baigta diegti moderni valstybės sienos stebėjimo sistema, apimanti 100 proc. valstybės sienos su Baltarusija ir Rusija (Kaliningrado sritimi);
- 3) sutelkti žmogiškieji ištekliai – tiek teisėsaugos institucijos, tiek kariškiai, kurie kartu taiko priemones nelegaliai migracijai per valstybės sieną užkardyti;
- 4) siekiant suvaldyti precedento neturinčius migracijos srautus ir kovoti su hibridinėmis grėsmėmis, parengti Valstybės sienos ir jos apsaugos įstatymo ir įstatymo „Dėl užsieniečių teisinės padėties“ (UTPI) pakeitimai.

2023 m. priimtos Valstybės sienos ir jos apsaugos įstatymo pataisos, kuriose nustatyta, kad užsieniečiai, pažeidę valstybės sienos kirtimo tvarą, į Lietuvos Respublikos teritoriją gali būti neleidžiami. Užsieniečių teisinės padėties (UTPI) pakeitimais patobulintos prašymų dėl prieglobsčio pateikimo, nagrinėjimo ir migrantų apgyvendinimo procedūros įvestos karo padėties, nepaprastosios padėties, taip pat paskelbtos ekstremaliosios situacijos dėl masinio užsieniečių antplūdžio laikotarpiu.

Be to, didinamas atsparumas hibridinėms grėsmėms. 2023 m. rugsėjo 28 d. vidaus reikalų ministro įsakymu Nr. 1V-621 buvo patvirtintos Vidaus reikalų sistemos atsparumo hibridinėms grėsmėms gairės. Gairių tikslas – nustatyti vidaus reikalų sistemos veiklos plėtros kryptis siekiant užtikrinti tinkamą pasirengimą reaguoti į galimas ir (ar) kilusias hibridines grėsmes, taip pat skatinti glaudesnį vidaus reikalų sistemos bendradarbiavimą ir užtikrinti atsparumą hibridinėms grėsmėms. Pasikeitusi saugumo aplinka ir kylančios hibridinės grėsmės iš priešiškų valstybių reikalauja užtikrinti saugumą visose valstybės srityse, o vidaus reikalų sistema yra viena pirmųjų grandžių, užtikrinančių viešąjį saugumą, taip pat viena pirmųjų, susiduriančių su hibridinėmis grėsmėmis. Gairės prisidės prie glaudesnio vidaus reikalų sistemos bendradarbiavimo, valstybės atsparumo, vidaus reikalų sistemos fragmentacijos mažinimo (tai laikytina laimėjimu).

Vidaus reikalų sistemos atsparumo hibridinėms grėsmėms gairėse išskiriamos šios sritys: fragmentacija viešojo saugumo srityje; viešojo saugumo specialiųjų pajėgų ir reagavimo pajėgų veikla ir sąveika; nacionaliniam saugumui užtikrinti svarbių objektų apsauga; neramumų valdymas; valstybės sienos apsauga ir migracija; civilinė sauga; kibernetinis saugumas; bendra veika ir sąveikumas su kitomis valstybės institucijomis; kiti iššūkiai (aprūpinimas – Karinio aprūpinimo standartas, valstybės ginkluotos gynybos funkcijos vykdymas, parengties užtikrinimas – nuolatinis pratybų procesas, pasirengimas atsakyti į hibridines grėsmes).

Vidaus reikalų ministerijos sistemoje tikimasi, kad įgyvendintos gairės išspręs kylančias problemas.

DEMOGRAFINĖS PROBLEMOS IR KAIP JAS SPRĘSTI

11. „Globalios Lietuvos“ idėja – valstybės ir diasporos vienybei

Lietuvių emigracija nėra naujas istorinis reiškiny. Pirmą kartą masinė lietuvių migracija į užsienio šalis, ypač į JAV ir kitas industrines šalis, vyko jau XIX a. pabaigoje. Dėl jos Lietuvos gyventojų skaičius augo lėtai, nors tais laikais daugiavaikės šeimos kompensavo dėl šios priežasties patiriamas netektis. Iki Pirmojo pasaulinio karo emigravo apie 200 tūkst. Lietuvos gyventojų, pirmosios nepriklausomybės laikotarpiu – 1919–1940 m. – dar apie 100 tūkst., po Antrojo pasaulinio karo į Vakarus išvyko apie 70 tūkst. žmonių, o dešimtys tūkstančių buvo deportuoti į SSRS Rytus, Sibirą, Kazachstaną.

Amerikos žemyne, Australijoje ir Pietų Amerikoje, vykstant emigracijai, susikūrė tūkstančiai lietuvių kolonijų, kurios tapo papildomu lietuvių emigracijos traukiamuoju veiksnium.

Taip Lietuva tapo diasporine valstybe, istorijos tėkmėje patyrusi 4 didžiąsias emigracijos bangas; paskutinioji, prasidėjusi po 1990 m., atkūrus nepriklausomybę, skatino veikti, nes dešimtys tūkstančių lietuvių papildė senuosius emigracijos telkinius, sukūrė naujų, anksčiau nebuvusių lietuvių bendruomenių imigracijos šalyse. Neoficialiais Lietuvos diplomatinės atstovybių, diasporos organizacijų duomenimis, užsienyje gyvena apie 1,3 mln. lietuvių kilmės asmenų. Tai reikštų, kad apie 30 proc. tautos gyvena užsienyje. Tačiau, remiantis diasporos istorija, įvertinus kitų emigracijos bangų ir JAV, Australijoje, Pietų Amerikoje, Kanadoje egzistuojančių lietuvių bendruomenių dydį, galima daryti prielaidą, kad lietuvių kilmės asmenų pasaulyje gali būti gerokai daugiau.

Nepriklausoma Lietuva 1919–1940 m. sprendė klausimą, kaip palaikyti gyvą ryšį su tautos dalimi, gyvenančia užsienio šalyse, su gausiausia jos dalimi JAV, kiek vėliau atsiradusiais lietuvių telkiniais Pietų Amerikoje. Imtasi veikti per negausias diplomatinės tarnybos institucijas, Lietuvoje

įsteigta Draugija užsienio lietuviams remti (DULR), 1935 m. Kaune surengtas I pasaulio lietuvių kongresas. Okupacijos nutraukė glaudesnius ekonominius, kultūrinius mūsų ryšius su išeivija.

Nauja masinės emigracijos banga 1991–2022 m., kai išvyko neregėtai daug gyventojų – apie 800 tūkst., vertė permąstyti ir naujai konstruoti ryšius su lietuviais, apsigyvenusiais ir dirbančiais užsienio šalyse. Radosi „Globalios Lietuvos“ idėja, kurios įgyvendinimą ėmė koordinuoti Užsienio reikalų ministerija. Ši idėja grindžiama supratimu, kad lietuvių tauta, siejama lietuviškos tapatybės ir istorinės atminties, šiuolaikiniame pasaulyje yra ir turi būti vientisa, neskirstoma į lietuvius, gyvenančius Lietuvoje, ir lietuvius, gyvenančius užsienyje, o Lietuvos diaspora yra integrali valstybės dalis, savo kūrybinį potencialą galinti aktyviai naudoti, įsitraukdama į pilietinį, politinį, ekonominį, kultūrinį, mokslinį ir kitokį Lietuvos gyvenimą, prisidedanti prie modernios ir šiuolaikiškos Lietuvos kūrimo.

Ši idėja pirmą kartą buvo įtvirtinta 2011 m. kovo 30 d. Vyriausybės nutarimu Nr. 389 patvirtintoje „Globalios Lietuvos“ – užsienio lietuvių įsitraukimo į valstybės gyvenimą – kūrimo 2012–2021 metų programoje, kurios tikslas – išlaikyti ir stiprinti ryšius su Lietuvos diaspora. 10 metų įgyvendinta „Globalios Lietuvos“ programa atliko labai svarbų vaidmenį stiprinant ryšį tarp Lietuvos ir jos diasporos, įgyvendinant svarbiausius siekius – padėti užsienyje gyvenantiems tautiečiams puoselėti tautinę tapatybę, palaikyti ryšius su Tėvyne, pagal galimybes dalyvauti jos gyvenime ir prisidėti prie naujos, modernios Lietuvos kūrimo. Koordinuojant Užsienio reikalų ministerijai buvo sukurtas lietuvių diasporos politikos įgyvendinimo modelis – „Globalios Lietuvos“ programą įgyvendinančių valstybės institucijų, įstaigų ir organizacijų tarpinstitucinis tinklas, į kurį buvo įtrauktos ir arčiausiai diasporos esančios Lietuvos Respublikos diplomatinės atstovybės ir konsulinės įstaigos. 2018 m. „Globalios Lietuvos“ programa įvertinta tarptautiniu mastu – buvo atrinkta į Politikos inovacijų apdovanojimų, vykusių Austrijoje, finalą. 2019 ir 2020 m. Seimo Užsienio reikalų komitetas „Globalios Lietuvos“ programą pripažino tarpinstitucinio bendradarbiavimo pavyzdžiu.

Baigus galioti „Globalios Lietuvos“ programai, 2021 m. gruodį buvo patvirtintos Lietuvos diasporos politikos strateginės gairės „Globali Lietuva“

2022–2030 m., o 2022 m. rugpjūtį parengtas pirmasis šių gairių įgyvendinimo veiksmų planas, kasmet atnaujinamas ir pratęsiamas vieniems metams. Šie dokumentai ne tik užtikrino nuo 2012 m. įgyvendintos „Globalios Lietuvos“ programos tęstinumą, bet ir suteikė pagrindą kokybiniam pokyčiui siekiant stiprinti ir plėsti valstybės ir diasporos ryšį, dialogą bei partnerystę, skatinti lietuviybės užsienyje puoselėjimą, aktyvesnį diasporos įsitraukimą kuriant gerovę ir saugumą Lietuvoje bei grįžimą į Lietuvą.

Naujuose strateginiuose dokumentuose daugiausia dėmesio skiriama toms sritims, kurioms iki šiol jo trūko:

1) lituanistinio švietimo plėtrai, siekiant didinti formaliojo ir neformaliojo lituanistinio švietimo mokyklose užsienyje besimokančių mokyklinio amžiaus lietuvių ir lietuvių kilmės vaikų ir jaunuolių skaičių;

2) diasporos įsitraukimui į Lietuvos gyvenimą ir gerovės bei saugumo Lietuvoje kūrimą, kviečiant dalytis užsienyje įgytomis žiniomis, sukaupta patirtimi, skatinant lietuviškos kilmės eksportą, pritraukiant į Lietuvą investicijas ir turistų srautus;

3) emigrantų grįžimo į Lietuvą skatinimui, įgyvendinant priemones, kuriomis tikimasi ne tik padėti sugrįžti, bet ir užtikrinti palankias reintegracijos sąlygas.

„Globalios Lietuvos“ idėjos įgyvendinimas, naudojant tarpinstitucinio bendradarbiavimo modelį, lėmė diasporos politiką įgyvendinančių partnerių skaičiaus didėjimą. 2012 m. „Globalios Lietuvos“ programą įgyvendino 13, 2021 m. – 23 valstybės institucijos. 2022 m. į Lietuvos diasporos politikos strateginių gairių „Globali Lietuva“ 2022–2030 m. veiksmų plano įgyvendinimą įsitraukė 30 valstybės institucijų ir – pirmą kartą – 7 savivaldybės, 2023 m. – 32 valstybės institucijos ir 18 savivaldybių. Planuojama, kad 2024 m. diasporos politiką įgyvendins 33 valstybės institucijos ir 42 savivaldybės. Nuolat plečiasi ir Lietuvos bei diasporos nevyriausybinių organizacijų, dalyvaujančių įgyvendinant „Globalios Lietuvos“ idėją, tinklas.

Svarbiausi „Globalios Lietuvos“ idėjos įgyvendinimo pasiekimai:

1) didėjantis neformaliojo lituanistinio švietimo mokyklose užsienyje besimokančių vaikų skaičius: 2010–2021 m. jų skaičius išaugo nuo 8 000 iki 10 000, o 2022 m. – iki 11 700;

2) trejus metus iš eilės, 2020–2022 m., į Lietuvą grįžo daugiau Lietuvos Respublikos piliečių nei išvyko;

3) išaugo užsienio lietuvių pilietinis aktyvumas: 2020 m. per Lietuvos Respublikos Seimo rinkimus pirmą kartą buvo įsteigta speciali užsienio lietuvių rinkimų apygarda ir diasporos atstovas išrinktas į Lietuvos Respublikos Seimą;

4) Rusijos karo prieš Ukrainą akivaizdoje Lietuvos diasporos organizacijos aktyviai įsitraukė į paramos Ukrainai akcijas, teikdamos politinę, finansinę ir humanitarinę pagalbą;

5) plėtojami ryšiai su diasporos profesionalais – asmenimis, pripažintais ir daug pasiekusiais profesinėje srityje užsienyje, suteikė daug galimybių valstybės institucijoms ir verslo kompanijoms dalytis žiniomis ir patirtimi;

6) nuolat matomas Lietuvos bendruomenių užsienyje augimas ir augantis diasporos įsitraukimas bei valstybės ir diasporos ryšio stiprinimas. Pasaulio lietuvių bendruomenei priklausančių organizacijų daugėjo nuo 41 iki 55, o Pasaulio lietuvių jaunimo sąjungą sudarančių organizacijų skaičius padidėjo nuo 22 iki 30.

Tai tik keletas „Globalios Lietuvos“ idėjos sėkmės istorijos pavyzdžių, patvirtinančių valstybės ir diasporos ryšių ir partnerystės puoselėjimo svarbą, vadovaujantis supratimu, kad esame viena tauta ir kiekvienas lietuvis ar su Lietuva save siejantis asmuo yra svarbus ir reikalingas mūsų valstybei.

12. Ryškinamos egzistencinės Lietuvos demografinės problemos

Paskutinė masinės emigracijos iš Lietuvos banga sukėlė daugybę demografinių, socialinių, darbo jėgos trūkumo ir netgi krašto apsaugos problemų. Lietuvos Respublikos Seimo 2023 m. gruodžio 23 d. nutarimu Nr. XIV-2466 patvirtintoje Valstybės pažangos strategijoje „Lietuvos ateities vizija „Lietuva 2050“ akcentuojama, kad, nors Lietuvoje – 2,9 mln. gyventojų (dabar jau 2,7 mln.), prognozuojama, jog 2050-aisiais jų liks apie 2,2 mln. Toks prognozuojamas Lietuvos populiacijos mažėjimas rodo neigiamas tendencijas: visų pirma, tai dar labiau iškreips gyventojų amžiaus struktūrą – mūsų visuomenė taps viena seniausių Europoje, kai

dviems darbingo amžiaus gyventojams teks vienas pensinio amžiaus gyventojas, tokios demografinės tendencijos kels iššūkių ir Lietuvos ekonomikai, ir viešajam sektoriui.

„Didžiausią finansinį spaudimą pajustų socialinė sistema, išaugtų paramos gavėjų skaičius. Tai atsilięptų šalies pensijų sistemai: prognozuojama, kad pensijų lygis, palyginti su buvusiomis pajamomis, kris nuo 31,7 proc. 2019 m. iki 24,7 proc. 2050 m.,“ – dėstoma šioje strategijoje (apie ją pačią kiek vėliau).

Kasmet Lietuva mažėja, traukiasi, nyksta ir tai sukelia labai intensyvi emigracija – nuo 1991 m., kai Lietuvoje buvo 3,7 mln. gyventojų, 2022 m. jų sumažėjo iki 2,7 mln. Esame ketvirta greičiausiai nykstanti valstybė pasaulyje. JAV Centrinės žvalgybos agentūros laisvai prieinamais 2021 m. duomenimis, pagal gyventojų skaičiaus mažėjimą mus lenkia tik Kuko salos, Latvija ir Moldova. Mažėjant gimstamumui, tęsiantis emigracijai mūsų valstybės piliečiai labai greitai sensta.

Emigracijos keliamos problemos identifikuotos dar 2007 m. išleistoje kolektyvinėje monografijoje „Lietuvos tauta: būklė ir raidos perspektyva“⁴. Joje teigiama, jog prasidėję socialiniai, ekonominiai ir politiniai pokyčiai pakeitė visus demografinius procesus, gimstamumui sparčiai mažėjant, pasiekta riba, kai nebegalima užtikrinti kartų kaitos: Lietuvos gyventojų skaičius mažėja, yra sutrikusi demografinė pusiausvyra, Lietuva tapo viena iš depopuliacijos lyderių Europoje, be to, kartu vyksta protų nutekėjimas. Jau tada šiais klausimais pasigesta racionalios politikos, kurioje būtų numatyta aiški strateginė vizija ir prioritetai⁵.

Padėtis ilgai nesikeitė, demografinė situacija tik prastėjo. Siekdamas nustatyti 2018–2030 m. šalies demografijos, migracijos ir integracijos politikos raidos tikslus, kryptis ir siektinus rodiklius, Seimas 2018 m. patvirtino Demografijos, migracijos ir integracijos politikos 2018–2030 metų strategiją⁶. Tai buvo bene pirmas toks svarbus emigracijos problemoms

⁴ Mantas Adomėnas, Arūnas Augustinaitis, Tomas Janeliūnas, Darius Kuolys, Egidijus Motieka. *Lietuvos tauta: būklė ir raidos perspektyvos*, Vilnius, 2007, 440 p.

⁵ *Ten pat*, p. 257–294.

⁶ 2018 m. Seimo patvirtinta Demografijos, migracijos ir integracijos politikos 2018–2030 metų strategija, <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/fbb35e02c21811e883c7a8f929bfc500>.

skirtas dokumentas. Seimo Ateities komiteto rezoliucijoje dėl Lietuvos demografijos politikos ateities 2023 m. birželio 15 d. numatyta siekti re-emigracijos priemonių numatymo, gimtinės patrauklumo gyventi ir dirbti pristatymo, parengties pasirūpinti sugrįžtančiais įdiegimo. Taip įvairintinas nacionalinės tapatybės turinio modernizavimo ir kaitos strateginis uždavinys, pirmiausia siekiant stabilizuoti tebesitęsiantį gyventojų mažėjimą, išsaugoti nacionalinio tapatumo branduolį ir istorinį tęstinumą. Taip pat buvo siekiama, kad rezoliucija paskatintų konkrečias strategines demografinės raidos programas, detalizuojančias atskirus aspektus ir jų sinerginio poveikio indikatorius.

Padėčiai toliau blogėjant, emigracijai neslopstant toks Lietuvos „išsi-vaikščiojimas“, jo masiškumas nustebino ir nuvylė, nes ypač pasireiškė po 1990 m., kai buvo atkurta nepriklausomybė. Emigracija visuomenę paveikė labiau emociškai ir psichologiškai – kaip didelis ir nebeatkuriamas, tebesitęsiantis tautos nuostolis. Ištuštėję miestai ir ypač miesteliai sudarė nykstančios Lietuvos vaizdą.

Emigracijos rodikliai nežada nieko gero nei darbo rinkai, nei krašto apsaugai. Mažėjantis šalies gyventojų skaičius lėmė, kad per du dešimtmečius mokyklų ir jose besimokančių mokinių sumažėjo perpus. 2000 m. Lietuvos mokyklose mokėsi daugiau kaip 600 tūkst. mokinių, o 2020 m. jų beliko 324 tūkst.

Demografiniai rodikliai neguodžia ir kitose srityse. Antra svarbi gyventojų mažėjimo priežastis yra mažas gimstamumas, irgi susijęs su emigracijos poveikiu, – juk emigravo daugiausia jauni žmonės. Valstybės duomenų agentūros duomenimis, nuo 1990 iki 2010 m. per metus gimstančių Lietuvoje vaikų skaičius sumažėjo nuo 56,7 tūkst. iki 30,4 tūkst. Paskiausia nemaloni demografinė sensacija – 2021 m. gimė tik 24,6 tūkst. kūdikių, t. y. 0,5 tūkst. (2 proc.) mažiau negu 2020 m. Tokio mažo bendro gimusių vaikų skaičiaus neturėta nuo 1959 m., o absoliutus skaičius yra mažiausias. Nors Lietuva nėra mažiausią gimstamumą Europoje fiksuojanti šalis, daugelyje Europos šalių gimstamumas net mažesnis nei Lietuvoje, tačiau keitėsi gimstamumo modelis – 2020 m. pirmojo vaiko susilaukdavo vidutiniškai 28 metų amžiaus moteris. Tai reiškia, kad gimdymas atidedamas vis vėlesniam amžiui. Pagal prognozes, apie 2050 m. Lietuvoje bus 2 mln.

100 tūkst. gyventojų, 2050 m. galime turėti tik apie 385 tūkst. reprodukcinio amžiaus moterų. Šios problemos vien imigracija išspręsti negali.

Kaip minėta, demografija negailestinga ir krašto apsaugai. Po 18 metų į nuolatinę karo tarnybą galėsime pašaukti tuos 2021 m. gimusius 24 tūkst. jaunuolių. Kiek iš jų tiks kariuomenei? Karinės medicinos ekspertizės duomenimis, Lietuvoje 2021 m. tinkamais karo tarnybai pripažinta tik 50,8 proc. visų patikrintųjų Karinės medicinos ekspertizės komisijoje. Darytina išvada, kad 2040 m. karinei tarnybai jaunuolių bus galima atsirinkti tik iš 12 tūkst. tinkamų jaunuolių⁷. Jeigu pusė iš jų bus merginos, tarnauti kariais galėtų būti paimti jaunuoliai, atrinkti realiai iš 6 tūkst. vaikinių. Tačiau dalis jų eis studijuoti, dirbti.

Visuomenę senstant rodo ir tai, kad nuo 1959 m. niekada nebuvo tokio didelio mirčių skaičiaus. 2021 m. mirė 47,9 tūkst. žmonių, tai 4,4 tūkst. (10,1 proc.) daugiau negu 2020 m., arba 23,3 tūkst. daugiau mirusių žmonių nei gimusių. Taigi mūsų visuomenė sensta, o gyventojų skaičius mažėja jau ne tik dėl išsivystės, bet ir dėl natūralių demografinių rodiklių.

Lietuva dėl masinės emigracijos netenka emigrantams ugdyti skirtų lėšų, kurių nekompensuoja nei ES parama, nei užsienio investicijos. Dėl šios priežasties 2004–2018 m. susidarė 11 mlrd. eurų nuostolis. Kiekvienas emigruojantis žmogus „išveža“ į jį investuoto kapitalo: švietimo sąnaudos darželyje, mokykloje, universitete, šeimų išlaidos vaikams auginti – investicija į vieną šalies pilietį siekia 85,6 tūkst. eurų.

Ilgai nesusivokta, jog abejingumas emigracijos temai yra ne politinė (ta tema ypač baidė politikus ir tie tylėjo, savo nuomonių neafišiodami ir masinės emigracijos problemas nutylėdami arba apeidami), o sisteminė valstybės problema, susiklosčiusi per ištisus dešimtmečius. Svarbiausia, kad šalis pagaliau nusimatyti ilgalaikę strategiją, kaip spręsti emigracijos klausimą ir kas už jį yra atsakingas, be to, reikia labai aiškiai formuoti imigracinę politiką, orientuojantis ne į žemos pridėtinės vertės ekonomiką, o į išsilavinusius žmones, bei strateguoti Lietuvos emigrantų susigrąžinimą.

⁷ JT prognozuoja, kad 2050 m. mūsų bus apie 2 mln., o darbingo amžiaus gyventojų Lietuvoje liks 34 proc. mažiau, negu yra šiuo metu.

⁸ <https://www.lrytas.lt/sveikata/medicinos-zinios/2022/05/08/news/karo-tarnybai-netinka-net-puse-sauktiniu-kuo-jie-serga--23258558>.

Diskusijos visuomenėje ir mokslininkų konferencijose iškristalizavo valdžios ir verslo veiklos trūkumus: anot tyrėjų, nelaimė ta, kad Lietuvos ilgalaikė demografijos politika (nei imigracijos, nei emigracijos atžvilgiu) neegzistuoja, neturime vienos aiškos paskirtos institucijos, kuri bent jau imtųsi atsakomybės už jų vienokį ar kitokį bandymą spręsti demografijos problemas. Bent jau dalies lietuvių susigrąžinimas iš užsienio šalių būtų geriausia išeitis, kuri nekeltų kalbinių ir integracijos problemų, tačiau tai – nelengvas procesas. Vieni sako, kad tai neįmanoma, kiti prieštariauja, kad gal įmanoma, nors apskritai dar net nepradėta bandyti. Kol kas darbuojamasi su išeiviais užsienyje, lietuvių išeivijos reikalus koordinuoja Užsienio reikalų ministerija, pasak vieno mokslininko, „kažką daro „socminas“, kažką Vidaus reikalų ministerija, Užsienio reikalų ministerija, bet iš esmės niekas už nieką neatsako, niekas nieko dorai nežino“.

Mokslo grupėse sutariama, jog reikia turėti aiškią visų pirma migracijos politiką, imigracijos sistema turi orientuotis į darbingo amžiaus žmones, atvažiuojančius su šeimomis. Tada reikės papildomų lėšų darželiams, mokykloms, universitetams, bet Lietuvoje uždirbtus pinigus šie žmonės čia ir paliks. Be to, užaugę šių šeimų vaikai bus visaverčiai mūsų piliečiai. Atvykę iš svetur tėvai dar gali turėti problemų dėl lietuvių kalbos ar kultūros, bet čia užaugę jų vaikai tokių problemų jau neturės. Taigi vienu metu sprendžiamos ir demografinės, ir ekonomikos augimo problemos. Atvykus iš Ukrainos karo pabėgėlių darbo jėgos padaugėjo, tačiau lieka neaišku, kiek iš jų pasiliks gyventi ir dirbti Lietuvoje.

Iki šiol vykdyta Lietuvos imigracijos politika turi rimtų ydų. Pavyzdžiui, vien 2020 m. buvo įsileista apie 30 tūkst. žmonių, 92 proc. jų atvyko tik iš 3 šalių – Ukrainos, Baltarusijos ir Rusijos. Ankstesniais metais tendencijos buvo tokios pat. Svarbu paminėti, kad dauguma atvykstančių darbininkų yra sunkvežimių vairuotojai, išsiskiria ir statybų sektoriaus darbuotojai (tinkuotojai, betonuotojai). Deja, jie – tik laikini Lietuvos gyventojai. Lietuvoje gyvenančios slaviškai (rusiškai, lenkiškai, baltarusiškai) kalbančios tautinės mažumos sudaro apie 12 proc. populiacijos, deja, nėra pakankamai gerai integruotos. Tą išnaudoja rusiški informaciniai kanalai, iš kurių sklinda atviras priešiškus Vakarų vertybėms.

Emigracija kirto ir ekonomikai. Lietuvoje pradėjus trūkti darbo jėgos, verslo atstovai ėmė gąsdinti, kad žūt būtinai be jokios ceremoningos patikros reikia įsileisti bent jau 15 tūkst. darbininkų (verslas norėtų įsileisti 20–25 tūkst. darbuotojų iš artimojo užsienio, kitaip esą ekonomika sustos). Tikėtina, kad imigracijos ar iš kaimynių, ar iš tolimesnių šalių srautai didės. Jeigu siekiama įsileisti tam tikrų specialistų, kurių mums trūksta, reikia juos greičiau integruoti ir padaryti lojaliais Lietuvos gyventojais – nebūtinai piliečiais, bet gyventojais, kurie įsilieja į Lietuvos darbo rinką, visuomenę ir tampa lietuviais, nors ir priklausydami kitai etninei grupei. Tai susiję su kalbos mokėjimu, bet, jeigu esama tam tikrų gyventojų grupių, kurios Lietuvoje gyvena apie 50 metų ir vis dar nemoka lietuvių kalbos, ar kalbą išmoks tie, kurie tik yra atvykę? Sudarydami sąlygas mokytis kalbos atvykusiesiems, iš to tik laimėsime – tai yra integracijos garantas, raktas į darbą, į mokslą, į tapsmą Lietuvos piliečiu arba rezidentu.

Mokslininkai pabrėžia, kad nereikia planuoti pasiekti kokio nors konkretaus gyventojų šalyje skaičiaus – 3 ar 4 mln. gyventojų, nes tokiam gyventojų augimui nėra palanki gyventojų struktūra, be to, tai pasiekti nerealu. Didžiausios gyventojų grupės yra vyresnio amžiaus, todėl po 10 ar 20 metų jų nebus, į gyvenimą ir statistikos suvestines ateis mažesnės grupės, kartos. Jeigu to norime išvengti, imigracijos srautai per artimiausius 20 metų turi siekti 300, 500, 700 tūkst. gyventojų, kad išlaikytumėme 3 mln. gyventojų skaičių. Tačiau 700 tūkst. migrantų iš kitų šalių – vos ne ketvirtadalis šalies populiacijos – per dešimtmetį pakeis Lietuvos gyventojų struktūrą, atsiras ekonominių, kultūrinių padarinių, pradės formotis getai, nes per tokį trumpą laiką nesugebėsime integruoti tiek žmonių.

Pritardamas kai kurių tyrėjų nuomonei Lietuvos banko valdybos narys Simonas Krėpšta teigia, kad netgi efektyvus gimstamumo skatinimas darbuotojų trūkumo neišspręs, todėl vertėtų koncentruotis į imigraciją, ypač raginti grįžti šiuo metu užsienyje gyvenančius lietuvius, stiprinant reemigraciją: „Demografija gali paveikti viską. Nuo 2006 metų darbingo amžiaus gyventojų skaičius Lietuvoje sumažėjo nuo 2,2 mln. iki 1,8 mln. Tuo pat metu darbo rinką nesumažėjo – darbuotojų išliko apie 1,5 mln. Po kelių dešimtmečių darbo rinką bus mažesnė.“ Darbuotojų trūkumas lems spaudimą darbo užmokesčiui, ribotas plėtros galimybes. Gimstamumą

padidinę iki Afrikos ir Vidurio Azijos rodiklių (2,6), sugebėtume grįžti į tą lygį tik 2070 m. Teigiamas migracijos balansas, kad darbo rinka būtų subalansuota, nebesitrauktų, per ateinančius dešimtmečius turime pasiekti maždaug 15 tūkst. teigiamą migracijos balansą. Tai įmanoma tik sulaukus grįžtančių iš užsienio lietuvių. Verslininkai dėl jų susigrąžinimo kol kas atrodo skeptiški, nes neaktyvina paieškų tarp milijono lietuvių emigrantų, kuriuos pirmiausia reikia kvieisti namo, ir tai yra labai blogas ženklas Lietuvos ateičiai.

Per paskutinius dvejus metus reemigravusių Lietuvos piliečių jau daugiau negu emigravusiųjų. Tai – svarbi žinia. Būtina parengti ir grįžimo, arba reemigracijos, nacionalinę programą. Tai gali padaryti Vyriausybės iš ministerijų, savivaldybių, nevyriausybinių ir verslo organizacijų atstovų sudarytas darbo komitetas. Į subtilią, neįkyrią grįžimo į Lietuvą kampaniją reikia sutelkti visas esamas institucijas, valdžios ir ypač verslo atstovus, kad būtų pradėta apgalvota, geriausia tikslinė ar net asmeninė grįžimo į tėvynę kampanija, visų pirma sėjant mintį apie grįžimo idėją ir jos perspektyvas.

Kad ir kaip fantastiškai skambėtų grįžimo į tėvynę idėja, bet du pavyzdžius – Airijos (Airijos inovacijų strategija siejama su milijono gyventojų prieaugiu šalyje iki 2040 m.) ir Izraelio praktiką – turime išnagrinėti ir teigiama patirtimi pasinaudoti.

Valstybės pažangos strategijoje „Lietuvos ateities vizija „Lietuva 2050“ išskirtos kelios svarbios sritys, demografija – viena iš esminių. Sprendimų priėmėjai supranta demografijos svarbą ir daro tam tikrus žingsnius arba juos planuoja, demografija gali patekti į jų darbotvarkę, bet reikia atlikti ir namų darbus nacionaliniu mastu.

Egzistencinė lietuvių tautos ir Lietuvos valstybės problema – depopuliacija dėl masinės emigracijos – gali tapti ir sėkmės istorija. Išryškėjus problemai, laikas pradėti ją konkrečiai spręsti. Kadangi neturime stipraus demografinių tyrimų centro, neaišku, kiek pinigų yra skiriama demografijai – mokslui, analizei, tyrimams, stebėsenai, neturime prognozavimo centro, o neturėdami duomenų, nematydami realios situacijos, negalime priimti tvarių sprendimų. Turime tik kelis specialistus, dirbančius šioje srityje, bet ir tie patys skundžiasi, kad nors jie atlieka reikiamų tyrimų, tačiau tie tyrimai

nueina tarsi į tuščią erdvę. Atsiradus institucijai, atsakingai už emigracijos ir reemigracijos procesus, atsirastų ir reikiamų imigracijos ir emigracijos problemoms spręsti veiksmų. Taigi tokią instituciją (centrą) reikia sukurti.

Be kita ko, reikėtų aiškiai formuluoti kvietimą emigrantams grįžti namo, nes apie 70 proc. jų dar galvoja anksčiau ar vėliau grįžti į Lietuvą ir patys klausiami pastebi, kaip rodo 2018 m. Jungtinėje Karalystėje darytas lietuvių emigrantų tyrimas, kad Lietuva dar niekada nevykdė tikslingos ir koordinuotos užsienyje gyvenantiems lietuviams skirtos informacinės kampanijos, kurios tikslas būtų pristatyti Lietuvą kaip šalį, kurioje gera gyventi ir į kurią norėtųsi grįžti po studijų ar ilgesnio emigracijos laikotarpio. Kaip rodo minėtas tyrimas, Jungtinės Karalystės lietuviai tebebuvo likę Lietuvos informaciniame lauke, todėl kitų šalių negatyvi informacija apie Lietuvą jų neveikė⁹.

Kvietimas grįžti į Lietuvą turi ateiti ir iš valdžios, ir iš verslo vadovų. Minėto tyrimo autoriai rekomendavo, skatinant grįžtamąją migraciją, šiuo klausimu sudaryti Lietuvos politinių partijų susitarimą, skleisti reikiamą informaciją tarp užsienyje gyvenančių lietuvių, rodyti asmeninį rūpinimąsi potencialiais reemigrantais, į šiuos veiksmus įtraukti Lietuvos įmones ir kompanijas, siekti, kad jos viliotų aukštos kvalifikacijos specialistus, investuotų sukauptą kapitalą, taip pat pradėti nuoseklią informacijos kampaniją, propaguojančią Lietuvos vidaus erdvės palankumą, patrauklumą ir pan.¹⁰ Tyrėjai taip pat teigia, kad dabartinė lietuvių migracija vis dar pasižymi gana dideliu grįžtamosios migracijos potencialu¹¹.

Dėl neigiamų demografinių tendencijų mažėja investicinis Lietuvos patrauklumas, sunkiau vyksta regionų plėtra, didėja regionų infrastruktūros išlaikymo sąnaudos. Dėl mažėjančio gyventojų skaičiaus ilgalaikėje perspektyvoje mažėja vidaus paklausa, viešosios sveikatos ir kitos paslaugos tampa sunkiau prieinamos, sunkiau užtikrinti jų kokybę, o visa tai gali tapti papildoma paskata emigruoti.

⁹ Marija Antanavičiūtė, Ingrida Celešiūtė, Ilona Strumickienė, Dainius Genys, Ričardas Krikštolaitis. *Lietuvių jaunimas Jungtinėje Karalystėje: grįžimo į Lietuvą nuostatos*, Kaunas, 2018, p. 106.

¹⁰ *Ten pat*, p. 109–110.

¹¹ Ilona Strumickienė. „Lietuvių grįžtamoji migracija: tarp nesėkmės, nostalgijos ir noro tobulinti Lietuvą“, *Oikos*, 2019, Nr. 2 (28), p. 7–18.

Akivaizdu, jog drauge su imigracija valstybės lygmeniu reikėtų pradėti skatinti reemigraciją, nes kiekvienais metais mažėja norinčiųjų grįžti, ir per artimiausius kelis dešimtmečius pasiekti, kad apie 200 tūkst. Lietuvos piliečių fiziškai arba nuotoliniu būdu imtų dirbti Lietuvoje. Ypač tai svarbu, kol demografinė situacija iš „labai blogos“ dar nerodo aiškos slinkties į „blogą“.

Žinoma, kad rūpintis reemigracija ir užsienio lietuvių (ketvirčio tautos) reikalais turi būti įsteigta institucija – ministerija ar departamentas prie Vyriausybės, koordinuojantis tokius darbus.

Ieškoma sprendimų, jų suradus reikalai ir pajudės, bet jau pats problemos išgryninimo faktas yra sėkmė.

13. Viltingi bedarbių sostinės Akmenės demografiniai pakitimai

Lietuvoje gausu rajonų, kurie dėl emigracijos atrodo pustuščiai, juose gerokai sumažėjo gyventojų. Gyventojų prieaugį jaučia tik didieji miestai, dėl didesnių karjeros galimybių, darbo vietų dar vis traukiantys jaunesnius gyventojus iš provincijos regionų. Netolimoje praeityje bedarbių sostine vadintas Akmenės rajonas kitoms savivaldybėms tapo puikiu pavyzdžiu, kad, pritraukus investicijų, pagal gyventojų skaičių galima ir augti, o ne trauktis. Šis regionas, atėjęs nemažai investuotojų, išgyvena pakilimo laikotarpį. Per dešimtmetį padėtis taip pasikeitė, kad dirbti į naujas Akmenės rajono gamyklas kasdien važinėja šimtai aplinkinių rajonų gyventojų, o pagal vidutinį atlyginimą regione nežymiai nusileidžiama tik Šiauliams. Daugiausia tik gamykla „Akmenės cementas“ anksčiau garsėjusio Akmenės rajono vardas skamba vis plačiau, kai atėjo dar neregėto masto UAB „Vakarų medienos grupė“ (VMG) investicijos į per kelerius metus plyname lauke Akmenės laisvojoje ekonominėje zonoje (LEZ) iškilusias tris gamyklas, be to, šis verslo milžinas vykdo dar kelis investicinius projektus.

Suplanuota, kad iki 2025 m. VMG investicijos čia viršys pusę milijardo eurų, o naujų darbo vietų skaičius – tūkstantį. Rajono ekonomiką išjudinusi VMG investuoti į Akmenės LEZ pradėjo 2018 m., o po poros metų jau atidarė pirmąją savo gamyklą. 2020-aisiais čia iškilo vienas didžiausių visoje Europoje medienos plokščių fabrikas, į kurį investuota 150 mln.

eurų, 2023 m. rugpjūtį atidaryta korpusinių baldų gamykla. Į fabriką „VMG Akmenės baldai“ buvo investuota 82 mln. eurų. Kai jo gamyba pasieks didžiausią pajėgumą, čia dirbs 600 žmonių. Trečiąją – tvarios statybos ir renovacijos konstrukcijų – gamyklą, į kurią investuota 100 mln. eurų, VMG pastatė kartu su partneriais. Jais tapo nekilnojamojo turto plėtros kompanija „Hanner“ ir investicinis fondas „Baltic Industrial Fund II“. Šioje gamykloje sumontuotos Suomijos, Vokietijos, JAV kompanijų pagamintos technologinės linijos, gaminančios sluoksningą lukštų medieną, dvitėjines sijas, statybines medžio drožlių plokštes. Iš čia gaminiai keliaus į Šiaurės Amerikos, Skandinavijos, Australijos, Vakarų Europos rinkas.

Žinoma, Akmenės rajono investicijų istorija yra išskirtinė – daugelis kitų Lietuvos rajonų tokio investicijų bumo negali tikėtis. VMG akcininkas ir investuotojas Sigitas Paulauskas teigia, kad investicijos Akmenės rajone nebuvo atsitiktinės, gamyklų kompleksas buvo suplanuotas iškart, nes jam reikėjo didelio vientiso ploto. Dar viena būtina sąlyga – teritorija dėl šiai pramonei būdingo nemenko dulkių kiekio turėjo būti užmiestyje. VMG reikėjo geležinkelio atšakos, o jos niekas kitas iš investicijoms svarstytų Lietuvos miestų neturėjo. Akmenės rajono valdžia įsipareigojo padaryti viską, daug prisidėjo ir Vyriausybė, nes buvo svarbu visą gamybą sutelkti vienoje vietoje, kad iš perdirbtos žaliavos būtų pagamintas galutinis produktas – taip sukurama kur kas didesnė pridėtinė vertė. VMG investicijos nesibaigia – numatyta ir plėtra, ir naujos gamyklos, ir savas žaliosios energijos parkas.

Akmenės rajono meras Vitalijus Mitrofanovas neslepia, kad verslas ir anksčiau dairėsi į Akmenės rajoną, nes čia, pasienio zonoje, buvo pigesnė darbo jėga. Pirmas stambesnis investuotojas – prieš dešimtmetį Ventos miestelyje įsikūręs švedų kapitalo įmonės „Bigso“ padalinys. Dar vienas postūmis įvyko 2014 m., kai Rusija okupavo Krymo pusiasalį ir dalį Donbaso, tada Akmenės rajoną atrado nuo karo bėgantys ukrainiečiai. Žinia, kad už 3–5 tūkst. eurų galima įsigyti tvarkingą dviejų kambarių butą, priviliojo dar keliolika šeimų. Dabar rajone oficialiai gyvena jau 500 ukrainiečių, kurie ieško darbo ir palyginti nesunkiai įsilieja į bendruomenę, apie 70 proc. jų jau dirba, nes (daugelio nuostabai) darbo vietų neužėmė iš bedarbio pašalpų gyvenantys lietuviai.

Pokyčius lėmė VMG investicijos į Akmenės LEZ tuščioje beveik 100 hektarų plynėje, kurioje iškilo trys milžiniškos gamyklos. Pritraukti VMG investicijas nebuvo lengva, reikėjo įtikinti Vyriausybę, kad į šią plynę verta tiesti geležinkelį, elektros liniją, dujotiekį, vandentiekį, privažiuojamuosius kelius. Laimė, Akmenė iš sostinės sulaukė reikiamos pagalbos. Žinia apie rekordinio dydžio investicijas pakeitė viso Akmenės rajono gyvenimą. Ėmė brangti nekilnojamasis turtas, o vietos verslininkai pradėjo drąsiau investuoti į savo verslo plėtrą. Į LEZ reikėjo tiesti aukštosios įtampos elektros linijas, kloti melioracijos, vandentiekio, dujotiekio vamzdynus, išbetonuoti net 40 hektarų plotą.

Taip atsirado naujų galimybių ir kitiems verslams: investuotojai perka maitinimo, darbuotojų vežimo paslaugas, atsirado naujų kavinių, jau veikia du viešbučiai. Nedarbo lygis rajone sumenko iki 8,7 proc., net prireikė atsivežti darbuotojų, nes vietinių nepakako ir iki šiol nepakanka. Trys naujos VMG gamyklos gerokai padidino darbo jėgos kainą, todėl daugiau priversti mokėti ir rajone dirbantys verslo senbuviai. Būstas atgavo vertę, buto nuomos kaina prasideda nuo 150 eurų per mėnesį, o už šiuolaikiškai sutvarkyto būsto nuomą prašoma ir 600 eurų. Už dviejų kambarių butą renovuotame daugiabutyje tenka mokėti 20–25 tūkst., o senamiesčio zonoje prašoma per 50 tūkst. eurų. Būsto vertę pakėlė ir naujakuriai iš Ukrainos, ir į gimtinę grįžtantis jaunimas. 2023 m. Akmenės rajonui tapo istoriniai, nes pirmą kartą nuo nepriklausomybės atkūrimo gyventojų skaičius paugo 50 žmonių.

Paaiškėjo, jog vien tik investicijų depopuliacijos problemai spręsti irgi negana – reikalinga gerinti gyvenimo sąlygas ir bendrąją infrastruktūrą. Akmenės rajonas tuomet nebuvo ta vieta, į kurią veržtųsi jauni žmonės, ypač sunkiai sekėsi privilioti gydytojų, todėl teko sukurti medikų skatinimo atvykti į Akmenės rajoną ir čia dirbti programą. Reikalingos specialybės gydytojui vien įsikurti siūloma 60 tūkst. eurų išmoka, ją gavęs medikas mainais įsipareigoja rajone įsigyti nekilnojamojo turto ir penkerius metus visu etatu dirbti ligoninėje ar poliklinikoje. Akmeniškų dosnumas padėjo gydytojams įsikurti, o rajono gyventojai pradėjo gauti kokybiškas medicinos paslaugas. Trūkstančių specialistų imta ieškoti kaip kviestinių konsultantų. Konsultuoti porą kartų per mėnesį atvažiuoja vaikų ligų gydytojas

prof. Rimantas Kėvalas, urologas prof. Daimantas Milonas, dar 6 gydytojai atvyko dirbti iš Ukrainos.

Akmenės rajone numatyta investuoti 53 mln. eurų į saulės ir vėjo jėgaines. Kadangi šiame rajone gyventojų nėra daug, nemaža dalis reikiamų specialistų kasdien atvažiuoja ar atvežami įmonės samdytu transportu iš viso regiono. Jau nuspręsta investuoti ir į savą gyvenamąjį kvartalą, kuris bus statomas iš VMG gamykloje gaminamų tvarių konstrukcijų. Šis 700 būstų kvartalas jau suprojektuotas, parengtos vizualizacijos, dėl šio projekto dirbama kartu su Akmenės rajono savivaldybe.

Pastaruosius du dešimtmečius VMG savo investicijas nukreipė ir į plėtrą, ir į vertės auginimą, į išmaniąsias technologijas, nebeapsiribodama tik baldų segmentų gamybos plėtimu. VMG dar tik įsibėgėja – kai gamyklos ims dirbti visu pajėgumu, darbuotojų skaičius nuo 600 augs ir viršys tūkstantį. Geriausiais laikais 30 tūkst., o 2021 m. – mažiau nei 20 tūkst. gyventojų turėjęs rajonas turi ambiciją pamažu vėl iki tiek užaugti, nes visa infrastruktūra demografinės krizės metais buvo išlaikyta – neuždarytas nė vienas vaikų darželis. Akmenės rajono meras tikina turintis ambiciją, kad iki 2030 m. rajono gyventojų skaičius vėl užaugtų iki 30 tūkst. gyventojų. Nestebina, jog rajono mokykloms trūksta pedagogų, pedagogai važinėja iš gretimų rajonų, įdarbinti 5 mokytojai ukrainiečiai¹².

Kad akmeniškiai liktų gimtiniėje, investuojama ir į švietimą, ir į pramonę. Naujojoje Akmenėje pastatytas naujas daugiafunkcis sporto centras, kainavęs 13 mln. eurų. Tačiau esama ir problemų: dėl sraigės greičiu vykstančių teritorijų planavimo procedūrų investuotojui sklypą aukcione galima pasiūlyti tik po dvejų metų, nežinia, ar tiek lauks prekybos centrai „Lidl“, „Maxima“, „Norfa“; neaišku, ką iš žaliosios energijos laimės vietos savivaldybė. Vis dėlto demografinė stabilizacija Akmenės rajone jau pasiekta ir tai nuteikia optimistiškai.

¹² Pagal: Gintaras Šiuparys. „Bedarbių sostinė prisikėlė iš pelenų – žinia apie rekordinio dydžio investicijas ir jų pradžia pakeitė viso rajono gyvenimą“, *Lietuvos rytas*, 2023-11-06, <https://www.lrytas.lt/verslas/rinkos-pulsas/2023/11/06/news/bedarbiu-sostine-prisikele-is-pelenu-zinia-apie-rekordinio-dydzio-investicijas-ir-ju-pradzia-pakeite-viso-rajono-gyvenima-28636810>.

14. „Teltonikos“ poveikis Molėtams...

2022 m. spalio 21-oji įteis ne tik į įmonių grupės „Teltonika“, bet ir į viso Molėtų krašto istoriją. Tadien įvyko iškilmingas „Teltonikos“ technologijų centro atidarymas. Šiam projektui skirta 34 mln. eurų – tai yra didžiausia verslo investicija per visą Molėtų istoriją. „Teltonikos“ vadovui Arvydui Paukščiui ir visai įmonių grupei „Teltonika“ už vykdomus itin reikšmingus ir didelę pridėtinę vertę kuriančius projektus Molėtai ypač dėkingi, nes tai esminė ekonominė transformacija, žengiant link modernių, lanksčių, mokslo ir verslo bendradarbiavimu grindžiamų sprendimų. Toks didelis investicinis postūmis šiam Lietuvos regionui suteikia galimybę atsiskleisti. Molėtų krašte lietuviško kapitalo įmonių grupė savo veikla rodo pavyzdį užsienio investuotojams, drąsina juos investuoti Lietuvoje. Tai naujas Lietuvos ekonomikos raidos etapas, o „Teltonika“ yra viena iš įmonių, kuri yra šių pokyčių priešakyje ir vysto 14 investicinių projektų.

Pastatas, kuriame jau veikia minėtas technologijų centras, iškilo labai sparčiai – statybos truko kiek daugiau nei 9 mėnesius. Kol vyko statybos, buvo projektuojama ir užsakoma reikalinga įranga, organizuojama šimtai atrankos į būsimas darbo vietas pokalbių su kandidatais, jie atrinkti, įdarbinti (įdarbinta apie 150 specialistų) ir apmokyti. Numatoma, jog po kelerių metų šiame technologijų centre dirbs net 500 darbuotojų. Naujai prisijungę komandos nariai iš Molėtų ir aplinkinių miestų turėjo galimybę įgyti reikiamą įgūdžių Vilniuje, ten susipažinti su įmonės veikla ir darbo ypatumais.

Naujuose įmonės namuose Molėtuose bus projektuojami ir gaminami aukštosiomis technologijomis grindžiami tinklo ryšio gaminiai, tokie kaip 4G ir 5G mobiliojo ryšio maršrutizatoriai. Taip pat čia bus kuriami ir naujausi elektromobilių įkrovimo elementai, kurių masinė gamyba jau prasidėjo Vilniaus padalinyje. „Teltonika“ ateityje Molėtuose gamins ir moderniausius telemedicinos prietaisus, tarp jų – dirbtinės plaučių ventiliacijos aparatus ir prieširdžių virpėjimą atpažįstančius išmaniuosius laikrodžius. Savo pašaukimą galės atrasti įvairių sričių specialistai: elektronikos inžinieriai ir montuotojai, robotinių sistemų operatoriai, sandėlių vadybininkai, technikos priežiūros inžinieriai, procesų inžinieriai, operatoriai, kokybės

inžinieriai, testuotojai, surinkėjai, pamainų ir skyrių vadovai ir kt. Specialiai sukurtoje mokymų erdvėje vyks reguliarūs edukaciniai užsiėmimai moksleiviams ir jaunimui.

Vienas pagrindinių projekto tikslų – Molėtų krašto ir aplinkinių rajonų gyventojams sukurti tokias pat darbo sąlygas, kokios siūlomos Vilniuje dirbantiems įmonių grupės „Teltonika“ specialistams. Naujasis technologijų centras turėtų paskatinti daugiau žmonių rinktis inžinerinio profilio specialybes, o jaunimą – domėtis tiksliais mokslais. Pats molėtiškių kilmės Arvydas Paukštytis tikisi, kad jaunimas liks gyventi ir dirbti Molėtuose, kad „Teltonika“ juos paskatins neišvažiuoti į didmiesčius. Molėtai turėtų natūraliai atjaunėti. Šis gamtos apsuptas ežerų kraštas yra puiki vieta šeimoms auginti vaikus. Taigi, naujas technologijų centras regione atliks ir socialinį vaidmenį.

Patrigubinus darbuotojų skaičių, Molėtuose bus sukurta 500 darbo vietų. Ėmus kurtis šeimoms, bus statoma namų, atsiras didesnis paslaugų poreikis, pradės augti maži verslai, prireiks ir naujų darželių bei mokyklų, o tai paskatins jaunimą čia kurti savo ateitį, emigravusiuosius – grįžti, o kitų miestų gyventojus – atrasti šį kraštą kaip puikią vietą gyventi ir dirbti. Daugiau kaip tūkstančio įmonių grupės darbuotojų atlyginimo vidurkis viršija 3 000 eurų ir nuolat auga. Kad darbuotojai jaustųsi kuo patogiau ir geriau, bus įkurtos poilsio zonos.

Įmonių grupė „Teltonika“ jau daugiau kaip 23 metus projektuoja ir gamina visame pasaulyje pripažintus aukščiausių technologijų prietaisus įvairioms verslo nišoms, ji yra viena didžiausių inovatyvių technologijas kuriančių įmonių grupių Lietuvoje. Aštuoniolikoje pasaulio šalių dirba daugiau kaip 1 400 „Teltonikos“ darbuotojų. Profesionalūs inžinieriai, programuotojai ir kiti įvairių sričių specialistai projektuoja, gamina ir pasaulio rinkoms pristato išmaniuosius telemetrijos, tinklo įrangos, medicinos prietaisus. Bendra gamybos apimtis jau viršijo 13 mln. prietaisų, prijungtų prie interneto.

Žaliuojančių miškų apsuptas „Teltonikos“ technologijų centras įsiliejo į įspūdingą Molėtų kraštovaizdį ir papildė jį žaliomis erdvėmis, taip sujungdamas gamtą ir šiuolaikišką pastato architektūrą. Šviečianti saulė aprūpins pastatą energija – ant viso stogo įrengti saulės kolektoriai. Kaip

ir Vilniuje, naujame Molėtų „Teltonikos“ technologijų centre visi procesai ir veikla grindžiami ISO 14001 aplinkosaugos standartu. Įmonių grupė „Teltonika“ deda visas pastangas, kad prisidėtų prie geresnio pasaulio kūrimo ateinančioms kartoms.

Molėtų meras Saulius Jauneika asmeniškai dėkingas įmonių grupės „Teltonika“ įkūrėjui ir vadovui Arvydui Paukščiui, nes, kaip sako meras, tokio masto ir profilio investicija suteikia Molėtų rajonui stiprų vystymosi impulsą ir didina krašto galimybes, stiprina jo socialinį ir ekonominį potencialą, keičia pačią darbo rinką, pozityviai koreguoja darbo jėgos pasiūlą.

15. ...ir Vilniui

Dar 2020 m. pabaigoje įmonių grupė „Teltonika“ pranešė ir apie „Teltonika High-Tech Hill“ technologijų parko įkūrimo projekto įgyvendinimą Vilniuje. Per ateinančius penkerius metus ši įmonių grupė tikisi ne tik įsteigti modernų pastatų kompleksą, užtikrinsiantį pačias patogiausias darbo sąlygas, bet ir pasiūlyti daugiau kaip 2 000 papildomų aukštą pridėtinę vertę kursiančių darbo vietų. Bendros investicijos sieks daugiau kaip 220 mln. eurų. Dalį pagal šį projektą kuriamo technologijų parko ketinama perkelti iš Vilniaus į Molėtus ir taip išspręsti žemės trūkumo Liepkaalnyje klausimą.

Kylanti „Teltonikos“ gamykla – unikalus projektas visame žemyne. Vilniuje statoma „Teltonikos“ spausdintinio montažo plokščių gamykla užims 33 tūkst. kv. m plotą, joje bus užtikrintas aukščiausias šiuo metu įmanomas automatizavimo lygis, gamybinėse ir administracinėse patalpose dirbs apie 250 aukštos kvalifikacijos darbuotojų. Gamyklos veiklą numatoma pradėti jau 2025 m. pradžioje. Įgyvendinamas projektas yra unikalus visame žemyne, nes jau porą dešimtmečių niekas Europoje nestatė naujų spausdintinio montažo plokščių gamyklų. Šioje rinkoje dominuoja Azijos šalys, o Europoje gamintojų mažėja.

Įmonių grupės „Teltonika“ įkūrėjas ir prezidentas Arvydas Paukštys teigia, kad ši investicija leis sutrumpinti gamybos terminus, plėsti intelektinės nuosavybės teisių apsaugą kuriamų technologijų srityje, sumažinti tiekimo grandinės riziką ir tapti nepriklausomiems nuo trečiųjų šalių politinių sprendimų. Spausdintinio montažo plokštė (angl. *printed circuit board*,

PCB) – šiuolaikinių elektronikos prietaisų pagrindas, ant kurio išdėstomi įvairūs elektronikos komponentai, įskaitant puslaidininkių lustus, tai sunaikiai pakeičiamas sudėtingesnių elektronikos prietaisų gamybos elementas.

Su Ekonomikos ir inovacijų ministerija pasirašyta stambaus projekto investicijų sutartis leis investuoti į modernią gamyklą 143 mln. eurų, iš jų didžiąją dalį sudarys specialios gamybinės įrangos įsigijimas. Gamykla bus visiškai skaitmenizuota, jos specializacija – aukštųjų technologijų gaminiamis skirtų spausdintinio montažo plokščių gamyba. Joje bus išvystytos technologijos, skirtos HDI, SBU, „Flex-Rigid“, taip pat aukšto dažnio gaminiamis skirtų spausdintinio montažo plokščių konstrukcijai. Įgyvendinant šį projektą „Teltonikai“ talkina didelę patirtį šioje rinkoje sukaupęs konsultantas Rico Schluteris. Jis PCB pramonėje dirba jau daugiau negu keturis dešimtmečius ir per savo karjerą užsakovams padėjo pastatyti keletą tokio tipo gamyklų.

PCB gamykla yra vienas iš Liepkalnyje kuriamo „Teltonika High-Tech Hill“ technologijų parko projektų. Per penkerius metus keliais etapais čia iškils dešimt naujų gamybinės ir administracinės paskirties pastatų, planuojama įdarbinti apie 6 tūkst. darbuotojų¹³.

Be PCB gamyklos, 50 ha „Teltonika High-Tech Hill“ technologijų parko teritorijoje bus pastatytos naujos elektronikos surinkimo, plastiko dalių liejimo gamyklos, duomenų centras, biurai, laboratorijos, komercinės paskirties pastatas. Svarbiausia šio technologijų parko dalis bus puslaidininkių lustų surinkimo, testavimo ir gamybos kompleksas. Bendros investicijos į „Teltonika High-Tech Hill“ technologijų parką per artimiausią dešimtmetį sieks apie 3,7 mlrd. eurų.

¹³ Skaitykite daugiau: <https://www.delfi.lt/verslas/nekilnojamas-turtas/kyla-teltonikos-gamykla-projektas-yra-unikalus-visame-zemyne-94998057>.

TEISĖ IR TEISINGUMAS

16. Lietuvos lyderystė siekiant atsakomybės už tarptautinius nusikaltimus

Prasidėjus Rusijos karinei agresijai prieš Ukrainą, Lietuva ryžtingai ėmėsi įvairių teisinių priemonių demonstruodama pasaulinę lyderystę siekiant atsakomybės už tarptautinius nusikaltimus. Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos iniciatyva ir jos koordinuotais veiksmais pradėti taikyti įvairūs teisiniai mechanizmai tarptautiniam teisingumui užtikrinti.

Lietuva buvo pirmoji pasaulio valstybė, kuri, vadovaudamasi Romos statutu, pagal kurį įsteigtas Tarptautinis baudžiamasis teismas, 2022 m. vasario 28 d. kreipėsi į šio teismo prokurorą su reikalavimu pradėti padėties Ukrainoje tyrimą. Jau kitą dieną Tarptautinio baudžiamojo teismo prokuroras paskelbė tirsiantis karo nusikaltimus, nusikaltimus žmoniškumui ir genocido nusikaltimus Ukrainoje. Lietuvos pavyzdžiu pasekė dar 42 pasaulio valstybės. Greita reakcija, stiprus ir iki šiol neregėtas susitelkimas, nuosekli valstybių parama, stiprinanti šio teismo veiklą ir pajėgumus, atvėrė kelią neįprastai greitiems Tarptautinio baudžiamojo teismo sprendimams – 2023 m. kovo 17 d. išduoti pirmieji arešto orderiai įtariamiesiems, pavyzdžiui, Rusijos prezidentui Vladimirui Putinui. Tai precedento neturintis atvejis, kai vos per metus buvo išduoti arešto orderiai aukščiausiams šalies agresorės pareigūnams, kurių įsakymais vykdomi siaubingi karo nusikaltimai ir nusikaltimai žmoniškumui.

Mūsų valstybė 2022–2023 m. nuosekliai rėmė Tarptautinio baudžiamojo teismo operatyvinius pajėgumus ir savo pavyzdžiu skatino kitas valstybes stiprinti šį teismą siekiant tarptautinio baudžiamojo teisingumo vykdymo tikslų. Pirmą kartą į šį teismą buvo išsiųstas dirbti prokuroras iš Lietuvos, keletą kartų buvo siunčiamos mobiliosios tyrėjų grupės, kurios, be kita ko, dirbo karinių veiksmų vietose, siekdamos padėti Tarptautinio baudžiamojo teismo prokurorui tirti tarptautinius nusikaltimus Ukrainoje.

Lietuva du kartus skyrė papildomą finansinę paramą, iš viso 200 tūkst. eurų, šio teismo veiklai ir pajėgumams stiprinti. Bendras valstybių susitelkimas leido gerokai padidinti šio teismo darbuotojų skaičių ir dešimtimis milijonų eurų – finansinius pajėgumus.

Matydama karo nusikaltimų ir nusikaltimų žmoniškumui mastą, suprasdama ribotą Tarptautinio baudžiamojo teismo jurisdikciją ir įvertinusi Ukrainos teisėsaugos institucijų pajėgumus, Lietuva 2022 m. kovo mėn. universaliosios jurisdikcijos pagrindu pradėjo nacionalinius ikiteisminius tyrimus pagal Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 100 straipsnį „Tarptautinės teisės draudžiamas elgesys su žmonėmis“, 110 straipsnį „Agresija“, 111 straipsnį „Draudžiama karo ataka“. Lietuvos teisėsauga, tirdama šimtus nusikaltimų epizodų, prisideda prie Ukrainos teisėsaugos tiriamų kelių dešimčių tūkstančių nusikaltimų atskleidimo. Siekiant atliekamų tyrimų tarpusavio koordinavimo, Lietuvos ir Ukrainos iniciatyva buvo įsteigta Jungtinė tyrimų grupė, prie kurios prisijungė Lenkija, Latvija, Estija, Slovakija, Tarptautinio baudžiamojo teismo prokuroras ir Europos Sąjungos bendradarbiavimo baudžiamosios teisenos srityje agentūra (Eurojustas). Iš viso nacionaliniai tyrimai dėl nusikaltimų prieš Ukrainą atliekami daugiau negu 20 pasaulio valstybių.

2022 m. rugpjūčio 11 d. Lietuva įsitraukė į precedento neturinčią tarpvalstybinę bylą „Ukraina prieš Rusiją“ Europos Žmogaus Teisių Teisme. Dalyvaudama šioje byloje Lietuva ryžtingai siekia, kad aiškinant ir taikant Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvenciją būtų apgintos nukentėjusių nuo tarptautinių nusikaltimų asmenų žmogaus teisės, teismų praktikoje sukuriant pagrindą teisinėmis priemonėmis užtikrinti žalos atlyginimą aukoms, patyrusioms Rusijos karinės agresijos padarinius. Į šią bylą įstojo dar 22 Europos valstybės.

Teisingumo ministerija ne tik inicijuoja ir koordinuoja Lietuvos, kaip stiprios įvairių tarptautinės teisės procesų dalyvės, veiklą, bet ir nedviprasmiškai demonstruoja greitį, ryžtą, solidarumą ir paramą Ukrainai bei jos kovai už laisvę.

17. Lietuvos pastangos įkurti specialųjį tarptautinį baudžiamąjį tribunolą

Lietuva yra viena pirmųjų pasaulio valstybių, kuri išklėlė ir toliau nuosekliai remia ir plėtoja idėją įkurti specialųjį tarptautinį baudžiamąjį tribunolą Rusijos agresijos prieš Ukrainą nusikaltimams tirti. Agresija – nusikaltimas, kuris yra sunkiausias iš visų tarptautinių nusikaltimų. Remiantis Romos statutu, Tarptautinis baudžiamasis teismas neturi jurisdikcijos tirti Rusijos agresijos prieš Ukrainą nusikaltimo, nes tarptautinėje teisėje galioja aukščiausių šalies vadovų imunitetai, kurių panaikinti pagal nacionalinę jurisdikciją veikiančios teisėsaugos institucijos negali. Siekdama užkirsti kelią Rusijos aukščiausių pareigūnų nebaudžiamumui, Lietuva yra viena iš tų šalių, kurios inicijavo siekį įsteigti specialųjį tarptautinį baudžiamąjį tribunolą agresijos nusikaltimui tirti. Teisingumo ministerija 2022 m. gegužės 12 d. surengė tarptautinę konferenciją „Baudžiamoji atsakomybė už agresiją prieš Ukrainą. Kaip įvykdyti teisingumą?“, kurioje aukščiausio lygio politikai, teisininkų, mokslo bendruomenių atstovai ne tik ieškojo tinkamų sprendimų baudžiamajam tribunolui įkurti, bet ir parengė Vilniaus komunikatą, prisidėjusį prie Europos politinės darbotvarkės svarstant šią idėją. Teisingumo ministrė Ewelina Dobrowolska 2022 m. gegužės 21 d. kreipėsi į už teisingumą atsakingą Europos Komisijos narį ir ES valstybių narių teisingumo ministrus, ragindama ES lygiu svarstyti galimybę įsteigti specialųjį baudžiamąjį tribunolą. Šiuo klausimu jau pradėtos politinės diskusijos.

2022 m. pabaigoje pasiūlymui įsteigti specialųjį tarptautinį baudžiamąjį tribunolą agresijos nusikaltimui tirti įgyvendinti buvo sukurta vadinamoji palaikančiųjų grupė, į kurią Lietuva aktyviai įsitraukė svarstant būsimo tribunolo steigimo teisinius pagrindus ir veikimo sąlygas.

18. Bausmių vykdymo sistemos pertvarka ir pusiaukelės namų plėtra

Pastarieji metai žymėjo naują bausmių vykdymo sistemos etapą. Juo ypač daug dėmesio skiriama nuteistųjų resocializacijai stiprinti. Šiam tikslui pasiekti 2022 m. liepos 1 d. buvo įkurta nepriklausoma Lietuvos probacijos

tarnyba. Praėjus mėnesiui nuo Lietuvos probacijos tarnybos įkūrimo, Seimas pritarė Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos ir jam pavaldžių įstaigų reorganizavimui į vieną juridinį asmenį – Lietuvos kalėjimų tarnybą. Nustatytas tarptautinius standartus atitinkantis bausmių vykdymo vietų reguliavimas leis kiltelti į aukštesnį lygį bausmių atlikimo įstaigų veiklos standartą.

Pusiaukelės namų plėtra susijusi su nuosekliais baudžiamosios politikos pokyčiais, kai, įvertinus mokslinių tyrimų dėl neigiamo ilgalaikio įkalinimo poveikio rezultatus, imtasi mažinti laisvės atėmimo bausmes atliekančių nuteistųjų izoliavimo nuo visuomenės laipsnį. Tai vienas labiausiai pasiteisinusių iš Norvegijos Karalystės perimtų gerosios praktikos projektų, ruošiant nuteistąjį gyvenimui laisvėje ir sudarant jam artimos aplinkos sąlygas. Pusiaukelės namai – vieta, kur nuteistieji baigia atlikti jiems paskirtą bausmę jau nebūdami izoliuoti nuo visuomenės ir savo artimųjų. Čia nuteistieji intensyviai rengiami sklandžiam grįžimui į visuomenę – jie privalo įsidiarinti arba mokytis, išmokti patys save išlaikyti ir rūpintis buitimi, jie yra visiškai integruojami į nacionalinę sveikatos ir socialinės apsaugos sistemas.

Pradėjus steigti pusiaukelės namus, stebimi akivaizdūs teigiami pusiaukelės namuose bausmę atliekančių nuteistųjų elgesio pokyčiai: jie deda gerokai daugiau pastangų siekdami keisti savo elgesį, spręsti asmenines problemas, įsilieti į darbo rinką ar įgyti išsilavinimą, integruotis į visuomenę, palaikyti socialinius ryšius su artimaisiais, vykdyti finansinius įsipareigojimus, atlyginti nusikalstamu elgesiu padarytą žalą. Pusiaukelės namuose, kaip tarpinėje stotelėje tarp įkalinimo įstaigos ir laisvės, sukurama produktyvi aplinka resocializacijai ir taip ilginiui užtikrinamas pakartotinio nusikalstamumo mažėjimas.

Patirtis rodo, kad pusiaukelės namų gyventojai aktyviai puoselėja draugiškos kaimynystės idėją – padeda tvarkyti aplinką, įsitraukia į pagalbą seniūnijoms ar senyvo amžiaus bendruomenės nariams, kurie kreipiasi pagalbos (pavyzdžiui, dėl malkų kapojimo, tvorų dažymo, suoliukų įrengimo, žolės šienavimo ir pan.).

Įvertinus tai, kad pusiaukelės namų institutas Lietuvoje itin pasiteisino, 2023 m. duris atvėrė jau 6-ieji pusiaukelės namai.

19. Įvykio vietos fiksavimo kvadrokopteriu ir 3D skaitytuvu, 3D modeliavimo ir vizualizacijos metodai

Pastarąjį dešimtmetį, kai technologijos sparčiai tobulėja, o robotai, virtualioji realybė, savaeigiai automobiliai tampa mūsų kasdienybe, nauji modernūs tyrimų metodai neaplenkia ir teismo ekspertizės. Lietuvos teismo ekspertizės centro ekspertai prioritetu laiko naujų modernių technologijų diegimą praktikoje.

Šiuolaikiniam pasauliui pereinant į skaitmeninę erdvę, tradiciniai duomenų fiksavimo metodai dažnai tampa nebeefektyvūs, todėl, siekiant užtikrinti tyrimui reikšmingų duomenų sklaidą, jų apdorojimą, pasitelkiami netradiciniai metodai ir jų taikymas tradiciniuose tyrimuose.

Viena iš sričių, glaudžiai susijusių su naujausiomis informacinėmis technologijomis, – 3D modeliavimas, vizualizacija ir virtualioji realybė. Ikiteisminiuose tyrimuose neretai kyla poreikis fiksuoti didelės apimties įvykio vietas – gaisravietes, technogenines avarijas, eismo įvykius ir pan. Tai atliekant tradiciniais būdais reikia daug laiko ir žmogiškųjų išteklių.

Atsižvelgiant į tai ir siekiant kuo geriau tenkinti pagrindinių ekspertinių tyrimų užsakovų – ikiteisminio tyrimo institucijų – poreikius, nuo 2017 m. vykdant Europos Sąjungos struktūrinių fondų finansuojamą projektą „Veiksmingas ekspertinės įstaigos procesų valdymas kokybės standartų pagrindu“ kuriamos kvadrokopteriu ir 3D skaitytuvu naudojimo įvykio vietai fiksuoti, 3D modeliavimo ir vizualizacijos metodikos. Atlikus eksperimentinius darbus paaiškėjo didelis šių įrenginių panaudojimo įvykio vietai fiksuoti efektyvumas: taikant šį būdą nelieta žmogiškosios klaidos rizikos galimybės, keliasdešimt kartų sumažėja įrodymų fiksavimo įvykio vietoje trukmė. Kvadrokopteriu ar 3D skaitytuvu užfiksuotų duomenų pagrindu ekspertai sudaro įvykio vietos ortomozaiką ir parengia 3D modelį, kuriais užfiksuojami tyrimui reikšmingi duomenys, pavyzdžiui, eismo įvykio vietoje – stabdymo pėdsakai, šukės, autotransporto priemonių padėtis ir kt. Taikant šį metodą įvykio vietoje surenkama daug daugiau duomenų ir įrodymų, negu taikant tradicinius būdus. Ekspertas, turėdamas daugiau ir tikslesnių duomenų, turi galimybę įvykdyti daugiau užduočių ir išsamiau atsakyti į su atliekamu ikiteisminiu tyrimu susijusius klausimus. Sukurtas

3D modelis sudaro galimybę atlikti įvykio vietos apžiūrą ir ikiteisminio tyrimo, ir bylų teismo nagrinėjimo metu.

Šis jau įteisintas įvykio vietos fiksavimo ir 3D vizualizacijos metodas, vis plačiau taikomas tiek policijos, tiek ekspertų praktikoje, iškelia Lietuvą į pirmaujančių pasitelkiant pažangiąsias technologijas ikiteisminiams tyrimams šalių gretas.

20. Lietuvos teismų informacinė sistema

Globaliame pasaulyje informacinės technologijos tapo mūsų gyvenimo dalimi. Modernios informacinės technologijos neaplenkė ir teismų veiklos. Lietuvos teismuose diegiamos inovacijos, elektroninių priemonių naudojimas pagerina prieigą prie teismų sistemos, proceso dalyviams leidžia taupyti laiką, lėšas, greitai gauti aiškią reikiamą informaciją, palengvina teisminių institucijų tarpvalstybinį bendradarbiavimą.

Vienas didžiausių technologinių pasiekimų teismuose – dar 2004 m. sukurta Lietuvos teismų informacinė sistema (LITEKO). Ją įdiegus palengvėjo teisėjų ir teismų personalo darbas, pagerėjo procesų administravimas, padidėjo teismų sistemos viešumas. 2013 m. liepos 1 d. pradėjo veikti teismų viešųjų elektroninių paslaugų portalas *e.teismas.lt* – visos teismų paslaugos perkeltos į elektroninę erdvę, užtikrinta galimybė piliečiams ir kitiems asmenims su teismais komunikuoti vien elektroniniu būdu. LITEKO Viešųjų elektroninių paslaugų posistemyje kiekvienas asmuo gali susipažinti su bylos proceso, kuriame jis dalyvauja, eiga, bylos medžiaga, rasti dokumentų šablonus ir juos teikti teismui elektroniniu būdu, sumokėti reikiamą žyminį mokestį ir naudotis kitais, su bylų procesais susijusiais funkcionalumais.

Kiekvienais metais naudojantis portalu *e.teismas.lt* pasirašoma beveik 4 000 000 elektroninių procesinių dokumentų, o per pastaruosius metus išaugęs šio portalo vartotojų skaičius ir toliau didėja (2022 m. pabaigoje jų buvo net 126 039). Europos Komisijos kiekvienais metais skelbiamos Europos Sąjungos teisingumo rezultatų suvestinės duomenimis, Lietuva yra tarp lyderiaujančių šalių skaitmenizuojant teismo procesus. LITEKO nuolat tobulinama, vykdomas LITEKO modulio (LITEKO II) modernizavimas, atliekami pakeitimai, leisiantys dar efektyviau naudotis šia sistema.

21. Didžiausias Europoje baterijų sistemų parkas

Lietuva ir kitos Baltijos šalys siekia tapti savarankiška decentralizuotos Europos elektros sistemos dalimi ir pereiti prie skaidrių europinių elektros sistemos valdymo standartų. Lietuvai 2025 m. vasario mėn. planuojant prisijungti prie kontinentinės Europos elektros tinklo (KET) ir atsijungti nuo Rusijos elektros sistemos operatoriaus valdomos IPS / UPS sistemos (BRELL žiedo), buvo įgyvendintas vienas didžiausių projektų – elektros energijos kaupimo įrenginių (200 megavatų (MW) galios) sistemos įrengimas. Kaupimo įrenginiai – tai įrenginiai, kuriuose gali būti kaupiama ir į elektros tinklus atiduodama elektros energija, arba įrenginiai, kuriuose elektros energija gali būti konvertuojama į kitos rūšies energiją ir vėl kaip elektros energija grąžinama į elektros tinklus (įskaitant elektros baterijas, Kruonio hidroakumuliacinę elektrinę, kondensatorius, suspausto oro ar vandenilio saugyklas).

Iš viso 200 MW galios ir 200 megavatvalandžių (MWh) talpos elektros energijos kaupimo įrenginiai yra išdėstyti keturiose Lietuvos vietose – Vilniuje, Šiauliuose, Alytaus ir Utenos rajonuose esančiose elektros transformatorių pastotėse. Jeigu elektros sistemoje įvyktų avarija, ši baterijų sistema vos per sekundę galėtų pradėti tiekti energiją ir būtų atnaujintas energijos tiekimas visoje Lietuvoje. Tai viena esminių šios sistemos funkcijų prieš prisijungiant prie kontinentinės Europos tinklų, taip iš esmės užtikrinant, kad Baltijos šalių elektros sistemos galėtų veikti savarankiškai. Baigus sinchronizaciją ir visiškai prisijungus prie KET, šiais elektros energijos kaupimo įrenginiais bus galima kaupti saulės ir vėjo elektrinių energiją ir prireikus perduoti ją į tinklą, taip prisidedant prie sparčiai augančios atsinaujinančių energijos išteklių integracijos į elektros energetikos sistemą.

Tokio dydžio ir talpos baterijų parkas yra ne tik didžiausias Baltijos valstybėse, bet ir pretenduoja tapti vienu didžiausių Europoje. Europos Sąjunga

šiam projektui įgyvendinti skyrė iki 87,6 mln. eurų vertės paramos iš ES ekonomikos gaivinimo ir atsparumo didinimo priemonės (EGADP) (angl. *Recovery and Resilience fund*, RRF) „NextGenerationEU“ pagal planą „Naujos kartos Lietuva“. Visa momentinį elektros energijos rezervą ir galimybę savarankiškai dirbti izoliuotu režimu Lietuvai turinčio užtikrinti projekto vertė sieks 109 mln. eurų. Įrenginius valdo bendrovė „Energy Cells“, kurios 100 proc. akcijų priklauso energijos perdavimo ir mainų įmonių grupei „EPSO-G“, o jos vienintelio akcininko teises ir pareigas įgyvendina Lietuvos Respublikos energetikos ministerija.

2023 m. balandžio 22 d. įvyko Lietuvos elektros sistemai reikšmingas įvykis – Lietuvos elektros perdavimo sistema pirmą kartą veikė visiškai savarankiškai. Sistemos operatorė „Litgrid“ atliko izoliuoto darbo bandymą, kurio metu dešimčiai valandų jungtys su IPS / UPS sistema – Latvija, Baltarusija ir Kaliningrado sritimi – buvo atjungtos nuo Lietuvos elektros sistemos, kuri dirbo energetinės salos režimu. Jo metu elektros energija vartotojams buvo tiekiamą iš Lietuvoje esančių elektrinių, taip pat per nuolatinės srovės jungtis su Lenkija ir Švedija. Toks bandymas yra vienas svarbiausių pasiruošimo Lietuvos elektros sistemos sinchronizavimui su kontinentinės Europos elektros tinklais žingsnių.

22. Lietuvos elektros energetikos sistemos sujungimas su kontinentinės Europos elektros tinklais darbui sinchroniniu režimu

Pakankamas Lietuvos ir kitų Baltijos šalių energetinio saugumo lygis ir visapusi integracija į Europos Sąjungos elektros vidaus rinką galės būti užtikrinti tik tada, kai mūsų elektros energetikos sistema bus atjungta nuo IPS / UPS sistemos ir sujungta su kontinentinės Europos elektros tinklais darbui sinchroniniu režimu.

Pažymėtina, kad rengiantis sinchronizacijai 2023 m. balandžio 22 d. Lietuvos elektros perdavimo sistemos operatorius sėkmingai atliko Lietuvos elektros energetikos sistemos izoliuoto darbo bandymą. Šio bandymo metu Lietuvos elektros sistema pirmą kartą buvo atjungta nuo IPS / UPS sistemos ir veikė savarankiškai. Dar 2021 m. pabaigoje buvo sėkmingai

atliktas ir elektros energetikos sistemos parengties avariniam prisijungimui prie Lenkijos Respublikos elektros tinklų per sinchroninę jungtį bandymas. Šie sėkmingi bandymai patvirtino Lietuvos elektros energetikos sistemos pasirengimą prireikus veikti savarankiškai ir galimybes užtikrinti atsijungimą nuo IPS / UPS sistemos.

Planuojama, kad Lietuvos Respublikos elektros energetikos sistema sinchronizacijai su kontinentinės Europos tinklais bus parengta jau 2024 m.

Lietuvos Respublikos, Estijos Respublikos ir Latvijos Respublikos ministrai pirmininkai 2023 m. rugpjūčio 3 d. pasirašė bendrą deklaraciją, kuria įsipareigojama sinchronizuoti Baltijos šalių elektros tinklus su Vakarų Europos elektros tinklais ne vėliau kaip 2025 m. vasario mėn. Lietuvos pastangomis pavyko pasiekti, kad Estija ir Latvija įsipareigotų paspartinti savo pasirengimo darbus ir sinchronizacija galėtų įvykti beveik metais anksčiau, negu buvo planuota iš pradžių. Visi šie žingsniai stiprina Lietuvos energetinį nepriklausomumą nuo rytų kaimynų įtakos.

23. SGD laivas-saugykla kaip regiono energetinio saugumo garantas

Lietuva savo gamtinių dujų išteklių neturi, todėl visos Lietuvoje suvartojamos gamtinės dujos yra importuojamos. Nuo 2014 m. pradėjus veikti Klaipėdos suskystintų gamtinių dujų terminalui, diversifikuoti tiekimo šaltiniai ir Lietuva yra pajėgi apsirūpinti gamtinėmis dujomis iš suskystintų gamtinių dujų (SGD) tarptautinių rinkų (iš Rusijos dujos neimportuojamos nuo 2023 m. balandžio mėn.). Klaipėdos SGD terminalas yra pajėgus užtikrinti viso regiono aprūpinimą gamtinėmis dujomis, taip pat sudarytos sąlygos konkurencijai Lietuvos gamtinių dujų rinkoje, importuojant gamtines dujas iš viso pasaulio. Gamtinės dujos vartotojams gali būti tiekiamos iš skirtingų tiekėjų rinkos kainomis.

Lietuva tapo pajėgi savarankiškai apsirūpinti gamtinėmis dujomis ir tiekti reikšmingą jų kiekį Baltijos regiono šalims vien per suskystintų gamtinių dujų terminalą. Šie esminiai pokyčiai gamtinių dujų sektoriuje lėmė tai, kad nebeliko 10 Eur/MWh ir daugiau siekusio gamtinių dujų importo kainų skirtumo tarp Lietuvos ir Vakarų Europos gamtinių dujų rinkų, Lietuva

iš vienos brangiausiai už importuojamas gamtines dujas mokančių ES valstybių narių tapo viena mažiausiai už importuojamas gamtines dujas mokančių ES valstybių narių.

Įvertinus tebesitęsiančią geopolitinę įtampą, pasiektus rezultatus, pasaulinę suskystintų gamtinių dujų rinkos dinamiką ir regiono gamtinių dujų rinkos potencialą, siekiant užtikrinti konkurencingą ir patikimą gamtinių dujų tiekimą, Lietuva po 2024 m. užtikrins ilgalaikį SGD tiekimą įsigydamą SGD laivą-saugyklą. Tai leis Klaipėdos SGD terminalo veiklos sąnaudas išdėstyti ne per 10 metų SGD laivo-saugyklos nuomos laikotarpį, kaip yra dabar, bet tolygiai per visą numatomą SGD terminalo veiklos laikotarpį.

Lietuvoje gamtinių dujų suvartojimas 2022 m., palyginti su 2021 m., dėl dujų taupymo priemonių ir pramonės įmonių buvusių laikinų veiklos stabdymų sumažėjo net 35,5 proc.: 2022 m. Lietuvoje buvo suvartota 15 575 GWh, 2021 m. – 24 136 GWh gamtinių dujų. Tiesa, dėl rusiškų gamtinių dujų atsisakymo Baltijos šalyse ir didėjusios Klaipėdos SGD terminalo svarbos regione AB „Amber Grid“ Lietuvos dujų perdavimo sistema 2022 m. transportavo rekordinį dujų kiekį – net 64 TWh. Tai 21 proc. daugiau negu 2021 m., kai per sistemą buvo perduota 53 TWh gamtinių dujų. Suskystintų gamtinių dujų terminalas nuo 2022 m. pradėjo veikti visu pajėgumu.

Be to, įgyvendinus dujotiekio jungties tarp Lenkijos ir Lietuvos (GIPL) projektą, Baltijos šalių ir Suomijos dujų rinkos buvo integruotos į bendrą ES dujų rinką, sukurta prieiga prie alternatyvių dujų tiekimo šaltinių ir kelių, padidintas dujų rinkos konkurencingumas ir dujų tiekimo saugumas bei patikimumas regione – tiek sukuriant papildomus dujų perdavimo pajėgumus, tiek sudarant galimybes taikyti ES valstybių narių solidarumo mechanizmus iškilus ekstremaliosioms situacijoms, padidintas dujų prekybos likvidumas Lenkijos ir Baltijos šalių prekybos zonose, sustiprintas jų regioninis vaidmuo, sudarytos geresnės sąlygos iš atsinaujinančių energijos išteklių pagamintos energijos integracijai į bendrą energetikos sistemą.

Įgyvendinus dujotiekio jungties tarp Latvijos ir Lietuvos pajėgumų padidinimo projektą (ELLI) 2024 m., bus užtikrinti pakankami Baltijos ir kitų Europos šalių pajėgumai, padidintas dujų tiekimo saugumas regione, pagerinta Baltijos regiono šalių dujų rinkų integracija ir regiono dujų rinkos veikimas.

24. Gamindami cementą aplinką teršiamo mažiau

AB „Akmenės cementas“ – viena iš didžiausių Baltijos šalyse ir vienintelė Lietuvoje bendrovė, gaminanti cementą. Šios statybinės rišamosios medžiagos gamykla pagamina daugiau kaip milijoną tonų per metus, o produkto kokybė atitinka visus Lietuvos ir Europos Sąjungos reikalavimus. Būdama viena iš didžiausių pramonės įmonių Lietuvoje, jau 2006 m. bendrovė priėmė sprendimą iš esmės modernizuoti klinkerio gamybos technologiją, t. y. šlapią klinkerio gamybos būdą pakeisti sausuoju gamybos būdu. Įgyvendinus didžiausią bendrovės istorijoje modernizacijos projektą, gamybos apimtis padidėjo iki 4 500 tonų klinkerio per dieną, arba 1,5 mln. tonų per metus. Bendrovė dar 2014 m. užbaigusi pirmines investicijas, pakeičiant klinkerio gamybos būdą iš šlapio į sausąjį, įsdiegė daugumą Europos Sąjungos informaciniuose dokumentuose nurodytų geriausių prieinamų gamybos būdų (GPGB) ir investavo daugiau negu 57 mln. eurų (200 mln. litų). Toks pakeitimas leido labai sumažinti gamyklos kuro sąnaudas gaminamos produkcijos vienetui. Dėl to sumažėjo ir į aplinką išmetamo anglies dioksido (CO₂) kiekis.

Šiuo metu bendrovė įpusėjo įgyvendinti projektą „CO₂ išmetimų mažinimas pakeičiant iškastinį kurą alternatyviu“. Įgyvendinus projektą bus galima atsisakyti iškastinio kuro, pakeičiant jį alternatyviu kuru – kietuoju atgautuoju kuru (KAK), kuris susidaro iš nepavojingų atliekų. Palyginti su akmens anglimis, KAK išskiria daugiau negu du kartus mažiau CO₂, todėl ši kuro rūšis, kurios šiluminės vertės parametrai panašūs į akmens anglių, yra itin patraukli cemento pramonėje. Tai leis pasiekti apie 90 proc. akmens anglių pakeitimo rodiklį, taip ženkliai (iki 30 proc.) sumažinant iš kuro išmetamą CO₂ kiekį.

TRANSPORTAS

25. Klaipėdos valstybinio jūrų uosto gilinimas

2023 m. pavasarį baigtas beveik dvejus metus trukęs Klaipėdos valstybinio jūrų uosto akvatorijos ir įplaukos kanalo gilinimo projektas, kurį galima laikyti istoriniu įvykiu. Jeigu Klaipėdos jūrų uosto akvatorijos viduryje stovėtų standartinis penkiaaukštis, šiandien jis visas būtų po vandeniu.

Gilinant Klaipėdos jūrų uostą iš viso iškasta beveik 5 mln. kubinių metrų grunto. Kone 9 km ilgio laivybos kanalas pagilintas iki 15,5 m gylio, o 1,7 km ilgio išorinis ir įplaukos kanalas – iki 16 m gylio. Dabar Klaipėdos jūrų uostas gali priimti iki 400 m ilgio, 61 m pločio laivus, o patvirtinta maksimali grimzlė yra 14,3 m. Vienintelis Lietuvos jūrų uostas tapo patrauklesnis laivybos linijoms ir įgijo konkurencinį pranašumą prieš kitus regiono jūrų uostus.

Visame pasaulyje laivybos kompanijos didina laivų parametrus ir taip siekia mažinti krovinių pervežimo kaštus. Todėl būtent gylis yra vienas iš svarbiausių jūrų uostų konkurencingumo veiksnių, o kiekvienas Klaipėdos jūrų uosto gylio centimetras – aukso vertės. Apskaičiuota, kad vienas gylio centimetras leidžia į „Panamax“ tipo laivą papildomai pakrauti iki 100 tonų krovinių, o tai duoda tiesioginę naudą valstybei ir kiekvienam iš mūsų.

Pastaraisiais metais Klaipėdos valstybinis jūrų uostas buvo įtrauktas į naujas laivybos linijas, kurios uostą sujungė su Niujorko, Ekvadoro, Pakistano ir kitų tolimųjų šalių jūrų uostais. Todėl tik nuolat gilindamas ir valydamas laivybos kanalą Klaipėdos jūrų uostas gali priimti didžiulius Baltijos jūra plaukiančius laivus, juos vis pilniau pakrauti, taip padidinant transporto grandinės efektyvumą ir užtikrinant dar geresnes laivybos sąlygas uoste.

26. Modernizuotas laivybos kelias Nemunu

2023 m. rugsėjo mėn. laivybos Nemunu istorijoje atverstas naujas puslapis – paskelbta reguliarios krovininės laivybos Nemunu pradžia. 200 km ilgio ruože nuo Kauno iki Kuršių marių baigti Nemuno žemupio modernizavimo darbai ir pradėjo veikti pirmoji reguliari krovinių tarp Klaipėdos ir Kauno gabenimo linija.

Pagrindinis Lietuvos vandens kelias Nemuno upe ir Kuršių mariomis Kaunas–Klaipėda (E41) priklauso transeuropiniam transporto tinklui (TEN-T). Vandens kelias Nemunu per Klaipėdos jūrų uostą jungiasi su tarptautiniais maršrutais Baltijos jūroje, o per Kuršių marias – su Vakarų Europos vidaus vandenų kelių sistema.

Deja, ilgą laiką Lietuvoje vidaus laivyba iš esmės buvo užmiršta, o Nemuno vandens kelias dėl gamtinių veiksnių negalėjo būti eksploatuojamas visu laivybos sezonu – reikėjo rimtos modernizacijos. Todėl 2021 m. buvo pradėtas Europos Sąjungos fondų finansuojamas Nemuno vandens kelio sutvarkymo strateginis projektas, kurio tikslas – įrengiant bunas iš esmės pagerinti laivybos sąlygas Nemuno upėje.

Bunas daugiau negu prieš 150 metų išrado vokiečiai. Tai statiniai iš akmenų ir žvyro, įrengiami statmenai upės tekėjimo srovei. Bunos susiaurina upės vagą, o sustiprėjusi jos srovė išvalo giliausią savo vagos vietą nuo sąnašų ir upė tampa tinkama laivybai.

Nemuno ekosistamai labai svarbios bunos buvo įrengtos tarpukariu, kai upė buvo aktyviai naudojama laivybai. Tačiau sovietmečiu bunos buvo apleistos, dauguma jų visai sunyko, o Nemuno vandens kelio būklė ilgainiui nebeatitiko vidaus laivybos sąlygų – kliudė besiformuojančios seklumos ir suneštos kliūtys. Įrengus naujas bunas, Nemuno vanduo vėl pats valo ir tiesina vagą, tai leidžia užtikrinti didesnę gylį laivakelyje.

Trejų metų trukmės projektas iš tiesų išskirtinis savo apimtimi: jo metu tvarkant Nemuno vagą iš viso pastatytos ar rekonstruotos 553 bunos, kurių bendras ilgis siekia beveik 30 km. Bunų statybai panaudota apie 765 tūkst. tonų statybinių medžiagų. Palyginimui – panašiai sveria 11 tūkst. geležinkelio vagonų.

Iki šiol Nemunu buvo plukdomi pavieniai kroviniai, o modernizavus laivybos kelią, šios upės ruožas nuo Kauno iki Kuršių marių tapo tinkamas krovininei laivybai visu laivybos sezonu. Dėl to atsivėrė puiki alternatyva nemažą dalį keliais vežamų krovinių perkelti į upių transportą, teikti pigesnes ir palankesnes aplinkai krovinių gabenimo paslaugas bei keliuose sumažinti sunkiasvorių automobilių. Vidaus vandens kelių direkcija jau pradėjo reguliariai gabenti krovinius Nemunu, pirminiu etapu planuojama per metus upę pergabenti apie 100 tūkst. tonų krovinių.

Hidrografijos specialistų vertinimu, teigiamas bunų poveikis bus labiausiai jaučiamas po kelerių metų, kai susiformuos bunomis reguliuojamas laivakelis – jis taps dar gilesnis ir tiesesnis, o nusistovėjęs nešmenų judėjimas padės formuotis siauresnei upės vagai.

Skaičiuojama, kad bunos tarnaus bent 100 metų. Neabejojama, kad bunų įrengimo darbai taip pat atgaivins tiek keleivinę, tiek pramoginę laivybą didžiausia Lietuvos upė.

27. Geležinkelių veiklos transformacija

Pirmą kartą nepriklausomos Lietuvos istorijoje nuo 2022 m. vyksta reguliarus krovinių vežimas į Vakarų: pradėti pervežimai iš Kauno į Duisburgą Vokietijoje, atidarytas naujas krovinių gabenimo maršrutas į Triestą Italijoje. Šiuo išskirtinių iššūkių laikotarpiu tai svarbus geležinkelių veiklos transformacijos žingsnis į Europos šalis. Lietuva tampa aktyvi europinių krovinių pervežimų dalyvė.

Įsibėgėja naujo europinio geležinkelio „Rail Baltica“ statybos darbai nuo Kauno iki Latvijos sienos, pradėti tiesti visiškai nauji Europos standarto bėgiai. Ėmė kursuoti Lietuvos ir Latvijos sostines jungiantis keleivinis traukinys. Tai 2023 m. Baltijos šalių susisiekimo ministrų ir ministrų pirmininkų pasiekto susitarimo rezultatas. Galime pasidžiaugti šiuo nauju traukinių maršrutu ir tikimės, kad ateityje jis pasipildys jungtimi iki Talino.

Įgyvendinant geležinkelių transformacijos projektą pradėtos ir ilgiausio geležinkelio tilto per Neries upę statybos Jonavos rajone. Tiltas per Nerį bus ilgiausias ne tik Lietuvoje, bet ir Baltijos šalyse – jo ilgis sieks net 1 510 m, o aukštis – 40 m. Projektas „Rail Baltica“ – didžiausias geležinkelių

infrastruktūros projektas, kurio tikslas – integruoti Baltijos šalis į Europos geležinkelių tinklą.

28. Projektas „Via Baltica“

Visu pajėgumu vyksta vienos esminių Lietuvos transporto arterijų – 40 km ilgio „Via Baltica“ ruožo tarp Marijampolės ir Lenkijos sienos magistralės – rekonstrukcija. „Via Baltica“, turinti didžiulę įtaką šalies saugumui, kariniam mobilumui, taip pat šalies prekybai, komercijai ir turizmui, bus rekonstruota į keturių eismo juostų automagistralę ir bus pritaikyta visoms mobilumo reikmėms. Greitai bus užbaigti ir atidaryti eismui du ruožai. „Via Baltica“ – didžiausias ir svarbiausias nepriklausomos Lietuvos kelių infrastruktūros projektas, jungiantis Baltijos šalis su Lenkija ir kitomis Europos valstybėmis. Projektas bendrai finansuojamas valstybės biudžeto ir ES fondų lėšomis.

FINANSAI IR MOKESČIAI

29. Nemokumo procesų informacinis portalas

2023 m. sausio 1 d. pradėjo veikti Nemokumo procesų informacinis portalas (NPIP) – svarbi priemonė visai nemokumo rinkai ir jos skaidrumui užtikrinti. Tokio informacinio portalo sukūrimas suteikė gerokai daugiau duomenų apie nemokumo procesus, taip pat pagerino Nemokumo registro, prieinamo ES vartotojams per Europos e. teisingumo portalą, duomenų kokybę.

Kiekvienais metais Lietuvoje vidutiniškai bankrutuoja apie 1 500 juridinių asmenų, o vienu metu vykdomose bankroto bylose dalyvauja apie 50 tūkst. kreditorių, todėl skaidrumas ir informacijos prieinamumas esant tokiai komplikotai situacijai yra itin svarbūs dalykai, o poreikis turėti efektyviai veikiančią, skaidrią ir operatyviai atnaujinamą sistemą yra didelis. Kuriant NPIP nemažai dėmesio skirta funkcionalumui ir patogumui – portalas turi aiškią struktūrą, jis nėra pernelyg sudėtingas naujam vartotojui, pasižymi patraukliu vizualiniu apipavidalinimu (grafikai, lentelės ir pan.), naudojama nuasmeninta informacija.

NPIP svarbą rodo ne tik natūralus rinkos dalyvių noras gauti objektyvią ir patikimą informaciją, bet ir šio portalo pripažinimas ES mastu ir įtvirtinimas nacionaliniame teisės akte – Lietuvos Respublikos juridinių asmenų nemokumo įstatyme. Projektas buvo įtrauktas į Ekonomikos gaivinimo ir atsparumo didinimo plano „Naujos kartos Lietuva“ (angl. *Recovery and Resilience Plan*, RRP) reformų lygmens projektus, kurie yra pripažinti darančiais poveikį valstybėms narėms ir keičiančiais esamą sistemą.

NPIP daro reikšmingą įtaką nemokumo administravimo sistemai ar netgi ją transformuoja.

Pirmiausia portalas užtikrina skaidrų ir operatyvų nemokumo proceso pateikimą kreditoriams. Ir kreditoriai, ir kiti nemokumo byloje dalyvaujantys asmenys gali vienoje vietoje ir patogiai gauti visą jiems su nemokumo byla susijusią informaciją, priminimus apie svarbius įvykius.

Antra, tai patogus ir skaidrumą užtikrinantis įrankis nemokumo administratoriams. Nemokumo administratoriai nuo šiol turi priemonę, kuria galima teikti visą reikalingą informaciją (įskaitant skaidriam procesui užtikrinti reikalingus dokumentus) kreditoriams.

Trečia, automatizuotas duomenų įvedimas NPIP tinklalapyje atitinka gerąją šiuolaikinę praktiką, leidžiančią eliminuoti didžiumą rankinio darbo įkeliant nemokumo administratoriams reikalingą informaciją.

Ketvirta, NPIP pajėgus nuskaityti iš šabloninių dokumentų ar bylų duomenis apie proceso dalyvius, turtą, kreditorių reikalavimus, administravimo išlaidas, be to, pateikiama apibendrinta informacija automatiškai formuojant ataskaitas.

Penkta, NPIP veikia sąsajos su Juridinių asmenų registru, Gyventojų registru, Lietuvos teismų informacine sistema (LITEKO), Audito, vertinimo ir nemokumo informacine sistema (AVNIS), taip pat yra įdiegta automatinio duomenų ir dokumentų gavimo funkcija.

Šešta, šiame portale patogiu vienoje vietoje rasti sutelktą informaciją apie nemokumo procesus (nemokumo procesų ir nemokumo administratorių sąrašai, statistiniai duomenys, grafinis statistinių duomenų atvaizdavimas).

Septinta, yra galimybė skelbti skelbimus apie laisvu pardavimo būdu parduodamą turtą. NPIP įdiegtas skelbimų įrankis dar patrauklesnį vartotojui. Ši priemonė užtikrina didesnę nemokumo administratorių veiklos skaidrumą, nes taip įgyvendinamas principas, jog visa su nemokumu byla susijusi informacija kreditoriams ir kitiems bylos dalyviams turi būti pasiekama vienoje vietoje.

Aštunta, šis portalas veikia kaip įvykių administravimo įrankis. NPIP suteikia galimybę nemokumo administratoriui pranešimu informuoti kreditorius apie šaukiamą kreditorių susirinkimą ar kitą proceso įvykį, pridėti reikalingą informaciją.

Devinta, nemokumo administratorius ir kreditoriai turi galimybę bendrauti per NPIP, siųsdami vieni kitiems pranešimus, pateikti komentarus ar atsakyti į juos.

Dešimta, dėl NPIP ir kitų informacinių sistemų ir registrų integruotų sąsajų portalas gauna pačią naujausią informaciją. Šis operatyvumas

užtikrina, kad įrankis yra patrauklus ne tik nemokumo administratoriams ar kreditoriams, bet ir kitiems suinteresuotiems asmenims, pavyzdžiui, nevyriausybinių organizacijų atstovams, kredito įstaigoms, mokslo įstaigų darbuotojams ar kitiems besidomintiems nemokumo tematika.

Ir, pagaliau, NPIP leidžia vartotojams naudotis nemokumo proceso duomenimis taikant atvirų duomenų funkcionalumą. Tikėtina, kad ateityje tai duos sinergijos efektą, o rinkos dalyviai galės duomenis naudoti įvairiems poreikiams, kurdami naujas paslaugas ir produktus. Dėl NPIP esančių aktualiausių nuorodų į kitas informacines sistemas (E. varžytynių sistema, nemokumo vedlys) yra galimybė didelį kiekį informacijos rasti vienoje vietoje. Tai užtikrina vieno langelio principą, t. y. vartotojui nereikia prisiminti įvairių informacijos prieigos šaltinių, nes viską galima rasti vienoje vietoje.

Jau po pirmojo NPIP naudojimo pusmečio matyti, kad šis portalas sulaukė nemažo susidomėjimo. Vykdamas viešinimo kampanijas ir plačiau skleidžiant informaciją, vartotojų skaičius turėtų dar labiau augti.

Tikimasi, kad NPIP yra tik pirmasis žingsnis kuriant naują nemokumo administravimo kokybės standartą ir kad ateityje atsiras dar ne vienas naudingas įrankis, kurį įvertins rinkos dalyviai, o nemokumo sistema toliau tobulės, bus efektyvesnė ir skaidresnė.

Norint įvertinti visus NPIP privalumus nebūtina bankrotuoti ar tapti kreditoriumi. Pakanka prisijungti adresu <https://nemokumas.avnt.lt/> ir bent akies kraštelio dirstelėti į neabejotiną sėkmės istoriją.

30. Lietuvos finansinių technologijų sektorius

Dauguma ekspertų sutaria, kad finansinių technologijų (FINTECH) industrija atsirado 2000 m., prasidėjus naujam amžiui ir naujam tūkstantmečiui. Tiesa, spartesnis finansinių technologijų augimas pastebimas tik 2014 m., kai po pasaulio finansų krizės atsigavusi ekonomika, ieškodama naujų galimybių, sukūrė palankią aplinką šio sektoriaus plėtrai. Daugiausia investicijų į finansinių technologijų įmones buvo 2015 m. Tais metais, palyginti su pakilimo pradžia (2012 m.), buvo pastebimas net 700 proc. augimas.

Džiugu, kad šioje srityje Lietuva neatsilieka nuo pasaulio tendencijų. Nuo 2016 m. imtasi aktyvių veiksmų, siekiant paskatinti finansinių technologijų industrijos plėtrą Lietuvoje. Tai lėmė siekis didinti konkurenciją, diegti inovacijas, įvairinti finansinių paslaugų pasirinkimą ir jų kokybę vartotojams, kartu mažinant koncentraciją finansų sektoriuje, kuriame dominavo keli bankai.

Finansų ministerija kartu su Lietuvos banku subūrė tarpinstitucinę darbo grupę finansinių technologijų industrijai Lietuvoje plėtoti. Ši grupė parengė Finansinių technologijų (FINTECH) industrijos plėtos Lietuvoje veiksmų planą, kuriame buvo numatytos priemonės palankiai teisei aplinkai, finansinių technologijų produktų ir paslaugų paklausai, kapitalo ir profesionalios darbo jėgos pasiūlai kiekvienu plėtos etapu sukurti.

Kuriama patraukli ir palanki verslo reguliacinė aplinka bei didelė talentų pasiūla leido Lietuvai aktyviai pritraukti užsienio finansinių technologijų įmones. Finansinių technologijų sektoriaus plėtrą Lietuvoje paspartino „Brexitas“ – Jungtinės Karalystės pasitraukimas iš ES. Vienas iš „Brexit“ padarinių buvo tai, kad finansų įstaigos, anksčiau registruotos Jungtinėje Karalystėje, ėmė ieškoti palankesnių veiklos sąlygų, taip pat ir Lietuvoje.

Aukštus reikalavimus atitinkantis licencijavimo procesas Lietuvoje tapo vienu iš veiksnių, pritraukusių finansinių technologijų įmones, kurios Europos ekonominę erdvę (EEE) laikė savo tiksline rinka. Pasauliniame finansinių technologijų indekse užėmusi 4 vietą, Lietuva ėmė pirmauti žemyninėje Europoje pagal elektroninių pinigų ir mokėjimo įstaigų skaičių.

Lietuvos valstybė sustiprino savo pozicijas kaip viena geriausių ekosistemų tarptautiniu mastu, kurianti ir sparčiai plečianti inovatyvius finansinių technologijų sektoriaus sprendinius, sutelkdama dėmesį į savo verslo ir reguliavimo aplinkos gerinimą. Lietuva pasižymi ne tik verslui palankia reguliavimo sistema, bet ir greitu licencijavimo procesu ir didele talentų pasiūla programinės įrangos kūrimo, kovos su pinigų plovimu, klientų aptarnavimo srityse.

Lietuvos bankas, atsakingas už Lietuvos finansų sektoriaus priežiūrą, ėmėsi veiksmų kuriant finansinių technologijų sektoriui palankią aplinką bei užtikrinant, kad šio sektoriaus augimą lydėtų efektyvi rizikos valdymo praktika.

2015 m. pradėjo veikti „Centrolink“ sistema – Lietuvos banko valdoma mokėjimų sistema, suteikianti techninę prieigą prie bendros mokėjimų eurais erdvės (SEPA) visų tipų mokėjimo paslaugų teikėjams, turintiems licenciją EEE valstybėje. Nors sistema pradėta naudoti tik 2015 m., nuo to laiko ji smarkiai išaugo ir 2022 m. jau turėjo 148 mokėjimo paslaugų teikėjus, 64 momentinių mokėjimų paslaugų teikėjus iš skirtingų EEE valstybių.

Taip pat 2017 m. pradėta įgyvendinti Naujokų programa (angl. *Newcomer Programme*), kurios tikslas – konsultuoti potencialius rinkos dalyvius apie verslo galimybes Lietuvoje ir pateikti preliminarį nuomonę apie jų veiklos modelių atitiktį teisės aktų reikalavimams. Programa veikia vieno langelio principu naujiems rinkos dalyviams, pagal ją vykdoma finansų rinkos dalyvių priežiūra, suteikiami leidimai ar licencijos ir informacija, kaip gauti leidimą ar licenciją. Šioje programoje jau dalyvavo daugiau negu 750 rinkos dalyvių iš daugiau kaip 70 šalių.

2021 m. Lietuva įsteigė Pinigų plovimo prevencijos kompetencijos centrą ir šiuo metu užima 8 vietą pasaulyje tarp mažiausios rizikos jurisdikcijų (Bazelio korporatyvinės elgsenos instituto (angl. *Basel Institute on Governance*) pinigų plovimo prevencijos indeksas (angl. *Basel AML Index*)) ir 6 vietą pagal pasaulinį kibernetinio saugumo indeksą. Daugiau negu 10 000 specialistų turi reikiamą kvalifikaciją dirbti pinigų plovimo ir terorizmo finansavimo prevencijos, atitikties ar su rizikos valdymu susijusiose srityse, o 86 proc. apklaustų finansinių technologijų įmonių teigė pernai samdžiusios tokios kvalifikacijos specialistų.

2016 m. Lietuvoje veikė 82 finansinių technologijų įmonės, 2022 m. pabaigoje – 263 registruotos ir licencijuotos finansinių technologijų įmonės. Taigi, šis sektorius per septynerius metus išaugo beveik 70 proc. Didėja ir finansinių technologijų sektoriaus talentų pasiūla. 2020 m. šiame sektoriuje dirbo 5 400 darbuotojų, o 2022 m. pabaigoje – jau 7 000 darbuotojų. 2020 m. finansinių technologijų įmonės Lietuvoje pritraukė kiek daugiau negu 15 mln. eurų investicijų, o per dvejus metus šis skaičius išaugo daugiau negu keturis kartus ir 2022 m. siekė beveik 68 mln. eurų, arba 23 proc. visų investicijų į technologijų startuolius.

Šiandien Lietuva yra didžiausias finansinių technologijų centras visoje ES pagal išduotų sektoriaus licencijų skaičių ir turi 147 licencijas. Antroje

vietoje yra Prancūzija – 90, Vokietija – 86 ir Nyderlandai – 84 licencijuoti subjektai. Ir tai dar ne viskas. 2022 m. Lietuvoje veikiančios finansinių technologijų įmonės aptarnavo 25 milijonus ES klientų. Mokėjimai išlieka pagrindinė Lietuvos finansinių technologijų įmonių funkcija (31 proc.), tačiau ši pramonė vis labiau įvairinama: 18 proc. įmonių dirba finansinės programinės įrangos, 11 proc. – skolinimo, 10 proc. – taupymo ir investicijų, 10 proc. – skaitmeninės bankininkystės srityse.

Finansinės technologijos pastaruoju metu tampa vis svarbesniu bendros šalies ekonomikos veiksnio: šis sektorius kuria aukštą pridėtinę vertę ir duoda tiesioginę naudą vartotojams, steigia naujas gerai apmokamas darbo vietas, pildo šalies biudžetą ir stiprina Lietuvos kaip technologškai pažangios šalies pozicijas.

Finansų ministerijos komanda ėmėsi iniciatyvos siekdama paskatinti finansinių technologijų sektoriaus plėtrą, numatyti strategiją ir kryptis, kuriomis šis sektorius vystytis artimiausius penkerius metus. 2023–2028 m. FINTECH sektoriaus plėtros Lietuvoje gairės svarbios šio sektoriaus ekosistemos plėtrai ir licencijuotiems dalyviams, technologijų įmonėms, viešojo sektoriaus įstaigoms ir daugeliui kitų institucijų.

Gairėse numatomos penkios svarbiausios Lietuvos finansinių technologijų sektoriaus plėtros kryptys: kokybinė sektoriaus plėtra, inovatyvių sprendinių pritraukimas, siekis Lietuvai tapti finansinių technologijų kompetencijų centru, jurisdikcijos saugumo ir patikimumo užtikrinimas ir Lietuvos kaip europinio finansinių technologijų centro žinomumo didinimas. Visoms šioms gairėms įgyvendinti parengtas ir artimiausių penkerių metų finansinių technologijų sektoriaus plėtros Lietuvoje veiksmų planas.

Galima drąsiai teigti, kad rengiant ir derinant 2023–2028 m. FINTECH sektoriaus plėtros Lietuvoje gaires ir veiksmų planą suburti geriausi šalies ekspertai, rinkos dalyviai ir Lietuvos institucijų atstovai. Jų bendru darbu parengtas viso finansinių technologijų sektoriaus ilgalaikius nacionalinius ir tarptautinius tikslus nustatantis dokumentas.

Didžiausia Lietuvos stiprybė – glaudus ir atviras valstybės institucijų ir rinkos dalyvių bendradarbiavimas sprendžiant kylančias problemas ir siekiant užsibrėžtų tikslų. Bendradarbiavimas taip pat yra vienas pagrindinių

Lietuvos sėkmės finansinių technologijų srityje veiksnių. Palyginti su kitomis strategijomis visame pasaulyje, unikaliausias Lietuvos finansinių technologijų strategijos aspektas yra tai, kad ji buvo parengta ir bus įgyvendinama bendromis pastangomis. Veiksmų planą sudaro 59 priemonės, jas įgyvendins 27 viešieji ir privatūs subjektai, įskaitant įvairias valdžios institucijas – nuo Inovacijų agentūros, atsakingos už technologijų plėtrą, iki priežiūros institucijų, tokių kaip Finansinių nusikaltimų tyrimo tarnyba prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos, atsakinga už rizikos valdymą.

Turiningų diskusijų metu buvo sutarta, kad visų finansinių technologijų ekosistemos dalyvių bendras tikslas yra siekti, kad Lietuva per artimiausius penkerius metus tarptautiniu mastu būtų pripažinta aukštos pridėtinės vertės Europos finansinių technologijų centru.

Kad ir kokios įvyktų šio dinamiškai besivystančio sektoriaus transformacijos pasaulyje, tai, kokia buvo Lietuvos finansinių technologijų sektoriaus plėtra, neabejotinai priskirtina prie įspūdingų sėkmės istorijų.

31. Žaliųjų finansų institutas

Europos Sąjunga kelia ambicingą tikslą – iki 2050 m. paversti Europą pirmuoju pasaulyje neutralaus poveikio klimatui žemynu. Perėjimas prie žaliosios ekonomikos didins valstybių ekonominį atsparumą ir mažins priklausomumą nuo iškastinio kuro. Ekonominės priemonės turėtų paversti ekonomiką žalesne, nes bus taikomi neutralaus poveikio klimatui scenarijai kiekviename sektoriuje, skatinami žalieji viešieji pirkimai, plečiamas žaliųjų technologijų finansavimas ir elgsenos keitimas, siekiant pereiti prie žiedinės ir neutralaus poveikio klimatui ekonomikos.

Geopolitiniai iššūkiai ne stabdo, o suteikia pagreitį žaliajai transformacijai, todėl labai svarbu stiprinti pastangas ir spartinti sprendimų priėmimą.

Finansų ministerija, siekdama sklandaus Lietuvos perėjimo prie žaliosios ekonomikos, efektyvaus atsinaujinančių energijos išteklių naudojimo ir įgyvendindama Lietuvos siekį tapti regiono lydere žaliųjų finansų srityje, 2023 m. viduryje įsteigė Žaliųjų finansų institutą.

Žaliųjų finansų instituto tikslas – skatinti ir stiprinti viešojo ir privataus sektorių partnerystę žaliųjų finansų srityje, plėtoti tvaraus ūkinimo ekosistemą remiantis tarptautine praktika, teikti rekomendacijas, kaip institucijoms pritraukti lėšų tvariems projektams finansuoti ir pagerinti investicinę aplinką, užtikrinti aktualios su tvarumu susijusios informacijos sklaidą, populiarinti Lietuvą kaip tvariųjų finansų jurisdikciją ir prisidėti didinant visos šalies investicinį patrauklumą.

Žaliųjų finansų institutas reikšmingai prisidės prie tvariųjų (žaliųjų) viešųjų ir privačių finansų plėtros Lietuvoje ir palankios aplinkos tiek verslui, tiek ir jį investuojantiems finansų rinkos dalyviams bei viešajam sektoriui kūrimo šioje srityje.

Žaliųjų finansų institutas yra 2023–2026 m. Lietuvos žaliųjų finansų veiksmų plano dalis. Šio plano tikslas – skatinti žaliųjų viešųjų ir privačių finansų plėtrą Lietuvoje, sukurti palankią ekosistemą žalioms investicijoms, sudaryti prielaidas privataus sektoriaus investicijų pritraukimui žaliams tikslams pasiekti, skatinti kurti platesniam investuotojų ratui skirtus žaliuosius finansinius produktus, kurie leistų finansinius išteklius nukreipti į žaliuosius projektus ir taip prisidėti prie platesnės Lietuvos ekonomikos žaliosios pertvarkos.

Planuojama, kad iki 2025 m. žaliosios valstybės biudžeto išlaidos sudarys net 75 proc. visų lėšų, o visi viešieji pirkimai taps žaliaisiais. Taip pat numatoma, kad žaliams projektams įgyvendinti bus pritraukta daugiau privačių lėšų ir 2023–2024 m. jos sieks 0,5 mlrd. eurų (2021–2022 m. pritraukta 220 mln. eurų).

Rengiant 2023–2026 m. Lietuvos žaliųjų finansų veiksmų planą dalyvavo viešojo sektoriaus ir finansų rinkos atstovai, buvo pasitelkti Europos rekonstrukcijos ir plėtros banko (ERPB) konsultantai, užsienio šalių ekspertai.

Tikimasi, kad Žaliųjų finansų institutas, imdamasis regioninės lyderystės, ženkliai padidins Lietuvos pranašumą regione tvariųjų (žaliųjų) finansų srityje. Kartu Žaliųjų finansų institutas prisidės prie Europos Komisijos keliamų tvarumo reikalavimų įgyvendinimo ir padės Lietuvos verslui sėkmingai pasiruošti su žaliąja transformacija susijusiems pokyčiams.

32.

Bendra valstybės įstaigų buhalterinės apskaitos tvarkymo informacinė sistema

Finansų ministerija, susidūrusi su problemomis dėl skirtingai registruojamų tų pačių operacijų ar dėl teisės aktų, kurie galėtų būti suprasti nevienareikšmiškai, ėmėsi detalios teisės aktų ir viešojo sektoriaus subjektų taikomų procedūrų, tokių kaip informacijos gavimas, perdavimas, vertinimas, registravimas, analizės ir jos pagrindu parengė rekomendacijas ir išaiškinimus, kurie prisidėjo prie vienodos apskaitos politikos formavimo ten, kur tai yra įmanoma.

Rengdama 2020 m. rudenį priimto Viešojo sektoriaus atskaitomybės įstatymo pakeitimo įstatymo įgyvendinamuosius teisės aktus, tarp jų ir viešojo sektoriaus apskaitos ir finansinės atskaitomybės standartų pakeitimus, Finansų ministerija sėkmingai įgyvendino projektą „Bendros informacinės sistemos valstybės įstaigų buhalterinei apskaitai tvarkyti sukūrimas“.

Pagrindinis šio projekto tikslas – optimizuotas viešojo valdymo srities poreikių tenkinimo priemonių naudojimas, paremtas viešojo sektoriaus subjektų finansinės apskaitos tvarkymu vienoje informacinėje sistemoje.

Viešojo valdymo institucijose iki perėjimo prie vienos bendros informacinės sistemos finansinei apskaitai tvarkyti buvo naudojama daugiau kaip 250 (!) skirtingos modifikacijos ir skirtingomis apskaitos užtikrinimo praktikomis paremtų informacinių sistemų.

Optimizuota informacinių sistemų apimtis leis kiekvienais vėlesniais metais sutaupyti iki 2 mln. eurų, arba mažiausiai 20 proc. valstybės biudžeto dalies, tenkančios valstybinio sektoriaus funkcijoms atlikti, lėšų, ir sumažinti viešojo sektoriaus subjektų finansinei apskaitai tvarkyti naudojamoms informacinėms sistemoms palaikyti skiriamų valstybės biudžeto lėšų poreikį.

Naudojama viena informacinė sistema sudaro platesnes galimybes diegti naujausius technologinius sprendinius racionaliausiems viešojo sektoriaus subjektų veiklos procesams užtikrinti.

Įgyvendinus šį projektą apie 500 viešojo sektoriaus subjektų finansinę apskaitą tvarko viena Finansų ministerijos valdoma viešojo sektoriaus finansinės apskaitos bendrąja informacine sistema, standartizuojančia ją

naudojančių viešojo sektoriaus subjektų finansinės apskaitos procesus, užtikrinančia vienodas finansinės apskaitos duomenų analizės galimybes, finansinių ataskaitų kokybę, aiškumą ir didesnę patikimumą.

Finansų ministerijos valdomoje viešojo sektoriaus finansinės apskaitos bendrojoje informacinėje sistemoje užtikrintas valstybės finansų valdymo ir apskaitos duomenų vientisumas, prieinamumas, palyginamumas ir automatizuotas tam tikrų funkcijų atlikimas, mažinantis klaidų ir žmoniškųjų veiksmų poveikio tikimybę, sukuria palankias šios sistemos naudojimo visame viešajame sektoriuje plėtros perspektyvas, todėl Finansų ministerijos pasiektas šio projekto rezultatas yra ne tik puikus viešojo valdymo kokybės ir efektyvumo didinimo ar viešojo ir privataus sektorių konstruktyvaus bendradarbiavimo laimėjimas, bet ir tvaraus bei atsakingo vartojimo skatinimo pavyzdys. Ir, žinoma, sėkmės istorija.

33. Tiesioginės užsienio investicijos Lietuvoje

2022 metai Lietuvai ir pasauliui atnešė išskirtinių iššūkių. Tai ir po pandemijos nespėjusios visiškai atsinaujinti pasaulinės tiekimo grandinės, ir energetikos krizė, ir geopolitinės rizikos, tokios kaip karas prieš Ukrainą.

Nepaisant išmėginimų ir netikrumo, 2022 m. Lietuvai vis dėlto pavyko pritraukti rekordinį skaičių investicijų. Galima pasigirti 57 tiesioginių užsienio investicijų (TUI) projektais, kurie per trejus metus, planuojama, leis sukurti daugiau negu 5 000 darbo vietų ir investuoti 134,5 mln. eurų į ilgalaikį turtą. Į Lietuvą įžengė apie 30 naujų įmonių, o 27 šalyje jau veikiančios bendrovės patvirtino savo plėtros planus.

Žinoma, neišvengta tam tikrų svyravimų, tačiau bendros tendencijos yra teigiamos. Pavyzdžiui, Lietuvos žaliųjų technologijų srities įmonės 2022 m. pritraukė 58 mln. eurų – penkis kartus mažiau negu 2021 m., kai šio sektoriaus pritrauktas kapitalas sudarė 283 mln. eurų. Vis dėlto bendros tendencijos rodo, kad investicijos į žaliąsias technologijas auga – nuo 2017 m., kai prasidėjo spartesnis šios rinkos augimas, į žaliųjų technologijų įmones Lietuvoje investuota 705 mln. eurų.

Lietuva patraukli technologijų bendrovėms, paslaugų centrums, kurie kuria gerai apmokamas aukštos kvalifikacijos darbo vietas ir kuriems vis

dar galima pasiūlyti tinkamų specialistų. Tačiau svarbu nepamiršti ir gamybos įmonių, kurių ilgalaikės investicijos, didelis dėmesys darbuotojų kvalifikacijai ir socialinės iniciatyvos labai svarbūs regionams.

Vienas puikiausių pavyzdžių, kaip reikšmingos investicijos gali prikelti regionus, – Akmenė ir jos laisvoji ekonominė zona (LEZ). Ne vienus metus Akmenės rajono savivaldybė buvo tarp trijų Lietuvos savivaldybių, kuriose buvo didžiausias nedarbas, o šiandien tai vienas sparčiausiai atsigaujančių Lietuvos regionų. Įgyvendinusi investicijų projektus, Akmenės LEZ iki 2025 m. bus sukūrusi daugiau negu 1 000 naujų darbo vietų, o bendra investicijų suma sieks per pusę milijardo eurų. Atsigavimas prasidėjo maždaug 2015 m., kai tarptautinė banguotų cemento lakštų gamintoja „Eternit Baltic“ pranešė apie 34 mln. eurų investicijas į naują gamyklą Naujojoje Akmenėje. Tiesa, kartais ženklios investicijos ateina ne tik iš užsienio. Akmenėje 2020 m. įgyvendinta rekordinė plyno lauko investicija Lietuvoje – „Vakarų medienos grupė“ oficialiai atidarė vieną didžiausių Europoje medienos drožlių plokščių gamyklą, į kurią iš viso bus investuota 146 mln. eurų. Bendrovė įsipareigojo pastatyti tvarių daugiabučių kvartalą, kuriame įsikurs 700 gamyklos darbuotojų šeimų. Būtent šis projektas padarė esminį poveikį Akmenės rajonui.

Kauno LEZ 2019 m. duris atvėrė viena didžiausių plyno lauko investicijų – „Continental“ automobilių elektronikos komponentų gamykla, labai svarbi savo technologiniu inžinieriniu potencialu (investicijos sieks iki 95 mln. eurų). Šalia įsikūrė Jungtinių Amerikos Valstijų sveikatos priežiūros produktų gamintoja „Hollister“ (investicijos – 50 mln. eurų), o 2018 m. darbą pradėjo elektronikos ir apšvietimo komponentų bendrovė „Hella“ (gamykla atsiėjo 30 mln. eurų). Kartu su langų gamybos įmonės iš Danijos „Dovista“ (per 10 m. planuoja investuoti 100 mln. eurų), PET pakuočių gamyklos Klaipėdoje „Neo Groupe“ (54,3 mln. eurų), stogo dangų gamintojos iš Vokietijos „Eternit Baltic“ (33 mln. eurų) investicijomis tai didžiausi plyno lauko investicijų projektai Lietuvoje.

2022 m. pirmojo ketvirčio pabaigoje fiksuotos devynios šalys, investavusios Lietuvoje daugiau negu 1 mlrd. eurų. Daugiausia TUI pritraukta iš Vokietijos (5,6 mlrd. eurų), Švedijos ir Estijos (po 2,9 mlrd. eurų). 2021 m. į didžiausių investuotojų trejetą pateko Švedija (3,8 mlrd. eurų), Estija (2,9 mlrd. eurų) ir Nyderlandai (2,5 mlrd. eurų).

Investavimas, ypač plyno lauko, yra sudėtingas, komplikotas, nuo daugelio vidaus ir išorės veiksnių priklausantis procesas. Tačiau čia, kaip ir kitose srityse, palengva nusistovi standartai, taisyklės ir kriterijai, leidžiantys lengviau identifikuoti projektą, jo potencialą. Be abejo, vis dar pasitaiko abejotinų sumanymų, yra buvę, kad triukšmingai atėję investuotojai tyliai pasitraukė, tačiau apskritai užsienio investicijų istorija Lietuvoje, ypač pastarąjį dešimtmetį, galėtų būti paženklinta sėkmės ženklu.

34. Elektroninio deklaravimo informacinė sistema

Elektroninio deklaravimo informacinės sistemos (EDS) tikslas – informacinėmis ir ryšių technologijų priemonėmis mokesčių mokėtojams suteikti visą informaciją, susijusią su mokesčių deklaravimo ir mokesčių apskaičiavimo paslaugomis (toliau – el. paslauga), bei užtikrinti galimybę mokesčių mokėtojams (fiziniams, juridiniams, Lietuvos Respublikoje įsteigto kolektyvinio investavimo subjekto, neturinčio juridinio asmens statuso, asmenims), kurie naudojami EDS teikiamomis el. paslaugomis, pateikti Valstybinei mokesčių inspekcijai prie Lietuvos Respublikos finansų ministerijos (VMI) su mokesčių administravimu susijusius dokumentus elektroniniu būdu.

Tarp svarbiausių EDS uždavinių yra šie: užtikrinti automatizuotą el. paslaugų naudotojų identifikavimą; kompiuterizuoti ir automatizuoti deklaracijų priėmimo, tikrinimo, registravimo, kontrolės procesus; kompiuterizuoti nuskenuotų deklaracijų (dokumentų) atpažinimą; kompiuterizuoti ir automatizuoti mokesčių mokėtojų informavimo procesą; teikti mokesčių mokėtojams el. paslaugas informacinėmis ir ryšių technologijų priemonėmis.

EDS sukurta 2004 m., per tą laiką technologijos sparčiai keitėsi. Įgyvendinus tam tikrus technologinius sprendinius elektroninių paslaugų naudotojai dar paprasčiau ir greičiau gali atlikti reikiamus veiksmus neįkvodami laiko. Šiuo projektu buvo siekiama atnaujinti EDS, pakeičiant ir supaprastinant deklaracijų teikimo būdą, jų pildymą ir teikimą padaryti intuityviai suprantamą ir paprastą.

Pildydami MXFD formato formas (naudojamas deklaruojuant mokesčius) mokesčių mokėtojai turi pildyti formų šablonus, kuriuose yra daug pildomų

laukų, priedų, o tai daro deklaracijos pildymą sudėtingesnę ir reikalaujantį daug laiko. Mokesčių mokėtojams nėra lengva rasti formas ar kitą deklaravimui reikalingą informaciją.

2020 m. pradėtas taikyti naujas gyventojų pajamų deklaravimo principas – pajamų mokesčio deklaravimas vedlio principu (GPM vedlys).

Pagrindiniai GPM vedlio principai: pajamų mokesčio deklaracijos pildymas klausimų ir atsakymų principu; visa VMI turima informacija apie gyventojo pajamas ir išlaidas įkelta į GPM vedlį; visi veiksmai atliekami tikruoju laiku.

GPM vedlys netikslumus tikrina taip pat tikruoju laiku. Jeigu mokesčio mokėtojas pildydamas deklaraciją padaro klaidų, GPM vedlys nurodo, kur ir kokios klaidos padarytos, lengvai peršoka į klaidų langus ir tik ištaisius klaidas leidžia pateikti deklaraciją. VMI žino visą informaciją apie gyventojo pajamas, todėl mokesčio mokėtojas deklaraciją gali pateikti vieno mygtuko paspaudimu.

Taigi, pritaikius UX (angl. *user experience*) dizaino reikalavimus, pajamų mokesčio deklaracijos pildymas vedliu tapo paprastas, lengvas, intuityvus, suprantamas net ir finansinio raštingumo neturintiems asmenis.

Duomenys į GPM₃₁₁ vedlį įvedami, tikrinami ir visi skaičiavimai apdorojimo sistemoje atliekami tikruoju laiku. Taip pat tikruoju laiku vedlys kreipiasi į kitų viešojo sektoriaus organizacijų informacines sistemas (pavyzdžiui, „Sodra“, VIISP platformą) dėl duomenų pateikimo tikruoju laiku.

Pildant MXFD formato pajamų mokesčio deklaraciją pildymas standartiškai trukdavo 5–10 min., o pradėjus pildyti GPM vedliu – iki 2–6 min.

Didelio pripažinimo sulaukęs GPM vedlys konkurse „Naujasis knygnešys 2020“ laimėjo net du svarbius apdovanojimus – „Geriausias sprendimas Lietuvai“ ir „Publikos simpatija“.

Už 2022 m. pateikta daugiau kaip 1,8 mln. pajamų mokesčio deklaracijų, iš jų net 87 proc. pateikta pačių mokesčių mokėtojų prisijungus prie EDS. Tai rodo sistemos populiarumą.

Kitas svarbus žingsnis plėtojant ir vystant EDS – popierinių deklaracijų teikimo atsisakymas. Pildant deklaracijas tiesiogiai internetu sumažinama klaidų tikimybė, nes daug klaidų galima patikrinti tikruoju laiku. Kartu

taupomi žmogiškieji ištekiai, nes anksčiau užpildytas popierines deklaracijas turėjo skenuoti VMI darbuotojai, o dabar to daryti nebereikia.

Per 2013 m. pateikta 483 117 popierinių deklaracijų, per 2022 m. popierinių deklaracijų buvo vos 309. Nuo 2016 m. spalio mėn. juridiniai asmenys visas deklaracijas teikia tik elektroniniu būdu.

Prisimenant, kokių rūpesčių kėlė deklaravimas, ypač finansiškai mažiau išprususiems mokesčių mokėtojams, kiek jis atimdavo laiko ir jėgų, įgyvendintą projektą „Išorinio Elektroninio deklaravimo sistemos (EDS) portalo sukūrimas, esamų Elektroninio deklaravimo sistemos funkcionalumų modifikavimas ir integracija su naujomis VMI sistemomis“ galima laikyti neabejotina sėkme.

35. Valstybės duomenų agentūra

Yra garsi, dar iš romėnų laikų ateinanti sentencija, kurią mėgo kartoti Napoleono laikų Prancūzijos diplomatas ir politikas Charles'is Maurice'as de Talleyrand'as: „Kas valdo informaciją, tas valdo pasaulį“. Per porą šimtmečių gerokai pasikeitė supratimas, kas yra informacija, valdymas, netgi pats pasaulis, tačiau žinių, tiksliau, įvairiai apdorotos, struktūruotos ir formalizuotos informacijos, pavirtusios duomenų srautais, reikšmė mūsų gyvenime dramatiškai padidėjo.

Įtvirtinant Lietuvos valstybingumą statistika, kaip viena iš sričių, kurioje duomenys renkami, analizuojami, interpretuojami ir prognozuojami, nebuvo nustumta į pakraščius. 1990 m. balandžio 18 d., prabėgus vos daugiau kaip mėnesiui nuo Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo, Vyriausybės nutarimu įsteigtas Lietuvos statistikos departamentas.

Siekiant sutelkti statistikų pajėgas dalijantis žiniomis, skatinant akademinius statistikos darbus, populiarinant statistiką ir didinant pagarbą statistiko darbui, 1992 m. buvo įkurta Lietuvos statistikų sąjunga, kurios pagrindą sudarė žymūs Lietuvos matematikai. Dar po metų priimtas Statistikos įstatymas ir statistikos darbų kryptis nusistovėjo maždaug dešimtmečiui.

Svarbus etapas prasidėjo 2004 m., kai Lietuvos statistika tapo Europos statistikos sistemos (ESS) visateise nare. Dar keletas reikšmingų pokyčių įvyko 2018 m.: birželio 1 d. įsigaliojo nauja Oficialiosios statistikos įstatymo

redakcija, liepos 5 d. Lietuvai tapus Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos (EBPO) visateise nare, Lietuvos statistikai ėmė dalyvauti šios pasaulinės organizacijos statistikos srities veikloje. Taip buvo padėti pamatai esminei Lietuvos statistikos transformacijai.

2022 m. vasarą Seimui pritarus Oficialiosios statistikos ir valstybės duomenų valdysenos įstatymui, Lietuvos statistikos departamentas transformavosi į Valstybės duomenų agentūrą. Naujoji agentūra tapo atsakinga ne tik už oficialiosios statistikos rengimą, bet ir už kokybišką papildomų duomenų sutelkimą ir panaudojimą priimant valstybei svarbius sprendimus. Dabar visi valstybės duomenys privalo būti kaupiami vienose rankose – Valstybės duomenų agentūroje, taigi, šie duomenys turi būti dar patogiau, operatyviau ir suprantamiau pateikiami ne tik valstybės institucijoms, bet ir visuomenei.

Priimtais įstatymo pakeitimais buvo įtvirtintas naujas požiūris į valstybės duomenų valdymą ir jų tvarkymo reguliavimą, mažinama administracinė našta duomenis teikiančioms institucijoms, užtikrinamas lankstesnis renkamų duomenų panaudojimas viešajame sektoriuje, taip pat greitesnis dalijimasis duomenimis tarp valstybės duomenų sistemų.

Naujoji valstybės duomenų ekosistema leidžia skirtinguose registruose ir informacinėse sistemose kaupiamus duomenis greitai surinkti, sujungti ir vizualizuoti atsižvelgiant į sprendžiamą klausimą. Nors pati ekosistema yra uždara ir naudojama tik viešojo sektoriaus institucijų analitikos uždaviniams, ji sudarys galimybę sparčiau atverti duomenis, sudaryti sąlygas pakartotiniam viešojo sektoriaus duomenų naudojimui. Tai turės įtakos ir oficialiajai statistikai, kuri ir toliau bus skelbiama Oficialiosios statistikos portale, kuriame vartotojai gali rasti visą Valstybės duomenų agentūros ir kitų oficialiąją statistiką tvarkančių įstaigų rengiamą statistinę informaciją vieno langelio principu.

Pasikeitus Valstybės duomenų agentūros vaidmeniui, ši institucija tapo atsakinga už valstybės duomenų valdymą. Krizių akivaizdoje suinteresuotoms įstaigoms teikiami detalūs, tikralaikiai duomenys efektyviems sprendimams priimti. Padėti pamatai valstybės duomenų reformai, kuri iš esmės pakeitė viešojo sektoriaus duomenų valdymo kultūrą. Pradėta teikti sveikatos duomenis Pakartotinio sveikatos duomenų naudojimo

įstatyme nustatytiems tikslams, centralizuotai atveriami duomenys, vykdoma masinė valstybės duomenų integracija į duomenų ežerą, kuriamas semantinis duomenų sluoksnis.

Plėtojama sėkminga partnerystė su didžiaisiais duomenų teikėjais. Ilgainiui šių organizacijų teikiami duomenys pakeis tai, ką dabar įmonės nurodo statistiniuose tyrimuose, taip sumažės administracinė našta bendrovėms. Duomenys skaitmenizuotai renkami iš verslo ir gyventojų, pagerinta ne tik statistinių duomenų kokybė, bet ir pats duomenų surinkimo procesas.

Valstybės duomenų agentūros pasirašyti susitarimai su Lietuvos universitetais leidžia bendradarbiauti rengiant ir vykdant mokslinius tyrimus, inicijuojant ir įgyvendinant bendrus projektus, keičiantis informacija, organizuojant universiteto studentų praktiką, rengiant ir dalyvaujant moklinėse praktinėse konferencijose ir seminaruose.

Rengiama eksperimentinė statistika, kuri yra operatyvesnė negu įprastinė oficialioji, nes joje naudojami ir prognostiniai metodai, kai dar nėra administracinių duomenų. Parengta apykaitinės migracijos, darbuotojų skaičiaus, darbo užmokesčio, ekosistemų, laisvų darbo vietų, skurdo rodiklių ir kita eksperimentinė statistika tenkina augančius vartotojų poreikius. Siekiant efektyviai naudoti valstybės lėšas, Lietuvos Respublikos gyventojų ir būstų visuotinis surašymas pirmą kartą atliktas administracinių šaltinių duomenų pagrindu, Lietuvos Respublikos žemės ūkio surašymas atliktas mišriuoju būdu.

Įvykę ir vykstantys pokyčiai, ypač per pastarąjį dešimtmetį, įkvepia ir suteikia pagrįstų vilčių, kad Lietuvos statistika, keičiantis standartams, metodikoms, reglamentavimui, vykstant esminėms struktūrinėms pertvarkoms, sėkmingai prisitaikys prie naujų sąlygų ir bus galima drąsiai kalbėti apie tikrą ir neabejotiną sėkmės istoriją.

36. Pinigų plovimo prevencijos kompetencijų centras

2021 m. gegužės 17 d. veiklą pradėjęs Pinigų plovimo prevencijos kompetencijų centras (toliau – Centras) yra pirmoji Europoje viešojo ir privataus sektorių partnerystė, kuri veikia kaip atskira institucija, aktyviai

pasitelkdama teisėsaugos, priežiūros, kitų valstybės institucijų bei privataus sektoriaus atstovų patirtį, žinias ir kompetencijas, kad Lietuvos finansų sistemos saugumas ir atsparumas būtų stiprinamas kiekvieną dieną.

Centro misija – stiprinti Lietuvos Respublikos pinigų plovimo ir teroristų finansavimo prevencijos sistemą bei šalies tarptautinę reputaciją, sutelkiant dėmesį į bendradarbiavimo, švietimo bei pažangios, skaidrios ir atviros finansų sistemos svarbą.

Įgyvendindamas savo misiją bei siekdamas užtikrinti pinigų plovimo ir teroristų finansavimo prevenciją bei jos stiprinimą Lietuvoje ir tarptautiniu mastu, per savo veiklos metus Centras įgyvendino iniciatyvas valstybės institucijų ir privataus sektoriaus ekspertinio bendradarbiavimo, teisėkūros, švietimo ir visuomenės informavimo srityse.

Vienas iš esminių Centro veiksmingumo komponentų yra viešojo ir privataus sektorių atstovų – kasdienių partnerių – tarpusavio pasitikėjimo kūrimas ir palaikymas. Centro veikloje dalyvaujančių viešojo ir privataus sektorių atstovų tarpusavio pasitikėjimas grindžiamas bendru ketinimu ir įsipareigojimu dalytis informacija, žiniomis ir kompetencijomis.

Nuo pat įkūrimo Centras aktyviai telkė skirtingų valstybės, teisėsaugos, švietimo institucijų pinigų plovimo prevencijos ekspertus ir jau yra pasirašęs bendradarbiavimo sutartis su Lietuvos Respublikos generaline prokuratūra, Specialiųjų tyrimų tarnyba, VMI, Vidaus reikalų ministerija, Finansinių nusikaltimų tyrimo tarnyba, Policijos departamentu prie Vidaus reikalų ministerijos, Muitinės departamentu prie Lietuvos Respublikos finansų ministerijos, Mykolo Romerio universitetu, Lošimų priežiūros tarnyba prie Lietuvos Respublikos finansų ministerijos. Centre sudarytos sąlygos tikruoju laiku dalytis informacija tarp viešojo ir privataus sektorių sukčiavimo bei pinigų plovimo prevencijos, tarptautinių sankcijų įgyvendinimo klausimais, užtikrinant, kad informacija saugiai pasieks tinkamus asmenis ir (arba) prireikus ją bus galima pasinaudoti.

Lietuvoje augant kvalifikuotų pinigų plovimo ir terorizmo finansavimo prevencijos specialistų poreikiui, bendromis Finansų ministerijos, Centro ir Mykolo Romerio universiteto pastangomis inicijuota pirmoji Lietuvoje šios srities kompetencijų sertifikavimo programa. Ją siekiama parengti

mūsų šalies specifiką suprantančius, pasaulio tendencijas stebinčius ir naujausius metodus taikančius specialistus.

Pagrindiniai Pinigų plovimo ir terorizmo finansavimo prevencijos kompetencijų sertifikavimo programos tikslai: didinti darbuotojų, turinčių tinkamų pinigų plovimo ir terorizmo finansavimo prevencijos žinių ir kompetencijų, skaičių, tobulinti viešojo ir privataus sektorių darbuotojų kompetenciją šioje srityje, taip pat į tarptautiniams sertifikatams įgyti sudarytas programas įtraukti daugiau Lietuvai aktualios tematikos ir teisinio reglamentavimo analizės, parengti Lietuvos specifiką pinigų plovimo ir terorizmo finansavimo prevencijos srityje suprantančius bei naujausius metodus taikančius specialistus.

Siekiant užtikrinti šios programos kokybę, temų aktualumą, pasitelkiami kviestiniai lektoriai. Tai viešajame ir privačiame sektoriuose ilgametę patirtį pinigų plovimo prevencijos srityje sukaupę aukštos kvalifikacijos ekspertai praktikai ir šią sritį tyrinėjantys akademikai praktikai.

Sertifikavimo programą jau baigė dvi dalyvių laidos. Į jas iš viso buvo pakviesti 105 dalyviai, 88 proc. jų sėkmingai išlaikė baigiamąjį egzaminą ir įgijo jų kompetencijas patvirtinantį sertifikatą. Programos absolventai papildys Lietuvos pinigų plovimo prevencijos specialistų bendruomenę ir reikšmingai prisidės valdant su finansiniais nusikaltimais susijusias rizikas.

Centras savo veiklą grindžia partnerystės ir ekspertizmo principais. Siekdamas efektyvaus pinigų plovimo, sukčiavimo prevencijos ir tarptautinių sankcijų įgyvendinimo Centras nuolat vertina finansų rinkos dalyvių poreikius ir atsižvelgdamas į juos bei vyraujančias srities aktualijas organizuoja ekspertinius mokymus. Taip užtikrinamas tęstinis finansų rinkos dalyvių kompetencijų stiprinimas.

2021–2022 m. organizuota daugiau kaip 30 kontaktinių ir nuotolinių mokymų finansų rinkos dalyviams, verslo bendruomenės, valstybės institucijų specialistams, dirbantiems pinigų plovimo prevencijos srityje. Savo srities ekspertų iš viešojo ir privataus sektorių, Centro atstovų vedamų mokymų turinys apėmė platų temų spektrą. Mokymų aktualumą ir vertę tobulinant profesinę kompetenciją ir taip stiprinant šalies pinigų plovimo prevencijos sistemą rodo itin didelis įvairaus profilio specialistų susidomėjimas – jų

mokymuose sulaukta per 14 tūkst., taip pat fiksuota, kad nuotoliniuose mokymuose dalyvavo specialistai iš 18 skirtingų sektorių.

Centras kartu su Finansinių nusikaltimų tyrimo tarnyba parengė Europos Sąjungos ir Jungtinių Tautų tarptautinių sankcijų įgyvendinimo gaires. Finansų įstaigoms ir verslo bendruomenei skirtame dokumente konsoliduojamas tarptautinis teisinis reglamentavimas, sankcijų klasifikacija, jų įgyvendinimo kontrolės procedūros, identifikuojamos sankcijų vengimo schemos ir kiti svarbūs aspektai. Šios gairės – viešojo ir privataus sektorių bendradarbiavimo pavyzdys. Jos rengtos remiantis geriausia tarptautine, Europos ir Centro dalininkų rinkos praktika. Šios gairės derintos su Lietuvos banku, Muitinės departamentu ir Centro dalininkais.

Apibendrinant galima teigti, kad Pinigų plovimo prevencijos kompetencijų centro, viešojo ir privataus sektorių partnerystę grįstos institucijos, įkūrimas 2021 m. yra unikalus laimėjimas visai Lietuvai. Šis laimėjimas, Centrai tęsiant ir plėtojant veiklą pinigų plovimo prevencijos srityje, įgis reikšmingą vertę. Mūsų verdiktas – neabejotina sėkmės istorija!

37. Elektroninė muitinė

Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba-Atkuriamasis Seimas 1990 m. spalio 9 d. priėmė Muitinės laikinąjį įstatymą, dar po dviejų dienų buvo įsteigtas Muitinės departamentas. Taip prasidėjo atkurtos nepriklausomos Lietuvos muitinės veikla. 1993 m. pradėjo veikti nuolatiniai Muitinės ir Muitų tarifų įstatymai, muitų tarifu pradėta reguliuoti užsienio prekyba. Tais pačiais metais buvo patvirtintas pirmasis Tarnybos Lietuvos muitinėje statutas (nauja šio statuto redakcija įsigaliojo 2003 m. birželio mėn.) ir Muitinės taisyklės, o Lietuvos Respublikos muitinės departamentas Vyriausybės nutarimu pertvarkytas į Muitinės departamentą prie Lietuvos Respublikos finansų ministerijos.

Lietuvai rengiantis tapti Europos Sąjungos nare ypač svarbus buvo tarptautinis bendradarbiavimas muitinės veiklos srityje. 1996 m. Seimo priimtas Lietuvos Respublikos muitinės kodeksas, parengtas pagal Europos Sąjungos muitinės kodekso nuostatas ir suderintas su šiuo kodeksu bei pagrindinėmis muitinės veiklą reglamentuojančiomis tarptautinėmis

konvencijomis. Muitinė juo vadovavosi nuo 1998 m. iki 2004 m. gegužės 1 d., kai Lietuvai įstojus į ES Lietuvos muitinės veiklą pradėjo reglamentuoti Bendrijos muitinės kodeksas.

Europos Komisija 2008 m. parengė Daugiametį elektroninės muitinės strateginį planą, kuriuo inicijavo esminę ES valstybių narių muitinių administracijų veiklos ir informacinių sistemų pertvarką. Vienas šios iniciatyvos rezultatų – sprendimas dėl nepopierinės, arba elektroninės, muitinės ir verslo aplinkos.

Taip prasidėjo naujas Lietuvos muitinės veiklos ir informacinių sistemų peržiūros ir pertvarkos etapas – Elektroninės muitinės programos įgyvendinimas. Šios programos informacinės sistemos, produktai ir paslaugos sudarys sąlygas pereiti prie elektroniniais duomenų mainais grindžiamų muitinės ir verslo santykių, supaprastinti muitinės procedūras ir padidinti jų suderinamumą bei skaidrumą, sumažinti tarptautinės prekybos verslui tenkančią administracinę naštą, užtikrinti Europos ekonominės erdvės saugą ir saugumą.

2016 m. pradėtas taikyti Sąjungos muitinės kodeksas kartu su suderintai diegiamomis Europos Sąjungos ir nacionalinėmis informacinėmis sistemomis sudarė sąlygas pradėti veikti elektroninei muitinei ir nuosekliai perkelti į elektroninę erdvę visą verslo ir muitinės, muitinės ir Europos Komisijos bei valstybių narių muitinių bendravimą.

Nors Sąjungos muitinės kodeksas visa apimtimi bus taikomas tik nuo 2025 m., įdiegus visas reikiamas Europos Sąjungos informacines sistemas, jau šiandien sukurta skaitmenizuota muitinės, verslo ir keleivių aplinka (elektroninė muitinė) apima visus prekių įforminimo režimus, muitinės deklaracijų pateikimo būdus. Ši skaitmenizuota aplinka leido atsisakyti popierinių muitinės dokumentų įforminant ir tikrinant prekes. Sukurtos elektroninės muitinės informacijos kaupimo, analizės, keitimosi priemonės leidžia efektyviau dirbti naudojant informaciją muitų teisės aktų pažeidimų prevencijai, pažeidėjams nustatyti, tarptautinės prekybos saugumui užtikrinti, verslo aplinkos sąlygoms gerinti, rinkos ir visuomenės apsaugai bei efektyviam mokesčių administravimui.

Įdiegti elektroninės muitinės sprendiniai leido Lietuvos Respublikos muitinei per pastarąjį dešimtmetį aptarnauti daugiau negu 3,5 karto

išaugusias muitinės paslaugas (nuo 2,1 mln. deklaracijų 2013 m. iki 7,7 mln. 2022 m.) pasitelkiant tuos pačius (net kiek sumažėjusius) žmogiškuosius išteklius.

Informacinės ir ryšių technologijos, jomis naudojantis sukurtos sistemos ir produktai Lietuvos muitinei padeda vykdyti Europos Sąjungos ir Lietuvos Respublikos muitų teisės aktų priskirtas mokesčių surinkimo bei rinkos apsaugos funkcijas ir kartu leidžia pagreitinti muitinės klientų aptarnavimą, sumažinti transporto prastovų laiką ir spartinti užsienio prekybą. Siekiant Elektroninės muitinės programos tikslų, sėkmingai pertvarkyta Muitinės deklaracijų apdorojimo sistema, nuveikti kiti darbai, tačiau ar elektroninės muitinės projektą tikrai bus galima vadinti sėkmės istorija, parodys laikas.

38. Kovai su neteisėtomis statybomis pasitelkiami bepiločiai orlaiviai

Per dvidešimt Lietuvos narystės Europos Sąjungoje metų iš esmės pasikeitė administracinio mąstymo kultūra ir technologijos. Skaitmeninimo visuotinumą Lietuvoje, vienoje iš labiausiai skaitmenizuotų pasaulio šalių, perkėlė naujus įgūdžius ir technologijas į sritis, kurios anksčiau buvo laikomos formaliomis, biurokratinėmis, reikalaujančiomis daug laiko imlaus ir dažnai ne produktyvaus darbo bei papildomų teisinių priemonių. Štai, atrodytų, tokia iš pirmo žvilgsnio proziška veikla kaip statybų priežiūra tikrąja to žodžio prasme persikėlė į kosmosą. Ir, negana to, šioje srityje kaip kasdienės veiklos įrankiai pradėti naudoti vadinamieji dronai.

Nuo 2022 m. kovai su savavališkomis statybomis Valstybinė teritorijų planavimo ir statybos inspekcija prie Aplinkos ministerijos (Statybos inspekcija) pasitelkė modernias technologijas – bepilotes skraidyklas (dronus), taip pat specialų įrankį, apdorojantį Lietuvos erdvinės informacijos portalo (LEI), 3D modelių, Nekilnojamojo turto registre įregistruotus ir kadastro žemėlapyje pažymėtus pastatų taškus (GIS duomenis), Lietuvos Respublikos statybos leidimų ir statybos valstybinės priežiūros informacinės sistemos „Infostatyba“ (IS „Infostatyba“) bei kitus duomenis. Šių priemonių naudojimas leidžia operatyviau nustatyti galimus statybos tvarkos pažeidimus ir jų pobūdį.

Statybos inspekcija bepiločius orlaivius naudoja rengiant teritorijos skaitmeninius rastrinius ortofotografinius planus (sudaryto skaitmeninio vaizdo iš oro), erdvinį duomenų rinkinius savavališkai statybai nustatyti ir atliekant statinio stebėjimą iš oro.

Dronų naudojimas kartu su tradicinėmis priemonėmis (planiniais ir neplaniniais patikrinimais) pasiteisino – pernai buvo užfiksuoti 536 savavališkos statybos atvejai (iš jų 69,4 proc. sudarė naujų statinių statyba), kai 2021 m.

nustatyti 474 analogiški pažeidimai (iš jų 64,56 proc. sudarė naujų statinių statyba). Pavyzdžiui, vieno patikrinimo metu, pasitelkus bepiločius orlaivius, Vilniuje, Grinapolio gatvėje, užfiksuota net 16 savavališkos statybos atvejų, o Kauno r. savivaldybės Padainupio kaime – 11 savavališkų statinių.

Statybos inspekcija yra įsigijusi keturis bepiločius orlaivius: trys iš jų skirti nedidelėms teritorijoms ir (arba) objektams fiksuoti, vienas – didelių teritorijų aerokartografavimui. Normaliomis oro sąlygomis per valandą orlaivis gali apskristi iki 220 ha plotą. Bepiločiai orlaiviai skrydžio tikslumą nustato iki 1 cm, o tai leidžia sudaryti tikslius 3D pastatų modelius, kuriuos įvertinus galima nustatyti neteisėtų statinių vietas, jų dydį ir mastą, detaliau išnagrinėti teritorijas ir palyginti jų pasikeitimus su skaitmeniniais rastriniais ortofotografiniais žemėlapiais.

Apdoroti filmavimo metu iš bepiločio orlaivio gautus duomenis leidžia speciali programinė įranga, kuria nustatomas objektų dydis, forma, paviršius ir reljefas bei vieta Lietuvoje naudojamoje valstybinėje koordinatinių sistemoje.

Tikrinant statinius ir planuojant savavališkos statybos reidus 2022 m. pradėti naudoti statinių 3D modeliai ir GIS duomenys. Sukurtu duomenų analitikos įrankiu analizuojant teritorijų ortofotografinius duomenis, išskraidytų teritorijų 2D ar 3D duomenų modelius, GIS duomenis apie išduotus statybą leidžiančius dokumentus ir užregistruotus statinius, patogiau ir greičiau nustatomi galimai savavališkai statomi statiniai.

Statybos inspekcija daug dėmesio skiria asmens duomenų apsaugai, todėl bepiločiais orlaiviais nerenkami tiesiogiai su patikrinimo objektu nesusiję duomenys.

Šis pavyzdys rodo esminius administravimo suvokimo, metodų ir sprendimų priėmimo pokyčius. Tai iš esmės skaitmenizacijos ir globalizacijos raiškų pritaikymas šiandiniame šalies gyvenime.

39. Nacionalinė miškų inventorizacija

Kitas, nė kiek ne mažiau įspūdingas „kosminis“ administravimo modernizavimo pavyzdys – nacionalinė miškų inventorizacija. Be jos neįsivaizduotume šiuolaikinės miškininkystės ir medienos pramonės raidos. Juk miškai – žaliojo kurso politikos šerdis. Be duomenų rinkimo ir analizės metodų

bei technologijų tobulinimo praktinis žaliajo kurso įgyvendinimas liktų tik skambus pareiškimas. Tą patį galima pasakyti ir apie ūkio optimizavimo iššūkius bei produktyvumo, konkurencingumo ir verslo modernizavimą.

Svarbiausiu laimėjimu miškų apskaitos srityje laikytinas objektyvios, statistiniais metodais grįstos inventorizacijos sistemos sukūrimas. Tai – nacionalinė miškų inventorizacija (NMI), kurios metu tiesioginių matavimų būdu nustatomi svarbiausi medynų našumo rodikliai: medienos prieaugis, iškritusių ir iškirstų medžių bei sukauptos medienos tūris, kontroliuojami miško kirtimai, miško atkūrimas, savaiminis miško plitimas. NMI leidžia tiksliai sužinoti miškų būklę ir jų kaitos rodiklius šalies ir administracinių vienetų lygmeniu.

NMI objektas yra visa Lietuvos miško žemė, nepaisant jos nuosavybės formos. Dėl surenkamų duomenų NMI veikla vėliau įsiliejo į išmetamų šiltnamio efektą sukeliančių dujų (ŠESD) apskaitą žemės naudojimo, žemės naudojimo keitimo ir miškininkystės (ŽNŽNKM) sektoriuje.

NMI tikslas – užtikrinti operatyvų, iš anksto planuoto tikslumo svarbiausių miškų rodiklių įvertinimą. Rodiklių visuma ir jų tikslumas turi patenkinti strateginio miškų sektoriaus planavimo valstybės lygmeniu poreikius. NMI sistema – daugiamečių tyrimų ir tobulinimo rezultatas. 1966–1968 m. Kazlų Rūdos ir Prienų miškuose atlikus pirmus bandomuosius miškų inventorizacijos atrankiniais metodais darbus, 1969 m. statistiniu metodu buvo inventorizuoti visi Lietuvos valstybiniai miškai.

1969 m. valstybinių miškų inventorizacija atrankiniais metodais atliko svarbų vaidmenį tobulinant miškų apskaitą. Pokario metais, siekiant apsaugoti Lietuvos miškus nuo besaikio kirtimo, medienos tūris buvo gerokai sumažintas. 1958–1963 m. ir vėlesnių miškotvarkų metu nustatytas medienos tūris didėjo sparčiau, negu tai buvo galima paaiškinti medynų tūrio prieaugiu ar jo kaupimu medyne. 1969 m. atrankinės inventorizacijos duomenys šiandien leidžia subalansuoti viso pokario laikotarpio Lietuvos miškų medienos tūrio dinamiką, nustatyti to meto miškų inventorizacijos paklaidas, gauti pagrįstą medienos tūrio prieaugio balansą.

1976 m., siekiant sukurti medynų našumo kontrolės metodą, Dubravos miške buvo pradėta nepertraukiama NMI dideliuose miško masyvuose, o Jonavos miškų urėdijos Svilonių girininkijoje – atskirų medynų

inventorizacijos bandomieji darbai. Esminis šių inventorizacijų skirtumas nuo iki šiol vykdytųjų yra pastovių apskaitos barelių, neišsiskiriančių iš aplinkos ir naudojamų ūkinės veiklos kontrolei, derinimas atrankos schemose su laikiniais bareliais. Buvo sukurtos iš esmės naujos barelių skyrimo, ženklinimo, duomenų apdorojimo ir analizės metodikos, medienos prieaugio ir jo balanso dinamikos įvertinimo teoriniai ir metodiniai pagrindai.

1996 m. nepertraukiamos NMI bandomieji darbai buvo tęsiami Kazlų Rūdos mokomosios miškų urėdijos Jūrės girininkijos miškuose. Pagrindinis darbo tikslas – galutinai pasiruošti nepertraukiamai atrankinei Lietuvos miškų inventorizacijai, patobulinant jos metodiką, apskaitos vienetus, jų sudarymą. Pirmą kartą atrankinėje Lietuvos miškų inventorizacijoje 1996 m. buvo panaudoti ultragarsiniai atstumo matuokliai, medžių padėtis nustatyta pagal atstumo ir krypties matavimą, duomenų registravimui panaudoti lauko kompiuteriai, kiti šiuolaikiniai medžių matavimo prietaisai. 1998 m. buvo išbandyti, o 1999 m. NMI praktikoje pradėti taikyti GPS imtuvai. Atliktų tyrimų rezultatas – sukurtos teorinės, metodinės ir praktinės prielaidos nepertraukiamai atrankinei NMI organizuoti.

1998–2002 m. visuose Lietuvos miškuose buvo įsteigta 5,6 tūkst. pastovių apskaitos barelių. 2003–2007 m. atliktas pastovių apskaitos barelių permatavimas, papildomai sukurta laikinų apskaitos barelių sistema.

Antroji (2003–2007 m.) atrankinė nacionalinė miškų inventorizacija užbaigė Lietuvos miškų inventorizacijos sistemos formavimą.

2008–2012 m. ir 2013–2017 m. atliktos trečioji ir ketvirtoji NMI. Šios inventorizacijos buvo atliekamos visiškai išlaikant ankstesnių inventorizacijų atrankos schemos tęstinumą. Kasmečiai matavimai buvo vykdomi laikantis ankstesnių matavimų laiko grafiko, užtikrinant laiko tarp pakartotinių matavimų trukmę kas penkeri metai.

Trečiosios inventorizacijos pabaigoje, 2012 m., siekiant atlikti išmetamų ŠESD apskaitą, apskaityti šalies žemės naudmenų kaitą ir įvertinti kasmetį išmetamų ŠESD kiekį ir absorbciją miškuose ir kitose žemės naudmenose, NMI matavimai buvo išplėsti ir pradėti vykdyti visoje šalies teritorijoje. 2012–2016 m. buvo atliktas pirmas visų pastovių apskaitos barelių ne miško žemėje matavimas: bareliuose ar jų sektoriuose ištirtas dirvožemis, įvertinti medžių ir krūmų biomasės ištekliai, pasirengta žemės

naudojimo keitimo stebėjimui ir biomasės pokyčių ne miško žemėje apskaitai. Visoje atrankos schemoje nustatytų pastovių apskaitos barelių ne miško žemėje permatavimai pradėti 2017 m. Matavimai atlikti tik tuose apskaitos bareliuose, kuriuose buvo tikėtina žemės naudojimo kaita arba sumedėjusi medžių ar krūmų augalija buvo inventorizuota praeitos inventorizacijos metu.

2010 m. NMI duomenys pradėti teikti valstybinei miškų apskaitai ir Lietuvos miškų ūkio statistikai.

ŠESD apskaitos metodikos. Pagrindiniai duomenys, reikalingi išmetamų ŠESD apskaitai atlikti žemės naudojimo paskirties keitimo ir miškininkystės sektoriuje, surenkami visoje Lietuvos teritorijoje vykdomos NMI metu. Nuo 2012 m., vadovaujantis aplinkos ministro įsakymu, šiltnamio efektą sukeliančių dujų apskaita pradėta vykdyti visose žemės naudmenose, nuolatinį stebėjimo barelių tinklą išplėtus už miško žemės ribų į kitas žemės naudmenas. Nuolatinio stebėjimo barelių tinklas apima visą Lietuvos teritoriją. Tinklą sudaro daugiau kaip 16 tūkst. barelių. Iš jų miško žemėje – daugiau kaip 5 tūkst.

Pagrindinis ne miško žemėje esančių barelių įsteigimo tikslas yra sukurti žemės naudmenų pokyčių stebėjimo tinklą, leisiantį gauti duomenis išmetamų ŠESD apskaitai ne miško žemės naudmenose atlikti pagal Jungtinių Tautų bendrosios klimato kaitos konvencijos Kioto protokolo reikalavimus.

Barelių steigimo vietos ir kiti duomenys yra griežtai įslaptinti, siekiant apsaugoti juos nuo galimų dirbtinių ne miško žemės naudmenų savininkų ar valdytojų veiksmų, galinčių turėti įtakos gaunamų duomenų objektivumui.

NMI skirti renginiai yra svarbūs žinioms apie miškuose vykstančius procesus skleisti. Valstybinė miškų tarnyba NMI ir išmetamų ŠESD apskaitos temomis periodiškai rengia susitikimus ir kviečia aplinkosaugos, mokslo, visuomeninių, valstybinių ir kitų miškų srityje veikiančių ir miškų tematika besidominčių organizacijų atstovus. Šiuose renginiuose Valstybinės miškų tarnybos specialistai supažindina visuomenę su nacionaline miškų inventorizacija, miško matavimų procesu ir teikiama nauda. Susirinkusiems pristatoma efektyviai veikianti miškų stebėsenos sistema, aptariamai

miškuose vykstantys procesai, skatinamas glaudesnis miškininkų ir gamtosaugininkų dialogas.

Specialistai pademonstruoja, kaip atliekami medžių matavimai, nustatomas medžių tūris ir jo prieaugis, įvertinami medžių pažeidimai ir surenkami kiti apskaitos duomenys. Gyvai parodoma, kaip apskaitos bareliuose stebimas kiekvienas medis nuo jauno amžiaus iki jo visiško supuvimo arba nukirtimo. Taip pat parodoma, kaip atliekami medžių skersmens, aukščio, amžiaus ir prieaugio bei kiti matavimai naudojant žergles, aukštimačius, grąžtus ir kitą įrangą. Matavimų duomenys čia pat įvedami į specialią kompiuterinę programą, kuri suskaičiuoja visus pokyčius, įvykusius per matavimo laikotarpį. Dauguma susirinkusiųjų to niekada nebūna matę, nors kai kurie iš jų daugelį metų dirba miškų srityje.

40. Kooperacijos plėtra – žemės ūkio kooperatyvas „Pienas LT“

Lietuva visais laikais garsėjo kaip žemės ūkio kraštas, gaminantis ir tiekiantis aukščiausios kokybės produkciją. Pieno ūkis – ne išimtis. Ši veikla – nacionalinės tradicijos tąsa, bet jau globalizuotos rinkos laikais. Lietuvos pieno gamintojai vis labiau tampa pasaulinės rinkos dalyviais, deramai atstovaudami daugelio kartų sukaupitai pieno gamybos kultūrai. Nauji verslo organizavimo ir valdymo metodai leido pritaikyti paveldėtą kooperacijos modelį prie šiuolaikinio pasaulio tikrovės. Žemės ūkio kooperatyvas (ŽŪK) „Pienas LT“ yra vienas iš sėkmingiausių šios tendencijos pavyzdžių.

ŽŪK „Pienas LT“ – pirmasis ir didžiausias Lietuvoje vertikalios integracijos kooperatyvas, apimantis pieno gamybą, perdirbimą ir prekybą. Bendrai valdomas verslas paremtas kooperatyvo narių ekonominės naudos principu – mažesnė pieno gamintojų veiklos rizika, ypač krizių atvejais, didesnė įtaka kainodaros stabilumui, stipresnė derybinė galia sprendžiant pieno tiekimo grandinės problemas.

Šiandien kooperatyvas yra vienas pažangiausių pieno perdirbimo lyderių Lietuvoje. Jam priklauso šeštadalis šalies pieno supirkimo ir perdirbimo rinkos. Be to, įmonė yra laikoma viena geriausių pieno baltymų produktų gamintojų Šiaurės Europos regione. Prie sėkmingos kooperatyvo veiklos

prisidėjo ne tik sutelktos jo narių investicijos, bet ir Europos Sąjungos fondų parama – kooperatyvo pieno perdirbimo gamyklos statyboms skirtos paramos lėšos sudarė 40 proc. įmonės investicijų.

ŽŪK „Pienas LT“ gamina aukštos pridėtinės vertės pieno produktus ir juos tiekia pasaulinei rinkai. Jos vartotojams gerai žinomi „BaltMilk“ ženklų pažymėti sausi pieno baltymų produktai – micelinio kazeino, pieno baltymų, pieno filtrato ir pieno išrūgų baltymų milteliai, skirti sveikai mitybai, sportininkų maistui, kepiniams ir kt.

Kooperatyvo pardavimų geografija ypač plati – Lietuvoje lieka tik iki 2 proc. gaminamų produktų, visa kita iškeliauja į daugiau negu 50 Vakarų Europos, Azijos, Pietų Amerikos ir Šiaurės Afrikos šalių. Rinkoje paklausiams produktams kiekvienais metais atrandama naujų eksporto krypčių.

ŽŪK „Pienas LT“ Lietuvoje yra pirmasis pieno gamintojų kooperatyvas, gavęs Japonijos žemės ūkio standartų (angl. *Japanese Agricultural Standards*) sertifikatą. Šis sertifikatas įmonei atveria kelią parduoti ekologiškus produktus Japonijos rinkoje.

41. Naujovė Lietuvoje – moderni automatinė laukų nuolatinio stebėjimo sistema

Kosmoso technologijų „priartėjimas“ prie Žemės – vienas iš šiuolaikinės žmonijos pažangos ypatumų. Kosmoso technologijų taikymas žymi šalies išsivystymo lygį, jos technologinę ir administracinę plėtrą, konkurencingumo potencialą. Erdvinio skaitmenizavimo metodai naudojami ne tik miškų ar statybos sektoriuose. Štai ALNSIS – dirbtinio intelekto pagrindu sukurtas laukų stebėsenos įrankis, skirtas reguliariai ir sistemingai nuotoliniu būdu stebėti ir vertinti žemės dangą bei žemės ūkio veiklą deklaruotuose paramai gauti plotuose visoje Lietuvos teritorijoje. Sistema remiasi palydoviniais duomenimis. Ją naudoja Nacionalinė mokėjimo agentūra prie Žemės ūkio ministerijos (NMA), administruodama Europos Sąjungos ir valstybės paramą žemės ūkiui ir kaimo plėtrai.

ALNSIS veikia pagal sukurtus skaitmeninius algoritmus, kurie atitinka Europos Komisijos nustatytus patikimumo reikalavimus. Sistema leidžia nuotoliniu būdu patikrinti auginamus pasėlius, žemės dangą, pūdymų

įdirbimą, nustatyti, ar pievos šienautos, suartos, ar žemė yra apleista, ar deklaruotame plote naudojama bearimė technologija, ar derlius nuimtas, ar žolė išdegusi, užlieta ir kitus atvejus. Nuotolinė stebėseną ne tik mažina fizines patikras ūkiuose ir leidžia sutaupyti išteklių nevykstant į vietą, bet ir padeda greitai atpažinti nesąžiningus ūkininkus, atgraso juos nuo kėsinosi neteisėtai gauti paramą, o realiai užsiimantiems ūkine veikla asmenims suteikia daugiau galimybių ją gauti – pasitikinę sistemoje užfiksuotus duomenis, tikrieji ūkininkai klaidas gali ištaisyti laiku.

Naudojantis ALNSIS jau pavyko sutaupyti 1 mln. eurų NMA išlaidų, kurios buvo skirtos fizinei kontrolei, o užkirtus kelią išmokas gauti nesąžiningiems pareiškėjams, ūkininkams papildomai išmokėti 2 mln. eurų.

Pereinant nuo kontrolės ūkiuose, prevencijai užtikrinti būtina sklandi komunikacija su ūkininkais. Tam sukurta „NMA agro“ programėlė. Naudojamiesi ja ūkininkai patys praneša apie atliktas veiklas ar problemas, su kuriomis susiduria, o visuomenė gali informuoti apie piktnaudžiavimo parama atvejus, netinkamai prižiūrimus laukus ar kitus pažeidimus. „NMA agro“ programėlė padeda patogiai bendradarbiauti, dalijantis reikalinga ir patikima informacija iš karto su keliomis įstaigomis, susijusiomis su paramos administravimu.

Taip pat naudojamesi dirbtinio intelekto sukurtais įrankiais ūkininkai gali tvariau ir efektyviau ūkininkauti: sudaryti tikslesnius tręšimo ir laistymo planus, tiksliau prognozuoti būsimą derlių, jo kokybę ir kiekį.

Nuo 2023 m. ALNSIS privaloma naudoti visoje Lietuvos teritorijoje, o sistemos naudą jaučia tiek patys ūkininkai, realiai vykdančios ūkinę veiklą, tiek paramą administruojančios įstaigos.

42.

Lietuvos pasididžiavimas – produktai su saugomų nuorodų ženklais

Europa itin rūpinasi savo principo „Suvienijusi įvairovę“ palaikymu. Įvairovė – Europos Sąjungos stiprybė, iš jos semiamasi idėjų, įkvėpimo, kūrybos, o tai yra inovacijų didinimo šaltinis. Kultūra plačiąja prasme – šiuolaikinės ekonomikos pasaulio konkurencingumo pagrindas. Ši įvairovė nėra abstrakti. Europos Sąjungos lygiu registruotos saugomos nuorodos – Europos

Sąjungos žemės ūkio ir maisto produktų kokybės sistemos dalis. Saugoma kilmės vietos nuoroda (SKVN) ar saugoma geografinė nuoroda (SGN) ženklina produktai, turintys ryšį su konkrečia geografinė vietoje, o garantuoto tradicinio gaminio (GTG) nuoroda – produktai, kurių gamybos, perdirbimo metodas ar sudėtis atitinka to maisto produkto gaminto tradicijas. Lietuvoje ši sistema pradėta įgyvendinti 2003 m.

Specialiais SKVN, SGN ir GTG ženklais pažymėti produktai aiškiai informuoja vartotoją apie produkto ypatingumą, tai suteikia reputaciją bei pranašumą vidaus rinkoje, skatina plėsti verslą ir produktų eksportą. Gamintojų grupė ar gamintojas, gaminantys SKVN, SGN ar GTG ženklais pažymėtus produktus, gali teisiškai apsaugoti savo interesus dėl imitavimo, melagingos nuorodos į produkto kilmę ar ypatingas savybes pateikimo, bet kokio vartotojų klaidinimo. Visa tai didina vartotojų pasitikėjimą produktu, suteikia didesnę pridėdamąją vertę ir padeda regioninių specifinių produktų gamintojams išlaikyti konkurencingumą rinkoje.

Per pastarąjį dešimtmetį Lietuva Europos Sąjungos lygiu įregistravo dešimt savo ypatumais išsiskiriančių produktų. Tarp jų SKVN ženklu pažymėtas Seinų / Lazdijų krašto medus, SGN – Daujėnų naminė duona, lietuviškas varškės sūris, sūriai „Liliputas“ ir „Džiugas“, midus „Stakliškės“, kaimiškas Jovarų alus bei Nijolės Šakočienės šakotis. GTG ženklu žymimi du produktai – mėsos gaminys „Lietuviškas skilandis“ ir žemaitiškas kastinys.

Šiais ženklais Lietuva įsilieja į bendrą kitų Europos šalių ir tautų gyvenimą. Išskirti produktai ne tik garsina Lietuvos vardą, bet ir jungia mūsų šalies tradicijas bei paveldą su visos Europos kultūra.

Socialinė atskirtis ir visuomenės senėjimas pasauliniu mastu palietė ir Lietuvos gyventojus. Svarbu tai, kad mūsų valstybė, siekdama spręsti šią itin jautrią problemą, nuo pat įstojimo į Europos Sąjungą 2004 m. pradžioje pradėjo įgyvendinti pensijų ir socialinės atskirties mažinimo programas, kurios šiandien vis labiau integruojamos į vientisą universalių išmokų kompleksą – nuo vaikų iki senjorų. Neabejotina, kad pensijų sistema – klausimas, susietas su visomis visuomenės gyvenimo sritimis: ne tik su finansų, bet ir su ekonomikos sektoriaus modernizavimu, šalies konkurencingumo didinimu pasauliniu lygiu, gyvenimo kokybės kriterijais, vartojimo struktūra ir, be abejo, žalosios politikos įgyvendinimu. Į šios problemos sprendimą vis labiau įsitraukia įvairių sričių ekspertai, pilietinės organizacijos, siekiama semtis tarptautinės patirties ir ją pritaikyti.

Lietuvai atkūrus nepriklausomybę, vienu iš prioritetinių klausimų tapo ypač finansiškai jautrios ir labiausiai skurdo veikiamos vyresnio amžiaus žmonių grupės gerovės didinimas. Įgyvendinant 2002 m. Jungtinių Tautų tarptautinį Madrido veiksmų planą dėl visuomenės senėjimo ir Tarptautinio Madrido veiksmų plano dėl visuomenės senėjimo regioninę įgyvendinimo strategiją, buvo apsispręsta atsisakyti vien tik pajamų perskirstymo ir nutarta didinti pensijų „pyragą“, papildomai įdiegiant asmeninį kaupimą savo pensijai.

2004 m. Vyriausybės patvirtintoje Nacionalinėje gyventojų senėjimo pasekmių įveikimo strategijoje nurodoma, kad kaupiamosios pakopos įsteigimas palengvina pensijų sistemos finansinio tvarumo užtikrinimo ir pensijų didinimo ateityje uždavinių sprendimą.

Nuo 2004 m. Lietuvoje veikia trys pensijų pakopos: pirmoji – „Sodra“, antroji – ypač glaudžiai su pirmąja pakopa susijusi asmeninio kaupimo pakopa, kurioje dalyvauja 1,4 mln. šalies dirbančiųjų, ir trečioji – visiškai laisvai pasirenkamo įmokų mokėjimo dažnumo ir dydžio pakopa.

II pakopa startavo 2004 m. pradžioje ir pirmosios gyventojų įmokos buvo į šią pakopą pervesta jų socialinio draudimo mokesčio dalis. Pirmaisiais metais II pakopos dalyviais tapo beveik 443 tūkst. šalies

dirbančiųjų, jų tų metų pervedimai į savo privačias pensijų sąskaitas sudarė 36,9 mln. eurų. Palyginimui – 2022 m. II pakopoje pensijų sąskaitas iš viso turėjo 1,4 mln. dalyvių, įmokos į kaupimo sąskaitas per metus siekė 159,37 mln. eurų.

Lietuvos individualaus pensijų kaupimo sistemai 2023 m. sukanka 19 metų, tai arti pusės vieno žmogaus standartinio laiko darbo rinkoje. Nuo 2019 m. mūsų šalies II pakopos sistema veikia pagal gyvenimo ciklo fondų (GCF) formatą, kuris užtikrina tinkamą investicijų rizikos balansą atsižvelgiant į kaupiančiojo amžių. Nepaisant to, kad Lietuvoje privataus kaupimo sistema dar neperėjo visos vieno dirbančiojo profesinio gyvenimo atkarpos, 2023 m. rugsėjo mėn. pabaigoje II pakopoje sukauptas turtas pasiekė 6,6 mlrd. eurų, o kaupiantieji per visą kaupimo laikotarpį bendrai uždirbo 1,8 mlrd. eurų.

Daugiapakopė pensijų sistema kaip vyresnių, pensinį amžių pasieusių žmonių socialinės gerovės didinimo įrankis yra teigiamai vertinama ir šalis rekomenduojama tokių autoritetingų tarptautinių institucijų kaip Pasaulio bankas, Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacija (EBPO), Tarptautinis valiutos fondas (TVF). Ji sėkmingai veikia senos demokratijos šalyse: Jungtinėse Amerikos Valstijose, Vokietijoje, Didžiojoje Britanijoje, Skandinavijos šalyse, į kurių kuriamą gerovę savo piliečiams norime lygiuotis.

EBPO ekspertams vertinant pensijų fondų veiklos rezultatus, Lietuvos pensijų fondai pagal realią grąžą 2019 m. užėmė pirmą vietą pasaulyje EBPO sudaromame sąraše ir ne kartą pateko į savo srities lyderių dešimtuką.

Lietuvoje veikianti einamojo finansavimo (angl. *pay as you go*) sistema išlieka pagrindiniu pajamų šaltiniu, joje dalyvauja visi šalies gyventojai. Vis dėlto iki privataus kaupiamo įteisinimo trūko aišrios tiesioginės sąsajos tarp to, kaip pensijoje atsispindės asmeninės pastangos atidėti dalį lėšų, kokio dydžio rezervą pavyks susikurti ir kokias papildomas pajamas pavyks užsitikrinti sulaukus pensinio amžiaus.

44. VMI e. deklaravimo sistema („Oracle Lithuania“)

Nuolatos didėjantys Lietuvos skaitmeninimo tempai rodo ir gyventojų skaitmeninio raštingumo augimą. Štai Elektroninio deklaravimo informacinė sistema (EDS) naudojasi beveik milijonas šalies gyventojų, teikiančių mokestinę informaciją skaitmeninėmis priemonėmis. Sparti integracija į virtualiąją erdvę kartu yra ir socialinių, ir technologinių pokyčių rodiklis, rodantis šalies potencialą siekti pažangos ir modernizacijos.

EDS tikslas – informacinėmis ir ryšių technologijų priemonėmis mokesčių mokėtojams suteikti visą informaciją, susijusią su mokesčių deklaravimo ir mokesčių apskaičiavimo paslaugomis, bei užtikrinti galimybę mokesčių mokėtojams (fiziniams, juridiniams, Lietuvos Respublikoje įsteigto kolektyvinio investavimo subjekto, neturinčio juridinio asmens statuso, asmenims), kurie naudojami EDS teikiamomis el. paslaugomis, pateikti VMI su mokesčių administravimu susijusius dokumentus elektroniniu būdu.

Papildomai VMI sukūrė pajamų deklaravimą palengvinantį vedlį. Šis patogus įrankis, pakeitęs pilkas, rankiniu būdu pildomas lenteles, gyventojams sudaro galimybę jau suformuotas pajamų deklaracijas patogiai peržiūrėti ir patvirtinti vos kelių mygtukų paspaudimu.

Pagrindiniai GPM vedlio principai:

1. Pajamų mokesčio deklaracija pildoma klausimų ir atsakymų principu.
2. Visa VMI turima informacija apie gyventojų pajamas ir išlaidas įkelta į GPM vedlį.
3. Visi veiksmai atliekami tikruoju laiku.
4. GPM vedlio klaidų tikrinimas atliekamas tikruoju laiku. Jeigu mokesčio mokėtojas pildydamas deklaraciją padaro klaidų, GPM vedlys nurodo, kur ir kokios klaidos padarytos, lengvai peršoka į klaidų langus ir tik ištaisius klaidas leidžia pateikti pajamų mokesčio deklaraciją.
5. VMI žino visą informaciją apie gyventojų pajamas, todėl mokesčio mokėtojai pajamų mokesčio deklaraciją gali pateikti vieno mygtuko paspaudimu.

45. Elektroniniai nedarbingumo pažymėjimai („Oracle Lithuania“)

Sveikatos sistemos tobulinimas – nuolatinis rūpestis ir problema, nes sveikatos apsaugos paslaugų standartai nuolat didėja, o skiriamų lėšų nepakanka vis aukščiau keliama reikalavimų kartelei įveikti. Vienas iš sveikatos apsaugos sistemos modernizavimo būdų – išmaniosios valdymo technologijos, kurių diegimas visais požiūriais leidžia siekti geresnių rezultatų.

Lietuva buvo pirma valstybė (bent jau tarp ES valstybių narių), kurioje nedarbingumo pažymėjimai tapo tik elektroniniai.

Privalumai gydytojams:

- Gydytojas tikruoju laiku mato kitų gydytojų išduotus nedarbingumo pažymėjimus, turėdamas daugiau informacijos gali priimti tikslesnius sprendimus.
- Beveik du kartus sumažėjo apsilankymų pas gydytoją skaičius, nes pasveikus nebereikia baigti nedarbingumo pažymėjimo.
- Beveik visas nedarbingumo pažymėjimas užpildomas automatiškai įvedus paciento asmens kodą, gydytojui reikia įrašyti tik dienų skaičių ir tarptautinį ligos kodą (TLK).

Pacientams:

- Nereikia pakartotinai eiti pas gydytoją baigti nedarbingumo pažymėjimo.
- Nereikia nešti nedarbingumo pažymėjimo darbdaviui (didelė problema, jeigu sergama ilgai, anksčiau, norint gauti ligos išmoką dalimis, kas nors iš šeimos narių turėdavo nunešti darbdaviui nedarbingumo pažymėjimą).

Darbdaviams:

- Darbuotojo gautą nedarbingumo pažymėjimą darbdavys iš karto gali matyti.

„Sodrai“ ir visai visuomenei:

- Nereikia spausdinti 1,2 mln. nedarbingumo pažymėjimų blankų, iškertama mažiau medžių.
- Spartesnė ir efektyvesnė nedarbingumo kontrolė, nes kol popierinis nedarbingumo pažymėjimas keliaudavo iki „Sodros“, praeidavo

kelios dienos, todėl trumpalaikių susirgimų kontrolė nebuvo įmanoma.

- Sumažėjo gydymo įstaigų, darbdavių ir „Sodros“ archyvai (po vieną kopiją saugodavo visi trys, bylos buvo saugomos 10 metų, taigi $1,2 \text{ pažymėjimo per metus} \times 10 \text{ metų} \times 3 \text{ egzemplioriai} = 36 \text{ mln. dokumentų}$).

Nedarbingumo pažymėjimų perkėlimas į virtualiąją erdvę yra dar viena iškalbinga iliustracija, kad Lietuva teisingai pasirinko europinį kelią.

46. „Kauno švara“ dirba švariai

Tvarumas – šiuolaikinės žmonijos išgyvenimo sąlyga. Modernūs taršos problemų sprendimo būdai leidžia saugoti žmonių sveikatą, gerina buitį ir prisideda prie gamtos išteklių tausojimo ir gyvenamosios aplinkos gerinimo.

„Kauno švara“ – viena iš pirmaujančių atliekų tvarkymo bendrovių Lietuvoje, turinti didelį įdirbį aplinkosaugos gerinimo srityje, siekianti nuolatinio aplinkos apsaugos veiksmingumo gerinimo – tobulinti esamas ir diegti naujas, švaresnes technologijas, siekiant geresnės paslaugų kokybės ir mažiausios žalos aplinkai.

Pagrindinės šios bendrovės užduotys: kontroliuoti atliekų susidarymą ir tvarkyti jų apskaitą, tvarkyti atliekas bei plėtoti antrinių žaliavų surinkimą ir panaudojimą, užtikrinti saugų atliekų laikymą, skatinti daugkartinio naudojimo pakuočių ir medžiagų gamybą ir vartojimą, antrinių žaliavų perdirbimą bei atliekų (ypač pavojingųjų) saugų tvarkymą. Atliekų rūšiavimas ir antrinių žaliavų perdirbimas leis sumažinti žaliavų ir gamtos išteklių naudojimą. Sumažėjus atliekų srautui pailgės sąvartynų naudojimo laikas, reikės mažiau žemės plotų atliekoms laidoti, sumažės sąvartynų įrengimo ir priežiūros sąnaudos bei aplinkos tarša.

Galbūt kauniečiai jau priprato ir kartais nepastebi nuolatinio šios bendrovės darbo rūpinantis miesto erdvėmis. Verta atkreipti dėmesį į tai, kokia moderni technika rieda centrinėmis Kauno gatvėmis, tačiau tai tik keletas šios šiuolaikiškos ir miestui reikšmingos bendrovės požymių. Veikiausiai nesuklysite pasakę, kad turbūt kiekvienas kaunietis žino bendrovę „Kauno švara“ ir tai, kokias paslaugas ji teikia.

Pagrindinės bendrovės veiklos sritys – atliekų tvarkymas, viešųjų erdvių ir kelių priežiūros paslaugos. Be šių, atrodo, savaime suprantamų procesų, bendrovė teikia gerokai daugiau paslaugų, kurias gali užsisakyti visi gyventojai: išsinuomoti statybinį konteinerį, užsisakyti vienkartinę ar periodinę mechanizuotą teritoriją ar daugiabučių kiemų priežiūros paslaugą. Taip pat galima užsisakyti asfaltavimo ir aplinkos remonto darbų ar stambiagabaričių atliekų išnešimo ir išvežimo iš namų paslaugą. Gyventojai gali užsisakyti ir lapams skirtų didmaišių ar žaliųjų atliekų konteinerių. Žinoma, tam tikros bendrovės paslaugos teikiamos tik miestui. Pavyzdžiui, šiltuoju metų laiku bendrovė valo ir laisto miesto gatves, prižiūri ir tvarko viešąsias miesto erdves (skverus, pėsčiųjų takus, laiptus, viešojo transporto stoteles ir kt.), prižiūri žaliuosius plotus (parkus, želdynus, žiedines sankryžas ir kt.). Žiemos metu bendrovės darbuotojai valo ir barsto Kauno miesto gatves, pėsčiųjų zonas, laiptus, viešojo transporto stoteles ir kitas viešąsias ar privačias erdves.

Siekdama nuolat gerinti paslaugas, bendrovė „Kauno švara“ diegia naujoves, kurios leidžia taupyti išteklius, prisidėti prie ekologijos rodiklių gerinimo. Svarbus bendrovės laimėjimas 2022 m. – Kauno miesto atliekų tuštinimo modernizavimas. Siekiant neatsilikti nuo šių dienų poreikių, pusiau požeminiuose konteineriuose įrengta daugiau kaip 1 000 daviklių. Sistema automatiškai planuoja maršrutus, o tai leidžia taupyti išteklius ir nusiųsti šiukšliavežes ten, kur konteineriai būna jau užpildyti. Ši paslauga jau dabar leido Kauno miestui sutaupyti dviejų ar trijų šiukšliavežių darbo sąnaudų (apie 700 tūkst. eurų) ir šias mašinas nusiųsti į kitas aptarnaujamas teritorijas. Akivaizdu, kad ši sistema veikia, todėl tikimasi, kad greitai metu ši inovatyvi jutiklių sistema bus įdiegta į visus pusiau požeminius miesto konteinerius, kurių Kauno mieste yra apie 3 tūkst.

Bendrovė taip pat naudoja modernią atliekų tvarkymo informacinę programą, kuri leidžia fiksuoti kiekvieno konteinerio ištuštinimo faktą arba priežastį, dėl ko konteineris galimai nebuvo aptarnautas. Didžiausias pranašumas yra tai, kad ši sistema automatizuota ir valdoma nuotoliniu būdu. Ji analizuoja bendrovės turimus duomenis ir automatiškai suformuoja kitos dienos maršrutą, kurį kiekvienas vairuotojas mato išmaniajame įrenginyje – planšetėje. Tai labai gera darbų stebėjimo ir kontrolės priemonė – ji rodo transporto priemonių buvimo vietą, kiek konteinerių jau sutvarkyta ar kiek dar liko sutvarkyti.

Galima pasidžiaugti tuo, kad bendrovė „Kauno švara“ ne tik gerina teikiamų paslaugų kokybę, bet ir nuolat ieško naudingų, aplinkai palankių sprendimų, prisidedama prie tvarumo kasdieniame gyvenime.

47. Užstato už vienkartinės pakuotės sistema – pavyzdys kitoms valstybėms

Jau pamiršome tuos laikus, kai stiklinė ir plastikinė tara mėtydavosi pakelėse, upių, jūros pakrantėse ar miškuose, kai kalnai atliekų susikaupdavo tam neskirtose vietose. Ekologinė sąmonė ir aplinkosaugos moralė jau įsitvirtino Lietuvos žmonių sąmonėje. Dauguma gyventojų jau puikiai suvokia tvarumo ir žaliojo kurso nuostatas, o besiplečiantis akiratis leidžia matyti savo kiemo ar automobilio taršos sąsajas su ledynų tirpimu, Amazonės selvos kirtimu ar gyvūnijos rūšių nykimu. Lietuva sparčiai žengia aplinkosaugos problemų sprendimų tobulinimo ir modernizavimo keliu. Per du dešimtmečius suformuota pavyzdinė taros ir pakuočių atliekų surinkimo ir utilizavimo sistema.

Stiklinių pakuočių taros supirkimas Lietuvoje vyko dar iki šalies nepriklausomybės atkūrimo, kai taros supirkimo punktuose buvo superkami ne tik stikliniai gėrimų buteliai, bet ir grietinės indeliai, kiti stiklainiai.

Lietuvai atkūrus nepriklausomybę, 2001 m. rudenį Seimas priėmė Pakuočių ir pakuočių atliekų tvarkymo įstatymą, įpareigodamas Vyriausybę nustatyti užstato už daugkartines pakuotes sistemos įgyvendinimo tvarką, pakuočių, už kurias privaloma imti užstatą, sąrašą ir užstato dydį.

Vyriausybei 2002 m. rudenį nustačius, kokio dydžio ir už kokių gėrimų daugkartines pakuotes privalu imti užstatą, sudarytos prielaidos užstato už daugkartines gėrimų pakuotes sistemai sukurti. Pagal Vyriausybės nustatytą tvarką užstatas konkrečioms daugkartinėms gėrimų pakuotėms pradedamas taikyti, kai jos gamintojų ir importuotojų pageidavimu įtraukiamos į aplinkos ministro skelbiamą daugkartinių pakuočių, įtraukiamų į užstato sistemą, sąrašą.

2004 m. pavasarį penkios tuometės didžiosios alaus daryklos (UAB „Švyturys-Utenos alus“, UAB „Kalnapilio-Tauro grupė“, AB „Ragutis“, AB „Kauno alus“ ir TŪB „Rinkuškiai“) užstato už daugkartines pakuotes sistemai administruoti įsteigė viešąją įstaigą „DESA“.

Užstato už daugkartines gėrimų pakuotes sistema Lietuvoje pradėjo veikti nuo 2006 m. rudens, kai užstatas pradėtas taikyti pirmosioms į pirmiau minėtą aplinkos ministro patvirtintą sąrašą įtrauktoms daugkartinėms gėrimų pakuotėms. Iš pradžių iš pirkėjų buvo priimami tik 7 rūšių ir talpos stikliniai buteliai, į kuriuos buvo pilstomas alus, sidras, kiti gėrimai.

Šiuo metu užstatas imamas (ir grąžinamas pridavus tuščias pakuotes) už 45 rūšių gėrimų pakuotes. Siekiant užtikrinti, kad užstato už daugkartines pakuotes sistema būtų efektyvi, gamintojams ir importuotojams nustatytos pakuočių surinkimo ir pakartotinio naudojimo užduotys. 2007–2009 m. buvo reikalaujama, kad iš rinkos būtų surinkta (susigrąžinta pakartotiniam naudojimui) ne mažiau kaip 80 proc. patiektų Lietuvos rinkai užstatinių daugkartinių pakuočių, o nuo 2010 m. – ne mažiau kaip 85 proc.

Įvedus privalomo užstato už gėrimų pakuotes sistemą, gamintojai ir importuotojai sėkmingai vykdė nustatytas pakuočių surinkimo ir pakartotinio naudojimo užduotis.

Be to, pagerėjo visų stiklinių pakuočių atliekų perdirbimas. 2004–2005 m. buvo perdirbama 35–40 proc. visų Lietuvos rinkai patiektų stiklinių pakuočių stiklinių pakuočių atliekų, o 2009 m. tokių pakuočių atliekų sutvarkymo procentas siekė jau 75,9 proc.

2016 m. Lietuvoje įdiegta užstato už vienkartinės gėrimų pakuotes (stiklines, plastikines, metalines) sistema. Jau pirmaisiais šios užstato sistemos veikimo metais pasiekti aukšti rezultatai – surinkta ir perdirbta 70 proc. Lietuvos rinkai tais metais patiektų užstatinių vienkartinių pakuočių. Pastaraisiais metais šioje užstato sistemoje surenkama ir perdirbama daugiau kaip 90 proc. tokių pakuočių atliekų. Dėl tokių gerų rezultatų užstato už vienkartinės pakuotes sistema tapo pavyzdžiu ne tik Europos Sąjungos valstybėms narėms, bet ir kitoms šalims, siekiančioms įgyvendinti žiedinės ekonomikos principais grįstą atliekų valdymą. Lietuva šia vertinga patirtimi jau pasidalijo su 23 valstybių atstovais – sistemos veikimo principai pristatyti Australijos, Japonijos, Pietų Korėjos, Kinijos, Kambodžos, Sakartvelo, Kosovo, Turkijos, Kazachstano ir kitų delegacijų atstovams; šiuo metu šia galimybe domisi Latvijos, Lenkijos, Armėnijos atstovai.

2019 m. atliktos užstato už vienkartinės pakuotes sistemos plėtros sąnaudų ir naudos analizės duomenimis, užstato už vienkartinės gėrimų pakuotes

sistemos administratoriaus funkcijas atliekanti VšĮ „Užstato sistemos administratorius“ (USAD) nuo užstato sistemos veikimo pradžios (2016 m. vasario mėn.) Lietuvoje surinko jau daugiau 1,15 mlrd. plastikinių, metalinių ir stiklinių pakuočių. 2017 m. buvo surinkta 92 proc., o 2018 m. – jau 93 proc. visų Lietuvos rinkai patiektų pakuočių. Diegiant užstato už vienkartinės gėrimų pakuotes sistemą tokį surinkimo lygį planuota pasiekti tik 2020 m.

2018 m. duomenimis, kiekvieną dieną surenkama po 1,8 mln. pakuočių, o savaitgaliais šis skaičius perkopia 2 mln. ribą. Iš surenkamų pakuočių atliekų 60 proc. užstato sistemoje surenkamų pakuočių yra plastikinės. Tam, kad USAD surinktų 1 mlrd. pakuočių, kiekvienas Lietuvos gyventojas turėjo atnešti vidutiniškai apie 365 pakuotes, arba po 15 pakuočių kiekvieną sistemos veikimo mėnesį. Didžiausi surinkimo srantai stebimi vasarą ir žiemą, pasibaigus didžiosioms metų šventėms. Vidutiniškai perdirbti gyventojai grąžina 9 iš 10 pakuočių.

Gėrimų pakuotės buvo vienos dažniausiai gamtoje neatsakingų vartotojų išmetamų pakuočių atliekų. Įvedus privalomo užstato už gėrimų pakuotes sistemą, pastebimai sumažėjo aplinkos šiukšlinimas gėrimų pakuotėmis. Tai rodo ir užstato sistemos efektyvumo rodikliai – kiekvienais metais per užstato sistemą surenkama ir sutvarkoma daugiau kaip 90 proc. užstato sistemoje esamų gėrimų pakuočių. Pavyzdžiui, 2018 m. PET pakuočių surinkimas buvo 94 proc., stiklinių pakuočių – 86 proc., metalinių – 96 proc.

Be to, užstato sistema, palyginti su konteinerių sistema, leidžia pasiekti didesnius pakuočių perdirbimo tikslus. Pavyzdžiui, iki užstato sistemos įvedimo PET pakuočių perdirbimas buvo tik apie 33 proc., 2018 m. jis siekė beveik 100 proc. Taigi, tai yra vienas iš sėkmingų pavyzdžių, siekiant įgyvendinti žiedinės ekonomikos principais grįstą atliekų valdymą.

Įvertinus dabartinius gėrimų pakuočių surinkimo ir sutvarkymo taikant užstato sistemą rodiklius, galima teigti, kad užstato sistema yra tikrai efektyvi. Europos Sąjungoje ir pasaulyje tai viena efektyviausių ir pažangiausių užstato sistemų, kuri, kaip minėta, labai prisidėjo prie geresnio pakuočių atliekų perdirbimo, nes per šią sistemą surenkama švari, perdirbti tinkama žaliava.

2016 m. pradėjusi veikti užstato už vienkartinės gėrimų pakuotes sistema jau pirmaisiais metais pranoko planuotus lūkesčius. Iškeltas tikslas

surinkti 55 proc. pakuočių įgyvendintas su kaupu – gyventojai atnešė 74 proc. visų pakuočių. Įdomu tai, kad nė vienai kitai šaliai pirmaisiais užsto sistemos veiklos metais tokių rezultatų pasiekti nepavyko.

Užsto sistemą teigiamai vertina ir šios sistemos vartotojai. USAD kiekvienais metais atliekamų gyventojų apklausų duomenimis, dauguma (94–97 proc.) vartotojų patenkinti užsto sistemos veikimu, 88 proc. vartotojų pripažino, kad užsto sistema paskatino dar atsakingiau rūšiuoti visas atliekas, 94 proc. vartotojų teigė pastebėję, kad parkuose, pakrantėse ir kitose žmonių lankomose vietose šiukšlių kiekis sumažėjo po to, kai buvo įdiegta ši sistema. 2019 m. priimtoje Vienkartinio plastiko mažinimo direktyvoje nustatytą tikslą iki 2029 m. surinkti bent 90 proc. rinkai patiektų vienkartinių plastikinių gėrimų butelių Lietuva šiuo metu jau yra pasiekusi, taikydama užsto sistemą.

Lietuva, kaip ir kitos ES valstybės narės, turės įgyvendinti Vienkartinio plastiko mažinimo direktyvoje nustatytą reikalavimą, kad nuo 2025 m. rinkai tiekiamų PET gėrimų butelių sudėtyje būtų bent 25 proc. perdirbto plastiko, o nuo 2030 m. gėrimų butelių sudėtyje būtų bent 30 proc. perdirbto plastiko. Todėl dėmesys turi būti skiriamas ne tik atliekų surinkimui, bet ir kokybiškam perdirbimui, kad gautos antrinės žaliavos būtų tinkamos naudoti pakartotinai. Įgyvendinant šį siekį, būtinas mokslo tyrimų centrų ir atliekų tvarkytojų bendradarbiavimas, siekiant diegti inovatyvias atliekų paruošimo perdirbti ir jų perdirbimo technologijas, kad būtų galima perdirbti daugiau atliekų, o gautos antrinės žaliavos būtų kokybiškos ir tinkamos naudoti naujiems gaminiams.

Gamintojai ir importuotojai ekonominėmis priemonėmis skatinami perdirbti ar naudoti pakartotinai tiekiamų produktų pakuotes: 2020 m. birželio 25 d. Seimas pritarė Aplinkos ministerijos parengtam Mokesčio už aplinkos teršimą įstatymo pakeitimui, kuriuo nuo 2022 m. sausio 1 d. numatytas mokesčio už aplinkos teršimą pakuočių atliekomis tarifų diferencijavimas atsižvelgiant į pakuočių tinkamumą perdirbti, naudoti pakartotinai, didžiausius mokesčio tarifus nustatant neperdirbamoms pakuotėms. Taip pat Aplinkos ministerija vykdo įvairias švietėjiškas kampanijas, didinančias visuomenės informuotumą, skatinančias plastiko atliekų prevenciją, atsakingą vienkartinių plastiko gaminių vartojimą.

SOCIALINĖ RŪPYBA

48. Institucinės globos pertvarka

Nuo 2014 m. Lietuvoje yra vykdoma institucinės globos pertvarka, kurios pagrindinis tikslas – pereiti nuo institucinės globos prie šeimoje ir bendruomenėje teikiamų paslaugų likusiems be tėvų globos vaikams, užtikrinant, kad kiekvienam likusiam be tėvų globos vaikui būtų sudaryta galimybė augti saugioje ir jo raidai palankioje biologinėje aplinkoje, jos nesant – įtėvių, globėjų šeimoje. Jau nuo 2020 m. sausio 1 d. likusiems be tėvų globos vaikams ilgalaikė socialinė globa negali būti naujai pradeda ma teikti vaikų globos namuose, o nuo 2020 m. gruodžio 31 d. likusiems be tėvų globos vaikams ir socialinę riziką patiriantiems vaikams ilgalaikė ir trumpalaikė socialinė globa (išskyrus trumpalaikę socialinę globą iki 3 mėn.) negali būti teikiama vaikų globos namuose.

Anksčiau buvo manoma, kad institucinė globa yra kone vienintelė išeitis, užtikrinanti vaiko išgyvenimą. Reikia pripažinti, kad laikui bėgant pasikeitė vaiko teisių ir poreikių samprata, ji labai išsiplėtė. Supratome, kad kiekvienas vaikas turi teisę augti šeimos aplinkoje, meilės ir prierašumo atmosferoje ir tik taip galima užtikrinti visapusišką vaiko poreikių patenkinimą. Siekiant užtikrinti svarbiausias vaiko teises, paslaugas reikia teikti ne tik šeimoms, esančioms krizėje, bet ir šeimoms, kuriose auga likę be tėvų globos vaikai. Geresnė globėjų (rūpintojų) atranka, mokymai, švietimas yra būtini, kad teikiamos paslaugos būtų kokybiškos. Turint tikslą suteikti tokias paslaugas budintiems globotojams, globėjams (rūpintojams), įtėviams, šeimynoms, jų vaikams ir buvo įkurti globos centrai. Nuo 2019 m. iki 2023 m. pradžios globos institucijose globojamų (rūpinamų) vaikų skaičius sumažėjo nuo 2 419 iki 1 211. Šie teigiami pokyčiai įvyko ne tik dėl padidėjusio globėjų skaičiaus, bet ir dėl efektyviai veikiančios pagalbos šeimoms ir globėjams sistemos ir globos centrų veiklos – kai krizės ištiktų šeimų vaikai iš karto patenka ne į globos namus, o pas budinčius globotojus, o vėliau ir pas nuolatinius globėjus.

2018 m. liepos mėn. Lietuvoje buvo mažiau negu 50 bendradarbiavimo ir paslaugų teikimo sutarčių su budinčiais globotojais. 2019 m. pradžioje, pradėjus įgyvendinti šį projektą, budinčių globotojų padaugėjo iki 124, šiuo metu jų net 259 ir kiekvienais metais jų skaičius auga. Globos centru per ketverius metus parengė 290 budinčių globotojų, 1 853 globėjus (rūpintojus) ir 378 įtėvius. Globos centrų darbuotojų skaičius per ketverius projekto įgyvendinimo metus padidėjo beveik du kartus. 2022 m. pabaigos duomenimis, visų savivaldybių globos centruose dirbo 408 specialistai: globos koordinatoriai, globėjų ir įtėvių rengėjai, psichologai.

Lietuvoje taip pat buvo pradėta teikti palydėjimo paslauga jaunuoliams. Įgyvendinant projektą „Tvaraus perėjimo nuo institucinės globos prie šeimoje ir bendruomenėje teikiamų paslaugų sistemos sąlygų sukūrimas Lietuvoje“, teiktos bandomosios palydėjimo paslaugos jauniems žmonėms, paliekantiems institucinę globą. Projekto I etapo 2014–2019 m. laikotarpiu palydėjimo paslaugą gavo 264 jaunuoliai iš 32 savivaldybių. Atsižvelgiant į sėkmingai suteiktas bandomąsias paslaugas, 2021 m. palydėjimo paslauga jaunuoliams buvo įtraukta į Socialinių paslaugų katalogą, apibrėžiant ją kaip atskirą socialinės priežiūros paslaugą.

Prie institucinės globos pertvarkos prisideda ir vis populiarėjantys vaikų dienos centrai. Viena iš priemonių, padedanti užtikrinti vaiko teisę augti šeimoje, yra vaikų dienos centruose teikiamos paslaugos, kurios prisideda prie vaikų skurdo mažinimo, padeda ugdyti vaiko ir jo šeimos narių socialinius ir gyvenimo įgūdžius, prisideda prie visapusio vaiko asmenybės tobulinimo, padeda įveikti krizes, vaikui adaptuotis šeimoje ir visuomenėje, sudaro sąlygas tėvams derinti šeimos ir darbo įsipareigojimus. 2021 m. akredituotos vaikų dienos socialinės priežiūros paslauga suteikta 11 146 vaikams iš 7 905 šeimų, o 2022 m. – 13 069 vaikams iš 9 553 šeimų.

49. Socialinių paslaugų kokybės gerinimas

Siekiant užtikrinti ir gerinti teikiamų socialinių paslaugų kokybę, 2020 m. viduryje buvo priimti Socialinių paslaugų įstatymo pakeitimai, kurių tikslas – sukurti vienodą visose Lietuvos savivaldybėse socialinės priežiūros

paslaugų akreditavimo sistemą. Iki tol savivaldybės pačios atsakydavo už socialinių paslaugų teikimo savo teritorijos gyventojams užtikrinimą ir kokybę. Priėmus įstatymo pakeitimus, įteisintas socialinės priežiūros paslaugų akreditavimas ir nustatyta, kad nuo 2021 m. pradžios teikiama tik akredituota vaikų dienos socialinė priežiūra. Akreditavimo privalumai:

1) akredituota socialinė priežiūra, kurią pasirenka pats paslaugų gavėjas, finansuojama tiesiogiai;

2) įstaigos, kurioms suteikta teisė teikti akredituotą socialinę priežiūrą, įtrauktos į socialinės paramos šeimai informacinę sistemą (SPIS), todėl savivaldybės žino visus savo teritorijoje veikiančius socialinės priežiūros teikėjus ir gali vykdyti teikiamų socialinės priežiūros paslaugų kokybės kontrolę (iki akreditavimo tokios apskaitos nebuvo).

Įstaigų, kurioms, 2023 m. vasario 1 d. duomenimis, suteikta teisė teikti akredituotas socialinės priežiūros paslaugas, skaičius Lietuvoje yra gana didelis: apgyvendinimo nakvynės namuose paslaugas teikia 31 įstaiga; laikino apnakvindinimo – 50 įstaigų; apgyvendinimo apsaugotame būste – 53 įstaigos; palydėjimo paslaugą jaunuoliams – 58 įstaigos; apgyvendinimo savarankiško gyvenimo namuose paslaugas – 61 įstaiga; laikiną atokvėpį – 62 įstaigos; pagalbą globėjams (rūpintojams), budintiems globotojams, įtėviams ir šeimynų steigėjams, dalyviams ar besirengiantiems jais tapti – 66 įstaigos; intensyvią krizių įveikimo pagalbą – 84 įstaigos; psichosocialinę pagalbą – 177 įstaigos; pagalbą į namus – 218 įstaigų; socialinių įgūdžių ugdymo, palaikymo ir (ar) atkūrimo paslaugas – 244 įstaigų; socialinę reabilitaciją neįgaliesiems bendruomenėje – 308 įstaigos; vaikų dienos socialinę priežiūrą – 482 įstaigos.

Įsigaliojus Socialinių paslaugų įstatymo pakeitimams, nuo 2022 m. liepos mėn. atsirado nauja socialinių paslaugų rūšis – prevencinės socialinės paslaugos. Prieš tai socialinės paslaugos buvo teikiamos siekiant padėti spręsti jau iškilusias asmens ar šeimos socialines problemas, tačiau nebuvo skiriama užtekstinai dėmesio tokių problemų prevencijai. Nemokamos prevencinės socialinės paslaugos pradėtos teikti asmenims (šeimoms, bendruomenėms), siekiant stiprinti jų gebėjimą savarankiškai rūpintis asmeniniu (šeimos) gyvenimu ir dalyvauti visuomenės gyvenime,

stiprinti žinias ir ugdyti įgūdžius, kad ateityje būtų išvengta galimų socialinių problemų ir socialinės rizikos atsiradimo. Prevencinių socialinių paslaugų efektyvumui užtikrinti ir šiam tikslui pasiekti numatyta didinti tokių paslaugų prieinamumą, kad jos būtų teikiamos kuo arčiau žmogaus gyvenamosios vietos. Jos yra organizuojamos, o prireikus ir teikiamos per bendruomeninius šeimos namus, paslaugų koordinavimą organizuojant vieno langelio principu. Kiekviena savivaldybė turi užtikrinti, kad jos teritorijoje veiktų bent vieni bendruomeniniai šeimos namai ir prevencinės kompleksinės paslaugos šeimai būtų prieinamos visiems, kuriems jų reikia. Prevencinėms socialinėms paslaugoms priskiriamos šios paslaugos: potencialių socialinių paslaugų gavėjų paieškos paslauga, kompleksinės paslaugos šeimai, darbas su bendruomene, šeimos konferencija, atvirasis darbas su jaunimu ir mobilusis darbas su jaunimu. Prevencinės socialinės paslaugos yra nemokamos ir jas gali gauti visi asmenys ir šeimos, bendruomenės.

Prie socialinių paslaugų kokybės gerinimo Lietuvoje prisideda ir atvejo vadybos įgyvendinimas. Atvejo vadybos tikslas – rasti geriausią problemos sprendimo būdą ir suteikti šeimai tokią pagalbą, kuri ne tik padėtų išspręsti vaiko ir šeimos problemas, bet ir sudarytų sąlygas šeimai pačiai siekti reikiamų pokyčių, užtikrinančių vaiko fizinį ar psichinį saugumą ir jo interesus. Taikant atvejo vadybą, pagalba vaikui ir šeimai turi būti orientuota į kompleksinės pagalbos organizavimą, paslaugų ir įvairios pagalbos teikimą, kai reikalinga kompleksinė ilgalaikė tęstinė pagalba, kad būtų padėta vaikui ir šeimai išspręsti iškilusias problemas.

Atvejo vadyba šalyje inicijuojama ir taikoma nuo 2018 m., o nuo 2020 m. atvejo vadybos procesas gali būti inicijuotas ir nesant galimų vaiko teisių pažeidimų – tai gali padaryti ir vaiko tėvai, ir pagalbą vaikams ar šeimoms organizuojančios ir teikiančios įstaigos, organizacijos. 2020 m. šalyje dirbo 956 atvejo vadybininkai, o atvejo vadyba buvo taikyta 11 079 šeimoms. 2021 m. šalyje dirbo 962 atvejo vadybininkai, o atvejo vadyba buvo taikyta 11 479 šeimoms. 2022 m. šalyje dirbo 933 atvejo vadybininkai, o atvejo vadyba buvo taikyta 10 304 šeimoms.

50. Socialinių paslaugų srities darbuotojų profesinių kompetencijų tobulinimo centras

Iki 2022 metų už socialinių paslaugų srities darbuotojų profesinės kompetencijos tobulinimą buvo atsakingas Socialinių paslaugų priežiūros departamentas prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos. Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos nuomone, remiantis socialinio darbo ekspertų, specialistų įžvalgomis, toks reguliavimas buvo nepakankamas ir neatitiko socialinių paslaugų srities darbuotojų poreikių dalyvauti tikslinguose, socialinių paslaugų srities darbuotojo darbo pobūdį, tikslines klientų grupes atliepiančiuose mokymuose. Pradėta svarstyti apie tai, kas galėtų užtikrinti siekiamą tikslingumą, lankstumą ir novatoriškumą.

Aštuonioliktosios Lietuvos Respublikos Vyriausybės programoje yra pažymėta, kad socialinės srities specialistų specifinių kompetencijų trūkumas rinkoje lemia netolygią teikiamų socialinių paslaugų kokybę, paslaugų trūkumą, darbuotojų „perdegimą“. Trūksta galimybių specializuotis, mokymų ir praktikos, taip pat tolesnio tobulėjimo galimybių. Ekonomikos gaivinimo ir atsparumo didinimo plane „Naujos kartos Lietuva“ vienas iš keliamų tikslų yra siekti efektyviai teikti individualizuotas socialines paslaugas, padedančias kiekvienam kuo greičiau sugrįžti į visavertį visuomenės gyvenimą. Vienas iš išvardytų problemų sprendimo būdų yra socialinio darbuotojo profesijos prestižo stiprinimas keliant šios srities darbuotojų profesinę kompetenciją. Diskutuoju su socialinio darbo ekspertais ir ieškant geriausio varianto buvo priimtas sprendimas įsteigti Socialinių paslaugų srities darbuotojų kompetencijos centrą ir konkurso būdu atrinkti juridinį asmenį ar kitą organizaciją, jų padalinį, kuris vykdytų socialinių paslaugų srities darbuotojų profesinės kompetencijos tobulinimą. Steigiant tokią instituciją buvo siekiama sukurti socialinių paslaugų srities darbuotojų reguliacijos mechanizmą ir taip užtikrinti socialinio darbo kaip profesinės veiklos vidinį suderinamumą, reguliarią, tikslingą, socialinių paslaugų srities darbuotojų poreikius atliepiantį profesinės kompetencijos tobulinimą. Tai tiesiogiai susiję su socialinių paslaugų kokybės užtikrinimu ir jos gerinimu, siekiant atpažinti ir atliepti socialinių paslaugų gavėjų individualius poreikius ir

teikti pagalbą jiems sprendžiant kylančias socialines problemas ar padėti jų išvengti ateityje.

Kaip minėta anksčiau, nuo 2022 m. spalio 26 d. Lietuvoje veikiantis Socialinių paslaugų srities darbuotojų profesinių kompetencijų tobulinimo centras yra atsakingas už nemokamų mokymų organizavimą ir vedimą, metodinės pagalbos teikimą, inovatyvių socialinių paslaugų teikimo metodų diegimą, pagalbą, tiekiamą naujiems socialinių paslaugų srities darbuotojams jų profesinėje veikloje, ir kitus dalykus. Socialinių paslaugų srities darbuotojų profesinių kompetencijų tobulinimo centro funkcijas vykdo Lietuvos socialinių darbuotojų asociacija. 2022–2023 m. buvo suorganizuota ir įvykdyta 50 mokymų, iš jų 22 kontaktiniai mokymai ir 28 nuotoliniai mokymai. Mokymuose dalyvavo socialinių paslaugų srities darbuotojai iš 58 skirtingų Lietuvos savivaldybių, dirbantys su įvairiomis socialinių paslaugų gavėjų grupėmis. Iš viso 2022 metais mokymuose dalyvavo 1 200 dalyvių, iš jų: 594 – socialiniai darbuotojai; 374 – individualios priežiūros darbuotojai; 232 – socialinių paslaugų įstaigų vadovai.

51. Žmonių su negalia globos deinstytucionalizacija

2014 m. buvo pradėta žmonių su negalia globos deinstytucionalizacija. Vienas pagrindinių laimėjimų – įgyvendinama bendruomeninių ir alternatyvių institucinei globai paslaugų plėtra ir besikeičiantis diskursas, žymintis vis didesnį asmenų, turinčių intelekto ir (ar) psichikos negalią, teisių užtikrinimą. Per šį laikotarpį deinstytucionalizacijos proceso dalyviai (ministerijos, savivaldybės, nevyriausybinės organizacijos, socialinių paslaugų įstaigos) nebesipriešina pokyčiams ir žmonių su negalia institucionalizavimą stacionariose globos įstaigose suvokia kaip žalingą ir žmogaus teises pažeidžiančią priemonę. Bendrai suvokiama, kad vyraujančio institucinės „kultūros“, pasižyminčios institucijų atokumu, socialiniu nuotoliu, griežta tvarka ir žmogaus nuasmeninimu, turi būti atsisakoma. Bendrai suprantama, kad žmogaus su negalia apgyvendinimas globos įstaigoje yra problemos padarinys, o šios problemos priežasčių šalinimas turi būti nukreiptas į kompleksines, individualizuotas ir laiku teikiamas paslaugas

šeimai ir (ar) bendruomenei. Nors skaičiuojamas žmonių su negalia globos deinstitutionalizacijos dešimtmetis, galime teigti, kad tai yra tik proceso pradžia, tačiau ir pradžios rezultatai gali leisti įvertinti teigiamus pokyčius ir aspektus, kuriuos turime tobulinti.

2017 m. buvo įsteigti pirmieji grupinio gyvenimo namai, kuriuose bendruomenėje apsigyveno dalis ilgalaikę institucinę patirtį turėjusių asmenų su negalia, o 2023 m. pabaigoje tokiuose namuose gyvena jau per 400 asmenų. 2019 m. į grupinio gyvenimo namų plėtrą buvo įsitraukę tik dalis šalies savivaldybių, tačiau 2022 m. jau beveik visos šalies savivaldybės suplanavo teikti su grupiniu apgyvendinimu susijusias paslaugas. Tokių paslaugų tolesnė plėtra bus įgyvendinama iki 2030 m., siekiant, kad nė vienas bendruomenės narys nebebūtų siunčiamas į stacionarias globos institucijas.

Keliant socialinio darbo srities specialistų kompetencijas, siekiama atsisakyti institucinės kultūros bruožų. Grupinio gyvenimo namai daliai asmenų, atsižvelgiant į Jungtinių Tautų Neįgaliųjų teisių konvencijoje įtvirtintą nuostatą – teisę pasirinkti, kur ir su kuo jie nori gyventi, turi būti tik pereinamoji „stotelė“, leidžianti įgyti niekada neturėtų savarankiškame gyvenime reikalingų socialinių ir savarankiškumo įgūdžių ar atstatyti prarastus. Grupinio gyvenimo namuose gali gyventi ir itin sunkią negalią turintys asmenys; šiuose namuose jie gautų profesionalią specialistų pagalbą. Vienas iš sėkmingų pavyzdžių – autizmo spektro sutrikimą turintiems jaunuoliams skirti grupinio gyvenimo namai, kuriuose specialias metodikas taikantys specialistai sprendžia net ir sudėtingiausius jaunuolių atvejus. Atlikti tyrimai rodo, kad grupinio gyvenimo namuose pagerėja žmonių su negalia sveikata, sumažėja vaistų vartojimas, randasi individualūs gyventojų pomėgiai, dalyvaudami įvairiose veiklose jie tampa bendruomenės dalimi.

Dar vienas laimėjimas ir inovatyvi paslauga – apsaugoto būsto plėtra. Tai kitas laiptelis savarankiško gyvenimo bendruomenėje link. Apsaugotas būstas – tai butas, kuriame bendruomenėje gaudami minimalią socialinio darbo srities specialistų pagalbą įprastai gyvena iki 2 asmenų. 2020–2023 m. laikotarpiu apsaugotuose būstuose apsigyveno 157 asmenys. Į šiuos būstus jie pateko tiek iš globos įstaigų, tiek iš grupinio

gyvenimo namų, tiek iš bendruomenės. Pasibaigus projektui, paslaugų tęstinumą užtikrino šalies savivaldybės. Didžiausią proveržį parodė Marijampolės savivaldybė, kuri apsaugoto būsto paslaugą pradėjo plėtoti ir už projekto ribų. Iki 2030 m. dauguma šalies savivaldybių suplanavo įgyvendinti apsaugotų būstų plėtrą ir juose sukurti daugiau nei 600 vietų socialinėms paslaugoms teikti. Įgyvendinant tą patį projektą buvo išbandytos ir kitos paslaugos, skirtos žmonių su negalia savarankiškam gyvenimui bendruomenėje: pagalba priimant sprendimus davė impulsą teisinio veiksnio apribojimo prevencijai ir jo atstatymui. Žmonių su negalia užimtumas socialinėse dirbtuvėse daliai asmenų suteikė galimybę ugdyti darbinis įgūdžius, gauti prasmingą užimtumą ir net įsidarbinti atviroje darbo rinkoje. Įdarbinimo su pagalba paslauga leido išspręsti iššūkius, su kuriais susiduria žmonės su negalia, bandydami gauti darbą ir jame išlikti. Įgyvendinant žmonių su negalia globos deinstitutionalizacijos projektus išbandyta ir asmeninės pagalbos paslauga, kuri jau reglamentuota įstatymu ir privalomai užtikrinama visose šalies savivaldybėse.

Deinstitutionalizacijos procesas labai aiškiai atskleidė ir mūsų visuomenės istorinę patirtį. Bendruomenių pasipriešinimas žmonių su negalia kaimynystei atskleidė iškreiptą ir tikrovės neatitinkantį negalios suvokimą, stigmą, diskriminaciją, baimę, empatijos trūkumą ir barjerus, kurie egzistuoja ne tik dėl fizinių, bet ir dėl socialinių kliūčių. Kadangi sprendžiant šią problemą teko susidurti su bendruomenių pasipriešinimu, šiuo metu galime pagrįsti ir įvykusius teigiamus pokyčius, susijusius su psichikos ir (ar) intelekto negalią turinčių asmenų vertinimu, – jie dabar yra vertinami kaip paslaugūs ir geranoriški kaimynai, padedantys kitiems ir gebantys pasidalyti atsakomybe.

Apibendrinant, žmonių su negalia globos deinstitutionalizacijos metu išbandytos paslaugos davė impulsą negalios politikos pokyčiams, kurie visų pirma turi prasidėti kiekvienoje šeimoje ir bendruomenėje. Nuo to neatsiejamas savivaldos vaidmuo suvokiant, kad tarp naštos šeimai ir asmens apgyvendinimo globos įstaigoje yra didelis atotrūkis, kad nei viena, nei kita alternatyva nėra teisinga nei pačiai šeimai, nei asmeniui, o tarpas tarp jų turi būti užpildytas individualizuota paslaugų įvairove.

52. Vaiko teisių apsaugos sistemos reforma

Viena iš svarbiausių reformų – vaiko teisių apsaugos sistemos centralizavimas. Siekiant sukurti nuolat veikiančią vaiko teisių apsaugos sistemą, kuri užtikrintų, kad valstybėje būtų formuojama ir taikoma vienoda praktika saugant ir ginant vaiko teises ir teisėtus interesus, laiku reaguojama į vaiko teisių pažeidimus ir operatyviai priimami sprendimai, centralizuotas vaiko teisių apsaugos sistemos valdymas ir jos koordinavimas. Iki 2018 m. valstybė vaiko teisių apsaugos funkciją buvo perdavusi savivaldybėms. Nuo 2018 m. liepos 1 d. vaiko teisių apsaugos funkciją perėmė valstybė ir priskyrė ją įgyvendinti Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybai prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos (toliau – VVTAJT). VVTAJT tapo centrine Lietuvos Respublikos institucija, įgyvendinančia vaiko teisių apsaugos politiką, gavo įgaliojimus užtikrinti su vaiko teisėmis susijusių veiksmų koordinavimą visuose sektoriuose nacionaliniu, savivaldybių bei vietos lygmenimis.

Buvo sukurta daug naujų įvairių mechanizmų, orientuotų į pagalbą šeimai: mobiliosios komandos (dirbančios su šeima krizių atveju), atvejo vadyba, vaiko laikinoji priežiūra. Keitėsi ir galimų vaiko teisių pažeidimų vertinimas – atsisakyta grėsmės lygių, kurie labiau akcentuoja identifikuotas grėsmes, rizikas, iššūkius, pradėtas taikyti vaiko situacijos vertinimas analizuojant visą situaciją – kokios pagalbos, paslaugų reikia šeimai, kokių iššūkių jai kyla, kartu įvertinant ir šeimos stiprybes, kaip galima išnaudoti jos pačios turimus resursus padėti sau ir vaikui. Taip užtikrinama, kad siekiant padėti vaikui ir šeimai nebus susikoncentruota tik į nustatytas grėsmes, bet bus įvertinti ir teigiami aspektai, kurie leis geriau padėti šeimai. Tuo pačiu tikslu atsirado vaiko laikinosios priežiūros priemonė – tai taip pat viena iš priemonių, kuria siekiama išlaikyti vaiką šeimoje, net ir nustačius vaiko teisių pažeidimus. Vaiko laikinosios priežiūros metu, kol tėvams teikiama reikalinga pagalba ir paslaugos, vaiką prižiūrėti ir jo poreikius užtikrinti padeda vaiko giminaičiai, šeimos draugai ar kiti šeimai ir vaikui artimi asmenys, o tėvai išlaiko visas savo teises ir pareigas vaikams. Jei nėra galimybės rasti asmens, kuris gali laikinai prižiūrėti vaiką, laikinoji priežiūra gali būti organizuojama, pavyzdžiui, krizių centre – čia vaikas netgi gali būti apgyvendintas kartu su abiem tėvais arba vienu iš tėvų,

kuris nekelia pavojaus vaiko fiziniam ar psichiniam saugumui. Pailgėjo ir mobiliosios komandos darbo su šeima, patiriančia krizę, laikas – iki 2019 m. gruodžio 31 d. su šeima buvo dirbama 14 dienų, o nuo 2020 m. sausio 1 d. – 30 dienų, prireikus pagalba gali būti pratęsiama dar 10 dienų. Orientuojamasi į prevencinę pagalbą šeimai. Dėl to nuo 2020 m. sausio 1 d. atvejo vadyba gali būti taikoma ne tik toms šeimoms, kuriose nustatyti vaiko teisių pažeidimai (kaip buvo iki to laiko), bet ir šeimoms, kurios pačios ar su ja dirbančios organizacijos, institucijos mano, kad šeimai reikia kompleksinės pagalbos net ir kai nėra jokių vaiko teisių pažeidimų.

Prie šeimų stiprinimo prisideda ir prevencinės socialinės paslaugos, kurios leidžia spręsti kylančius sunkumus, padėti šeimai laiku, orientuojantis į prevenciją, kai vaiko teisių pažeidimų dar nėra, bet šeimai reikalingas stiprus palaikymas, pagalba. Inicijuotos ir įgyvendintos įvairios priemonės, skirtos padėti tėvams ugdyti vaikus nesmurtiniais būdais (pavyzdžiui, keletus metų veikia „Tėvų linija“, organizuojamos tėvystės įgūdžių ugdymo veiklos); įdiegtos įrodymais grįstos paslaugos („Šeimos konferencija“, Multidimensinės šeimos terapijos programa, „Neįtikėtinų metų“ programa); kitos naujos paslaugos (vykdomi kompleksinių paslaugų projektai, sukurta individualios priežiūros darbuotojų pareigybė, įgyvendinant Europos ekonominės erdvės finansinio mechanizmo programą „Sveikata“ finansuojami nevyriausybinių organizacijų projektai, kuriais siekiama išbandyti įvairius socialinės integracijos stiprinimo mechanizmus vaikams ir jaunuoliams, kuriems būdinga aukštos rizikos elgsena ir (ar) kurie yra iš nepalankios aplinkos, „Vienos stotelės“ centrai ir kitos paslaugos).

Vaiko teisių apsaugos sistemos reforma leido geriau suderinti vaiko teisių apsaugą su Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija. Svarbus aspektas yra tai, kad Vaiko teisių konvencija pabrėžia tinkamos pagalbos ir paramos vaiko tėvams, šeimai svarbą, siekiant padėti jiems užtikrinti vaiko teisių įgyvendinimą ir jo raidos poreikių tenkinimą. Vaiko teisių apsaugos sistemos centralizavimas paskatino kurti stipresnius, efektyvesnius pagalbos vaikui ir šeimai mechanizmus, kurie leistų net ir tais atvejais, kai šeimoje nustatomos tam tikros rizikos ar grėsmės, sėkmingai padėti šeimai ir išlaikyti vaiką šeimoje. Todėl sistema orientuojasi ir į tai, kad vaikui ir jo šeimai reikalinga pagalba, paslaugos turi būti teikiamos kuo

arčiau šeimos gyvenamosios vietos, užtikrinant jų kokybę, veiksmingumą, savalaikiškumą, tinkamą pobūdį, apimtį ir trukmę. Vaiko paėmimas iš šeimos yra kraštininė priemonė, taikoma tik tais atvejais, kai susiduriama su sunkiausiais vaiko teisių pažeidimais, kai liekant šeimoje kyla realus pavojus vaiko fiziniam ar psichiniam saugumui, sveikatai ar gyvybei arba kai tikrai buvo išnaudotos visos įmanomos pagalbos šeimai galimybės, būdai ir priemonės, tačiau situacija nepagerėjo. Vaiką būtina pirmiausia apsaugoti, o tik tada dirbti su juo ir jo šeima.

Vaiko teisių apsaugos pertvarka leido formuoti nuoseklią ir koordinuotą vaiko teisių apsaugos institucijų sistemą, užtikrinančią tinkamą vaiko teisių ir jo teisėtų interesų apsaugą ir atstovavimą jiems, apibrėžti konkrečius ministerijų ir kitų valstybės institucijų, susijusių su vaiko teisių apsauga, uždavinius, funkcijas, vietą vaiko teisių apsaugos institucinėje sistemoje, nustatyti atsakomybės ribas, specialiuosius kvalifikacinius reikalavimus vaiko teisių apsaugos specialistams, stiprinti vaiko teisių apsaugos sistemos valdymo ir kontrolės funkcijas ją centralizuojant, plėtoti ir tobulinti kompleksinių paslaugų vaikui ir jo šeimai sistemą. Vieni iš svarbiausių vaiko teisių apsaugos sistemos reformos pasiekimų – tai, kad į pranešimus apie galimus vaiko teisių pažeidimus reaguojama visą parą, bet kurią savaitės dieną, taip pat ir savaitgaliais, švenčių dienomis, o į pranešimus apie galimą smurtą prieš vaikus reaguojama ypač greitai. Įgyvendinant reformą pradėjo formotis kitoks požiūris į vaiką ir jo nuomonę – formuojasi supratimas, kad vaikas yra aktyvus savo gyvenimo dalyvis, kurio nuomonė priimant sprendimus, tiesiogiai ar netiesiogiai veikiančius jo gyvenimą, yra svarbi ir į ją turi būti atsižvelgta.

Žvelgiant kompleksiskai į šeimas ir individualiai jų nariams kylančias problemas, siekiant stiprinti šeimas ir mažinti vaikų skurdo lygį, 2018 metais kartu su vaiko teisių apsaugos sistemos reforma Lietuvoje buvo įteisintos ir išmokos vaikui (vaiko pinigų) mokėjimas visiems mūsų šalyje gyvenantiems vaikams. Tokia išmoka rodo kiekvieno Lietuvoje augančio vaiko svarbą ir užtikrina jų lygiateisiškumą, nepriklausomai nuo jų šeimos finansinės padėties.

2022 metais ši išmoka skirta 516,1 tūkst. vaikų. Išmokos vaikui dydis kiekvienais metais nuosekliai auga – nuo 30 eurų 2018 metais iki

85,75 euro 2023 metais. Vaikams su negalia, taip pat gausių, nepasiturinčių šeimų vaikams kartu su šia išmoka skiriama papildoma 50,47 euro išmoka, taigi vaikus auginančioms pažeidžiamiausių grupių šeimoms skiriamos išmokos dydis kiekvieną mėnesį siekia 136,22 euro. Kadangi šios išmokos dydis kasmet indeksuojamas, planuojama, kad 2024 metais išmoka vaikui sieks 96,25 euro, o vaikams su negalia arba gausių, nepasiturinčių šeimų vaikams – 152,9 euro.

Išmoka vaikui yra viena iš kompleksinių priemonių, padedančių mažinti vaikų skurdą ir socialinę atskirtį. Nuoseklus išmokos vaikui padidinimas turėjo reikšmingos įtakos vaikų skurdo rizikos lygio Lietuvoje sumažėjimui. Valstybės duomenų agentūros duomenimis, labiausiai skurdo rizikos lygis mažėjo tarp vaikų – nuo 25,7 proc. 2017 m. iki 17,8 proc. 2022 m. (-7,9 procentinio punkto), taip pat 2 suaugusių asmenų su 2 vaikais namų ūkiuose – nuo 18,2 proc. 2017 m. iki 11,3 proc. 2022 m. (-6,9 procentinio punkto). Pastebėtina, kad 2022 m. vaikų skurdo rizikos lygis Lietuvoje (17,8 proc.) buvo 1,5 procentinio punkto mažesnis nei vaikų skurdo rizikos lygio vidurkis visoje Europos Sąjungoje (19,3 proc.).

53. Naujas modernus Darbo kodeksas

Naujasis Lietuvos Respublikos darbo kodeksas įsigaliojo 2017 m. liepos 1 d. Jo nuostatomis buvo siekiama didesnio darbo santykių reguliavimo lankstumo, tuo pačiu užtikrinant darbuotojų garantijas ir darbo vietos saugumą. Jis suteikė šalims galimybę lanksčiau susitarti dėl darbo sutarties sąlygų (taip pat nukrypti ir nuo Darbo kodekso normų) išlaikant šalių interesų balansą, taip pat pritarė dokumentų ir informacijos, susijusios su darbo santykiais, perdavimui informacinių technologijų priemonėmis, numatė didesnę darbo sutarčių rūšių įvairovę, geresnes darbo organizavimo galimybes, terminuotų sutarčių sudarymą nuolatinei darbo vietai, sumažino atleidimo iš darbo įspėjimo terminus, išeitines išmokas (dalį išmokų perduota mokėti „Sodrai“), numatytos išimtys mažoms įmonėms.

Priėmus Darbo kodeksą palaipsniui mažėjo žmonių, gaunančių minimalią mėnesinę algą, skaičius (2016 m. minimaliąją mėnesinę algą ir mažiau gavo 20,2 proc., 2017 m. – 13,6 proc., 2022 m. – 9,7 proc. darbuotojų).

Svarbu tai, kad Darbo kodeksas nustatė, jog minimalioji alga mokama tik už nekvalifikuotą darbą. Kartu darbo užmokestis Lietuvoje augo: 2017 m. pirmą ketvirtį vidutinis mėnesinis bruto darbo užmokestis („ant popieriaus“) siekė 817,6 eurų, o ketvirtą ketvirtį – 884,8 eurų.

Naujasis Darbo kodeksas pabrėžia, kad įsipareigojimų šeimai turintys darbuotojai turi teisę pasinaudoti tam tikromis papildomomis garantijomis, o darbdavys privalo imtis priemonių padėti darbuotojui vykdyti jo šeimyninius įsipareigojimus. Jie turi teisę į nemokamą laisvą laiką šeimos poreikiams, ne visą darbo laiką, nuotolinį darbą, lankstų ir individualų darbo laiko režimą, darbo sutarčių įvairovę, pavyzdžiui, darbo vietos dalijimosi darbo sutartį. Įsigaliojus naujam Darbo kodeksui buvo pastebėta ir didėjanti darbo sutarčių įvairovė. Nors daugiausia sudaroma neterminuotų darbo sutarčių (apie 72 proc.), aktyviau naudojamosi galimybe sudaryti terminuotą darbo sutartį (apie 18 proc.), taip pat sudaromos naujų rūšių darbo sutartys – projektinio darbo, pameistrystės, darbo keliems darbaviams (apie 1 proc.).

Įsigaliojus naujam Darbo kodeksui labai suaktyvėjo socialinis dialogas, kurį pasitelkia ne tik darbuotojai, bet ir darbdaviai, ir taip didinamas konkurencingumas ir darbo našumas. Kolektyvinės sutartys suteikia darbo santykių dalyviams plačias galimybes patiems susitarti dėl jiems aktualių, abiejų šalių interesus tenkinančių darbo sąlygų. Nuo 2018 metų kasmet pasirašoma nacionalinė kolektyvinė sutartis, kurioje Vyriausybė su nacionalinio lygmens profesinių sąjungų organizacijomis susitaria dėl pareiginės algos bazinio dydžio ir papildomų garantijų šių profesinių sąjungų organizacijų nariams: papildomų kasmetinių atostogų dienų, mokymosi atostogų, dienų sveikatai gerinti, saviugdai ar savanorystei, taip pat siekiama užtikrinti fiziniu ir psichologiniu požiūriu saugią darbuotojų darbo aplinką. Nuo 2017 metų iki 2023 metų kolektyvinių sutarčių registre buvo užregistruotos 758 sutartys (iš jų – viena nacionalinio, 15 šakos ir 6 teritorinio lygmens kolektyvinės sutartys). Padidėjo darbuotojų, kuriems taikomos kolektyvinės sutartys, skaičius: 2019 metais kolektyvinės sutartys buvo taikomos 14,8 proc. Lietuvos darbuotojų, o 2023 metais – jau 22,5 proc. darbuotojų.

Kaip vieną aktyvėjančio socialinio dialogo pavyzdžių būtų galima pateikti darbo ginčų komisijas (DGK). Jos užtikrina nemokamą, efektyvią,

greitą, socialiniu dialogu grindžiamą ginčų sprendimo procedūrą. DGK orientuotos į šalių sutaikymą, taikingą procesą, siekiama, kad šalys susitaikytų ir toliau galėtų tęsti darbo santykius. DGK mažina teismams tenkantį krūvį (tik apie 5 proc. darbo ginčų atvejų yra nagrinėjami teismuose). DGK pateisino savo efektyvumą – įsigaliojus naujam Darbo kodeksui buvo išplėstas darbo ginčų nagrinėjimas visais individualių darbo santykių ginčų atvejais. Per metus šiose komisijose išnagrinėjama apie 6 000 pareiškimų. 2022 metais DGK priteisė 8,05 mln. eurų (2021 metais – 6,14 mln. eurų), iš kurių 7,9 mln. eurų (2021 metais – 6,06 mln. eurų) – darbuotojų naudai, 0,09 mln. eurų (2021 metais – 0,08 mln. eurų) – darbdavių naudai, t. y. apie 30 proc. daugiau nei 2021 metais. Taigi, palyginti su sumomis, priteistomis 2021 metais, tiek darbuotojams, tiek darbdaviams išieškotinos sumos aprašomuoju laikotarpiu didėjo.

54. Mokesčių ir išmokų mikrosimuliacinio modelio „Euromod“ įdiegimas

Siekiant didinti Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos (SADM) priimamų viešojo valdymo sprendimų kokybę bei susijusių veiklos procesų efektyvumą, formuoti įrodymais grįstą politiką, nuo 2019 metų SADM buvo įdiegtas mokesčių ir socialinių išmokų mikrosimuliacinis modelis „Euromod“.

Iš pradžių šį modelį kūrė ir valdė Jungtinės Karalystės Esekso universiteto Socialinių ir ekonominių tyrimų institutas (ISER), o nuo 2021 metų „Euromod“ prižiūri, kuria ir valdo Europos Komisijos Jungtinis tyrimų centras (JTC), bendradarbiaudamas su Eurostatu ir Europos Sąjungos valstybių narių ekspertais. SADM ekspertai dar 2019 metais papildomai praplėtė šio modelio galimybes, kad jis būtų geriau pritaikytas ministerijos poreikiams ir reikalingoms analizėms atlikti. Šis įrankis ir toliau reguliariai atnaujinamas ir tobulinamas.

„Euromod“ modelis suteikia galimybę analizuoti mokesčių ir socialinių išmokų reformų poveikį darbo paskatoms, valstybės biudžetui, pajamų pasiskirstymui, skurdo rodikliams ir leidžia rengti skurdo ir pajamų nelygybės prognozes. Taikant šį modelį ministerijoje buvo atlikta gausybė prognozių, įvairių numatomų priemonių poveikio vertinimų, kuriais remiantis buvo

priimami sprendimai dėl taikliausių ir efektyviausių socialinės apsaugos priemonių. Vieni iš reikšmingiausių poveikio vertinimų susiję su išmokomis vaikams ir jų didinimu, pensijų sistemos pokyčiais bei jų indeksavimu, paramos priemonėmis COVID-19 sukulto karantino laikotarpiu, infliacijos pasekmių švelninimo priemonėmis, minimaliosios mėnesinės algos dydžio nustatymu, socialinių išmokų bazinių dydžių didinimu.

Nuo to laiko, kai buvo pradėtas taikyti šis mikrosimuliacinis modelis, dauguma socialinių išmokų, pensijų pakeitimų daromi tik iš anksto atliktus poveikio vertinimus, išanalizavus bent keletą galimų alternatyvų ir palyginus jų poveikį valstybės biudžetui, socialiniams rodikliams. „Euro-mod“ modelis pasitelkiamas ir rengiant įstatymų projektus – pateikiama informacija apie atliktus išankstinius poveikio vertinimus, jų rezultatus. Tai leidžia politikams priimti informuotus ir įrodymais grįstus sprendimus.

SADM sėkmingai dalijasi gerąja patirtimi naudojant ir taikant šį modelį – šią patirtį perėmė bei modelį pradėjo naudoti ir Finansų ministerija. Europos Komisijos JTC ir EBPO ekspertai 2022 m. atlikdami studiją „Mokesčių, socialinio draudimo įmokų ir socialinių išmokų sistemos Lietuvoje stiprinimas, siekiant sumažinti nelygybę ir skurdą bei skatinti ekonomikos augimą“ naudojo SADM patobulintą „Euromod“ modelio versiją.

SADM ir toliau planuoja tobulinti ir plėsti šio modelio galimybes. Šiuo metu modelis veikia naudojant apklausos duomenis, tačiau siekiant praplėsti modelio analizės galimybes bei užtikrinti didesnę atliekamų analizių tikslumą, šiuo metu kartu su Valstybės duomenų agentūra ir Finansų ministerija yra įgyvendinamas bendras valstybės duomenų valdysenos darbas, kurio tikslas – sujungti reikalingus registrų ir informacinių sistemų duomenis bei pritaikyti šį modelį veikti naudojant administracinius duomenis.

55. Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje reforma

2023 m. liepos 1 d. įsigaliojo Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymo pakeitimai, kurie numato svarbius kovos su tokio pobūdžio smurtu įrankius. Šie pakeitimai sudaro sąlygas taikyti prevencinę apsaugos priemonę – apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje orderį. Tai operatyvi smurtą artimoje aplinkoje pavojų patiriančių ar patyrusių asmenų apsauga

bei kokybiška ir efektyvi pagalba, kurią teikia specializuotos kompleksinės pagalbos centrai. Jų tikslas – užtikrinti specializuotos kompleksinės pagalbos kokybišką teikimą smurto artimoje aplinkoje pavojų patiriantiems arba patyrusiems asmenims. Šiuo metu Lietuvoje veikia 24 akredituotų specializuotos kompleksinės pagalbos centrų tinklas.

Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje orderis skiriamas siekiant apsaugoti tokio smurto pavojų patiriantį asmenį. Jis pritaikomas smurto artimoje aplinkoje pavojų keliančiam asmeniui 15 dienų laikotarpiui, be kita ko, asmuo įpareigojamas laikinai išsikelti iš gyvenamosios vietos, jeigu jis gyvena su smurto pavojų patiriančiu asmeniu, nesvarbu, kam nuosavybės teise priklauso būstas, ir nebendrauti, neieškoti ryšių su smurto pavojų patiriančiu asmeniu ir kartu su juo gyvenančiais pilnamečiais asmenimis ir vaikais. Už apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje orderio įsipareigojimų nesilaikymą numatyta administracinė atsakomybė.

Įstatymo pakeitimai aiškiai atskyrė skirtingų institucijų, organizacijų funkcijas, taip pat sudarė sąlygas stiprinti Tarpinstitucinio bendradarbiavimo mechanizmus vietos ir nacionaliniu lygmenimis: pradėjo veikti Smurto artimoje aplinkoje prevencijos ir apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje taryba. Tai visuomeninė patariamoji institucija, veikianti prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos, kuri nagrinėja tokio smurto klausimus ir teikia pasiūlymus Seimui, Vyriausybei, ministerijoms, kitoms institucijoms ir įstaigoms, savivaldybių administracijoms dėl apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje valstybės politikos, jos įgyvendinimo, prevencijos ir pagalbos tokio smurto pavojų patiriantiems ar patyrusiems asmenims teikimo, smurtinio elgesio keitimo programų (mokymų). Be to, kiekvienoje savivaldybėje pradėjo veikti smurto artimoje aplinkoje prevencijos komisijos.

Svarbu paminėti, kad teisė teikti specializuotą kompleksinę pagalbą nuo 2023 m. liepos 1 d. gali būti suteikiama juridiniams asmenims, atitinkantiems Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymo reikalavimus. Tai turėtų užtikrinti pagalbos kokybę, prieinamumą, nustatyti bendrus jos teikimo reikalavimus.

Didelis dėmesys skiriamas ir smurto artimoje aplinkoje pavojų keliantiems asmenims, siekiant keisti smurtinį elgesį.

Šiuo metu parengta ir patvirtinta smurtinio elgesio artimoje aplinkoje keitimo programa smurto artimoje aplinkoje pavojų keliantiems asmenims.

56. Lygių galimybių užtikrinimas Lietuvoje

Per 2022 metus lygių galimybių užtikrinimo srityje įvyko reikšmingų pokyčių. Buvo priimti net keli Lygių galimybių įstatymo pakeitimai, sukūrę pagrindą jų plėtrai: pakoreguotas teisinis reglamentavimas dėl priekabiavimo (taip pat ir seksualinio), persekiojimo pateikus skundą dėl diskriminacijos, dalyvaujant byloje dėl diskriminacijos bei įtvirtinta pranešėjų teisinė apsauga pranešus apie ją (ir šeimyninės padėties pagrindu). Taip pat buvo patikslintos darbdavių pareigos sudarant tinkamas darbo sąlygas asmenims su negalia, įtvirtinta pareiga darbdaviams imtis priemonių, kad darbuotojas ar valstybės tarnautojas darbo vietoje nebūtų diskriminuojamas ir būtų suteiktos sąlygos jiems išeiti tėvystės arba vaiko priežiūros atostogų, nemokamų atostogų, skirtų sergančiam šeimos nariui ar kartu su darbuotoju ar valstybės tarnautoju gyvenančiam asmeniui slaugyti (prižiūrėti). Be kita ko, įtvirtinta pareiga valstybės ir savivaldybės institucijoms bei įstaigoms užtikrinti lygias galimybes, nepaisant lyties, rasės, tautybės, pilietybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų, amžiaus, lytinės orientacijos, negalios, etninės priklausomybės, religijos, teikiant administracines ir (ar) viešąsias paslaugas.

Vienas iš svarbių pasiekimų lygių galimybių srityje yra parengtas ir priimtas Gaminių ir paslaugų prieinamumo reikalavimų įstatymas, kuriuo į nacionalinę teisę perkeltos Europos Sąjungos direktyvos dėl gaminių ir paslaugų prieinamumo reikalavimų (Prieinamumo direktyva) nuostatos.

Šios direktyvos tikslas – prisidėti prie tinkamo vidaus rinkos veikimo suderinant Europos Sąjungos valstybių narių teisės aktus, susijusius su tam tikrų skaitmeninės rinkos gaminių ir paslaugų prieinamumo reikalavimais, visų pirma panaikinant dėl skirtingų reikalavimų kylančias kliūtis ir siekiant pagerinti atitinkamos informacijos pasiekiamumą vartotojui. Prieinamumo direktyva sukuria teises ir pareigas gamintojams, importuotojams, platintojams ir paslaugų teikėjams, siekiant užtikrinti jų gaminių ar paslaugų prieinamumą taikant universalaus dizaino principą. Ja skatinamas

lygiomis galimybėmis grindžiamas dalyvavimas rinkoje gerinant prieigą prie gaminių ar paslaugų, visų pirma atsižvelgiant į asmenų su negalia poreikius. Prieinamumo reikalavimai yra naudingi ir kitiems funkcinį sutrikimų turintiems asmenims – vyresnio amžiaus žmonėms, nėščiosioms, su bagažu keliaujantiems asmenims ir kt.

Įgyvendinant šią direktyvą sukurtas horizontalaus principo „Lygios galimybės visiems“ koordinavimo mechanizmas, teikiamos ir teiktos konsultacijos visiems suinteresuotiems asmenimis ir įstaigoms. Tinkamai įtvirtinus šį principą valstybės strateginiuose dokumentuose, užtikrinamos lygios galimybės visiems asmenims dalyvauti visuomenės, profesinėje ir kitose srityse.

57. Asmeninė pagalba žmogui su negalia

Nuo 2021 m. liepos 1 d. Lietuvoje pradėta teikti asmeninė pagalba žmonėms su negalia. Tai yra asmeninio asistento individualiai teikiama pagalba asmeniui su negalia atlikti darbus ir vykdyti veiklas, kurių dėl negalios jis negali atlikti savarankiškai ir kurie būtini siekiant gyventi savarankiškai ir veikti visose gyvenimo srityse.

Asmeninis asistentas gali suteikti pagalbą namuose ar viešojoje erdvėje. Pavyzdžiui, asistentas gali padėti pasirūpinti asmens higiena, maistu, padėti nuvykti į reikiamą vietą, padėti bendrauti, tvarkyti finansinius išteklius, orientuotis aplinkoje, organizuoti laisvalaikį ir poilsį, palydėti ir padėti nuvykti į darbo pokalbį, surasti tinkamą transporto priemonę, padėti judėti ten, kur nėra pritaikytos aplinkos. Svarbiausias asmeninio asistento uždavinys – ne atlikti veiksmus už asmenį su negalia, o viską atlikti kartu su juo.

Asmeninę pagalbą gali gauti visi žmonės su negalia, kuriems šis poreikis yra nustatytas, neatsižvelgiant į amžių, negalios sunkumą ar pobūdį. Tokios pagalbos poreikį nustato socialiniai darbuotojai pagal socialinės apsaugos ir darbo ministro nustatytą tvarką.

Svarbu paminėti dar ir tai, kad asmuo su negalia turi teisę pasirinkti, kas jam teiktų asmeninę pagalbą: savivaldybės paskirtas asmeninis asistentas ar žmogus, pasiūlytas paties asmens su negalia, kuris nėra susijęs

artimais giminystės ryšiais bei nėra asmens su negalia sutuoktinis ar su juo negyvena ir netvarko bendro ūkio neįregistravęs santuokos, taip pat nėra asmens su negalia globėjas, rūpintojas ar aprūpintojas.

Sukurti naują individualizuotą pagalbą bendruomenėje ypač aktuolu dabar, kai pertvarkoma socialinės globos sistema. Globos įstaigose gyvenančius žmones su negalia siekiama apgyvendinti savarankiškai ir sudaryti sąlygas jiems ir jų šeimoms gauti individualias bendruomenines paslaugas, taip užtikrinant savarankiškumą ir laisvę rinktis. 2023 m. II ketvirčio duomenimis, asmeninę pagalbą gavo apie 1 600 asmenų su negalia.

58.

Lietuvoje sukurta pagalbos nuo nusikalstamų veikų nukentėjusiems asmenims sistema

2021 m. kovo 1 d. pradėjus galioti Pagalbos nuo nusikalstamos veikos nukentėjusiems asmenims įstatymui, Lietuvoje veikia pagalbos nukentėjusiems asmenims sistema, sukurtas pagalbos tarnybų nukentėjusiems asmenims tinklas.

Šių tarnybų paskirtis – suteikti visapusę pagalbą nuo nusikalstamos veikos nukentėjusiam asmeniui. Pagalbos tarnybų darbuotojai įvertina nukentėjusio asmens poreikius, atsiradusius dėl padarytos nusikalstamos veikos, kartu su nukentėjusiu asmeniu sudaro pagalbos priemonių planą ir organizuoja pagalbos teikimą, teikia informaciją apie nukentėjusių asmenų teises ir jas galinčias užtikrinti institucijas, apie galimybę baudžiamojo proceso metu pateikti kompetentingai institucijai skundą dėl nusikalstamos veikos, nuo kurios jis nukentėjo. Specialistai nurodo nukentėjusiam asmeniui įstaigas ir organizacijas, siūlančias socialines ir sveikatos priežiūros paslaugas, taip pat teikia emocinę ir (ar) psichologinę pagalbą arba ją organizuoja. Be kita ko, jie organizuoja nuo nusikalstamos veikos nukentėjusių asmenų, kuriems reikia saugios vietos, laikiną apgyvendinimą, nukentėjusių asmenų palydėjimą į kitas įstaigas ir organizacijas. Kitaip sakant, pagalbos tarnybų teikiamos paslaugos yra kompleksinės, jomis siekiama padėti nuo nusikalstamos veikos nukentėjusiam asmeniui sugrįžti į būklę iki įvykstant nusikaltimui.

Teisę gauti pagalbą turi asmenys, nukentėję nuo bet kokios nusikalstamos veikos, taip pat asmenų, mirusių dėl įvykdytos nusikalstamos veikos, šeimos nariai ir artimieji gimimaičiai. Nukentėjusio asmens prašymu į pagalbos tarnybą dėl pagalbos nukentėjusiam asmeniui teikimo gali kreiptis ir kiti asmenys.

Svarbu paminėti ir tai, kad teisė gauti pagalbą nepriklauso nuo to, ar nukentėjęs asmuo pateikė kompetentingai valstybės ar savivaldybės institucijai skundą, pareiškimą ar pranešimą dėl nusikalstamos veikos. Pagalba nukentėjusiems asmenims teikiama konfidencialiai. Tai viena iš esminių nuo nusikalstamos veikos nukentėjusių asmenų teisių. Ši pagalba teikiama nemokamai.

Šiuo metu Lietuvoje veikia 25 pagalbos tarnybos, kurioms suteikta teisė teikti akredituotą, reikalavimus atitinkančią pagalbą nuo nusikalstamos veikos nukentėjusiems asmenims. Asmuo gali kreiptis į bet kurią šalyje veikiančią pagalbos tarnybą, nebūtinai pagal gyvenamąją vietą, pagalbos tarnybos gali organizuoti pagalbą ir nuotoliniu būdu. 2021–2022 metais šių tarnybų siūlomą pagalbą gavo daugiau kaip 3 700 asmenų.

59. Skaidriai dirbančio asmens identifikavimo kodas

Ekspertai teigia, kad statybos yra viena iš didžiausių šešėlinių veiklų ir Lietuva – ne išimtis. Dar prieš penkerius metus analizuojant „Sodros“ pateikiamų atlyginimų vidurkius įvairiose statybų bendrovėse buvo galima matyti, kad šie skirtingose įmonėse skiriasi net penkis kartus. Skirtingais vertinimais, šiame sektoriuje neapskaitoma nuo 500 iki 700 mln. eurų pajamų.

Paskutinėmis 2021 m. dienomis Seimas įteisino skaidriai dirbančio asmens identifikavimo kodą, susietą su „Sodros“ informacinėmis sistemomis. Šiame kode užšifruoti duomenys, susiję su darbuotoju ir darbdaviu: darbuotojo statusas, jo vardas, pavardė, darbdavio (draudėjo) pavadinimas, juridinio asmens kodas (jei jo neturi – draudėjo kodas), o jeigu darbdavys (draudėjas) yra fizinis asmuo – draudėjo vardas ir pavardė.

Įstatymu buvo įtvirtinta, kad nuo šiol be tokio kodo, integruoto į statybininko kortelę, statybvietėse negalima net pasirodyti, nes žmogus bus

laikomas dirbančiu nelegaliai. Dabar tiek kontrolės institucijos, tiek rangovas ir statytojas naudodamiesi specialiomis „Sodros“ mobiliosiomis programėlėmis <https://www.sodra.lt/tikrinti> turi galimybę patikrinti, ar statybos darbus atliekantys žmonės dirba skaidriai.

Pagal galiojančią tvarką skaidriai dirbančio asmens identifikavimo kodą gali gauti kiekvienas asmuo, prisijungęs prie asmeninės „Sodros“ paskyros gyventojui <http://inx.lv/hPLS> arba asmeniškai atvykęs į bet kurį „Sodros“ priimamąjį. Skaidriai dirbančio asmens identifikavimo kodas išduodamas iškart – asmuo, prisijungęs prie „Sodros“ informacinės sistemos, kodą gali atsisiųsti tikruoju laiku.

Pagal Administracinių nusižengimų kodeksą, už skaidriai dirbančio asmens identifikavimo kodo neturėjimą darbuotojas, atliekantis statybos darbus, baudžiamas nuo 50 iki 150 eurų, už pakartotinį nusižengimą – nuo 150 iki 250 eurų bauda. Administracinių nusižengimų kodekse yra numatyta ir administracinė atsakomybė darbdaviui (fiziniam asmeniui) ar darbdavio (juridinio asmens) atstovams, taip pat priimančiosios Lietuvos įmonės vadovui ar jo įgaliotam asmeniui tais atvejais, kai šie subjektai neužtikrina, kad jų ar siunčiančiųjų įmonių darbuotojai turėtų skaidriai dirbančio asmens identifikavimo kodus. Jiems skiriama bauda nuo 500 iki 1 100 eurų, už pakartotinį pažeidimą – nuo 1 100 iki 2 550 eurų.

Skaidriai dirbančio asmens identifikavimo kodas įsigaliojo 2022 m. balandžio 1 d., jau po mėnesio šį kodą turėjo daugiau kaip 200 tūkst., o metų pabaigoje – 360 tūkst. darbuotojų.

Nors įsigaliojus skaidriai dirbančio asmens identifikavimo kodui statybų verslo atstovai tvirtino, esą šešėlio rinkoje tai nesumažins, nes nelegali darbo jėga samdoma privačių objektų statytojų, nesivarginančių vykdyti teisiųjų įpareigojimų, skaičiai sako ką kita: Valstybinė darbo inspekcija 2022 m. beveik ketvirtadaliu (23 proc.) padidino patikrinimų skaičių statybų sektoriuje, tačiau nustatė penktadaliu mažiau nelegaliai dirbančių asmenų, palyginti su 2021 metais.

Ekspertai tvirtina, kad skaidriai dirbančio asmens identifikavimo kodas pasiteisino – nelegaliai statybose dirbančiųjų skaičius mažėja, nors, reikia pripažinti, dar ne visi šiame sektoriuje dirbantys asmenys šio reikalavimo paiso.

Žymiai pagerėjo situacija didelėse statybvietėse, nes užsakovai arba jų įgalioti generaliniai rangovai yra didelės, gerą reputaciją turinčios įmonės ir joms rizikuoti dėl subrangovų neteisėtų veiksmų neparanku, mat pasekmės gali būti labai skaudžios, pvz., rizika patekti į nepatikimų mokesčių mokėtojų sąrašą ir pan. Kol kas prastesnė situacija – mažesnėse statybos įmonėse ir tarp individualiai dirbančių asmenų.

Vis dėlto pirmieji pokyčių metai Lietuvos statybų sektoriuje rodo, kad palaipsniui mažėja nelegaliai dirbančiųjų skaičius, statybų verslas tampa skaidresnis ir atsakingesnis ne tik vykdydamas įsipareigojimus užsakovams, bet ir savo darbuotojų atžvilgiu, todėl skaidriai dirbančio asmens identifikavimo kodo įvedimą galima priskirti prie nedidelių, bet sėkmingų žingsnelių.

KULTŪROS RAIDA

60. Gaminame (kuriame) filmus

Lietuvos pažintis su kinematografija trunka tiek, kiek metų pačiam kinematografui. 1902 m. rugsėjo 13 d. per Žemės ūkio parodą Vilniaus Bernardinų sode lenkų inžinieriaus Kazimierzo Prószyńskio pleografas – aparatas, skirtas fotografuoti ir projektuoti judantį vaizdą (sukurtas prieš broliams Liumjeras (Lumière) pateikus patentą) – parodė vilniečiams Varšuvos miesto vaizdus ir gatvių scenas. Ta pačia proga K. Prószyńskis įamžino ir Vilniaus vaizdus, sukurdamas nedidelę juostą „Prie Aušros Vartų Vilniuje“.

Po dešimties metų Lietuvoje, tuomet carinės Rusijos užkampyje, jau veikė 10 kino teatrų, kurie tapo populiaria laisvalaikio praleidimo forma. Kino teatrų savininkų verslą riboja dideli mokesčiai, priekabi cenzūra, krašto ekonominis pajėgumas, o poreikis prisitaikyti prie menko įvairiatautės publikos išprusimo kino repertuarą orientavo išimtinai į pramogas.

Tik nepriklausomoje Lietuvoje, XX a. 4 dešimtmetyje, į kiną atkreipė dėmesį valstybė. Įstatymas, numatęs lietuviškos kino kronikos demonstravimą prieš kiekvieną kino seansą, skatino vietinės kino produkcijos gamybą.

Antrasis pasaulinis karas ir sovietų okupacija nutraukė savaiminę Lietuvos kinematografijos raidą. Lietuvai praradus Nepriklausomybę, visą kino gamybą ir platinimą ėmė kontroliuoti Maskva. Pirmoji nepriklausoma kino studija susikūrė tik 1987 m., Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo išvakarėse.

Po 1990 m. nebeliko pinigų skirsčiusio Lietuvos kinematografijos komiteto, o kartu ir valstybinės kino finansavimo sistemos ir lietuviškus filmus vis rečiau imta rodyti šalies kino teatruose. Valstybė negalėjo skirti visos filmo gamybai reikalingos lėšų sumos, iškilo bendros gamybos poreikis. Lietuviškam kinui išsilaikyti padėjo finansavimas iš Europos Sąjungos fondų ir tai, kad Lietuva ir jos kino profesionalai beveik iškart pradėjo teikti paslaugas ir dirbti kartu su užsienio kino kūrėjais.

Atsirado didžiulis poreikis sukurti efektyvią vakarietiško pavyzdžio kultūros, taip pat ir kino pramonės, projektų ekspertizės ir rėmimo sistemą. Jos atsiradimas siejamas su Lietuvos kultūros tarybos, Lietuvos kultūros instituto ir Lietuvos kino centro įkūrimu (taip pat ir Kino įstatymu, kuris buvo rengtas nuo 1995 m., priimtas 2002 m., nauja redakcija – 2017 m.). Ši sistema leidžia užtikrinti savivaldos, demokratijos principų įgyvendinimą kultūros srityje, plataus ekspertų rato pasitelkimą investuojant valstybės lėšas į kultūros ir meno, taip pat ir kino projektus.

2012 m. įsteigto Lietuvos kino centro tikslas yra plėtoti šalies kino pramonę, remti kino kūrėjus, skatinti Lietuvos kino eksportą. Lietuvos kino centras administruoja valstybės biudžeto lėšas, skiriamas kino sričiai plėtoti, prisideda prie Lietuvos kino pramonės augimo koordinuodamas kino gamybą bei finansavimą, taip pat veikia įgyvendinant švietimo programas ir plėtojant tarptautinį bendradarbiavimą. Kino kūrimą skatina ir speciali valstybės taikoma pelno mokesčio lengvata filmų gamybai. Pagrindinis pelno mokesčio lengvatos tikslas – sudaryti palankias filmų gamybos sąlygas Lietuvoje šalies ir užsienio filmų gamintojams ir galimybę Lietuvos įmonėms, norinčioms neatlygintinai suteikti lėšų filmo gamybai, sumažinti pelno mokestį.

2014–2022 metais pasinaudojusios šia lengvata į filmų gamybą investavo 269 Lietuvos įmonės, paremtas 371 filmas. Investicijos skirtos 207 nacionaliniams kino projektams, 85 užsienio filmams ir 79 bendros gamybos filmų projektams. Per nepilną dešimtmetį pritraukta 68,6 mln. eurų. Yra kuo pasidžiaugti: Lietuvos kino kūrėjai, finansuojami Lietuvos kino centro, vis labiau pastebimi tarptautiniuose festivaliuose, rodomi svarbiausiose jų programoje, laimi prestižinius apdovanojimus, pvz., Sandanso, Venecijos ir kituose kino festivaliuose.

Daugiau kaip per šimtą metų, prabėgusių nuo Vilniaus Bernardinų sode demonstruotų „judančių vaizdelių“, Lietuvos kinas, plačiau – Lietuvos kinematografinė kultūra, patyrė skaudžių smūgių ir nuosmukių, tačiau išsaugojo savo gyvybingumą ir poreikį kurti. Tiesa, yra ir problemų. Lietuva vis dar neturi (bene vienintelė Europos Sąjungoje) nei nacionalinės filmotekos (2023 m. pavasarį Kultūros ministerija pranešė, kad ieškoma sprendimų, kaip ją įkurti), nei nacionalinės kino kultūros politikos. Yra

pavienių iniciatyvų, daug kino kultūros ugdymo darbų atlieka kino festivaliai, bet to nepakanka. Galima sakyti, kad lietuviškas kinas vis dar yra transformacijos būsenos, nors reikšmingus pokyčius šioje srityje, įvykusius per pastaruosius porą dešimtmečių, su tam tikromis išlygomis galima vadinti sėkmės istorija.

61. Turime kultūros pasą

Kultūra yra neatsiejama nuo švietimo ir mokslo, ji ugdo žmogaus kūrybines ir kultūrinės kompetencijas. Vienas iš sėkmingų tarpinstitucinio bendradarbiavimo pavyzdžių – kultūros pasas. Jis moksleiviams suteikia galimybę valstybės lėšomis lankytis kultūros ir meno renginiuose – spektakliuose, koncertuose, parodose, dalyvauti kitose pažintinėse ir edukacinėse veiklose.

Priklausomai nuo amžiaus grupės, moksleiviai kultūros ir meno paslaugomis gali pasinaudoti dalyvaudami kartu su klase ar grupe, o nuo 16 metų šiomis paslaugomis galima naudotis ir individualiai. Taip siekiama ugdyti savarankiško kultūros pažinimo ir patyrimo įpročius užtikrinant kokybiškų kultūros ir meno paslaugų prieinamumą mokiniams, besimokantiems pagal bendrojo ugdymo programas, taip pat lietuviškų bendrojo ugdymo mokyklų užsienyje moksleiviams, Europos mokyklų mokiniams, besimokantiems pagal lietuvių kalbos programas.

2022 m. pabaigoje Lietuvos nacionalinei Martyno Mažvydo bibliotekai perėmus kultūros paso administravimą, pradėjo veikti naujoji informacinė kultūrinės edukacijos sistema. Dabar prie esamų ir būsimų kultūros paslaugų teikėjų, perėjusių į naująją sistemą, gali jungtis mokytojai, kultūros paso koordinatoriai ir mokiniai portale www.kulturosapasas.lt.

Atnaujinus sistemą, naudojant blokų grandinės technologiją, kiekvienam mokiniui automatiškai sukuriami virtuali pinigai, mokins jos nepraranda ir pereidamas į kitą ugdymo įstaigą. Naujoji kultūrinės edukacijos sistema leis mokiniams nuo 16 metų lankytis kultūros ir meno renginiuose ne tik su klase, bet ir savarankiškai, patiems sprendžiant, kokios srities ar vertės paslaugas užsisakyti.

Kultūros paso programa pradėta įgyvendinti 2018 m., tuo metu programa siūlė per 400 kultūros ir meno paslaugų. Po penkerių metų kultūros

paso paslaugų rinkinį sudarė per 3 tūkst. įvairiausių kultūros renginių ir edukacinių veiklų: kultūros paveldo, etninės kultūros, architektūros, cirko, baleto, kino, lėlių teatro, dramos teatro, literatūros ir kt. Tikimasi, kad ilgainiui šį rinkinį papildys dar daugiau skirtingų paslaugų.

Naujoji kultūrinės edukacijos sistema suteiks galimybę kultūros ir meno paslaugas rinktis ir apie 15 Vokietijoje, Lenkijoje, Latvijoje, Belgijoje ir kitose užsienio šalyse veikiančių lietuviškų mokyklų.

2023 m. Kultūros paso paslaugų atrankos konkurse dalyvavo 274 kultūros įstaigos ir organizacijos, edukatoriai, menininkai, paraiškas vertino Kultūros ministerijos sudaryta speciali ekspertų komisija. Kultūros paso programa pasinaudojo beveik visos šalies bendrojo ugdymo mokyklos. Jos užsakė per 11 tūkst. kultūrinės edukacijos veiklų.

Nors kultūros pasas vertinamas kaip sėkmingas projektas, tačiau jis susilaukia ir kritikos, pirmiausia – dėl finansavimo. Kultūros paso iniciatyvoje įtvirtinta rekomendacija kiekvieno mokinio kultūros pasui skirti 15 eurų, tačiau 2023 m. ši suma tesiekė 11 eurų (2022 m. – 12 eurų). Tokia suma skiriama vieniems metams vienam mokiniui, už ją galima pasirinkti skirtingas kultūros ir meno paslaugas – kultūros renginius, kultūrinės edukacijas ar renginius, kuriuose vyksta ir kultūrinė edukacinė veikla. Nors pinigų sumos sumažėjimą kultūros ir meno paslaugas teikiantys menininkai kritikuoja, tačiau tai, kad prie kultūros paso iniciatyvos jungiasi vis daugiau dalyvių ir visiems valstybės biudžeto lėšų nebepakanka, paradoksaliai liudija projekto sėkmę.

Ir ekspertines funkcijas atliekanti Kultūros ministerija, ir programai lėšų skirianti Švietimo, mokslo ir sporto ministerija padėties nedramatizuoja ir atkreipia dėmesį į sklandų bendradarbiavimą tarp institucijų, kuris ilgainiui neišvengiamai užtikrins projekto sėkmę.

62. Lietuvos bibliotekų modernizavimo programa

2008-aisiais, projekto „Bibliotekos pažangai“ pradžioje, buvo iškeltas ambicingas tikslas – visose perspektyviose viešosiose bibliotekose įrengti viešąją interneto prieigą, o šią prieigą turinčiose – ją išplėsti bei modernizuoti. 2008 m. viešosios interneto prieigos paslaugas teikė mažiau nei

50 proc. viešųjų bibliotekų (645), o 2012 m. jų skaičius jau viršijo 95 proc. viešųjų bibliotekų (1 276). Kompiuterizuotų darbo vietų skaičius viešosiose bibliotekose išaugo daugiau nei 2 kartus – nuo 2 738 iki 6 275.

Per trejus metus Lietuvos viešosiose bibliotekose informacinių technologijų infrastruktūra pasikeitė tokiais tempais, kokių nebuvo nuo pat Nepriklausomybės atkūrimo 1990 metais.

Pagal viešosios interneto prieigos prieinamumą bibliotekų kaimo filialai praktiškai pasivijo miestų bibliotekas, o nemokamo interneto populiarumas kaimo bibliotekose gerokai išaugo. Sustiprėjusios technologiškai, bibliotekos įgijo įrankių, suteikiančių galimybę plėsti gyventojams teikiamas paslaugas ir prisitaikyti prie nuolat kintančių išmanios visuomenės poreikių. Projekto „Bibliotekos pažangai“ veiklose dalyvavo 1 276 viešosios bibliotekos, tarp jų pagrindinės viešosios bibliotekos, kaimo ir miesto filialai bei jų padaliniai. Iš jų 891 biblioteka projekto metu buvo aprūpinta technine įranga, reikalinga viešajai interneto prieigai ir kitoms elektroninėms paslaugoms teikti.

Kitas bibliotekų modernizavimo programos etapas buvo projektas „Bibliotekos pažangai 2“ (2013 m. gruodis – 2016 m. lapkritis), kurio tikslas buvo sustiprinti Lietuvos bibliotekų gebėjimus tenkinti besivystančios bendruomenės poreikius ir įtvirtinti bibliotekas kaip tvarias bendruomenines institucijas, galinčias pagerinti Lietuvos žmonių gyvenimo kokybę. Projektą finansavo Bilo ir Melindos Geitsų fondas (angl. *Bill & Melinda Gates Foundation*) ir iš dalies Lietuvos Respublikos kultūros ministerija. Per trejus projekto metus šalies viešosios bibliotekos sukūrė naujų paslaugų ir erdvių, pagerino darbuotojų kompetencijas ir įgijo naujų. Kartu keitėsi pačių bibliotekų savo paskirties suvokimas bei įvaizdis. Bibliotekos gerokai sustiprino savo poziciją kaip savarankiškos bendruomenės organizacijos, gebančios kurti bei įgyvendinti įdomius ir vietos gyventojams naudingus projektus, įvairiapuse veikla prisidėti prie Lietuvos žmonių gyvenimo kokybės gerinimo.

Mažinant skaitmeninę visuomenės atskirtį, valstybės ir Europos Sąjungos struktūrinių fondų lėšomis Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka kartu su Kultūros ministerija 2018 m. – 2021 m. įgyvendino projektą „Gyventojų skatinimas išmaniai naudotis internetu atnaujintoje

viešosios interneto prieigos infrastruktūroje“. Projekto tikslas – plėtoti ir atnaujinti viešosios prieigos kompiuterių ir interneto infrastruktūrą viešosiose bibliotekose, sudarant sąlygas gyventojams dalyvauti skaitmeninių kompetencijų ugdymo ir vietos skaitmeninio turinio kūrimo bei kitose skaitmeninės informacijos iniciatyvose. Kartu buvo modernizuojama Vartotojų registracijos ir statistikos sistema (VRSS) – instrumentas, padedantis išvengti rankų darbo renkant statistinius duomenis apie viešosios interneto prieigos naudojimą bibliotekose. Ši sistema leidžia registruoti vartotojus suteikiant jiems prisijungimo duomenis, skaičiuoti, kiek jų naudojasi viešąja interneto prieiga bibliotekose, kiek laiko praleidžia naršydami internete. Sistema yra anoniminė, joje nefiksuojami asmens duomenys – šis įrankis skirtas tik statistikai rinkti ir neišsaugo konkrečios lankytojo veiklos internete duomenų.

Tuo pat metu buvo vykdomas ir Informacinės visuomenės plėtros komiteto projektas „Prisijungusi Lietuva“: efektyvi, saugi ir atsakinga Lietuvos skaitmeninė bendruomenė“, kurio partneriai asociacija „Langas į ateitį“, Vidaus reikalų ministerija, Ryšių reguliavimo tarnyba ir Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka rūpinasi vartotojų pritraukimo ir viešinimo veikla. Suburtos stiprios skaitmeninių lyderių ir konsultantų, e. skautų komandos, kurios visoje Lietuvoje savanorystės pagrindais padeda vietos bendruomenėms ir lankytojams tobulinti skaitmeninius įgūdžius.

Šiais dviem projektais, kurie papildė vienas kitą, buvo siekiama prisidėti prie 2014–2020 metų Europos Sąjungos struktūrinių fondų investicijų veiksmų programos 2 prioriteto „Informacinės visuomenės skatinimas“ poveikio rodiklių pasiekimo. Užsibrėžtas tikslas – pasiekti, kad 2023 m. gyventojų, kurie nuolat naudoja internetu, dalis siektų 87 proc.; gyventojų, kurie niekada nesinaudojo internetu, dalis – 10 proc.; gyventojų, kurie naudoja elektroniniu būdu teikiamomis viešosiomis ir administracinėmis paslaugomis, dalis – 60 proc.; gyventojų, turinčių didesnių ar vidutinių įgūdžių naudotis internetu, dalis – 70 proc. Visus šiuos uždavinius pavyko sėkmingai įgyvendinti, todėl 15 metų trukusią Lietuvos bibliotekų modernizavimo programą drąsiai galima laikyti įspūdinga sėkmės istorija.

Kauno modernizmo architektūros įtraukimas į UNESCO Pasaulio paveldo sąrašą

„Kaunas yra išskirtinis moderniojo miesto, kuriam būdinga greita urbanizacija ir modernizacija, pavyzdys, pasižymintis įvairiomis vertybių ir siekių išraiškomis, susijusiomis su optimistišku tikėjimu nepriklausoma ateitimi. Kauno architektūra reprezentuoja daugialypę modernizmo prigimtį ir atskleidžia naujai kylančios modernios valstybės optimistinį mentalitetą ir ambicingus naujos sostinės statybos lūkesčius, persipynusius su miesto bei krašto tradicijomis“, – sakoma Lietuvos paraiškoje „Modernusis Kaunas: optimizmo architektūra, 1919–1939“, kuri buvo pateikta UNESCO Pasaulio paveldo centrui.

Kai 2023 m. rugsėjo 18 d. Saudo Arabijos sostinėje Rijade vykusioje UNESCO Pasaulio paveldo komiteto 45-ojoje sesijoje Kauno modernizmo architektūra buvo oficialiai įrašyta į UNESCO Pasaulio paveldo sąrašą, šis siekis tapo realybe.

Kauno modernizmas susiformavo ketvirtajame praėjusio amžiaus dešimtmetyje, kai miestas buvo Lietuvos laikinoji sostinė, Lenkijai okupavus Vilniaus kraštą. Modernizmas po Pirmojo pasaulinio karo vyravo daugelyje Europos valstybių ir keitė ne vieno miesto veidą, tačiau ryškiausias pokytis įvyko būtent Kaune. Kaunas turėjo perimti sostinės statusą, čia buvo investuota dauguma valstybės lėšų ir tai leido per labai trumpą laiką iš gynybinės paskirties miesto, kuriame buvo griežti pastatų aukštingumo apribojimai, tapti moderniu, europietišku miestu. Per 20 metų laikotarpį Kaune buvo pastatyta net 10 tūkst. naujų pastatų, miesto teritorija išsiplėtė septynis, o populiacija išaugo aštuonis kartus: nuo 18 tūkst. iki 154 tūkst. gyventojų.

Šiuo metu Kaune yra išlikę kelios dešimtys tikrai išskirtinės moderninės architektūros pavyzdžių (Europos paveldo ženklų paženklinti 44 pastatai). 1919–1939 m. iškilę pastatai išsiskiria unikaliomis modernizmo stilių interpretacijomis, kuriose galima atpažinti *art deco*, neoklasicizmo, tradicionalizmo, funkcionalizmo ir kitų architektūros stilių įtaką. Į UNESCO Pasaulio paveldo sąrašą įtraukta teritorija apima Kauno Naujamiestį ir Žaliakalnį, kuriuose galima aptikti daugiau kaip 6 tūkst. tarpukario modernizmo dvasia sukurtų pastatų, išlikusių iki mūsų dienų. Patys vertingiausi yra

Centrinio pašto rūmai, buvusios bendrovės „Pienocentro“ rūmai, Vytauto Didžiojo karo muziejaus ir Nacionalinio M. K. Čiurlionio dailės muziejaus rūmai, Kauno įgulos karininkų ramovė, Prekybos, pramonės ir amatų rūmai, V. Putvinskio g. namų kompleksas, Kristaus Prisikėlimo bažnyčia, dabartinio Kauno technologijos universiteto centriniai rūmai (buvęs Žemės bankas), Krašto apsaugos ministerijos Ginklavimo valdybos Tyrimų laboratorija ir daug kitų objektų. Nemažai pastatų, kuriuos projektavo iškiliausi tarpukario architektai Vytautas Landsbergis-Žemkalnis, Arnas Funkas, Feliksas Vizbaras, Stasys Kudokas, Karolis Reisonas, Vladimiras Dubeneckis ir daugelis kitų, išsaugojo autentišką interjerą ar jo fragmentus.

Tai penktoji išskirtinę visuotinę vertę turinti Lietuvos vietovė, įtraukta į UNESCO Pasaulio paveldo sąrašą, kuriame šiuo metu jau yra Vilniaus istorinis centras (1994 m.), Kuršių nerija (2000 m.), Kernavės archeologinė vietovė (2004 m.) ir Struvės geodezinis lankas (2005 m.).

Rengiant, pristatant ir ginant Lietuvos paraišką UNESCO aktyviai dalyvavo Užsienio reikalų ir Kultūros ministerijos, Lietuvos nacionalinė UNESCO komisija, Kauno miesto savivaldybė ir ekspertai iš Lietuvos ir užsienio mokslo institucijų. Lietuvos paraiškos „Modernusis Kaunas: optimizmo architektūra, 1919–1939“ įrašymas į UNESCO Pasaulio paveldo sąrašą yra neabejotina sėkmės istorija ir puikaus Lietuvos institucijų bendradarbiavimo rezultatas. Tiesa, yra išlygų – iki 2025 m. gruodžio 1 d. būtina įgyvendinti Pasaulio paveldo komiteto rekomendacijas, kad vertingiausia Kauno optimizmo architektūra būtų išsaugota.

Bet kuriuo atveju, Kauno Naujamiesčio ir Žaliakalnio teritorijoms, jose esančiai architektūrai, gamtiniam karkasui ir visoms urbanistikos vertybėms suteiktas UNESCO statusas – tai aukščiausias įmanomas laimėjimas. Šitai neabejotinai prisidės prie jų išsaugojimo, pritrauks modernizmu besidominčius užsienio turistus.

ŠVIETIMAS IR MOKSLAS

64. Lietuvos švietimo sistema gana teisinga

1940 metais Sovietų Sąjungai okupavus Lietuvą buvo pažeistas tarpukariu vykęs natūralus vakarietiškos švietimo sistemos kūrimo procesas. Okupacijos metais pamažu buvo įvestas privalomasis mokymas, pastatyta daug mokyklų ir nuolatos didėjo mokinių ir studentų skaičius, tačiau Lietuvos švietimo sistemą nuodijo sovietinis ideologizmas, joje buvo nemažai autoritarizmo ir nacionalinės sąmonės slopinimo. Mokiniai buvo ugdomi antipilietine dvasia, pagal komunizmo kūrėjo modelį, kurį diegė privalomos spalinių, pionierių, komjaunimo organizacijos, mokytojų komunistų partijos kuopelės, organizacijos.

Sovietinės Lietuvos mokyklos buvo dažnai reformuojamos, keičiant mokymo turinį ir metodus, tačiau reformos dažnai būdavo neefektyvios dėl diktatoriškų ir nepamatuotų sprendimų, kategoriškos valios primetimo, nesiskaitymo su pedagogikos mokslu ir neūkiškumo.

1985 m. prasidėjusi pertvarka (rus. *perestroika*) paskatino Lietuvos žmones veikti įvairiuose visuomenės gyvenimo srityse, įskaitant ir švietimą. Buvo atsisakyta „spaudimo iš centro, direktyvinių nurodymų iš viršaus“, o respublikoms, vietinėms taryboms ir pedagogams buvo suteikta daugiau savarankiškumo.

Atkūrus Lietuvos nepriklausomybę šalies švietimas startavo labai veržliai – tai buvo vienintelė sritis, pasirengusi įgyvendinti savos srities reformas: buvo parengtas Švietimo įstatymo projektas (priimtas 1991 m.), ugdymo programos ir kiti svarbiausi dokumentai. 1992 metais parengtą Lietuvos švietimo koncepciją (dabar suprantamą kaip švietimo strategiją) itin palankiai įvertino Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos ekspertai („*egzistuoja tvirtas conceptualus reformų pagrindas*“, „*Lietuva išsiskiria iš kitų panašių tautų savo Švietimo koncepcijos, priimtos 1992 m., kokybe ir progresyviu mąstymu bei nuosekliu tikslų numatymu <...>*“).

Pagrindinė švietimo koncepcija išsiskiria kaip pavyzdinė sistema. Nežiūrint į tai, kad kai kurios detalės šiuo metu galėtų būti kitaip pateiktos, pagrindinė struktūra ir toliau lieka viena iš šiuolaikiškiausių ir progresyviausių tarp EBPO (OECD) apžvelgtų visoje Rytų ir Vidurio Europoje.“)

Dėl teoriškai ir praktiškai profesionaliai parengtų ir mokslškai pagrįstų dokumentų pagrindinė švietimo reformos iniciatorė ir pradininkė habil. dr. Meilė Lukšienė buvo įvertinta ir apdovanota tarptautiniu UNESCO Jano Amoso Komenskio medaliu, UNESCO generalinės konferencijos 36-ojoje sesijoje habil. dr. Meilės Lukšienės 100-osios gimimo metinės paskelbtos UNESCO 2013-aisiais minima sukaktimi. UNESCO dėmesys šiai visuomenės veikėjai skiriamas už itin svarbų vaidmenį vystant modernią švietimo sistemą ir ugdant demokratišką lietuvių bendruomenę. Meilė Lukšienė yra vienintelė dukart tarptautiniu mastu UNESCO pripažinta Lietuvos mokslininkė už indėlį į švietimo pertvarkas. Nuo 2010 m. kasmet skiriamos premijos jauniems, daug pažangių sumanymų turintiems mokytojams, įgyvendinantiems demokratinio švietimo idėjas.

Šiandien Lietuva yra bene labiausiai išsilavinusi šalis Europoje ir yra tarp pasaulio lyderių. Mažiausiai dešimt metų Lietuvoje didžiausia dalis gyventojų turi vidurinį arba aukštąjį išsilavinimą (1 pav.).

1 pav. Didžiausią 25–64 metų gyventojų dalį bent su viduriniu arba aukštesniu išsilavinimu (ISCED 3–8) turinčios ES šalys, proc. (Eurostato duomenys)

2013	2014	2015	2016	2017
Lietuva 93,4	Lietuva 93,3	Lietuva 93,5	Lietuva 94,6	Lietuva 94,8
Čekija 92,8	Čekija 93,2	Čekija 93,2	Čekija 93,4	Čekija 93,8
Slovakija 91,9	Slovakija 91,0	Slovakija 91,4	Slovakija 91,9	Lenkija 92,1

2018	2019	2020	2021	2022
Lietuva 94,8	Lietuva 95,0	Lietuva 95,4	Lietuva 94,9	Lietuva 94,6
Čekija 93,9	Čekija 93,8	Čekija 94,1	Čekija 94,4	Čekija 94,4
Lenkija 92,4	Lenkija 92,6	Lenkija 93,2	Lenkija 93,3	Slovakija 93,7

Kartais išreiškiama nuomonė, kad tai tik atestatų ir diplomų skaičius, kuris nebūtinai rodo itin aukštą švietimo kokybę. Tokia nuomonė neatitinka tikrovės, nesiremiama duomenimis ir įrodymais. Ir bendrojo ugdymo, ir

profesinio mokymo, ir aukštojo mokslo kokybė įvairuoja, yra ir itin sėkmingų, ir susirūpinimą keliančių pavyzdžių. Be to, Lietuvoje nuolat daugėja jaunimo, išsilavinimą įgyjančio užsienyje ir sėkmingai įsiliejančio į Lietuvos gyvenimą. O ir Lietuvoje studijuojančių užsieniečių skaičiaus augimas liudija pasitikėjimą Lietuvos švietimu. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad Lietuvos moterys pagal išsilavinimo rodiklį Europoje pirmauja jau net 15 metų.

Yra ir tiesioginių Lietuvos švietimo kokybės įrodymų. 2023 m. gegužės 16 d. pristatyti naujausi Tarptautinės švietimo pasiekimų vertinimo asociacijos (angl. *International Association for the Evaluation of Educational Achievement*, IEA) Tarptautinio skaitymo gebėjimų tyrimo (angl. *Progress in International Reading Literacy Study*, PIRLS) ketvirtokų rezultatai rodo, kad Lietuva pateko į tyrimo šalių dešimtuką (2 pav.). Pagal skaitymo gebėjimus nuo pat dalyvavimo tyrime pradžios 2001 m. Lietuvos rezultatai buvo pastebėti tarptautinės švietimo bendruomenės. Užsienio tyrėjai lankėsi Lietuvoje ir atidžiau tyrinėjo šį Lietuvos fenomeną, apie tai rašė ir publikavo leidiniuose.

2 pav. Vidutiniai ketvirtokų skaitymo rezultatai pagal IEA PIRLS 2021 tyrimą

Šalis	Rezultatų vidurkis
Singapūras	587
Airija	577
Honkongas	573
Šiaurės Airija	566
Anglija	558
Kroatija	557
Lietuva	552
Suomija	549
Lenkija	549
JAV	548

Vieną didžiausių pažangų Lietuva padarė ir pagal kitus IEA tyrimus, tokius kaip ketvirtų ir aštuntų klasių mokinių matematikos ir gamtos mokslų tyrimai (TIMSS). Dalyvaudama pirmuosiuose tyrimuose 1995 m. Lietuva buvo iš esmės autsaiderė (464 matematikos ir 472 gamtos mokslų taškai),

o paskutinių tyrimų rezultatai (2019 m. TIMSS) rodo, kad Lietuva padarė didžiulę pažangą, mokinių pasiekimai vertinami gerokai geriau (atitinkamai 520 ir 534 taškai) ir nuo 2003 metų nuolat viršija tyrimo skalės vidurkį (500 taškai). Šią Lietuvos pažangą taip pat jau seniai pastebėjo tarptautiniai tyrėjai.

Lietuvos mokiniai ir mokytojai nuolat grįžta iš tarptautinių olimpiadų, konkursų pasiekę aukštų laimėjimų. Štai keletas naujausių laimėjimų profesinio mokymo srityje:

- Europos Komisijos rengiamame Europos profesinių gebėjimų savaitės Meistriškumo profesinio mokymo srityje apdovanojimų konkurse geriausiu 2020 m. Europos profesijos mokytoju pripažintas Vilniaus automechanikos ir verslo mokyklos profesijos mokytojas ekspertas Vitalij Kabelis, 2021 m. Lietuvos Respublikos Ministrės Pirmininkės Ingridos Šimonytės ir švietimo, mokslo ir sporto ministrės Jurgitos Šiugždinienės paskelbtas Metų mokytoju;

- didžiausiame Europoje profesinio meistriškumo konkurse „EuroSkills“ 2023 m. Lietuvos komanda pelnė aukso, bronzos ir meistriškumo medalius. Aukso medaliu apdovanotas automechanikas, Vilniaus automechanikos ir verslo mokyklos atstovas Mykolas Laurinavičius, bronzos medaliu – žiniatinklio programuotojas Titas Petrauskas iš Kauno informacinių technologijų mokyklos, meistriškumo medaliu (angl. *Medallion of Excellence*) – suviritojas Dalius Jutelis.

Nuo XVIII a. pabaigos, kai Abiejų Tautų Respublikoje buvo įkurta Edukacinė komisija, pripažįstama kaip pirmoji Europoje švietimo ministerija, Lietuvos švietimo sistemoje buvo akcentuojamas pilietinis ugdymas (įskaitant tarpukarį ir dabartinę švietimo reformą).

2007 m. mokslininkų sukurtas pilietinės galios indeksas rodo, kad kuo aukštesnis gyventojų išsilavinimas, tuo aukštesnė ir jų pilietinė galia. Dažniausiai jaunų žmonių pilietinė galia yra aukštesnė nei vyresnių. Tai vienas reikšmingiausių švietimo reformos pasiekimų – jaunoji karta ugdoma laisvei, kaip ne kartą pabrėžė reformos pradininkė habil. dr. Meilė Lukšienė (Meilė Lukšienė. *Educating for Freedom*. Alma Littera, 2014).

Po ilgų kelerius metus gausiuose forumuose trukusių pasaulinių diskusijų (angl. *Progress of Societies*) EBPO pradėjo tolti nuo vien ekonominių

šalių vertinimo rodiklių ir parengė naują indeksą, vadinamą Geresnio gyvenimo indeksu (angl. *Better Life Index*). Šis indeksas apima ir švietimo komponentę. 2022 m. pagal švietimo komponentę Lietuva padarė didelę pažangą: nuo 7,4 iki 7,7 balo iš 10 balų. Lietuva pakilo iš 18-os vietos į 13-ą ir tai yra geriausias Lietuvos rezultatas iš visų 11-os indekso komponentių (toks pat aukštas rezultatas pasiektas vertinant darbo ir namų balansą).

Apskritai vertinant pagal įvairius tarptautinius indeksus švietimas nereitai tampa Lietuvą į viršų keliančia dedamąja. 2019 m. duomenimis, pagal socialinio teisingumo indekso įvertinimą Lietuva iš ES ir EBPO šalių (vertintos 41 valstybės švietimo sistemos) užėmė 31 vietą. Lietuvos socialinio teisingumo indeksas (5,4) yra žemesnis nei ES ir EBPO šalių vidurkis (6,1) (vertinta 41 šalis), tačiau švietimo rezultatai aukštesni: Lietuvoje iš šešių socialinio teisingumo aspektų (skurdo prevencija, teisingas švietimas, atvira darbo rinka, socialinė įtrauktis ir nediskriminavimas, teisingumas tarp kartų, sveikata), teisingas švietimas (6,5) vertinamas geriau nei vidutiniškai ES ir EBPO valstybėse (6,2), Lietuva pagal švietimo rezultatus yra 18 vietoje iš 41.

Lietuvos švietimo sistema taip pat patenka tarp trečdaliai Europos šalių, kurias ekspertai vertina kaip gana teisingas (tai rodo, kad šiose šalyse yra mažesnis mokinių pasiekimų atotrūkis ir mažesnė socialinės, ekonominės, kultūrinės (SEK) aplinkos įtaka mokymosi pasiekimams nei kitose Europos šalyse).

Vienas iš garsesnių pastarųjų metų projektų – paskatų mokykloms tobulėti projektas „Lyderių laikas“. Įvykdyti trys jo etapai, nukreipti į švietimo profesinio kapitalo stiprinimą. Projekto metu buvo pradėta švietimo lyderystės magistro studijų programa ISM Vadybos ir ekonomikos universitete. Nors projektas jau baigėsi, tačiau programa universitete tebevykdoma pačių studentų ir savivaldybių lėšomis (iki 2023 m. iš viso jau parengta beveik 700 švietimo lyderystės magistrų, dirbančių Lietuvos švietimo sistemoje). Projekto metu buvo vykdomos ir neformaliosios švietimo lyderystės studijos nesiekiantiems magistro diplomo. Bendradarbiauta su JAV, Kanados, Jungtinės Karalystės, Naujosios Zelandijos ir kitų šalių mokslininkais, išversta ir parašyta nemažai savų publikacijų. Buvo skatinami mokyklų ir savivaldybių švietimo tobulinimo projektai visose savivaldybėse. Sukaupta patirtimi pasidalyta su Šiaurės Makedonija, Sakarvelu, Kroatija ir kitomis

šalimis įgyvendinant vystomojo bendradarbiavimo projektus. Projekte pradėta plėtoti mokyklų pažangos konkursų idėja, vėliau išaugusi į vadinamąjį mokyklų kokybės krepšelių projektą. Pažangos konkursų poveikis patvirtintas moksliniais tyrimais: įrodyta, kad jose dalyvavusios mokyklos sparčiau tobulėjo ir gerino mokinių pasiekimus.

Nors Lietuva per daugiau nei trisdešimt nepriklausomybės metų pasiekė nemažai pergalių švietimo srityje, o mūsų piliečiai yra bene labiausiai išsilavinę Europoje, iki 2030 metų Lietuva sieks naujų proveržių mokyklų infrastruktūros, aukštojo mokslo prieinamumo ir įsidarbinimo pagal specialybę srityse. Iki kito dešimtmečio pradžios bus siekiama, kad bent 300 mokyklų atitiktų vidaus bei išorės universalaus dizaino mokymuisi principus, o visos mokyklos turėtų fizines ir virtualias laboratorijas. Taip pat planuojama, kad iki 2030 metų bent 35 proc. aštuntą klasę baigusių mokinių iš žemo socialinio, ekonominio ir kultūrinio statuso šeimų pajėgtų pasirengti studijuoti aukštosiose mokyklose, o įsidarbinusių pagal įgytą kvalifikacijos lygį per pirmuosius po studijų baigimo metus dalis, palyginti su visais įstojusiaisiais, sudarytų bent 60 proc.

65. 2021 m. Lietuva tapo viena iš Ekstremalios šviesos infrastruktūros Europos mokslinių tyrimų infrastruktūros konsorciumo (ELI ERIC) steigėjų

Lietuviškų lazerių istorija jau siekia daugiau nei pusę amžiaus. 1966 metais buvo sukurtas pirmasis lietuviškas lazeris, kuris galėjo tekstinę ir vaizdinę informaciją įvesti į pirmąją lietuvišką skaičiavimo mašiną – kompiuterį „Rūta“. Tačiau tikrieji lazerinės fizikos tyrimai prasidėjo apie 1970 metus, o laikrodžių pramonė buvo viena pirmųjų, kurios gamyboje pradėti naudoti lazeriai.

Atkūrus Lietuvos nepriklausomybę lazerių pramonė pradėjo sparčiai plėstis. 1992 m. buvo tik 5 lazerių įmonės, o 2019 m. jų skaičius jau viršijo 30. Per pastaruosius 20 metų Lietuvos lazerių pramonės pardavimų apimtys kasmet didėjo 10–20 procentų, pustrėčio karto greičiau nei pasaulinė lazerių rinka. Lietuvos lazerių įmonės tarpusavyje nekonkuruoja ir kai kuriose nišose visiškai neturi globalios konkurencijos. Daugiau nei 90 procentų Lietuvos lazerių įmonių pagamintos produkcijos eksportuojama į užsienio šalis.

Lietuviški lazeriai eksportuojami į žymiausius pasaulio mokslo ir didžiausius pramonės centrus visame pasaulyje: Europos Sąjungoje, JAV, Kinijoje, Japonijoje, Pietų Korėjoje ir kitose šalyse. Būtent lietuviai sukūrė ir vieną galingiausių lazerių pasaulyje – „Light Conversion“ ir „Ekspla“, sukonstravo vieną galingiausių pasaulyje rekordinių parametrų lazerį SYLOS 3, pritaikytą rentgeno spinduliuotei generuoti ir elektronams greitinti.

Bent 95 iš 100 žymiausių pasaulio universitetų savo laboratorijose turi Lietuvos mokslo ir verslo įmonių sukurtus lazerius, naudojamus spektroskopijos, mikroskopijos, neuromokslo vaizdinimo ir daugelyje kitų sričių, o pramonės įmonėse lazeriai yra efektyviai naudojami mikroapdirbimo procesams, itin smulkioms detalėms formuoti ar naujos kartos duomenims įrašyti.

Svarbiausiu lietuvių indėliu į pasaulinį lazerių fizikos mokslą laikoma Vilniaus universiteto lazerininkų pagal prof. Algio Petro Piskarsko iškeltą idėją sukurta ir patobulinta šviesos impulsų stiprinimo (moduliuoto dažnio impulsų parametrinio stiprinimo, OPCPA) technologija.

Lietuvos lyderystę lazerių gamybos srityje patvirtina 2021 m. įsteigtas Ekstremalios šviesos infrastruktūros Europos mokslinių tyrimų infrastruktūros konsorciumas (ELI ERIC). Šį konsorciumą kartu su Lietuva įsteigė tarptautinių galingų lazerių centrų įkūrėjos ir valdytojos Čekija ir Vengrija, prie jų prisijungė ir Italija. Gauti ELI ERIC steigėjo statusą nori ir Rumunija, o susidomėjimą tapti ELI ERIC partnerėmis yra išreiškusios JAV, Jungtinė Karalystė, Prancūzija, Japonija, Pietų Korėja.

Pagrindinis ELI ERIC tikslas – suteikti prieigą mokslininkams ir verslui naudotis moderniausiais lazeriais. Ši organizacija veikia kaip valdymo organas, atsakingas už tarptautinių lazerių centrų Čekijoje ir Vengrijoje mokslinę, techninę, finansinę ir veiklos sėkmę. Lietuva, būdama viena iš ELI ERIC steigėjų, turi balsą sprendžiant svarbius organizacijos strateginius klausimus, kurie turės įtakos pasaulinei lazerių industrijai.

Lietuvai šiame vadinamajame „lazerių CERN’e“ – pirmaujančios pasaulyje lazerių mokslinių tyrimų infrastruktūros konsorciame – atstovauja Vilniaus universitetas ir Valstybinis mokslinių tyrimų institutas Fizinių ir technologijos mokslų centras. ELI ERIC steigėjo statusas patvirtina, kad Lietuva pasaulyje yra žinoma ir pripažįstama kaip pirmaujanti lazerių fizikos šalis.

66. Lietuva – kosmoso valstybė

1650 metais Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bajoras ir karininkas, artilerijos inžinierius ir raketų išradėjas Kazimieras Semenavičius išleido veikalą „Didysis artilerijos menas“ (lot. *Artis Magnae Artilleriae*). Tai buvo pirmoji knyga pasaulyje, pateikusi raketinės artilerijos ir daugiapakopės raketos sukūrimo teoriją, kurią vėliau išstobulinus buvo atvertas kelias į kosmosą. „Didysis artilerijos menas“ daugiau nei du šimtmečius Europoje buvo naudojamas kaip pagrindinis artilerijos vadovėlis.

Praėjus 364 metams po „Didžiojo artilerijos meno“ pasirodymo Lietuva tapo kosmoso valstybe. 2014 metais mažųjų satelitų misijomis, bendradarbiaujant mokslo ir verslo atstovams, į žemės orbitą buvo paleisti du pirmieji lietuviški palydovai, atlikti pirmieji lietuviški kosmoso tyrimai ir pirmą kartą kosmose išbandytos lietuviškos technologijos, atliktos pirmosios lietuviškos fotografijos iš kosmoso.

„LitSat-1“ („Misija Lituania 80“) – vienas iš dviejų pirmųjų Lietuvos dirbtinių Žemės palydovų. Projekto komanda: Kauno technologijos universitetas, Lietuvos kosmoso asociacija, Kosmoso mokslų ir technologijų institutas ir Vilniaus Gedimino technikos universitetas. 2014 m. sausio 9 d. palydovas iškeltas į kosmosą, 2014 m. vasario 28 d. paleistas savarankiškai skrieti kosminėje erdvėje. 2014 m. kovo 11 d. palydovu „LitSat-1“ ištransliuoti trys lietuviški žodžiai „Lietuva myli laisvę“.

Tuo pat metu paleistas ir kitas lietuviškas palydovas – „Lituanica SAT-1“. Projekto iniciatoriai – Vytenis Buzas ir Laurynas Mačiulis (VŠĮ „Inovatyvūs inžineriniai projektai“), projekto komandą sudarė Vilniaus universitetas, Vilniaus Gedimino technikos universitetas, Klaipėdos valstybinė kolegija, apie 20 Lietuvos įmonių. Tokiu palydovui suteiktu pavadinimu siekta pagerbti Stepono Dariaus ir Stasio Girėno skrydį per Atlantą. Palydovu ištransliuotas Lietuvos Respublikos Prezidentės Dalios Grybauskaitės sveikinimas: „Linkėjimai visiems lietuviams visame pasaulyje“.

VŠĮ „Inovatyvūs inžineriniai projektai“ įkūrėjai vėliau įsteigė įmonę „NanoAvionics“, vienintelę mažųjų palydovų gamintoją ir palydovinių misijų tiekėją Baltijos šalyse. Lietuvoje startavusi įmonė šiuo metu turi 5 padalinius JAV, Europoje ir Jungtinėje Karalystėje, komanda yra įgyvendinusi

daugiau nei 80 mažųjų palydovų misijų ir susijusių projektų. Visorių informacinių technologijų parke įsikūręs padalinys yra pagrindinis įmonės strateginis, gamybos, tyrimų ir palydovų valdymo centras, tiekiantis mažuosius palydovus ir misijų paslaugas NASA, Europos kosmoso agentūrai, įmonei „Thales Alenia Space“, Masačusetso technologijų institutui (MIT), Jungtinės Karalystės bendrovei „Sen“ ir kitoms organizacijoms visame pasaulyje.

2017 m. birželio 23 d. iš Indijos Andra Pradešo valstijoje esančio kosmodromo į kosmosą pakilo įmonės „NanoAvionics“ ir Vilniaus universiteto sukurtas trečiasis palydovas „Lituanica SAT-2“. Vienas pagrindinių misijos tikslų buvo išbandyti inovatyvią palydovo valdymo sistemą; šio tipo palydovui vienkomponenčio amonio dinitramido pagrindo raketinis kuras buvo panaudotas pirmą kartą pasaulyje.

Per beveik dešimt metų nuo pirmojo Lietuvos palydovo paleidimo į kosmosą Lietuvos kosmoso pramonės ateitis daug žada. 2021 metais keturios Lietuvos kosmoso įmonės „NanoAvionics“, „Elsis Pro“, „BlackSwan Space“ ir „Geomatrix“ įkūrė klasterį, kuris padės konkuruoti pasaulinėje kosmoso industrijoje mažų palydovų srityje. Tikimasi, kad prasidės nauja, mažų palydovų era, jų poreikis ir naudojimas išaugs dešimtimis kartų, o šios rinkos vertė artimiausiu metu pasieks 35 mlrd. dolerių. Ateityje Lietuva sieks plėsti savo kosmoso pramonę, kad ši 2027 metais sugeneruotų 1 proc. šalies BVP.

67. Valstybės pažangos strategijos „Lietuvos ateities vizija „Lietuva 2050“ parengimas

Per dvidešimt Lietuvos narystės Europos Sąjungoje metų Lietuvos visuomenė ir valstybė ne tik visiškai integravosi į globalaus pasaulio tikrovę, bet ir tapo aktyvia pasaulinės bendruomenės pažangos ir tolesnės plėtros dalyve. Vykstantys gyvenimo pokyčiai kelia valstybei daug naujų klausimų ir iššūkių visuomenės raidos tendencijoms bei ateities lūkesčiams. Lietuva, kaip neatsiejama besikeičiančio pasaulio dalis, kuria žmonijos ateities galimybes, dėl to valstybės valdyme į pirmą vietą iškyla ateities kūrimo ir valdymo klausimai. Lietuvos ateities kūrimo vėliava tapo keletą metų rengta Valstybės pažangos strategija „Lietuvos ateities vizija „Lietuva 2050“ („Lietuvos ateities vizija „Lietuva 2050“ arba „Lietuva 2050“), kuri skatina

apmąstyti ir nubrėžti valstybės raidos kontūrus, parodančius, ko tikimės iš valstybės ateities ir kokią ateitį savo valstybėje norime kurti.

„Lietuva 2050“ ir ateities valdymas neapibrėžtumo sąlygomis – iššūkiai ir galimybės

Lietuva, kaip ir visas šiuolaikinis pasaulis, vis labiau grimzta į neapibrėžtumą – tai ryškėjantis šiuolaikinės realybės bruožas, kuris keičia strateginio valdymo sampratą, metodus ir technologijas. Neapibrėžtumas reikalauja išskirtinių ir inovatyvių sprendimų, naujų pažangių ir efektyvių kelių paieškos. Šie į ateitį nukreipti sprendimai – tai sprendimai „iš ateities“, kur vis labiau nutraukiama ekstrapoliacinė grandinė (angl. *disruption*), siekiant kuo didesnio kūrybinio šuolio į ateities perspektyvą, atitrūkstant nuo tradicijos inertiškumo. Konkurencinėje inovacijų kovoje lemia visuomenės gebėjimas kurti, plėtoti kuo kokybiškesnę kultūrą ir integralius švietimo modelius. Todėl „Lietuva 2050“, kuri buvo rengiama dvejus metus, rėmėsi šimtais ekspertų, atstovavusių ne tik valstybės institucijoms, bet ir mokslo, verslo ir pilietinės visuomenės organizacijoms, faktiškai visų visuomenės interesų grupių nuomonėms reaguojant į pasaulio kintamumą, neapibrėžtumą, kompleksiskumą ir daugiaprasmiškumą, siekiant įgyvendinti tvarumą ir darnųjį vystymąsi, kai konstatuojamas visų komponentų ir kontekstų tarpusavio sąryšis, priklausomybė ir harmonija. Turint omeny visuomenės santykius šie pokyčiai išreiškiami kaip socialinė įtrauktis, kalbant apie santykį su gamta ir technologijomis – kaip žaliasis kursas. Visa tai – nauja retorika, kuri faktiškai siejama jungties tarp didėjančio neapibrėžtumo ir atsako jam „iš ateities“. Didesnis neapibrėžtumas reikalauja toliaregiškesnių, kompleksiškesnių ir strategiškai drąsesnių ateities sprendimų. Strategijos „Lietuva 2050“ kūrimas ir siekis ją įgyvendinti rodo Lietuvos brandą, jos pažangą ir modernumą.

„Lietuva 2050“ rengimo prielaidos

Rengiant valstybės strateginio lygio ateities įžvalgas Lietuva istoriškai nebuvo sukaupusi patirties. Strategija „Lietuvos ateities vizija „Lietuva 2050“ pradėta rengti priėmus naują Lietuvos Respublikos strateginio valdymo įstatymą, kuriame ir numatyta, kad Valstybės pažangos strategiją, kaip ir kitus strateginius dokumentus, reikia rengti juos grindžiant ateities

įžvalgomis, kad strateginiai tikslai turi būti nustatomi vertinant valstybės pažangos scenarijų įtaką Lietuvai ir atskiroms valstybės veiklos sritims.

„Lietuvos ateities vizijos „Lietuva 2050“ projektą parengė šios strategijos rengimo grupė (ją sudarė Vyriausybės kanceliarijos, Vyriausybės strateginės analizės centro (STRATA) ir Seimo kanceliarijos Ateities komiteto biuro darbuotojai), bendradarbiaudama su Valstybės pažangos taryba ir jos koordinacine grupe, Seimo Ateities komitetu ir Vilniaus universitetu, taip pat su bendrakūrėjais ir ekspertais. „Lietuva 2050“ rengimo procesas buvo atviras ir įtraukus. Į įvairius jos rengimo etapus buvo įtraukiamos suinteresuotos grupės, ekspertai, piliečiai ir bendrakūrėjai – organizacijos, išreiškusios norą prisidėti prie „Lietuva 2050“ kūrimo. Jie į „Lietuva 2050“ rengimą įsitraukė per ekspertines ir kūrybines dirbtuves, viešąsias konsultacijas, bendrakūrėjų iniciatyvas, viešas diskusijas ir veiklas piliečiams.

Nuo 2021 m. spalio 25 d. organizuoto „Lietuva 2050“ pradžios renginio iki 2023 m. vasario 1 d. įvyko 51 „Lietuva 2050“ rengimo grupės organizuotas renginys. Šiuose ir kituose vizijos rengimo renginiuose dalyvavo virš 500 piliečių, 992 ekspertai ir bendrakūrėjai. Kitų partnerių kvietimu „Lietuva 2050“ rengimo grupės atstovai ateities vizijos projektą pristatė daugiau negu 20 renginių įvairiose Lietuvos vietose.

„Lietuvos ateities vizijoje „Lietuva 2050“ atsižvelgiama į šiuo metu egzistuojančias ir ateityje numatomas svarbiausias tendencijas, iššūkius bei tarptautinius įsipareigojimus ir jiems įveikti reikalingus pokyčius, todėl siūlomos Lietuvos vystymosi kryptys, sudarančios prielaidas stiprinti valstybės atsparumą ir siekti pažangos, tikėtina, padės sukurti ateities įžvalgomis grįsto valdymo sistemą. Seimo nutarimu patvirtintame dokumente kuriama naujoji strateginio valdymo sistema.

„Lietuva 2050“ rengimo eiga, etapai ir parametrai. Pasirengimas

2020 m. lapkričio–gruodžio mėn. buvo atliekama **megatendencijų analizė**, surengtos 4 dirbtuvių sesijos, jų metu dirbo 10 ekspertų grupių, iš viso 50 dalyvių.

2022 m. gegužės–birželio mėn. vyko **6 teminės diskusijos** su ekspertais apie Lietuvos ateitį. Jose apie 300 ekspertų siekė išsamiau paanalizuoti megalendencijas, ateities iššūkius konkrečiose viešosios politikos srityse.

2022 m. spalio mėn. visos **Lietuvos savivaldybės** buvo pakviestos įsitraukti į „Lietuva 2050“ bendrakūrybos procesą ir teikti savo pasiūlymus. Į kvietimą atsiliepė devynios Lietuvos savivaldybės, nuomonę taip pat pareiškė Lietuvos savivaldybių asociacija.

Viso proceso metu buvo surinkti 383 pasiūlymai dėl galimų strateginių ambicijų ir apie 50 pasiūlymų dėl vizijos (iš bendrakūrėjų, piliečių ir ekspertų).

2022 m. gruodžio – 2023 m. vasario mėn. vyko 6 **kelrodžių** („Lietuva 2050“ struktūrinių elementų – vizijos ir strateginių ambicijų įgyvendinimo iniciatyvų) **rengimo dirbtuvės**. Jose dalyvavo 102 ekspertai, bendrakūrėjai, Valstybės pažangos tarybos nariai, ministerijų atstovai. Naudodamiesi vadinamąja atgalinio žingsniaavimo metodika, jų dalyviai teikė siūlymus dėl atskirų strateginių ambicijų įgyvendinimo.

Pirminių pasiūlymų dėl „Lietuva 2050“ turinio parengimas ir aptarimas

Remiantis 383 strateginių ambicijų pasiūlymų analize ir kitų aktualių šaltinių (scenarijų ataskaitos, teminių diskusijų ataskaitų) analize, parengtas pirminis „Lietuva 2050“ strateginių ambicijų rinkinio pasiūlymas ir jo sudarymo prielaidų apžvalga.

Pirminis pasiūlymas dėl „Lietuva 2050“ struktūrinių elementų – vizijos ir strateginių ambicijų („Lietuva 2050“ pirminis projektas) buvo pristatytas bendrakūrėjams 2022 m. lapkričio 19 d. Jis kartu su Lietuvos ateities galimų scenarijų dokumentu patvirtintas 2022 m. lapkričio 21 d. Valstybės pažangos tarybos posėdyje. Nuo 2022 m. gruodžio 21 d. iki 2023 m. sausio 22 d. vyko **viešosios konsultacijos** dėl „Lietuva 2050“ pirminio projekto.

Atsižvelgus į viešųjų konsultacijų su piliečiais ir bendrakūrėjais metu gautas įžvalgas, buvo parengtas „Lietuva 2050“ projektas. 2023 m. balandžio 5 d. Valstybės pažangos taryba patvirtino po konsultacijų pakoreguotą „Lietuva 2050“ projektą.

„Lietuva 2050“ sandara, turinys ir organizavimo ypatumai

„Lietuva 2050“ projektą sudaro kelios pagrindinės dalys. Dokumentas pradedamas globalių tendencijų ir dabarties iššūkių analize, pateikiamos valstybės hipotetinių ateities scenarijų santraukos. Pristatomas vizijos

šūkis ir jo paaiškinimas, šioje strategijos dalyje aptariamas kultūros, kaip vizijos pamato, vaidmuo, pristatomos viešųjų konsultacijų metu išryškėjusios vertybės (bendruomeniškumas, tapatybės išsaugojimas, laisvė, lygybė, pagarba žmogaus orumui ir teisingumas), apibrėžiami pamatiniai principai – gamtos puoselėjimas ir technologijų bei inovacijų pasitelkimas visuomenės iššūkiams spręsti. Tolesnėse strategijos dalyse pristatomos pagrindinės valstybės vystymosi kryptys – strateginės ambicijos. Kiekviena iš jų perteikiama laikantis tokios logikos: pagrindžiamas jos poreikis, išryškinant pagrindinę idėją, siūlomas esminės pokyčių kryptis ir tai, kaip atrodytų Lietuva, padariusi proveržį šiose kryptyse, taip pat pristatomi pagrindiniai įgyvendinimo gairių – iniciatyvų, kurios turėtų padėti įgyvendinti tą strateginę ambiciją, siūlymai. Teksto pabaigoje pristatomos įgyvendinimo proceso, vertinimo ir atsiskaitymo už pažangą nuostatos. „Lietuva 2050“ prieduose pateikiami poveikio rodikliai bei Lietuvos ateities vizijai pasiekti būtinų (svarbiausių strategiją įgyvendinant) iniciatyvų žemėlapis.

„Lietuva 2050“ – Seimo Ateities komiteto 2023 metų rudens sesijos darbotvarkėje

Seimo Ateities komiteto 2023 m. rudens sesijos darbotvarkės ašis – „Lietuvos ateities vizijos „Lietuva 2050“ projekto, pateikto šalies Vyriausybei, svarstymas, išvados rengimas ir tvirtinimas Lietuvos Respublikos Seime. Sudėtingas darbas atliktas pasitelkiant bendras atsakingų institucijų, ekspertų ir visuomenės atstovų pastangas, įvertinant visus svarbiausius aspektus ir formuluotes, atsižvelgiant į visų Seimo komitetų pateiktas išvadas, vertinimus ir pastabas. Ypač daug dėmesio buvo skiriama piliečių nuomonei apie „Lietuva 2050“, pareikštai viešojo interaktyvaus konsultavimosi platformoje. Šalies strategija ne primetama, o iškyla konsultuojantis su pilietinės visuomenės organizacijomis. Visa diskusija organizuota platformoje „Atviras Seimas“. Šiame Lietuvos ateities diskusijų forume buvo kviečiama diskutuoti ir keliama klausimai, kaip Lietuva turėtų atrodyti 2050 metais. Ateities komiteto pirmininkas prof. Raimundas Lopata moderavo diskusiją keldamas probleminius ateities klausimus: „Kokia turėtų būti Lietuvos valstybinė santvarka ir santykiai su kaimynais? Kiek bus mūsų, kokia Lietuvos gyventojų tautinė sudėtis? Kaip pasirūpinsime

šeimomis ir vyresniaisiais? Iš kokių lėšų finansuosime savo technologinę pažangą, švietimą ir gynybą? Ar tapsime trijų miestų valstybe, ar sugebėsime tolygiai išvystyti Lietuvos regionus? Kaip išsaugosime Lietuvos gamtą, savo kultūrą ir kalbą? O svarbiausia, kaip Lietuvos demokratiją padarysime veikiančia, kaip pasieksime, kad kiekvieno piliečio balsas būtų girdimas, kad galėtume pasitikėti savo valdžios institucijomis, o valdžia gerbtų ir vertintų kiekvieno iš mūsų nuomonę?“.

Visą vertinimo ir svarstymo procesą koregavo Valstybės pažangos taryba ir jos Koordinacinės grupės pirmininkas dr. Aleksandras Abišala. Itin aktyviai ir konstruktyviai konsoliduojant įvairias nuomones dalyvavo atsakingas Ministro Pirmininko patarėjas dr. Darius Žeruolis, visą procesą organizavo ir valdė Seimo kanceliarijos Ateities komiteto biuras, vadovaujamas Kosmos Gulbinskienės, ir atsakingas už svarstymą šio biuro patarėjas dr. Giedrius Viliūnas. Didelį intelektualinį indėlį į „Lietuva 2050“ rengimą įnešė Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos ekspertų grupė (prof. dr. Luras Bielinis, Ginas Dabašinskas), organizuodami ir moderuodami diskusijas, rengdami analitinę medžiagą, teikdami politines konsultacijas. Seimo Ateities komitetą informacinė medžiaga aprūpino Seimo kanceliarijos Informacijos ir komunikacijos departamento Tyrimų skyrius (skyriaus vedėjas dr. Alvidas Lukošaitis) ir darbo grupė, kurioje itin aktyviai dalyvavo dr. Ligita Šarkutė bei Giedrius Kanapka.

„Lietuva 2050“ įgyvendinimas

Svarbiausia „Lietuvos 2050“ įgyvendinimo prielaida – Lietuvos ateities ekosistemos formavimas ir plėtra. Ši ekosistema kuriama Seimo Ateities komitete kartu su Vyriausybės kanceliarija, įtraukiant visas suinteresuotas ir Strateginio valdymo įstatyme nurodytas institucijas, mokslo, verslo ir pilietinės visuomenės organizacijų atstovus bei ekspertus. Rengiama ateities įžvalgų institucinė sistema ir numatoma jos plėtra stiprinant esamą infrastruktūrą ir kuriant bei tobulinant naują koncepciją, kurią numatoma parengti ir pateikti Seimo valdybos sprendimu patvirtintoje Darbo grupėje Lietuvos ateities ekosistemos koncepcijos (baltosios knygos) projektui parengti, įsitraukiant universitetams, kitoms tyrimų institucijoms ir centrams. Ši ekosistema bus plėtojama ir stiprinama diegiant ir aktyvinant

sisteminius numatomojo valdymo elementus tam, kad ateities apmąstymas iš epizodinio virstų sisteminiu, o numatomoji valdysena ir jos pagrindą sudaranti nuolatinė ateities refleksija taptų integralia visų lygių Lietuvos viešojo valdymo dalimi. Lietuvos ateities vizijos „Lietuva 2050“ kūrimas – pirmasis atvejis, kai valstybės lygiu buvo formuluojami galimi valstybės ateities scenarijai, pageidautina valstybės pažangos vizija ir jai įgyvendinti reikalingos valstybės vystymosi kryptys (strateginės ambicijos). Ši praktika bus plečiama ir į atskiras viešosios politikos sritis. Ateities valdyseną Lietuvoje numatoma grįsti visuotinio ir vientisumo principais. Bus stiprinami ateities valdysenos centrai įstatymų leidžiamosios valdžios lygmeniu (tobulinant Seimo Ateities komiteto veiklą) ir įstatymų vykdomosios valdžios lygmeniu, Vyriausybės kanceliarijai evoliucionuojant iš teisėkūros administratorės į strateginių reformų valdymo centrą. Siekiant geros tinklinės sąveikos, numatoma kurti formaliomis procedūromis neperkrautą strateginio koordinavimo tinklą – ieškoti sektorių ir sričių bendrų platformų sudėtingiems ir ilgalaikiams iššūkiams spręsti, mobilizuoti tinkamą ekspertinę ir analitinę paramą, naudojantis geresne valstybės finansuojamų mokslo prioritetų sąsaja su Lietuvos visuomenės ateities iššūkiais, plėtoti specializuotas analitines ir patariamąsias struktūras – sprendimo priėmėjų ir mokslo tarpininkes, skatinti nuo valdžios nepriklausomų ateities įžvalgų kūrimąsi. Bus siekiama, kad Lietuvos ateities ekosistemos koordinaciniai centrai ir analitinės institucijos taptų aktyvia tarptautinės numatomojo valdymo ekosistemos dalimi.

Ateities ekosistema yra būtina strategijos „Lietuva 2050“ įgyvendinimo sąlyga plačiąja prasme – viešojo valdymo reformai ir šiuolaikinei politinių sprendimų priėmimo kultūrai įdiegti, strategijai palaikyti, t. y. koreguoti, atnaujinti ir tobulinti visais politinių sprendimų priėmimo lygmenimis, atsižvelgiant į kintančios tikrovės reikalavimus.

Ateities ekosistemos tikslas – veiksmingas atsakas į pasikeitusią realybę ir kylančius iššūkius valstybės ar visuomenės raidai ir plėtrai, jos paskirtis – ateities infrastruktūros kūrimas ir palaikymas ne tik valstybės, bet ir verslo bei pilietinės visuomenės poreikiams tenkinti.

Ateities ekosistemos turinys – strateginių procesų ir politinių sprendimų (visų valdymo lygmenų):

- informacinis aprūpinimas (nuo globalaus, europinio iki nacionalinio, regionų ir lokalaus);
- ateities įžvalgų įgyvendinimas;
- ekspertinio vertinimo ir analitinė veikla;
- didžiųjų duomenų analizė.

Ateities ekosistemos organizavimo, valdymo ir komunikacijos tikslas – numatyti institucinį, mokslinį, valstybės, verslo ir pilietinės visuomenės organizacijų vaidmenį, potencialą ir galimybes vykdyti įžvalgos grindžiamą, ekspertinę ir analitinę veiklą, teikti aktualią informaciją atsižvelgiant į visų lygmenų politinius sprendimus.

2023 m. lapkričio 17 d. Europos Komisijos vykdomojo pirmininko pavaduotojo Marošo Šėvčovičiaus sveikinime prof. dr. Raimundui Lopatai padėkota Seimui už strateginę viziją „Lietuva 2050“ kaip teigiamą nacionalinių pastangų numatyti būsimus iššūkius bei galimybes ir tam pasirengti pavyzdį, kai geopolitinės aplinkybės itin permainingos, o nestabilumą didina daugybė krizių. Nors strategija „Lietuva 2050“ grindžiama nacionaline perspektyva, Europos Komisija įžvelgia tas pačias ateitį formuosiančias pagrindines tendencijas, geopolitinius poslinkius, demografines permainas, socialinius ir ekonominius pokyčius, susijusius su perėjimu prie tvarios ekonomikos, grėsmes demokratijai ir sparčia technologijų pažanga. Europos Komisija vertina tai, kad strategija „Lietuva 2050“ grindžiama dėmesiu žmonėms – jų vertybėms, kultūrai ir bendruomeniškumui, įsipareigojimams rūpintis gamta, geriau naudotis naujomis technologijomis bei inovacijomis ir toliau puoselėti piliečių kuriamą demokratiją, taip pat tai, kad Lietuvos strategija parengta kartu su įvairiais suinteresuotaisiais subjektais.

68. Praeities ir ateities maisto keliai

Vilniaus universiteto profesorei bioarcheologei prof. dr. Giedrei Motuzaitėi Matuzevičiūtei Keen moksliniam projektui vykdyti Europos mokslo taryba 2023 m. skyrė 2 mln. eurų dotaciją. Prestižinė Europos mokslo tarybos dotacija yra Europos Komisijos finansinė priemonė, skiriama tyrėjų mokslinei tiriamajai veiklai vykdyti. Šių dotacijų tikslas – remti aukšto lygio novatoriškus ir ambicingus įvairiuose karjeros etapuose esančių mokslininkų projektus, skatinti tyrėjų kūrybingumą, stiprinti Europos mokslo pažangą.

Prof. dr. Giedrė Motuzaitė Matuzevičiūtė Keen vadovauja Vilniaus universiteto Istorijos fakulteto Archeologijos katedros Bioarcheologijos tyrimų centrui, o jos domėjimosi sritis – ką kadaise valgė žmonės, kaip kultūriniai augalai išplito po pasaulį ir kokią įtaką tai turėjo socialiniams pokyčiams bei gamtai.

Europos Komisijos finansavimas suteiktas mokslininkės projektui „Praeities ir ateities sorų maisto keliai“ (angl. *Past & Future Millet Foodways*). Mokslas jau atsakė į klausimą, kada senovėje tam tikri augalai buvo sukulturninti ir kokiais keliais paplito po pasaulį. Tačiau vis dar nežinome, kaip ir kodėl kultūriniai augalai plito praeityje, kodėl vieni augalai buvo priimami ir toliau kultivuojami bei vartojami, o kiti taip ir neprigijo arba ilgainiui buvo išstumti iš mūsų raciono. Prof. dr. G. Motuzaitė Matuzevičiūtė Keen ketina užpildyti šią spragą, atlikdama tarpdisciplininį tyrimą, apimančį biochemijos, klimatologijos, archeologijos ir antropologijos sritis. Žinios apie kultūrinių augalų įvairovę, paplitimą ir integraciją praeityje gali būti naudingos sprendžiant šiuolaikinius globalius iššūkius: bioįvairovės mažėjimo, maisto trūkumo, klimato kaitos.

Tyrimo tikslas – suprasti, kaip tam tikros augalinės kultūros plito, kaip buvo integruojamos žmonių bendruomenėse, kodėl kai kurios jų buvo išstumtos ir ką daryti, kad galėtume grįžti prie vertingų, nors jau pamirštų

kultūrų. Tyrimas aprėps didelę Rytų ir Vidurio Europos geografinę teritoriją bei pirmą kartą fiksuos žmonių mitybos pokyčius 4000 metų laikotarpiu. Ateityje tai gali padėti suprasti biologinės įvairovės svyravimus, rekonstruoti gamtines nišas, kuriose tam tikri augalai klestėjo, ir keičiantis klimatinėms sąlygoms padėti efektyviau aprūpinti žemę maisto ištekliais semiantis žinių iš praeities.

Prof. dr. G. Motuzaitė Matuzevičiūtė Keen tapo pirmąja Europos mokslo tarybos įsitvirtinančiųjų tyrėjų dotaciją pagal „Europos horizonto“ (angl. *Horizon Europe*) programą gavusia šalies mokslininkė ir trečiaja, pelniusia šią dotaciją apskritai.

2022 m. pradedantiesiems mokslininkams (angl. *ERC Starting Grant*) skirtą dotaciją gavo Vilniaus universiteto Gyvybės mokslų centro tyrėjas biochemikas dr. Stephen Knox Jones jaunesnysis. 2017 m. patyrusiems mokslininkams (angl. *ERC Advanced Grant*) skirta dotacija suteikta Vilniaus universiteto Gyvybės mokslų centro Biotechnologijos instituto DNR modifikacijos tyrimų skyriaus vadovui prof. dr. Sauliui Klimašauskui.

Pasak prof. dr. G. Motuzaitės Matuzevičiūtės Keen, skiriama Europos mokslo tarybos dotacija mokslininkui yra aukščiausias įvertinimas: „Būti Europos mokslinės bendruomenės priešakyje – neabejotinai reikšmingas įvertinimas tiek asmeniniu, tiek bendruomeniniu požiūriu. Man tai – svarbus mokslinis pripažinimas, suteikiantis reikšmingą finansinę bazę, taigi ir laisvę vykdyti tyrimus. Visam universitetui tai – ir prestižas, ir dar didesnės pozicionavimo, konkurencingumo galimybės.“

Jos teigimu, šis laimėjimas taip pat reikšmingas įvykis visai Lietuvos mokslinei bendruomenei. Ir sunku su tuo nesutikti: išties tai didžiulė visų mūsų sėkmė!

69. Informatikos konkursas „Bebras“, arba gebėjimų remtis technologijomis, o ne nuo jų priklausyti, ugdymas

Laikais, kai bet kokia informacija pasiekama per naršyklę, o dirbtinis intelektas paslaugiai siūlo sprendimų variantus, vėl iškyla poreikis mąstyti savarankiškai, mąstyti apie tai, kaip mąstoma.

Konkursas „Bebras“ – tai būdas mokytis informatikos neformaliai: mokiniai, sprenddami įdomius informatikos uždavinius, susipažįsta su informatikos sąvokomis, pagilina jų sampratą, išsiugdo gebėjimą taikyti jas praktiškai, uždavinių sprendimą aptaria su bendraamžiais ir mokytojais. Didelė dalis uždavinių yra iš algoritmų ir programavimo srities, juos perpratus skatinama mokytis praktinio programavimo.

Kasmet organizuojamas tarptautinis informatikos, informacinių technologijų ir informacinio mąstymo konkursas „Bebras“ vyksta daugiau nei 70 pasaulio šalių, jame gali dalyvauti 3–12 klasių mokiniai. Šį konkursą Vilniaus universiteto Matematikos ir informatikos instituto profesorė, Duomenų mokslo ir skaitmeninių technologijų instituto Edukacinių sistemų grupės vadovė dr. Valentina Dagienė inicijavo dar 2004 m.

2015 m. tarptautinė organizacija „Informatics-Europe“ konkursą „Bebras“, kuris pritraukia apie 2 mln. vaikų visame pasaulyje, išrinko geriausiu mokomuoju modeliu. Tarptautinio konkurso „Bebras“ komiteto pirmininkė dr. V. Dagienė yra įsitikinusi, kad turime mokyti vaikus mąstyti apie savo mąstymą, gerinti jį pasitelkę įvairias priemones, tarp jų ir kompiuterį, turime spręsti realaus gyvenimo uždavinius ir spręsti taip, kad įtrauktume technologijas.

Prof. dr. Valentina Dagienė yra viena iš nacionalinių mokinių informatikos olimpiadų iniciatorių, daug metų dirbo tarptautiniame informatikos olimpiadų koordinaciniame komitete. Profesorė itin nusipelnė informacinių technologijų (IT) plėtrai Lietuvoje. Už tai ji įvertinta daugybe nacionalinių ir tarptautinių apdovanojimų: Lietuvos mokslo premija, aukso medaliu už indėlį į Europos informatikos mokymą, Lietuvos IT pramonės apdovanojimu už išskirtinį indėlį į informacines technologijas, pelnė asociacijos „Informatics Europe“ geriausios ugdymo praktikos 2015 m. premiją, išskirtinį pasaulinio IT aljanso Pasaulinės informacinių technologijų ir paslaugų sąjungos (angl. *World Information Technology and Services Alliance*, WITSA) apdovanojimą. 2022 m. prof. dr. Valentinai Dagienei įteiktas išskirtinis apdovanojimas už indėlį rengiant tarptautines informatikos olimpiadas, už indėlį integruojant informacines technologijas į bendrojo ugdymo programas. Prof. dr. V. Dagienės veikla gerai žinoma Lietuvoje ir pasaulyje.

2016 m. dr. V. Dagienė pateko tarp dešimties Europos ir pasaulio moterų, nominuotų Europos skaitmeninio pasaulio moters apdovanojimams ir įvertinta kompiuterinio meistriškumo kategorijoje. Apdovanojimas skirtas kompiuterių mokslo pradininkės britų matematikės Ados Lovelace 200-osioms gimimo metinėms paminėti. Apdovanojimo tikslas – įvertinti reikšmingą moterų indėlį į kompiuteriją ir skaitmeninio pasaulio plėtrą, pabrėžti novatoriškų įgūdžių plėtoją nuo pat mažens, paskatinti kūrybiškumą aukštosiose technologijose ir jaunajai kartai parodyti sektinus pavyzdžius, kurie įkvėptų rinktis karjerą IT srityje.

Prof. dr. V. Dagienės mokslinė veikla vykdoma plėtojant intensyvią Edukologijos mokslų instituto ir Vilniaus universiteto Duomenų mokslo ir skaitmeninių technologijų instituto bendradarbiavimą. Mokslininkė yra paskelbusi daugiau kaip 300 mokslo straipsnių tarptautiniuose žurnaluose, 3 monografijas ir 60 vadovėlių. Ji organizavo daugiau kaip 20 tarptautinių konferencijų, yra tarptautinių žurnalų „Informatics in Education“ ir „Olympiads in Informatics“ (indeksuojamų *Scopus*, *Web of Science Emerging list* ir kitose duomenų bazėse) steigėja ir vyriausioji redaktorė. Jos veiklą sąrašė – daugiau kaip 30 tarptautinių projektų, susijusių su informatikos švietimu, integruotu ugdymu STEAM, mokytojų rengimu ir kt.

Tikra sėkmės istorija, trunkanti dešimtmečius!

70. Genų molekulinės žirklys

„Moksle dramatiškų įvykių pasitaiko ne rečiau nei teatro scenoje“, – yra sakęs legendinis fizikas, Nobelio premijos laureatas Richardas Feynmanas. – „Skirtumas tik tas, kad, pavyzdžiui, kvantinėje fizikoje suprasti ir deramai įvertinti dramatiškumą kartais tegali tik du ar trys žmonės visame pasaulyje.“

Paskelbus 2020 metų Nobelio chemijos premijos laureatus labai nedaug žmonių Lietuvoje suprato, kam reikalingos „genų molekulinės žirklys“, o dar mažiau aiškiai suvokė, kiek buvome priartėję prie pirmosios Lietuvos mokslininkui galėjusios būti paskirtos Nobelio premijos ir kaip dramatiškai ši galimybė buvo „nukirpta“.

Vadinamosios „genų molekulinės žirklys“ – tai kryptingas DNR sekos, koduojančios gyvųjų organizmų veiklą lemiančius molekulinis procesus,

modifikavimo metodas, kuriame dalyvauja Cas9 baltymas. Cas9 baltymas randamas kai kuriuose bakterijose ir yra sudedamoji šių bakterijų apsaugos nuo jas atakuojančių virusų dalis. Šio baltymo aktyvumą valdo specifinės RNR sekos, „nukopijuojamos“ nuo tam tikrų DNR fragmentų, organizuotų pasikartojančiais telkiniais bakterijų genome. Iš čia kilęs trumpinys CRISPR – angl. *Clustered Regularly Interspaced Palindromic Repeats*.

CRISPR-Cas9 technologija leidžia itin tiksliai redaguoti organizmų DNR. Tai atveria galimybes gydyti žmonių genetines ligas ar išvesti naujas augalų ir gyvūnų veisles. Tikimasi, kad ateityje ši technologija leis išgydyti pačias sudėtingiausias ligas, tarp jų ir žmogaus imunodeficito viruso (ŽIV) sukiamą AIDS, Dauno sindromą, paveldimas širdies ydas. Be to, ši technologija jau pradedama taikyti žemės ūkyje – planuojama kurti augalų veisles, kurios būtų atsparios sausras ar kitoms nepalankioms dirvos sąlygoms.

Vilniaus universiteto Gyvybės mokslų centre dirbantis profesorius, biochemiko, fizinių mokslų daktaro Virginijaus Šikšnio grupė (prof. dr. V. Šikšnys, dr. Giedrius Gasiūnas, dr. Tautvydas Karvelis) 2011 m. pirmoji pasaulyje parodė, kaip CRISPR-Cas9 sistemą galima perkelti iš vienos bakterijos į kitą ir kad Cas9 yra vienintelis sistemos baltymas, reikalingas norint užtikrinti bakterijų apsaugą nuo virusų.

2012 m. dr. V. Šikšnys pirmasis ištyrėjų, dirbusių šioje srityje, pademonstravo, kad Cas9 baltymo vykdomą DNR kirpimą galima panaudoti programuotam genomo redagavimui. Buvo eksperimentiškai parodyta galimybė valdyti Cas9 aktyvumą nedideliais ribonukleino rūgščių fragmentais, kuriuos nesunkiai gali pasirinkti pats eksperimentuotojas ar bioinžinierius. Taip buvo sukurtas metodas, leidžiantis tiksliai ir kryptingai redaguoti tiek bakterijų, tiek gyvūnų ir augalų genus.

Dr. V. Šikšnys buvo pirmasis pasaulyje tyrėjas, 2012 m. pateikęs publikuoti savo darbą apie CRISPR-Cas9 sistemos potencialą.

Vilniaus universiteto profesorius dr. Virginijus Šikšnys už vadinamųjų „genų molekulinį žirklių“ atradimą yra apdovanotas Harvardo universiteto Warreno Alperto premija, taip pat kartu su 2020 m. Nobelio chemijos premijos laureatėmis Vokietijos Makso Planko instituto patogenų tyrimų

padalinio vadove profesore Emmanuelle Charpentier ir Kalifornijos universiteto Berklyje (JAV) profesore Jennifer A. Doudna – ir prestižine Norvegijos mokslų akademijos skiriama Kavli premija.

2023 m. Jungtinėse Valstijose yra pateikta oficiali paraiška užpatentuoti šį dr. V. Šikšnio atradimą.

Deja, dėl vėlavimo publikuojant mokslinį straipsnį, taip pat dėl kitų aplinkybių, kurių netrūksta skiriant Nobelio premijas, dr. V. Šikšnys šįkart nepateko į Nobelio premijos laureatų sąrašus. Tačiau ši ištis dramatiška istorija vis dėlto yra neabejotina Lietuvos mokslo sėkmė, kuria visi drąsiai galime didžiuotis.

AUKŠTOSIOS TECHNOLOGIJOS IR INOVACIJOS

71. Renginys „Startup Fair“ ir milžiniško Lietuvos startuolių ekosistemos augimo pradžia

Inovacijų agentūros skyrius „Startup Lithuania“ nuo 2013 m. organizuoja renginį „Startup Fair“, specialiai skirtą startuolių ekosistemai. Šiuo metu tai didžiausias startuolių renginys Baltijos šalyse.

Į 2023 m. renginio „Startup Fair. Adapt 2023“ veiklą įsitraukė beveik 2 000 dalyvių iš 40 šalių, tarp jų net 430 investuotojų. Palyginimui: pirmasis „Startup Fair“, 2013 m. organizuotas kaip renginio „Login“ dalis, subūrė 55 startuolius, 70 investuotojų ir pranešėjų iš 10 šalių. Per dešimtmetį pasiekta pažanga – akivaizdi.

Šis renginys labai svarbus Lietuvos startuolių ekosistemai, kadangi į mūsų šalį pritraukia pajėgius investuotojus, sudaro galimybę startuoliams renginio metu su jais susitikti individualiai. Tai puiki galimybė Lietuvos ir užsienio startuoliams atnaujinti ar užmegzti naujas pažintis, pristatyti savo novatoriškas idėjas ar verslus, gauti naudingų patarimų ir įžvalgų iš sėkmingų startuolių įkūrėjų, susitikti su potencialiais investuotojais bei pasisemti žinių ir įkvėpimo iš įvairių pranešėjų.

Renginyje vyksta startuolių pasirodymų kovos („Pitch Battle“), jų metu geriausi startuoliai pristato savo idėjas, varžosi stebint renginio žiuri, investuotojams ir publikai. Tarptautinėje scenoje prisistatantys startuoliai gauna puikią progą pritraukti žiniasklaidos dėmesį, užmegzti vertingas partnerystes. Be to, gavę profesionalų grįžtamąjį ryšį iš komisijos, startuoliai gali dar kartą patikrinti savo verslo idėją ir modelį, o galbūt ir sudominti renginyje dalyvaujančius investuotojus ir pritraukti savo verslui reikalingų investicijų.

2021 m. „Pitch Battle“ startuolių konkursą nugalėjo lietuvių startuolis „Cogastro“, sukūręs pirmąją pasaulyje vabzdžių fermų stebėjimo ir valdymo programą. Startuoliui 500 000 eurų finansavimą skyrė rizikos

kapitalo fondas „ColInvest Capital“ ir Lietuvos verslo angelų tinklo (LitBAN) nariai.

2022 m. „Pitch Battle“ nugalėtoju buvo paskelbtas dirbtiniu intelektu grįstus vartotojų patirties valdymo sprendimus kuriantis startuolis „Whelp“, įkurtas Azerbaidžane ir dabar veikiantis Lietuvoje.

Rekordinio lankomumo sulaukusio renginio „Startup Fair. Adapt 2023“ konkursas „Pitch Battle“ sulaukė 140 paraiškų iš beveik 30 pasaulio šalių. „Pitch Battle“ metu varžėsi 40 atrinktų startuolių, kuriuos tradiciškai vertino investuotojų ir ekspertų žiuri (konkurso partneriu buvo „Vilnius TechFusion“).

2023 m. konkurso „Pitch Battle“ nugalėtoju tapo dirbtinį intelektą komunikacijai gerinti pasitelkęs estų startuolis „Vocal Image“.

Beje, šiame konkurse buvo įsteigta ir reikšmingų specialių prizų. Lietuvos tvarių finansinių operacijų startuolis „Axiology“ gavo galimybę pritraukti 125 tūkst. eurų investiciją iš rizikos kapitalo fondo „Baltic Sandbox Ventures“, o bendrovė „Cloudvisor“ jiems padovanojo 5 tūkst. JAV dolerių vertės „Amazon Web Services“ kreditų. Lietuvių startuolis „Micapass“ džiaugėsi investicinės bendrovės „Firstpick“ suteikta galimybe gauti 70 tūkst. eurų investiciją ir dalyvauti akceleravimo programoje, o Estijos startuolis „Glas-sity“ turės galimybę iš fondo „Startup Wise Guys“ gauti 150 tūkst. eurų investiciją bei dalyvauti šio fondo akceleravimo programoje.

Kita labai svarbi renginio „Startup Fair“ dalis – konferencija. Joje startuoliai bei vienaragiai dalijasi savo sėkmės istorijomis, o technologijų ekspertai pasisako startuolių ekosistemos aktualiausiomis temomis. Į konferenciją susirenka pranešėjai iš įvairių pasaulio šalių, o dalyviai gauna daug vertingų žinių ir pasisemia idėjų.

Iš nedidelio startuolių ekosistemos susitikimo per 11 metų renginys „Startup Fair“ virto žinomu, tarptautiniu, inovatyviu technologijų ir naujausių tendencijų renginiu.

Neabejotina, kad renginys „Startup Fair“ labai prisideda prie startuolių ekosistemos augimo. 2013 m. Lietuvoje veiklą vykdė 318 startuolių, startuolių ekosistemos vertė siekė 0,6 mlrd. eurų. Remiantis 2022 m. duomenimis, Lietuvos startuolių ekosistema yra viena greičiausiai augančių Vidurio ir Rytų Europoje, jos vertė jau siekia 9,5 mlrd. eurų. Šiuo metu

duomenų bazėje yra apie 1 000 startuolių. Vertinant vienaaragių vertės ir šalies BVP santykį, Lietuva pagal pasaulio inovacijų indeksą (2023 m.) užima pirmąją vietą.

Kaip kitaip tai pavadinti, jei ne sėkmės istorija?

72. „Kosminis“ lietuviškas internetas

Tarptautinės interneto greičio matavimo kompanijos „Ookla“, kuriai priklauso puikiai žinoma interneto greičio matuoklė „Speedtest“, duomenimis, pagal fiksuoto interneto ryšio spartą greičiausio interneto pasaulyje šalies titulas 2023 m. pabaigoje priklausė kurį laiką pirmavusį Singapūrą aplenkusiam Hong Kongui, o Lietuva, kur vidutinė fiksuoto interneto ryšio sparta yra 104,15 MBps, užėmė 39 vietą (<https://www.speedtest.net/global-index>).

Tarp 178 šalių tai tikrai nėra prastas rezultatas, nors daugelis dar prisimena, kad 2011 m. galėjome pasigirti pačiu greičiausiu internetu pasaulyje (tuomet duomenų parsisiuntimo greitis siekė tik 32,41 MBps). Šis tarptautinis interneto greičio testas yra atliekamas kiekvieną metų ketvirtį, rezultatai gana sparčiai kinta ir galima aiškiai matyti šalių pažangą.

Iš kaimyninių valstybių pagal interneto greitį mus lenkia tik Lenkija, pakilusi į 31 vietą. Latvija atsідūrė 61, o savo startuoliais ir technologijoms palankia aplinka besigirianti Estija – tik 65 vietoje. Tačiau jei pažvelgtume į sparčiai populiarėjantį mobiliojo interneto ryšį, situacija būtų dar geresnė. Čia pirmoje vietoje yra Jungtiniai Arabų Emyratai, o Lietuva, kur mobiliojo interneto ryšio sparta yra 83.50 MBps, tik per dvi pozicijas atsilieka nuo Singapūro ir užima 25 vietą (Estija – 29, Latvija – 35, Lenkija – 52 vietą). Dar svarbiau, kad Lietuva jau kurį laiką išsaugo pozityvią tendenciją ir jos rezultatai tolydžio gerėja. Beje, pagal fiksuoto interneto ryšio greitį pasaulio miestuose Vilnius gerokai lenkia Tel Avivą, o pagal mobiliojo interneto ryšio greitį – Taipėjų.

Aišku, gerų rezultatų neįmanoma pasiekti be investicijų (Lietuvos Respublikos susisiekimo ministerija į interneto infrastruktūros plėtrą per keletą metų planuoja investuoti apie 75 mln. eurų, didelės investicijas planuoja telekomunikacijų įmonės), tai reikšmingas, tačiau ne vienintelis veiksnys.

Labai svarbu yra interneto vartojimo kultūra, susiformavę įpročiai – kiek jie skatina naudotis pačia pažangiausia įranga, be kurios neįmanoma užtikrinti patikimo ir stabilaus interneto ryšio.

2023 m. pradžioje telekomunikacijų bendrovė „Bitė“ pirmą kartą šalies istorijoje pasiekė Lietuvos 5G interneto greičio rekordą. Duomenų gavimo greitis pasiekė net 2 679 MBps ir daugiau kaip 16 kartų viršijo vidutinį ankstesnėmis ryšio technologijomis pasiektą interneto greitį. Lietuvos interneto rekordą užfiksavo Lietuvos rekordų fiksavimo agentūra „Rekordų akademija“. Matavimo rezultatai protokoluojami vertinant 3 parametrus – duomenų gavimas, duomenų siuntimas, delsa. Buvo atlikti 3 matavimai ne didesniu nei 5 min. intervalu, iš jų kaip rekordinis fiksuojamas geriausias rezultatas. Rekordo fiksavimą stebėjo nepriklausomas ryšio technologijų ekspertas. Matavimams naudotas išmanusis telefonas „iPhone 14 Pro Max“. Bendrovė visame naujos kartos 5G tinkle naudoja „Ericsson“ įrangą, o matavimai atlikti naudojant „Ookla LLC“ aplikaciją „Speedtest“.

Jau dabar galima drąsiai sakyti, kad lietuviškas internetas, prasidėjęs nuo 1991 m. įsteigto Lietuvos mokslo ir studijų institucijų kompiuterių tinklo „Litnet“, prie kurio pirmieji prisijungė Matematikos ir informatikos institutas, Kauno technologijos universitetas ir Vilniaus universitetas, gali pasigirti ištis įspūdinga sėkmės istorija ir neabejotinai turi gražią perspektyvą.

73. 5G interneto ryšio galimybių pasaulis

Lietuva yra viena lyderių pasaulyje tiek pagal mobiliojo, tiek pagal fiksuoto interneto skvarbą ir išsivystymą. Mūsų šalies reljefas – gana plokščias, santykinai tolygiai apgyvendintos teritorijos, o tai leidžia efektyviai išnaudoti mobiliojo ryšio (4G, 5G) ir fiksuoto interneto ryšio technologijas visoje šalies teritorijoje.

Penktosios kartos mobiliojo interneto ryšys (5G) sparčiai išsiplėtė Lietuvoje ir šiandien jis dengia daugiau nei 90 proc. šalies teritorijos. Yra rengiama teisinė bazė, kuri 5G interneto ryšiui sudarys galimybes nenutrūkstamai veikti tiek visuose Lietuvos miestuose bei miesteliuose, tiek

visuose valstybinės reikšmės magistraliniuose keliuose. 5G interneto ryšys reiškia ne tik spartų internetą – naujos galimybės perduodant duomenis leidžia vystyti inovacijas ir siūlyti pažangius technologinius sprendimus.

Nors prasidėjus 5G erai vartotojai didelio skirtumo galėjo ir nepajusti, naujosios kartos interneto ryšys paskatino daiktų interneto (angl. *Internet of Things*, IoT) plėtrą. Didelis 5G ryšio pralaidumas suteikia galimybę vienu metu prijungti dar daugiau įrenginių ir duomenis perduoti bei analizuoti tikruoju laiku. Pastaroji funkcija leidžia priimti kur kas greitesnius sprendimus, suteikiančius galimybę veikti efektyviau ir taupiau.

2023 m. pabaigoje Kinijos bendrovės „Huawei“ ir „China Mobile“, bendradarbiaudamos su Pekino Tsinghua universitetu ir Kinijos vyriausybės finansuojamu švietimo ir tyrimų tinklu „Cernet“, oficialiai pristatė naujos kartos interneto optinio tinklo infrastruktūrą (vadinamąjį „pagrindinį tinklą“), plėtojamą tarp Pekino ir Kinijos pietinių provincijų. Bendrovės „Huawei“ teigimu, interneto greitis tinkle sieks fantastišką maždaug 1,2 terabito (arba 1 200 gigabitų) greitį per sekundę.

5G ryšio tikruoju laiku analizė rodo, daiktų interneto įrenginiai miestuose padeda gerinti bendrą gyvenimo kokybę, taip pat efektyvinti veiklą transporto, kietųjų atliekų tvarkymo, taršos mažinimo, tvarių bendruomenių, drėkinimo, viešojo saugumo, eismo valdymo ir sveikatos priežiūros srityse.

Naudojantis 5G ryšio teikiamomis galimybėmis jau įmanoma atlikti nuotolinę įrangos techninę priežiūrą. Tai gali būti komunalinių paslaugų tinklai, transformatoriai ir kita elektros įranga, kurią prižiūrėti tampa sudėtinga dėl jos plataus išsidėstymo. Dažnai technikai apžiūrėti įrangos vyksta gyvai, o tai yra daug išteklių reikalaujantis procesas. 5G ryšys suteikia galimybę tikruoju laiku stebėti įvairių jutiklių duomenis ir taip automatiškai identifikuoti gedimus per atstumą.

Vienas ryškiausių technologijos panaudojimo pavyzdžių – išmanusis miestas, kuriame veikia gatvių apšvietimo sistema, tikruoju laiku reaguojanti į esamą eismo srautą ir pagal jį reguliuojanti apšvietimo ryškumą. Nauja 5G technologija ne tik leidžia praplėsti daiktų interneto galimybes, bet ir užtikrina kokybišką bepiločių skraidyklių ar save valdančių ir tarpusavyje komunikujančių automobilių veikimą.

Lietuvoje taip pat siekiama palengva įgyvendinti šias galimybes.

Nuo 2022 m. rugsėjo mėn. trijų miestų – Vilniaus, Kauno ir Klaipėdos – viešojo transporto kelionės planuojamos tikruoju laiku: informacija apie viešojo transporto judėjimą atsirado vienoje populiariausių pasaulyje kelių planavimo priemonėje „Google Maps“. Tai leidžia pasirinkti patį patogiausią ir greičiausią keliavimo būdą atsisakant automobilių.

Be to, nuo 2023 m. rudens „Google Maps“, „Waze“ ir panašiose programėlėse taip pat galima rasti informaciją ir apie elektromobilių įkrovimo stoteles, jų vietą, užimtumą, įkrovimo sąlygas tikruoju laiku.

Taip, kol kas to nepavadinsi lietuviška sėkmės istorija, bet tai, kad darome pirmuosius sėkmingus žingsnius teisinga kryptimi, – neabejotina!

74. Plačiajuosčio palydovinio interneto „Starlink“ paslaugos

2021 m. pabaigoje Lietuvoje pradėtos teikti JAV kosminių technologijų įmonės „Starlink“ plačiajuosčio palydovinio interneto paslaugos, o mūsų šalis tapo pirmąja įmonės „SpaceX“ plėtros stotele Baltijos regione. Tai svarbus žingsnis palydovinio interneto plėtrai Baltijos šalių rinkose.

Ekonomikos ir inovacijų ministerijai aktyviai bendradarbiaujant su įmone „SpaceX“, kuri priklauso JAV verslininkui ir „Tesla“ vadovui Elonui Muskui, Lietuvoje įsteigta bendrovė „Starlink Lithuania“, kuri įrengė žemės stotį ir 2021 m. gruodžio 3 d. pradėjo teikti spartaus palydovinio interneto ryšio paslaugas Lietuvos vartotojams.

„Starlink“ veiklos pradžia Lietuvoje reiškia platesnes interneto paslaugų naudojimo galimybes ir suteikia vartotojams galimybę rinktis. Palydovinis plačiajuostis ryšys, kurį teikia įmonė „Starlink“, yra ypač vertingas regionuose, kur nepakanka antžeminės infrastruktūros, neveikia mobilusis ar šviesolaidinis ryšys. Nutiesti antžeminius interneto ryšio tinklus visoje šalyje, kad interneto ryšys pasiektų net atokiausius kampelius, būtų labai brangu, todėl ši technologija yra puiki alternatyva.

Kosminių technologijų įmonė „SpaceX“, kurioji „Starlink“ projektą, nuo 2019 m. į žemės orbitą jau iškėlė daugiau nei 5 000 mažų palydovų, kurie teikia interneto paslaugas daugiau nei 60 šalių. Šių palydovų skaičių

per kelerius metus planuojama padidinti iki 12 000 ar net iki 42 000. Aplink Žemę besisukantys palydovai nutolę nuo jos apie 500–600 km atstumu, todėl jais naudojantis delsa palyginti nedidelė (20 ms) ir užtikrinamas kokybiškas ryšys giedro oro sąlygomis.

Įmonė „SpaceX“ šiuo metu pirmąją privačiame kosmoso sektoriuje pagal paleidžiamų palydovų skaičių ir yra viena didžiausių inovacijų kūrėjų pasaulyje. Lietuva – toliausiai į Rytus nutolusi šalis, kurioje „SpaceX“ pradėjo teikti savo paslaugas. Planuojama, kad per artimiausius kelerius metus virš Lietuvos tuo pačiu metu skries net 20 „Starlink“ palydovų.

Palydovinio interneto „Starlink“ naudojami dažniai yra jautrūs atmosferos pokyčiams – esant stipriam lietai ar snygiui, interneto sparta klientams turėtų smarkiai sulėtėti, tačiau giedro oro sąlygomis ji turėtų būti panaši į deklaruojamą – apie 100 Mbps, tai būtų šiek tiek lėtesnė nei dabar Lietuvoje plačiai naudojamo mobiliojo 4G ryšio užtikrinama sparta.

Šiandien dar sunku vertinti, kokia realiai bus „Starlink“ ryšio kokybė Lietuvoje ir kaip bendrovė užtikrins teikiamas paslaugas, pavyzdžiui, ar efektyviai šalins gedimus. Juk bet koku atveju pakeisti palydovą yra sudėtingiau nei pakeisti bazinės stoties siųstuvą ar modemą.

Kita vertus, „Starlink“ nebus lengva konkuruoti Lietuvoje ir dėl kelių metų laikotarpiu galutinai startuosiančios 5G ryšio technologijos. Penktosios kartos ryšys bus tūkstantį kartų greitesnis ir patikimesnis už 4G ryšį, o „Starlink“ šiuo metu galimybėmis nusileidžia net ir pastarajam.

„Starlink“ fizinės galimybės leis aptarnauti apie 30 tūkst. klientų Lietuvoje. Mėnesinis paslaugos mokestis sieks apie 100 eurų, taip pat reikės įsigyti apie 600 eurų kainuosiančias išorines antenas. Akivaizdu, kad toks sprendimas aktualus tik ten, kur nėra kitų ryšio alternatyvų, nes Lietuvoje internetas, tiekiamas tradicinėmis priemonėmis, ne tik pigesnis, bet ir spartesnis.

„Starlink“ išliks alternatyvia paslauga, kurios atėjimas į rinką vargu ar sukels revoliuciją tiek dėl itin aukšto ryšių sektoriaus išsivystymo Lietuvoje, tiek dėl „Starlink“ paslaugos kainos bei veikimo ypatybių, tačiau bendrai vertinant vartotojas visuomet laimi, kai turi daugiau pasirinkimo alternatyvų, todėl ir šio tarptautinio, žinomo žaidėjo atėjimas į Lietuvą yra sveikintinas žingsnis.

Ir tai – neabejotinai sėkmės istorija!

75. Bendrovei „Neo group“ išduotas cheminio perdirbimo technologijos patentas

Klaipėdos laisvojoje ekonominėje zonoje veikianti polietileno tereftalato (PET) gamintoja bendrovė „Neo Group“ gavo Europos patentų organizacijos išduotą bendrovės inžinierių sukurtos cheminio antrinės PET pakuotės perdirbimo technologijos patentą. Klaipėdiečių išradimas leidžia pramoninėje PET gamybos linijoje naudoti antrines žaliavas, taip didinant visos plastikų grandinės tvarumą ir žiedišumą.

Savo veiklą Lietuvoje „Neo Group“ pradėjo 2004 m., 2011 m. ji tapo Klaipėdos laisvosios ekonominės zonos dalimi. Šiandien „Neo Group“ yra viena didžiausių (PET) granulių gamintojų Europoje.

Bendrovės „Neo Group“ išradimo esmę sudaro panaudotų PET pakuočių grąžinimas į gamybą, jų paruošimas ir išvalymas švelniosios glikolizės būdu. Ši technologija jau dabar leidžia naujų PET granulių gamyboje naudoti apie 25 proc. antrinės žaliavos be šalutinio poveikio galutinio produkto kokybei, bet ateityje klaipėdiečiai ketina antrinio PET dalį padidinti iki 50 proc.

Laboratorinius ir technologijos bandymus „Neo Group“ pradėjo dar 2019 m., patentavimo procedūrą – 2020 m. pavasarį, pirmąsias tvariųjų PET granulių partijas savo klientams išsiuntė 2021 m. pradžioje, o Europos patentą oficialiai gavo Lietuvai simbolinę dieną – 2022 m. vasario 16-ąją.

Pasak bendrovės vadovų, ši technologija prie ES tvarumo ir žiedinės ekonomikos siekių prisideda bent keletu aspektų. Visų pirma šis išradimas yra unikalus pasauliniu mastu ir papildo dabartinio mechaninio perdirbimo galimybes. Jį taikant PET gamyboje galima naudoti žaliavas iš panaudotų pakuočių ir reikšmingai mažinti iškastinių žaliavų kiekį. Be to, „Neo Group“ valymo ir paruošimo technologija leidžia plastiką suskaidyti iki pradinių molekulių, todėl jį bus galima nuolat perdirbti, taip atveriant duris tikrajai žiedinei ekonomikai. „Neo Group“ išradimo pagrindu gaminama PET žaliava klientų gamyklose nereikalauja jokių naujų technologijų, procesų ar investicijų – tvariąsias granules galima įtraukti į esamas linijas, o pagamintų pakuočių kokybiniai parametrai nesiskirs nuo produkcijos, pagamintos iš įprastos pirminės žaliavos.

Bendrovė toliau tobulina savo technologiją – ilgalaikis „Neo Group“ tikslas yra pasiekti, kad gaminant galutinę produkciją antrinės žaliavos sudarytų 50 proc. visų gamyboje naudojamų žaliavų nemažinant produkcijos kokybinių parametrų. Pasak bendrovės ekspertų, gamyba, kai produkcijai gaminti naudojama 100 proc. antrinių žaliavų, teoriškai taip pat įmanoma, bet šandien rinkoje trūksta perdirbti tinkamos žaliavos, todėl reikalingos permainos visoje grandinėje – visos Europos Sąjungos PET pakuočių ir gėrimų gamintojų, plastiko surinkimo, rūšiavimo ir paruošimo infrastruktūroje.

Prie „Neo Group“ technologijų kūrimo prisideda ne tik tyrėjų komanda, bet ir daugelis kitų įmonės specialistų – su įranga dirbantys operatoriai, proceso valdymo operatoriai ir inžinieriai, gamybą aptarnaujančių padalinių darbuotojai. Bendrovės vertinimu, pats patento faktas yra aukščiausio lygio klaipėdiečių komandos idėjų, išskirtinumo ir kompetencijų patvirtinimas, taip pat leisiantis stiprinti pozicijas rinkoje.

Turime net dvi istorijas: modernios, sėkmingai veikiančios gamyklos sukūrimo istoriją (2004 metais „NeoGroup“ investicija buvo didžiausia plyno lauko investicija Klaipėdos laisvojoje ekonominėje zonoje) ir reikšmingos technologinės inovacijos, patvirtintos Europos patentų organizacijos, istoriją. Ir abi jos – sėkmės istorijos.

76. Įmonė „Solitek“ – tvariausia saulės modulių gamintoja pasaulyje

Lietuvos paviljone „EXPO 2020“ išskirtinis dėmesys buvo skiriamas Lietuvoje sukurto naujausioms technologijoms, žiedinei ekonomikai, atsinaujinančiai energetikai ir kitiems šiuolaikiniams sprendimams. Lietuvos paviljono „EXPO 2020“ parodoje Dubajuje partnerė buvo įmonė „Solitek“, jos pagaminta ir sumontuota 49,18 kW galios saulės elektrinė užtikrino visą Lietuvos paviljonui ir ekspozicijai reikalingą elektros energiją, kuri buvo naudojama paviljono apšvietimui, vėsinimui ir ventiliacijai.

2009 m. įkurta įmonė „Solitek“ priklauso aukštųjų technologijų kompanijų grupei „BOD Group“. Šandien ši įmonė yra pirmaujanti saulės energijos sprendimų kūrėja ir viena didžiausių saulės modulių gamintoja Šiaurės Europoje. „Solitek“ valdo visą saulės jėgainės įrengimo procesą – nuo

saulės elementų tyrimų ir technologijų vystymo, saulės baterijų gamybos iki saulės jėgainių projektavimo ir įrengimo.

2023 m. bendrovė „Solitek Energy“ pristatė rinkai pirmąją išmaniąją lietuvišką bateriją „Solitek Nova“, kuri skirta perteklinei saulės jėgainių pagamintai elektros energijai kaupti. Daugiau kaip metus plėtota ir kurta išmanioji baterija savo galimybėmis lenkia net ir tokių rinkos gigantų kaip „Tesla“ siūlomas baterijas. Turėdama kiekvieno kliento energijos generacijos ir suvartojimo duomenis, prognozuojamų energijos kainų išsklotinę, baterija pagal šią informaciją nustato optimaliausią baterijos įkrovimo ir iškrovimo laiką.

2023 m. įmonė „Solitek“, vienintelė saulės modulių ir energijos kaupimo sistemų gamintoja Lietuvoje, tapo pirmąja ir vienintele įmone pasaulyje, saulės modulių gamybos rinkoje gavusia prestižinį įvertinimą – „Cradle to Cradle“ (C2C) aukso sertifikatą. Šis sertifikatas liudija tvarumą ir išskirtinę kokybę, jį įmonei „Solitek“ įteikė Tarptautinis C2C produktų inovacijų institutas (angl. *Cradle to Cradle Products Innovation Institute*). Sertifikatas galioja iki 2025 m. liepos 23 d. (SoliTek SOLID Module – Cradle to Cradle Products Innovation Institute (<https://c2ccertified.org/certified-products/glass-glass-solar-modules>))

Tarptautinis C2C produktų inovacijų institutas yra pasaulinė ne pelno siekianti organizacija, kurios tikslas – pakeisti požiūrį į gaminių saugą, tvarumą ir poveikį sveikatai taikant „Cradle to Cradle“ sertifikatą sertifikuotų gaminių standartą. Šis standartas yra pripažįstamas visame pasaulyje ir taikomas siekiant saugesnių ir tvaresnių gaminių, pagamintų vadovaujantis žiedinės ekonomikos principais. Institutas glaudžiai bendradarbiauja su gaminių gamintojais, tiekėjais, akredituotais vertintojais ir kitais pramonei įtaką darančiais subjektais bei suinteresuotosiomis šalimis, siekdamas maksimaliai tvarių ir saugių technologijų. Būdamas standartų nustatymo ir sertifikavimo įstaiga, institutas glaudžiai bendradarbiauja su pirmaujančias pozicijas užimančiomis įmonėmis visame pasaulyje, siekdamas nukreipti jų pastangas linkme, užtikrinančia teigiamą naudojamų medžiagų poveikį sveikatai, žiedinės ekonomikos reikalavimus, išmetamo anglies dioksido ir sunaudojamo vandens valdymą bei socialinio teisingumo principus projektuojant bei gaminant (<https://c2ccertified.org/>).

„Cradle to Cradle“ (C2C) aukso sertifikatą įmonei pavyko gauti sėkmingai įvykdžius dešimtis bandymų ir atitikus griežčiausius aplinkosaugos ir socialinės atsakomybės kriterijus.

„Solitek“ turėjo užtikrinti gamybos procese naudojamų medžiagų saugą, siekiant apsaugoti produkto vartotojus ir visą ekosistemą. Taip pat teko įrodyti įsipareigojimą perdirbti ir pakartotinai naudoti medžiagas naujų produktų gamyboje, naudoti atsinaujinančius energijos šaltinius ir mažinti išmetamų šiltnamio efektą sukeliančių dujų kiekį. Įmonė taip pat įgyvendino ir reikalavimą atsakingai naudoti vandenį, kad būtų sumažintas poveikis aplinkai, be to, buvo patvirtinta, kad „Solitek“ yra ir socialiai atsakinga bei etiška įmonė.

Įmonė „Solitek“ jau turėjo C2C sidabro sertifikatą ir vos per vienus metus sugebėjo pakilti iki aukšnio. Taip žinoma saulės modulių gamintoja pralenkė saulės energetikos pramonės įmones visame pasaulyje. Pasak „Solitek“ komandos, šiam reikšmingam pasiekimui reikėjo didžiulių pastangų ir atsakingų sprendimų.

Įmonė „Solitek“ pasauliniu lygiu nubrėžė naują tvarumo standartą, taip aplenkdamą didžiausius saulės modulių gamintojus pasaulyje net 400 kartų (!). Galima palyginti: „Solitek“ gamyboje išmetamų šiltnamio efektą sukeliančių dujų kiekis siekia 0,04 kg/kW, o kitų penkių didžiųjų gamintojų – 16,5 kg/kW anglies dioksido. „Solitek“ svariai prisideda prie ambicingo Europos Sąjungos iškelto tikslo – iki 2050-ųjų šiltnamio efektą sukeliančių dujų emisiją gamybiniuose procesuose sumažinti iki nulio.

2022 m. įmonė „Solitek“ savo gamybos procesuose pasiekė nulinę anglies dioksido emisiją. Tai reiškia, kad įmonė kompensavo daugiau anglies dioksido negu jo susidarė saulės modulių gamybos metu. Per 2022 m. į aplinką išmesta tik 0,04 kg/kW anglies dioksido, o kompensuoti pavyko net 26 650 kg.

„Solitek“ prisideda prie tvarios aplinkos kūrimo ne tik optimizuodama savo gamybos procesus, bet ir siekdama mažinti tiekimo grandinėje atsirandančią taršą, susijusią su veikla, kuri tiesiogiai nepriklauso nuo įmonės, pavyzdžiui, su produkto transportavimu, naudojimu ar utilizacija. Kitaip tariant, gamindama ir veikdama tvariai, „Solitek“ mažina ne tik savo, bet ir klientų anglies dioksido emisiją.

2022 m. įmonė „Solitek“ tapo ir pirmąja saulės modulių gamintoja, pasirašiusia savanorišką sutartį su saulės modulių perdirbėjais. Įprastai saulės modulių perdirbėjai nėra linkę bendradarbiauti su gamintojais, nes pastarieji nepateikia išsamios produktų sudėties. „Solitek“, deklaruodami pasiryžimą atvirai pasidalyti informacija apie naudojamus medžiagas, jų proporcijas ir pan., įtikino Vokietijos atliekų perdirbimo įmonę „LuxChem-tech“ pasirašyti savanorišką bendradarbiavimo sutartį. Tokia sutartis yra unikalus dalykas, suteikiantis įmonei „Solitek“ išskirtinumo, palyginti su visais kitais saulės modulių gamintojais.

2022 m. pabaigoje įmonė „Solitek“ pateikė duomenų bazės „SundaHus“ platformoje informaciją apie savo gaminamų saulės modulių medžiagų sudėtį (saulės modulio gamyboje naudojama apie 90 skirtingų cheminių medžiagų, nurodomas kiekvienos svoris bei CAS numeris, kurį suteikia Cheminių medžiagų santrumpų tarnyba). Statybinių medžiagų duomenų bazės „SundaHus“ platformoje saugoma daugiau kaip 50 000 gaminių su duomenimis apie toksiškumą, medžiagų sudėtį, perdirbimą ir kt. Platformoje „SundaHus“ yra daugiau nei 10 kitų modulių gamintojų, iš jų tik įmonės „Solitek“ gaminami dvigubo stiklo „Blackstar“ ir „Solid“ serijų saulės moduliai vertinami aukščiausiu A reitingu. A reitingas suteiktas už tai, kad saulės modulių gamyboje naudojamos medžiagos pateikiamos viešai ir tarp jų nėra toksiškų medžiagų.

Įmonės „Solitek“ atsiradimas duomenų bazės „SundaHus“ platformoje suteikia galimybes didesniai vartotojų ratui rinktis tvarius ir ekologiškus sprendimus. Įmonių skelbiamais duomenimis gali naudotis šios platformos vartotojai, kurių dauguma yra projektų rengėjai, kuriuos domina produktai, turintys aukštą aplinkosauginį reitingą. Informacijos apie modulio sudėtį atskleidimas leidžia architektams, klientams ir montuotojams žinoti, kokį gaminį jie renka, pavyzdžiui, ar jis nepadarys žalos aplinkai naudojimo, montavimo, perdirbimo ir kitų procesų metu.

Įmonė „Solitek“ saulės moduliams taiko 30 metų garantiją, taip pat 30 metų garantiją ir jų efektyvumui. Kitų paplitusių saulės modulių garantija tesiekia 15 metų, todėl naudojant „Solitek“ saulės modulius yra sutaupoma milžiniškas kiekis medžiagų. Be to, „Solitek“ dvigubo stiklo saulės moduliai yra 98,8 proc. perdirbami; dedama daug pastangų, kad šis skaičius pasiektų 100 proc.

Lietuvos vartotojų aljanso (tai per dešimtį organizacijų vienijanti, vartotojams atstovaujanti asociacija, siekianti palankaus vartotojams teisinio reguliavimo ir atliekanti šviečiamuosius, informacinius projektus įvairiose srityse (švarios energetikos, tvaraus transporto, elektroninės komercijos, vartojimo ginčo šalių taikinimo ir kitos srityse) ekspertai, bendradarbiaudami su Tarptautine vartotojų tyrimų ir testavimo organizacija (angl. *International Consumer Research & Testing*, ICRT) 2023 m. į nepriklausomą laboratoriją nusiuntė dviejų gamintojų, Kinijos „JA Solar“ ir Lietuvos „Solitec“, saulės modulius.

Šie saulės moduliai yra naudojami Lietuvoje tiek nutolusiuose saulės parkuose, tiek ir saulės elektrinėms ant gyventojų namų stogų. Nepriklausomas testas pirmą kartą Lietuvoje atliktas nevyriausybinės organizacijos iniciatyva, siekiant išsiaiškinti, ar vartotojai gali būti ramūs dėl jiems siūlomų gaminių kokybės. Modulių testo rezultatai parodė, kad lietuvišką kokybę vertinantys vartotojai drąsiai gali rinktis Lietuvoje pagamintą produktą.

Nors Lietuva dabar išgyvena tikrą saulės elektrinių bumą ir nuosavas saulės jėgaines įsirengti norinčių gyventojų skaičius auga kaip ant mielių, dar anksti kalbėti, ar saulės energetikos plėtrą be išlygų galima priskirti prie sėkmės istorijų.

Nors yra išskirtinių pavyzdžių (tokių kaip įmonės „Solitec“), dauguma Lietuvoje pagamintų saulės elektrinės modulių iš tiesų yra laikomi lietuviškais tik dėl to, kad surenkami Lietuvoje. Pagrindiniai komponentai yra importuojami, dauguma jų yra iš Kinijos. Norint sėkmingai konkuruoti rinkoje, viliojama žemomis kainomis ir ilgomis garantijomis, kurių pagrįstumu vertėtų suabejoti. Situacija saulės energetikos rinkoje kol kas nėra vienareikšmiška ir didesniems apibendrinimams reikia daugiau laiko ir didesnių pastangų.

77. Lietuvoje kuriamas didžiausias Europoje biotechnologijų miestas

2023 m. pabaigoje įmonių grupė „Northway“ Vilniuje pradėjo plėtoti didžiausią Europoje biotechnologijų miestą „Bio City“. Šalia Molėtų plento esančioje teritorijoje, prilygstančioje 50-čiai futbolo aikštynų, pradės veikti

keturios biotechnologijų gamyklos ir du mokslo tiriamieji centrai, čia bus vystomas šių sričių biotechnologijų mokslas ir gamyba: kamieninių ląstelių tyrimai, 3D biospausdinimas, genų terapijos komponentų gamyba ir kita veikla. Planuojama, kad per 10 metų investicijos į šį biotechnologijų miestą sieks apie 7 mlrd. eurų.

Pasaulio biotechnologijų rinkos vertė šiuo metu viršija 1 225 mlrd. JAV dolerių. Tikimasi, kad iki 2030 m. ši rinka išaugs iki daugiau kaip 3 000 mlrd. JAV dolerių. Didžiausios gyvybės mokslų lyderės pasaulyje yra Švedija, Šveicarija, JAV, Singapūras, Vokietija, Jungtinė Karalystė, Danija ir kitos valstybės. JAV mokslo žurnalo „Scientific American Worldview“ sudaromame reitinge, kuriuo vertinamas valstybių inovacijų potencialas biotechnologijų srityje, Lietuva patenka tarp 30 geriausių pasaulio šalių.

Lietuvoje biotechnologijos pradėjo vystytis dar sovietų laikais, XX a. aštuntajame dešimtmetyje. 1970 m. įkurta Vilniaus bandomoji fermentinių preparatų gamykla gamino techninius fermentus maisto, odų pramonei, pašarams. 1973 m. Lietuvos mokslų akademijos Biochemijos institute buvo pradėta visiškai nauja ir pasaulyje inovatyvi biomokslų kryptis – fermentų, polifermentinių sistemų bei ląstelių struktūrų veikimo tyrimai elektrocheminėse sistemose. 1975 m. įkurtas Taikomosios enzimologijos mokslinių tyrimų institutas, kuriame padėti moderniosios biotechnologijos pagrindai. Atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, nuo jo atsiskyrė Biotechnologijos institutas, bendrovė „Fermentas“ (nuo 2013 m. – bendrovė „Thermo Fisher Scientific Baltics“). Bendrovėje „Thermo Fisher Scientific Baltics“ (tai viena didžiausių pasaulyje biotechnologijos molekulinį įrankių gamintojų) kuriami ir gaminami genų inžinerijos ir molekulinės biologijos darbams naudojami produktai bei molekulinės diagnostikos komponentai – fermentai, nukleorūgščių standartai ir kita. Dabar lietuviškos biotechnologijos plėtojamos bendrovės „Thermo Fisher Scientific“ Molekulinės biologijos mokslų kompetencijų centre, Vilniaus universiteto Gyvybės mokslų centro Biotechnologijos ir Biochemijos institutuose.

Šiandien Lietuva yra viena pažangiausių pasaulio šalių biotechnologijų srityje, tačiau konkurencija šioje srityje nuolat auga, tad būtinos kuo didesnės investicijos į gyvybės mokslus, modernią infrastruktūrą, mokslinę veiklą ir būsimus specialistus.

Jau 2024 m. antrąjį ketvirtį biotechnologijų mieste „Bio City“ duris atvers pirmasis ir kol kas vienintelis Baltijos šalyse Genų terapijos centras. Centre bus atliekami inovatyvūs genų terapijos moksliniai tyrimai ir komponentų gamyba. Investicijos į šį centrą sieks apie 50 mln. eurų. Centre bus sukurta per 100 naujų aukštos pridėtinės vertės darbo vietų. Šio centro veikla Lietuvai leis stiprinti regioninę lyderystę plėtojant genų inžinerijos potencialą ir pritaikymą visuomenės gerovei.

Iki 2030 m. biotechnologijų mieste „Bio City“ duris atvers dar 5 kompleksai. Čia įsikurs Mokslinių tyrimų ir eksperimentinės plėtos bei virusologijos centras, Gyvybės mokslų pramonės išmaniųjų paslaugų centras, Kamieninių ląstelių tyrimų ir 3D biospausdinimo centras, Didelės skalės žinduolinių procesų gamybos centras ir Didelės skalės mikrobinių procesų gamybos centras.

Biotechnologijų miesto vystymas Vilniuje taip pat padės užmegzti naujų partnerystių su inovatyviais startuoliais, mokslinių tyrimų institucijomis ir farmacinėmis įmonėmis visame pasaulyje. Planuojama, kad pradėjus veikti visoms gamykloms ir moksliniams centrams biotechnologijų mieste „Bio City“ iš viso galės dirbti daugiau kaip 2 tūkst. darbuotojų. Absoliuti dauguma šių darbo vietų bus aukštos kvalifikacijos – mokslininkų, biotechnologų, medicinos inžinierių ir kitų sričių specialistų.

Šiuo metu Lietuvoje veikia daugiau kaip 80 gyvybės mokslų bendrovių. Jos sukuria apie 2,5 proc. šalies BVP. Valstybė siekia, kad šių gyvybės mokslų bendrovių indėlis į šalies ekonominę gerovę iki 2030-ųjų išaugtų dvigubai – iki 5 procentų šalies BVP. Įmonių grupės „Northway“, kuri yra viena iš Lietuvos biotechnologijų rinkos lyderių, vykdoma plėtra gerokai prisidės prie šio tikslo įgyvendinimo, stiprindama Lietuvos pozicijas gyvybės mokslų srityje ir skatindama šios pramonės šakos augimą.

Ir tai yra neabejotina ir viena įspūdingiausių sėkmės istorijų Lietuvoje!

TURIZMAS IR POILSIS

78. Medžių lajų takas Anykščiuose. Kaip unikalus objektas paskatino pažintinį turizmą

Anykščių regioniniame parke įrengtas Medžių lajų takas ne tik pasiūlė naują būdą pažinti saugomose teritorijose esančias vertybes, bet ir pagyvino vietos turistinį ir kultūrinį gyvenimą. Savivaldybė ir verslininkai ėmė investuoti į naujas pramogas, maitinimo įstaigas, pramogų centrus, organizuojama vis daugiau kultūrinių, turizmo ir sporto renginių.

Medžių lajų takas – ne tik Baltijos valstybėse, bet ir Rytų Europoje pirmasis objektas, kurio lankytojai gali pasivaikščioti medžių lajų lygyje. Šis takas buvo atidarytas 2015 m. rugpjūčio 7 d. Per pirmąjį savaitgalį jį aplankė net 11 tūkst. žmonių.

Medžių lajų tako Anykščių regioniniame parke idėją pasiūlė ir jo įrengimą organizavo Valstybinė saugomų teritorijų tarnyba prie Aplinkos ministerijos. Šis sumanymas buvo drąsus, bet projektas pasiteisino. Tai rodo lankytojų srautai, populiarumas žiniasklaidoje ir oficialūs įvertinimai.

Takas yra 300 m ilgio ir kyla iki 21 m aukščio virš žemės. Jo pabaigoje yra apžvalgos bokštas, 34 m aukštyje įrengta apžvalgos aikštelė. Nuo aikštelės atsiveria Anykščių šilelio, Šventosios upės vingių, tolėliau besidriekiančių lygumų vaizdai, matyti Anykščių Šv. apaštalo evangelisto Mato bažnyčios bokštai. Komplekse veikia ir informacinis centras.

Medžių lajų tako kompleksas įsikūręs poeto Antano Baranausko 1858–1859 m. rašytoje poemoje „Anykščių šilelis“ apdainuoto Anykščių šilelio prieglobstyje, todėl lankytojus lydi šios poemos ištraukos. Ši vieta jau anksčiau traukė turistus ne tik dėl Anykščių šilelio, bet ir vaizduotę kaitinančio antrojo pagal dydį Lietuvos akmens Puntuko. Pasak legendos, jį čia pametė velnias, kai supykęs norėjo sugriauti gražiąją Anykščių bažnyčią. Netoliese gausu ir kitų įdomių objektų – driekiasi pėsčiųjų, dviratininkų takai, vandens turizmo trasa.

Statinio architektai Alvydas Mituzas, Arvydas Gudelis ir Andrius Dirsė dėl iki šiol gyvų legendų ir pasakų Medžių lajų tako bokštą papuošė rombais – tautinių juostų motyvu, Aukštaitijos regiono etnografinio išskirtinumo ir tapatumo atspindžiu. Nors Medžių lajų tako statyboms sunaudota 395 t metalo ir 1500 m³ betono, čia pasijusite kaip gamtos prieglobstyje. Eidami juo sužinosite apie šilelyje augančius augalus, gyvenančius gyvūnus. Pušis, beržus, egles, ąžuolus ir juodalksnius galima ne tik pamatyti, bet kai kuriuos iš jų net ranka pasiekti.

Medžių lajų taką gali aplankyti ir žmonės su judėjimo negalia – į bokštą jie gali pakilti keltuvu. Statybininkų skaičiavimais, ant tako vienu metu gali būti 500 žmonių, o apžvalgos bokšte – iki 50 žmonių. Medžių lajų taką galima pasiekti ne tik automobiliu. Praėjus ketveriems metams po jo atidarymo, 2019 m. buvo įrengtas Lynų tiltu pavadintas pėsčiųjų ir dviračių tiltas per Šventąją. Jis yra netoli Medžių lajų tako bei Puntuko ir jungia kairiajame upės krante esantį dviračių taką su dešiniajame krante įrengiamu dviračių taku, kuriuo bus galima nukeliauti ir iki Puntuko brolio akmens, ir iki Anykščių miesto. Dabar lankytojai pėsčiomis ar dviračiais gali nukeliauti iki legendomis apipinto Karalienės liūno – vieno didžiausių gėlo vandens šaltinių Lietuvoje.

Tais pačiais metais Medžių lajų tako komplekso informacijos centre įrengta ekspozicija „Anykščių šilelis – miškas ir/ar kūriny“, kurios pagrindinė tema – neatrastas Anykščių šilelis. Lankytojų po stilizuotais medžių lapais laukia intriga – pakėlus juos galima rasti informacijos apie šį mišką, parko gamtos vertybes. Informacijos centre lankytojai gali ne tik pasisemti žinių, bet ir paliesti, pauostyti mišką ir jo paklausti.

Dėl galimybės netradiciškai pažinti gamtą lankytojai ypač pamėgo Medžių lajų tako kompleksą. Kasmet jį aplanko 100–200 tūkst. smalsuolių. Per pastaruosius aštuonerius metus Medžių lajų taku ėjo beveik 1 mln. 200 tūkst. svečių.

Anykščių šilelis įdomus visais metų laikais. Lankydami Medžių lajų take ir iš aukštai stebėdami metų laikų kaitą, keliautojai gali pajusti gamtos harmoniją ir patirti vis kitokių pojūčių. Pavasarį, klausydami meilės simfonijas giedančių paukščių ir iš neįprastai arti matydami medžių pumpurus, gali grožėtis gamtos pabudimu, o pažvelgę nuo tako žemyn – išvysti kvapą gniaužiančius žibuoklių kilimus!

Lankydamiesi Medžių lajų take vasarą keliautojai turėtų neskubėti – pušys į orą išskiria fitoncidų, dėl jų oras tampa švaresnis. Einant taku reikia klausytis ir stebėti – galbūt iš arti pavyks pamatyti voveraitę ar geniuką!

Rudenį čia galima pasijusti tarsi didžio dailininko dirbtuvėse – tiek spalvų ir atspalvių! Nuo apžvalgos bokšto atsiveria ryškiomis spalvomis išmargintos medžių lajos ir Šventosios vingis, – priklausomai nuo debesuotumo ir paros laiko, vandens spalva gali kisti nuo balzganai pilkos iki vaiskiai žydros. Žiemą, kai nėra sniego, apgaubia į žiemos miegą nugrimzdusios gamtos tyla ir ramybė. Kai pasninga, galima žavėtis žiemos pasaka!

Eidami nuo Puntuko link Medžių lajų tako pradžios, rasite vabzdžių viešbutį ir inkilų ekspoziciją, čia pamatysite, kokių inkilų reikia įvairiems paukščiams.

Lankytojus džiuginantis Medžių lajų takas buvo įvertintas ir tarptautinės bendruomenės. 2016 m. Jungtinių Tautų Pasaulio turizmo organizacijos rengiamuose prestižiniuose turizmo inovacijų ir meistriškumo apdovanojimuose Medžių lajų tako kompleksui suteiktas aukščiausias įvertinimas. Kompleksas buvo pristatytas kaip ypač sėkminga, gausaus lankytojų srauto sulaukianti, prie darnaus vystymosi prisidedanti, ekologinį turizmą propaguojanti ir puiki pažintinį turizmą Anykščių krašte skatinančios strategijos priemonė.

Anykščių rajono savivaldybės administracijos ir viešosios įstaigos Anykščių turizmo informacijos centro turizmo apdovanojimuose „Turizmo gilės“, rengiamuose minint Pasaulinę turizmo dieną, Medžių lajų tako kompleksas pelnė apdovanojimą kaip populiariausias 2016 m. turizmo objektas, o 2022 m. už neblėstantį populiarumą apdovanotas nominacija „Metų sėkmingiausias“.

Medžių lajų takas sutraukė ne tik Anykščių šilelio mėgėjus, bet ir daugybę žmonių iš kitų Lietuvos vietų ir užsienio, kurie iki tol nebuvo atradę šio unikalaus Aukštaitijos krašto. Nuolatinis turistų srautas paskatino kurtis įvairius verslus. Padaugėjo pramoginio turizmo organizatorių, mieste ir apylinkėse įsisteigė naujų kavinių, restoranų, parduotuvių, grožio salonų, nakvynės vietų. Savivaldybė organizuoja vis daugiau kultūros, sporto, turizmo renginių.

Nesnaudžia ir Aukštaitijos saugomų teritorijų direkcija – šiemet atidarytas Storių pažintinis takas, vedantis prie Struvės geodezinio lanko trianguliacijos punkto. Čia lankytojai gali ne tik suvokti mūsų planetos dydį,

bet ir prisiliesti prie Struvės geodezinio lanko istorijos, matavimų metodų. Tai vienintelis Lietuvoje mokslui pažinti skirtas takas.

Anykščiai tapo patrauklia turizmo vietoje. O geras pavyzdys ima ir užkrečia – Lietuvoje jau ne vienas toks ar į jį panašus objektas prasikalė pro medžių viršūnes.

79. Dviračių ir pėsčiųjų tako Smiltynė–Nida rekonstrukcija

2023 m. vasarą Smiltynėje atidaryta rekonstruota pėsčiųjų ir dviračių tako Smiltynė–Nida 13,5 km ilgio atkarpa. Tai pirmasis žingsnis įgyvendinant vieną didžiausių dviračių takų rekonstrukcijos projektų Lietuvoje per keletus pastaruosius ir artimiausius metus. Rekonstruotas ir visuomenei atvertas Kuršių nerijos tako ruožas užtikrina ekologišką susisiekimą unikaloje gamtos vietovėje.

Tikimasi, kad, atvėrus Kuršių nerijos pėsčiųjų ir dviračių tako 13,5 km ilgio atkarpą, nuo Smiltynės link Juodkrantės keliaujančių Lietuvos ir užsienio turistų bei vietos gyventojų kelionės bus saugesnės.

Kadangi take yra kopagūbris, pakeisti statybos reglamentai, kad dviračių takas, išsaugant kopagūbrius, galėtų būti su kalneliais. Stengtasi nepakenkti unikaliai gamtos rezervatui, pastatyta ir suoliukų žmonėms prisėsti, pailsėti. Neringos svečiai pagaliau čia galės važinėti dviračiais saugiai, neužgaudami pėsčiųjų, nes takas nuo 2–2,5 m praplatintas iki 3,5 m. Įrengtos papildomos apsaugos priemonės, kad tako neardytų medžių šaknys, ir sustiprinta dangos konstrukcija, kuri užtikrins ilgametę tako eksploataciją be papildomo remonto.

Naujosios infrastruktūros parametrai užtikrina, kad, esant pavojui, šiuo taku galės važiuoti ir miškų priežiūros bei priešgaisrinės apsaugos sunivarsorė technika.

Kelionė dviračiu per Kuršių neriją – vienas geriausių būdų aktyviai praleisti laisvalaikį, aplankyti įdomiausias ir vaizdingiausias jos vietas. Visas Kuršių nerijos gyvenvietes – Smiltynę, Juodkrantę, Pervalką, Preilą ir Nidą – jungiančio dviračių tako ilgis siekia 52 km. Šis takas yra atskira Pajūrio dviračių trasos pietinė dalis, taip pat Europos dviračių takų tinklo „EuroVelo“ maršruto EV 10 „Hanzos žiedas“ ir Europos dviračių trasos R1 dalis.

Dviračių takas eina miškingomis Kuršių nerijos vietomis. Didelių įkalnių ar nuokalnių nėra, palei taką įrengtos trumpalaikio sustojimo vietos, tad netgi pradedančiam dviratininkui juo važiuoti lengva.

Dviračių takas prasideda Smiltynėje. Tūristai kelionę gali pradėti Senojoje (Danės g. 1, Klaipėda) arba Naujojoje (Nemuno g. 8, Klaipėda) perkėloje. Tako ruožas nuo Klaipėdos iki Juodkrantės tęsiasi 21 km, šioje dalyje jis eina greta jūros. Atkarpos nuo Juodkrantės iki Pervalkos ilgis yra 16,5 km. Ši dviračių tako dalis driekiasi palei jūrą, vėliau išilgai pagrindinio kelio, o už Pilkųjų kopų suka į mišką. Nuo Pervalkos iki Nidos dviračių takas eina senąja trasa palei Kuršių marias, atstumas nuo Pervalkos iki Preilos – 5,5 km, nuo Preilos iki Nidos – 9 km. Dviračių takas baigiasi Nidoje, prie Paridžio kopos.

Važiuojantis dviračių taku per Neringą, vos tik pakėlęs akis nuo dviračio vairo pamatys Avikalnio ragą, Pilkąsias kopas (Naglių gamtos rezervatas), Vecekrogo kalną, Bulvikio ragą. Trasoje keliauninkas galės ir ne kartą atsikvėpti – vietų tam numatyta. Įspūdžių dviratininkas ar pėsčiasis galės pasisemti, apsilankęs šalia dviračių tako tarp Pervalkos ir Nidos įrengtuose paukščių stebėjimo bokšteliuose.

Tai džiugina. Tokie darbai bus tęsiami ir kituose ruožuose.

Taigi tik mink pedalus ir stiprink sveikatą. Jos prireiks.

Ir džiaukis nuostabia gamta. Gerai pailsėjęs ir pats tapsi geresnis.

80. Lietuvosiai ilsisi klausydamiesi savo šalyje pagamintų vinilinių plokštelių

Poilsio valandėlę nutarėte pasiklausyti geros muzikos ir įdėjote į grotuvą vinilą. Apsvaigintas muzikos garsų dar jaučiate ir kitokį, netgi dvigubą, pasitenkinimą. Ne, ne – čia nėra jokios kalbos apie seksą.

Palaima dviguba ir apima tik dėl to, kad (to dar niekada nebuvo) vinilinė plokštelė pagaminta... Lietuvoje.

Ne vien mūsų tautiečiams tai patinka. Netgi garsus vokiečių muzikos prodiuseris, didžėjus Matthiasas Paulis, geriau žinomas Paulo van Dyko slapyvardžiu, savo naujausių vinilinių plokštelių gamybą nusprendė patikėti lietuviams – Vilniuje įsikūrusiai spaustuvei „Green lakes pressing“. Per

penkiolika intensyvos kūrybos metų Paulas išleido daugybę įrašų, tačiau vienas jų vertas ypatingo dėmesio. 2003 m. pasirodžiusi plokštelė „Reflections“ vadinama vienu įsimintiniausių darbų šokių muzikos istorijoje, be to, galima neabejoti, kad šis kūrėjas yra visame pasaulyje išskėstomis rankomis laukiamas vienas geriausių pasaulio didžėjų. Visai netrukus jis pristatys ir dar vieną vinilinę plokštelę „ACID TRAXXX“, kurios gamybą patikėjo lietuviams (plokštelė išleista 2023 m.).

Vinilinių muzikos plokštelių spaustuvė Vilniuje atsirado neseniai. Anksčiau plokštelių spaustuvės „Green lakes pressing“ įkūrėjas Luras Lučiūnas, kalbėdamas apie tai, kaip kilo idėja įkurti tokią spaustuvę, sakė, kad tai įvyko nusibodus laukti, kol pagamins kas nors kitas. Skaitmeninį įrašą galima išleisti labai greitai, o vinilų reikėjo laukti. Eilės ilgėjo, o prasidėjus pandemijai, nusidriekė metams į priekį. Jis su Antanu Kamensku (VŠĮ „Kūrybinių industrijų projektai“ vadovas) besikalbėdami ėmė ir sutarė, kad būtų šaunu įkurti tokį fabrikėlį, nes niekada Lietuvoje to nėra buvę.

Plokštelių spaustuvė „Green lakes pressing“ įsikūrė ilgą istoriją turinčiame buvusio popieriaus fabriko pastate (Popieriaus g. 15, Vilnius). Sumanytojai spaustuvei vietos ieškojo ilgai, manė, kad ji turėtų būti šalia Vilniaus ar bent jau beveik Vilniuje. Norėta, kad pati erdvė būtų nebūdinga gamyklai. Į minėtą pastatą įteka upė, teka po juo ir išteka kitame gale – tai unikalus dalykas. Senas, apleistas pramoninis pastatas buvo restauruotas pagal išlikusius anų laikų brėžinius, spalvas.

Vinilinės plokštelės įprastai sveria 180 g, bet gali būti ir lengvesnės – 120 g ar 140 g. Vieni mėgsta lengvesnes, kiti – sunkesnes. Pavyzdžiui, japonams patinka 220 g svorio plokštelės. Tai priklauso nuo pačių leidėjų ar artistų sprendimo. Gali būti ir spalvotos – nebūtinai tik juodos, bet juodos įprasčiausios. Dažnai leidėjai arba artistai nori, kad dalis būtų juoda, o dalis – kokių nors kitokių spalvų. Gamintojams svarbiausia, kad plokštelės būtų kokybiškos. „Žmonės, kurie mėgsta plokšteles, iš principo yra estetai, todėl kokybė čia labai svarbi“, – sakė L. Lučiūnas¹⁴. Tikėjime juo ir jo darbais.

¹⁴ Plačiau žr.: <https://www.delfi.lt/veidai/muzika/lietuviai-didziuojasi-vilniuje-gamina-mi-garsaus-vokieciu-didzejaus-paul-van-dyk-vinilai-94955431>.

SPORTAS IR TRADICIJOS

81. Apie Vytį, žirgus ir raitelius. Tradicijos galia

Lietuvių kalba išlaikė seniausią indoeuropietišką, dar iš prokalbės atėjusį kumelės pavadinimą „ašva“ ir jo vedinį „ašvienis“. Bibliografas, etnografas Silvestras Baltramaitis 1905 m. rašė, kad seniausių laikų padavimuose randama liudijimų, jog senovės lietuviai arklius – ašvinius laikė ypatingoje pagarboje, kadangi jie buvo naudingi ne tik žemdirbystėje, bet ir kareivystėje, o kumelės – ašvos buvo naudingos ūkyje savo pienu. Ašvienis laikytas palaimintu, Dievams meiliu gyvuliu.

Mūsų kalbos duomenys patvirtina žirgo kulto senumą. Lietuvių kalboje vartojami saviti arklio spalvų pavadinimai: arkliai gali būti įvairaus plauko – bėri, sarti, pelėki, širmi, obuolmušiai, šyvi, kerši, juodi... Istorijos šaltiniuose pabrėžiamas balto žirgo išskirtinumas. Tikėjimas balto ar širmo žirgo ypatingumu išliko iki mūsų laikų. Baltas žirgas visų pirma yra dangiškas, dieviškas žirgas, o baltas raitelis ant balto žirgo paprastai yra kokia nors dievybė ar net patsai Dievas. Ir raitelis mūsų herbe – Vytyje – neatsitiktinai bus atsiradęs.

Lietuvoje žirgas nuo seniausių laikų buvo apgaubtas ypatinga aureole. Žirgui, ypač jo galvai, senovės lietuvių tikėjimuose ir dvasinėje kūryboje priskiriama nepaprasta galia: ji saugodavo sodybą, namus nuo visų blogybių. Netgi siluetinės iš medžio išdrožtos žirgo galvos, pritvirtintos stogo čiukuro galuose, pasak padavimų, apgindavo žmonių pastoges nuo ligų, skurdo, gaisrų ir kt. negandų.

Dar būtina prisiminti tautos žadintojo ir patriarcho daktaro Jono Basanavičiaus 1885 m. parašytus žodžius, kad lietuviai myli žirgą taip, kaip nė viena kita tauta, – ši mintis turi daug pagrindo. Ta meilė perduodama iš kartos į kartą. Tai reiškia, kad tautos simbolikoje besipuikuojantis žirgas (Vytis) gali įkvėpti, suvienyti ir pakelti tautą laisvės žygiui, kasdien, žingsnelis po žingsnelio, o kartais įspūdingais šuoliais pakylėti kūrybos link.

Žirgas nuo senų senovės buvo svarbus pagalbininkas ir kariui, ir didžiūnui, ir paprastam valstiečiui. Kiekvieno didžiūno pasididžiavimas buvo geras žirgas. Net karingiausiai skambantis pareigų pavadinimas kilo iš žmogaus santykio su žirgu. Žodis „maršalas“ Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje (LDK) buvo Viduramžiais atsiradęs pareigybės pavadinimas, kaip ir „vaivada“, „kancleris“, „kaštelionas“. Vokiečių kalboje žodis „maršalas“ reiškia žirgų prižiūrėtoją. Žirgas tais laikais buvo pagrindinis karų ir kovų dalyvis, kario bendražygis, todėl žirgų prižiūrėtojo pareigybė buvo labai svarbi. Ilgainiui atsirado dvaro, Senato, teismo ir kiti maršalai – konkrečių vietų tvarkytojai, prižiūrėtojai, atlikdavę ir nemažai diplomatinį misijų. Jonas Stanislovas Sapiega yra buvęs dvaro, teismo maršalas, taigi labai svarbus LDK pareigūnas.

Žirgai buvo prestižo ir pasipuikavimo objektas, brangi užsienio pasiuntinių dovana, puošnus pramogos atributas, naudotas per pasirodymus, viešas ceremonijas, medžioklėse, karuose. Lietuvių valdovai savo arklidėse turėdavo iki kelių šimtų ristūnų ir darbinų – kinkomųjų arklių. Arkliai buvo visų kariuomenių transporto pagrindas, o raiteliai, kavalerija lėmė daugelio mūšių baigtį. Turtingesni ūkiai galėjo išlaikyti ir žirgą, su kuriuo buvo vykstama į svarbias gyvenimo šventes, viešus susitikimus. Miestuose arkliai padėdavo ugniagesiams, tempė sunkias pašto karietas. Ne ką mažesnę reikšmę žirgininkystė ir arklininkystė turėjo ir XIX a. dvarininkų gyvenime. Žirgas buvo karo, įvairių švenčių, medžioklių, kelionių palydovas – bajoriškosios kasdienybės elementas.

Trumpai apžvelgsime Lietuvos žirgų sporto atsiradimą ir jo raidą. Žemės ūkis anais laikais be arklio jėgų buvo neįsivaizduojamas. Žmonės siekė turėti kuo daugiau arklių, juos rūpestingai augino. XIX a. – XX a. pr. kone kiekvienas valstiečio ūkis turėjo bent vieną darbinį arklių, kuris garantavo šeimos pragyvenimą ir buvo, galima sakyti, savotiškas šeimos maitintojas.

Žirgų jojimo sportas svetimiesiems valdant Lietuvą vėlavo. Tiesa, Lietuvoje XIX a. vyko ristūnų lenktynės ant ežerų ledo, iki šiol išliko ant Sartų ežero ledo arba Dusetose rengiamos lenktynės (nuo 1933 m. jos tapo oficialios). XIX a. Vilniuje veikė Jojamųjų žirgų lenktynių draugija. Pirmojo pasaulinio karo metais ir šios iniciatyvos nuslopo.

1918 m. vasario 16 d. paskelbus nepriklausomybę, į Lietuvą iš užsienio grįžo nemažai su sportu jau susipažinusio jaunimo. Tai Stepas

Garbačiauskas, Elena Kubiliūnaitė-Garbačiauskienė, Karolis ir Viktoras Dineikos, Jonas ir Kęstutis Bulotos, Pranas Sližys ir kt. Visą Lietuvos sportinį gyvenimą ypač pagyvino JAV lietuvis Steponas Darius.

Atkurtoje jaunoje valstybėje, žemės ūkio šalyje, kurios ekonomikoje aiškiai vyravo žemės ūkis, po alinančių karo veiksmų ir ekonomikos griūties, svarbių įmonių iškėlimo į Rusiją, miško kirtimo ir gabenimo į Vokietiją materialinis pagrindas buvo atkurtas palyginti greitai. Prekyba mediena ir linais skatino žemdirbystės atsigavimą. Miestuose ir miesteliuose žmonės pajuto atsikuriančio gyvenimo galimybes. Jau 1919 m. pradėtos kurti pavienės sporto organizacijos, jos gyvavo trumpai, bet turėjo įtakos Lietuvos sporto raidai. Pirmoji nepriklausomos Lietuvos sporto organizacija buvo Lietuvos sporto sąjunga (LSS), įkurta 1919 m. gegužės 18 d. Kaune. LSS įstatuose buvo numatyta, kad ji koordinuos sporto organizacijų veiklą. Taip Lietuvoje pradėjo formotis organizuota kūno kultūros ir sporto sistema. Deja, 1920 m. rugpjūtį LSS nustojo veikti.

1920 m. rugsėjo 15 d. įkurta Lietuvos fizinio lavinimosi sąjunga (LFLS), ji siekė skatinti jaunimą sportuoti, propaguoti sportą. Sporto organizacijų pamažu daugėjo, daugėjo ir žirgų.

Šiuolaikinio žirgų sporto pradžia ir jo brendimas natūraliai vyko ten, kur buvo žirgų ir raitelių – Lietuvos kariuomenės kavalerijos pulkuose. Žirgus reikėjo ruošti žygiams, kovoms, treniruoti, išjodinėti. Nuo 1920 m. visi 3 kavalerijos pulkai – husarai (Kaune), ulonai (Alytuje), dragūnai (Tauragėje) – geresniam kareivių ir žirgų rengimui naudojo 8 km kliūtinį laukų jojimą. Palaipsniui atsirado ir poreikis varžytis raiteliams, parodyti žirgo parengimo lygį ir raitelio jojimo meistriškumą, tobulinti įgudžius.

Lietuvos kariuomenės kavalerijos pulkuose paruošta karininkų, kurie rūpinosi žirgais, lenktyniaudami iškilo geriausieji, didelį poveikį padarė karininkai, kurie mokėsi užsienyje žymiose karo kavalerijos mokyklose, pasisėmė patirties iš geriausių kitų šalių jojikų, pamatė ir įsisavino geriausių Prancūzijos ir Italijos kavalerijos mokyklų raitelių techniką. Gerėjo ir Lietuvos karininkų jojimo rezultatai kasmetinėse raitelių varžybose.

Atkreiptas reikiamas dėmesys į žirgų ištvermę, jų galimybių ugdymą. Dar 1922 m. buvo surengtas 1 000 kilometrų žygis, kuriame dalyvavo du Karo mokyklos kariūnų ir aspirantų kavalerijos eskadronai, Husarų pulko

mokomasis eskadronas, kulkosvaidininkų ir technikos eskadronų bei tiekimo daliniai su orkestru – iš viso apie 900 raitininkų. Žygis truko 19 dienų, kasdien jota po 71 km. Jo tikslas buvo aplankyti Lietuvos nepriklausomybės karo (1918–1920 m.) kovų laukus, išbandyti naujus Lietuvoje pagamintus kulkosvaidžių vežimus, gurguoles, pakinktus, balnus, smulkią raitininko ir žirgo aprangą, atlikti tam tikrus pratimus, palaikant ryšius su aviacija, išbandyti raitininkų ištvermę ilgame žygyje ir užgrūdinti juos lauko gyvenime. Vežimai atlaikė bandymus važiuojant per akmenuotus ir nelygius laukus. Visus darbus, vadovaujami kpt. Z. Kirkilos, husarai atliko gerai, žygis buvo visokeriopai sėkmingas ir naudingas kavalerijos darbui tobulinti. Jį sumanė, organizavo ir jam vadovavo mjr. Izidorius Kraunaitis ir jo padėjėjas mjr. Aloyzas Valušis.

Raiteliai ėmė organizuotis, puoselėdami žirgų lenktynių idėją. 1925 m. kavalerijos pulkai pradėjo rengti savo konkūro varžybas. Kariuomenės raitelių varžybos vasaros sezono metu vykdavo kiekvienais metais, jas rengdavo kavalerijos štabas ir tai tapo tradicija. Ilgainiui prie kavaleristų prisijungė artilerijos pulkų, kitų dalinių karininkai, raitieji šauliai – dragūnai, policijos ir raitosios policijos jojikai. Karinei vadovybei neprieštaraujant, kavalerijos vadas leisdavo dalyvauti varžybose ir civiliams raiteliams.

1929 m. Kaune surengtos pirmosios oficialios žirgų sporto varžybos – Kavalerijos pulkų raitųjų sporto rungtynės (KPRSR). Programoje buvo atskiras karininkų ir puskarininkų konkūras; karininkų žirgai buvo geresni, todėl ir kliūtys 10–20 cm aukštesnės (tokia tvarka galiojo visose šalyse iki pat 1948 m. olimpinių žaidynių); karininkų 120 cm aukščio konkūrą laimėjo vyr. ltn. Šakėnas su žirgu Azijatu. Nugalėtojai buvo apdovanojami prizais ir dovanomis.

1929 m. įsteigta Valstybės Prezidento taurė karininkams. Nepaisant gerų tendencijų, palankių raitųjų lenktynių vertinimų, į žirgų sportą buvo žiūrima pro pirštus, tad jis vis neužėmė deramos vietos tarp kitų sporto šakų, nes kurį laiką daugelis netgi nelaikė žirgų lenktynių sportu. Tačiau kariškiai tobulino savo meistriškumą, atsirado gerų žirgų ir raitelių. Pasi-taikė progą pasirodyti ir kitose šalyse, pasisemti patirties. Bene pirmoji raitelių išvyka buvo organizuota į Rytų Prūsiją. 1931 m. birželį Instenburgo (liet. Įsrutis, dab. Černiachovskas, Rusijos Federacijos Kaliningrado sritis)

raitelių draugija pakvietė lietuvių raitelius dalyvauti varžybose. Jonušo Radvilos kavalerijos pulko raiteliai – 6 karininkai, 11 kareivių, lydėję 18 žirgų, dalyvavo varžybose, mažai kuo nusileido šeimininkams ir kovėsi dėl pirmųjų vietų. Lietuvių raiteliai sulaukė daug gerų žodžių vokiečių spaudoje¹⁵.

1932 m. balandžio mėnesį ketvirtosiose Kavalerijos pulkų raitųjų sporto rungtyne įvyko medžioklinis (laukų) jojimas (3 620 m nuotolis, 12 iki 1,30 m aukščio kliūčių). Taigi žirgų sportas buvo puoselėjamas ir populiarius kariniuose struktūriniuose vienetuose, daugiausia kavalerijos pulkuose – tai buvo natūralu, nes kavaleristai turėjo treniruoti savo žirgus.

Perversmas žirgų sporte prasidėjo XX a. ketvirtame dešimtmetyje, pamąčius, kad finansiškai silpnoms visuomeninėms sporto mėgėjų grupėms sunku išgyventi be vyriausybės dėmesio ir paramos. 1931 m. įvykusiame Lietuvos sporto lygos suvažiavime kaip Švietimo ministerijos atstovas ir kartu kaip tos ministerijos referentas sporto reikalams dr. Antanas Jurgelionis (1894–1976) pranešime paminėjo, kad valstybė jau yra numąčiusi sureguliuoti Lietuvos sportinį gyvenimą. Atsirado poreikis ir teisiškai sutvarkyti sporto sistemą. Tuo tikslu buvo priimtas pirmasis Kūno kultūros įstatymas, jis įsigaliojo 1932 m. liepos 15 d. Kūnei lavinti ir tobulinti įsteigti Kūno kultūros rūmai (KKR). Jie priklausė Švietimo ministerijai. Rūmai rengė kūno lavinimo darbų planą mokykloms, turėjo teisę pristatyti, skirti kūno kultūros mokytojus, pateikti švietimo ministrui tvirtinti programą kūno kultūros mokytojo cenzui (kvalifikacijai) įgyti ir egzaminų komisijos narius, rengti kursus kūno kultūros mokytojams ir instruktoriams ir išduoti leidimus kitiems rengti tokius kursus, išduoti leidimus užsiimti kūno kultūros praktika, steigti ir tvarkyti sporto aikštes, sales, plaukimo baseinus, steigti sportuojančio jaunimo sveikatai stiprinti punktus ir kt., šaukti kūno kultūros suvažiavimus.

Pirmuoju Kūno kultūros rūmų direktoriumi tapo dr. plk. lt. Antanas Jurgelionis (vadovavo 1932–1934 m.). 1932 m. spalio 1 d. KKR įkūrė šešias sporto sąjungas: Lietuvos kamuolio žaidimų sąjungą, Lietuvos lengvosios ir sunkiosios atletikos sąjungą, Lietuvos vandens ir žiemos sporto sąjungą, Lietuvos žirginio sporto sąjungą (LŽSS), Lietuvos teniso sąjungą ir Lietuvos

¹⁵ Išvykos aprašymas ir vokiškų laikraščių straipsnių apie varžybas vertimai į lietuvių kalbą. LCVA, f. 1326, ap. 1, b. 160.

šaudymo sąjungą. KKR direktoriaus A. Jurgelionio teikimu švietimo ministras patvirtino sąjungų pirmininkus. Pirmuoju LŽSS vadovu tapo mjr. Izidorius Kraunaitis. Atrodo, kad LŽSS veikė tik kariniuose struktūriniuose vienetuose.

1932 m. pabaigoje KKR ėmėsi įgyvendinti tautinę kūno kultūros programą „Sporūta“ (Sporto rūmų talka), kuri atrodė kaip sporto diegimo visuomenei akcija. „Sporūtos“ sąjūdis gerokai pagyvino visų Lietuvos apskričių sportinį gyvenimą. Kavalerijos karininkas mjr. I. Kraunaitis 1933 m. sausio 24 d. suorganizavo „Vytijos“ štabą, kurio tikslas buvo atgaivinti senovės lietuvių mėgtą sportą – joimą ir meilę žirgui. Organizuotos žirgų sporto talkos „Vytija“ štabą sudarė vadas mjr. I. Kraunaitis, jo adjutantas kpt. Antanas Andriūnas, reikalų vedėjas lttn. I. Kurkietis ir ats. j.ltn. V. Kviklys.

Kiekvienoje apskrityje buvo sudarytas specialus komitetas ir paskirtas raitininkų rinktinės vadas. Raitininkai ūkininkai sudarė vieno ar kelių kaimų grandį ar skyrių, valsčiaus grandys ir skyriai – valsčiaus šimtinę, visos apskrities šimtinės – rinktinę. „Vytijos“ štabas parengė ir greitai išsiuntinėjo jojimo taisykles ir instrukcijas: kaip organizuoti raitininkų lenktynes ir žygius, kaip prižiūrėti žirgus. Iki 1933 m. balandžio mėnesio buvo išleisti 7 statutai, o Klaipėdos krašte surengti jojimo kursai, juos baigė 30 mokytojų. Svarbią reikšmę turėjo Kaune 1934 m. balandžio 21–22 d. surengtas rinktinų vadų suvažiavimas. „Vytijos“ štabe tuo metu jau buvo užregistruotos 22 raitininkų rinktinės su 184 šimtinėmis, kurias sudarė 5970 registruotų raitelių¹⁶. Tikslai kol kas buvo paprasti: „Vytijos“ instruktoriai mokė taisyklingai joti, balnoti ir kinkyti žirgą, jį prižiūrėti ir gydyti, auginti gerą, gražų ir sveiką arklį, tinkamą joti, važiuoti, arti ir akėti. Tokių svarbių dalykų mokyti ūkininkus nebuvo įsipareigojusi nė viena kita organizacija, mokykla ar valdžios įstaiga.

Žirgų sporto veikla plėtėsi sąjungai „Jaunoji Lietuva“ pradėjus organizuoti savo raitininkų vienetus. Rūpintasi ir mergaičių jojikių reikalais, numatyta, kad, atsiradus daugiau narių, jos bus priskiriamos prie vyrų raitelių vienetų kaip mergaičių skyriai. Norinčioms buvo leista dalyvauti rungtyne. Ypač daug dėmesio KKR skyrė kūno kultūrai mokykloje – čia jaunimas turėjo būti supažindintas su kūno kultūra ir sportu, jam įskiepytas

¹⁶ „Vytijos“ raitininkų vadų suvažiavimas, *Kūno kultūra ir sveikata*, 1934 04 26. Nr. 17, p. 241.

toks poreikis. Tačiau šiam siekiui trukdė silpna materialinė bazė ir kvalifikuotų mokytojų trūkumas. Plečiantis sporto sąjūdžiui, iškilo būtinybė pradėti rengti aukštos kvalifikacijos kūno kultūros ir sporto specialistus, todėl 1934 m. buvo įsteigti Aukštieji kūno kultūros kursai.

1935 m. „Vytija“ buvo panaikinta ir vietoje jos ėmė veikti Lietuvos žirginio sporto sąjunga (LŽSS). Grįžęs iš studijų Prancūzijos karo akademijoje, plk. I. Kraunaitis 1937 m. buvo išrinktas Lietuvos žirginio sporto sąjungos pirmininku (vėliau juo perrenkamas), tame poste pakeitė mjr. Kazį Labutį. Jis su pagalbininkais ir toliau organizavo žirgų sporto šventes, kurios sutraukdavo daug dalyvių ir žiūrovų, rūpinosi, kad Lietuvos raiteliai turėtų gerų veislių žirgų.

LŽSS rengtose varžybose viskas buvo detalčiai reglamentuota, vykdyta išankstinė dalyvių registracija, nustatytas įsirašymo mokestis. Taip pat pažymėtina, kad varžėsi ne tik kariškiai, bet ir civiliai raiteliai. 1938 m. LŽSS valdybos posėdyje aptartos Tautinės olimpiados jojimo varžybų taisyklės, tvarka. Iš anksto buvo skelbiami piniginiai prizai, dovanų vertė. Civiliams raiteliams nustatyti sportiniai kostiumai – ilgi batai, šviesios kelnės, tamsus švarkas ir raitelio kepė. Sąjunga skyrė raiteliams specialias kepures (kepes), per varžybas rūpinosi sportininkų apgyvendinimu, žirgų maistu ir pašarais.¹⁷

Žirgų veislių gerinimas, jų parengimas varžyboms, selekcija tapo vis svarbesne arklių augintojų darbo dalimi. Kėdainių žirgyno vedėjas, Lietuvos nepriklausomybės karo kovų dalyvis, dalyvavęs ir koviniuose veiksmuose Klaipėdos kraštą prijungiant prie Lietuvos, Viktoras Juozapavičius (1898–1961 Kaune), Dotnuvos žemės ūkio akademiją baigęs agronomas, arklīninkystės specialistas, rūpinosi žirgų veisimu (žirgų veisimo stotys įsteigtos Obeliuose ir kitose Lietuvos vietose).

Geriausius išvestus žirgus, veislinius eržilus, skirdami nemažas lėšas, kasmet supirkdavo Žemės ūkio ministerija ir Žemės ūkio rūmai. Savus ir importuotus iš užsienio grynaveislius žirgus jie su didele nuolaida perleisdavo ūkininkams – arklių augintojams¹⁸. Tinkamų sportui žirgų gau-

¹⁷ Lietuvos žinios, 1938 03 29.

¹⁸ B. Ujedinovas. Aktualūs mūsų arklių auginimo klausimai (straipsnio iškarpa), LCVA, f. 933, ap. 1, b. 781, l. 7.

sėjo, tačiau norint pasiekti laimėjimų tarptautinėse varžybose reikėjo dar geresnių žirgų.

Lietuvos valstybės nepriklausomybės 20-mečio proga 1938 m. liepos 17–31 d. buvo surengta pirmoji Lietuvos tautinė olimpiada, kurią organizavo ir vykdė Tautinės olimpiados komitetas. Tautinės olimpiados statutas numatė „ne tik garbingu rungtyniavimu ugdyti lietuvių jaunimo jėgas, stiprinti jo valią visomis jėgomis tarnauti tėvynei Lietuvai, bet ir telkti pasaulio lietuvius savo tėvų žemės meilės sutvirtinimui“.

1938 m. rengiant pirmąją Lietuvos tautinę olimpiadą ŽSSS pirmininkas I. Kraunaitis buvo pakviestas į jos Komitetą ir vadovavo olimpinėms raitininkų varžyboms. Daugiausia jo rūpesčiu ir pastangomis Kaune, Kleboniškyje, buvo įrengta Lietuvos jojykla (hipodromas). Ten raiteliai atlikdavo pratimus, vykdavo varžybos ir žirgų sporto šventės. Rūpinantis raitelių varžybomis, pagerėjo jų rezultatai, gausėjo žiūrovų ir augo susidomėjimas jomis.

Žiemą ant Sartų ežero ledo kasmet vykdavo didesnės ar mažesnės ristikūnų varžybos. Oficialiai lenktynės ant ežero ledo pradėtos rengti nuo 1932 m., tada dalyvavo vos 30 žirgų. Jas organizavo agronomas Petras Vasinauskas (1906–1995 Akademija, Kauno raj. sav.). Ristikūnų varžyboms rengti būdavo sudaromas specialus komitetas – Arklių auginio ir gerinimo draugijos Dusetų padalinys. Lenktynėse žirgai skirstyti pagal pernykščius rezultatus į grupes. 1937 m. jose dalyvavo 60 žirgų ir vadeliotų, kitais metais jau apie šimtą ristikūnų. Į svarbiausią grupę skirti tie dalyviai, kurie 1 609 m (anglų mylią) nubėgdavo greičiau kaip per 3 min 20 s.¹⁹

1938 m. lenktynės truko dvi dienas – vasario 2–3 d. ir pirmą kartą buvo transliuojamos per radiją, filmuojamos. Susidomėjimas buvo labai didelis, veikė totalizatorius, iš Kauno autobusais atvyko ekskursijų. Dalyvavo keliolika tūkstančių žiūrovų. Ši graži lenktynių tradicija išlikusi gyva. Kad tik ežeras pasidengtų ledu.

Kpt. I. Kraunaitis 1931 m. iškėlė reikalą Lietuvai, Latvijai ir Estijai pasikeisti karininkais siekiant geresnės tarpusavio pažinties ir sėkmingo bendradarbiavimo. Karinė vadovybė tam pritarė ir susitarė su Latvija pasikeisti tarpusavio ryšių karininkais stažui atlikti. Tai buvo praktikuojama ne vienus metus. I. Kraunaitis sudarė raitininkų rengimo programą, parengė

¹⁹ Artėja garsiosios lenktynės Dusėtose, *Lietuvos aidas*, 1938 01 21. Nr. 31.

mokymo instrukcijas ir pratimų planą kavalerijos ir Lietuvos šaulių sąjungos raitininkų daliniams, o vėliau ir teritoriniams dragūnų daliniams.

Svarbų vaidmenį plėtojant žirgų sportą atliko broliai Antanas ir Izidorius Andriūnai. Vienas iš svarbiausių žirgų sporto entuziastų Antanas Andriūnas (1901–1965 m. Bogota, Kolumbija) – tarpukario Lietuvos kariuomenės karininkas, vienas geriausių nepriklausomos Lietuvos raitelių, vienas iš LŽSS vadovų, aktyviai dalyvavęs steigiant „Sporūtos“ žirgų sporto sekciją „Vytija“ (pirmojo jos štabo narys). A. Andriūnas taip pat buvo vienas iš Jojimo mokyklos Kaune įkūrėjų. 1935 m. vasarą privati A. Andriūno jojimo mokykla įsteigta Palangoje. Mokyklose įprastai buvo išbandomos naujų raitelių jėgos, stebimi žirgai. Jojimo pamokas, kurioms vadovavo karininkai, aktyviai lankė šauliai, jaunalietuviai, skautai. Raiteliai mokėsi jodinėdami Birutės parke, vakarop – pajūryje.

Paminėtinas ir kpt. Izidorius Andriūnas (1902 m. kovo 14 d. Dumblynės vnk., Antazavės vls., Zarasų aps. – 1943 m. lapkričio 27 d. (žuvo kalėdamas Viatlage, Kirovo srityje). Nuo 1937 m. balandžio iki 1938 m. rugpjūčio stažavosi Prancūzijos Aukštojoje kavalerijos mokykloje. Žirgų sporto varžybose Lietuvoje ir užsienyje yra iškovojęs nemažai įvairių prizų ir apdovanojimų.

Žirgų sporto entuziastų dėka XX a. ketvirtame dešimtmetyje šis sportas Lietuvoje toliau populiarėjo, aukščiausio rango ir meistriškumo raiteliai ir toliau telkėsi kavalerijos daliniuose²⁰. Civiliams raiteliams logistikos klausimus spręsti sekėsi daug sunkiau, daugelis į rungtynių vietas keliaudavo savo žirgais.

Karinio segmento 1929–1930 m. jojimo varžybų laimėtojai buvo Antrasis ulonų Lietuvos didžiosios kunigaikštienės Birutės pulkas, 1931 m. – Pirmasis husarų Didžiojo Lietuvos etmono kunigaikščio Jonušo Radvilos pulkas, 1932–1933 m. – vėl ulonai. 1934 m. – vėl husarai, o 1936 m. iškilo Trečiasis dragūnų Geležinio Vilko pulkas, laimėjęs ir 1938 m.

1931 m. liepos 25 d. trečiosiose Raitųjų dienose Palangos aerodrome, stebint 5000 žiūrovų, žirgų lenktynių karininkų grupės nugalėtojus nustatyti buvo itin nelengva. Iš 17 karininkų 3 jojo be baudos taškų ir turėjo persirungti. Laimėjo ltn. Alfonsas Urbonas, aplenkęs ltn. Vincą Padegimą

²⁰ Kavalerijos štabo viršininko V. Žilio 1937 m. liepos 14 d. pasirašytas įsakymas pulkų vadams., LCVA, f. 526, ap. 1, b. 160, l. 73.

ir ltn. Pakalniškį. Barjerinėje distancijose rungėsi 13 raitelių, be baudos taškų jojo 6 karininkai. Persirungiant barjerai vis aukštinti, tačiau tik 2 leitenantai – A. Urbonas ir V. Smieliauskas peršoko 1 m 50 cm aukščio kliūtį. Barjerą paaukštinus iki 1 m 60 cm, jį įveikė tik A. Urbonas su kumele Ataka. Ištvėmės kategorijoje varžėsi 12 karininkų. Atskirai varžėsi civiliai raiteliai dviejose rungtyse – ir čia neišsiversta be persirungimo, o tai rodo, kad net keli raiteliai visose rungtyse buvo gana panašaus meistriškumo.²¹

1936 m. įvesta raitelių ir žirgų registracija bei licencijos. Pagal Tarptautinės žirgų sporto federacijos statutą įsigaliojo raitelių skirstymas į klases: džentelmenus, amazes, mėgėjus, profesionalus. Tais metais pasižymėjusiems raiteliams išmokėta 10 tūkst. litų premijų, be to, pagerbiant geriausius raiteliai ir žirgus, jie klasifikuoti nuo I iki 8 vietos. Suvalkijos ir Panevėžio apskričių civilių raitelių raiteliai 1933 m. dalyvavo penktosiose Raitųjų dienos (buvusios Kavalerijos pulkų raitųjų sporto rungtyse). 1934 m. šeštiosiose Raitųjų dienos dalyvavo 248 raiteliai su 320 žirgų (iš jų 75 civilių žirgai). 1937 m. civiliai raiteliai varžėsi Kaune, Palangoje, Klaipėdoje ir kitose miestuose. Nors jų lygis buvo žemesnis negu karininkų, tačiau bendros varžybos pakėlė visą žirgų sporto lygį šalyje. Ūkininkai pasitempė ir veisė jojimui vis geresnių veislių žirgus.

1935 m. rugpjūčio 17–18 d. vykusiose žirgų varžybose Palangoje dalyvavo Lietuvos kariuomenės Husarų, Ulonų ir Artilerijos pulkų geriausi sportininkai karininkai ir puskarininkiai, Policijos sporto klubo, Lietuvos šaulių sąjungos, įvairių raitųjų sporto organizacijų raiteliai. Atskirai leista varžytis ir nepriklausomiems raiteliams, civiliams. Žirgų sporto renginys sulaukė gausaus vasarotojų dėmesio ir palaikymo. Pirmosiose varžybose įvairiose rungtyse sėkmingai pasirodė Lietuvos šaulių sąjungai, Policijos sporto klubui atstovaujantys raiteliai.

Rungtyne varžėsi 70 žirgų ir raitelių iš įvairių klubų. Lietuvos kariuomenės vadovybė į varžybas išleido 4 raitelius: vieną husarą, du ulonus ir du jojikus iš Trečiojo ir Ketvirtojo artilerijos pulkų. Tarp profesionalių raitelių gerai pasirodė ir civiliai sportininkai mėgėjai. Lietuvos kariuomenė po varžybų įsigijo eikliausius žirgus iš privačių asmenų. Rungtinių sensacija

²¹ III raitųjų rungtyse Palangoje. Šį kartą ulonai buvo priekyje (iškarpa), LCVA, f.933, ap. 1, b. 781, l. 14.

tapo 700 m distancijos rungtį laimėjusi raitelė Ada Balutytė, diplomato Broniaus Balučio dukra.

Paskutinės kariuomenės jojimo varžybos įvyko prieš pat pirmąją sovietinę okupaciją – 1940 m. birželio 9 d. naujame Kauno hipodrome. Varžybose, be kariškių, dalyvavo šauliai ir keli civiliai raiteliai. Varžybos sutraukė neregėtą skaičių žiūrovų – daugiau kaip 10 tūkst. žmonių.

Daugybė pavienių entuziastų reikšmingai prisidėjo prie žirgų sporto vystymo. Vienas jų – 1908 m. Anykščių rajone gimęs Jonas Kukta – jojimo treneris, sporto organizatorius ir Lietuvos kariuomenės karininkas, žirgų sporto teisėjas ir maršrutų dizaineris. 1932–1940 m. J. Kukta tarnavo Antrajame ulonų Lietuvos didžiosios kunigaikštienės Birutės pulke Alytuje. 1936 m. kaip Krašto apsaugos ministerijos stipendininkas baigė Somiūro (Saumur, Prancūzija) kavalерijos mokyklą. Grįžęs į Lietuvą kartu su kitais karininkais Kaune organizavo jojimo varžybas, dalyvavo jose ir pats: 1938 m. pirmojoje Lietuvos tautinėje olimpiadoje iškovojo bronzą medžioklinio jojimo rungtyje, 1939 m. Palangoje, Kariuomenės taurės varžybose, be baudos taškų įveikęs 140 cm aukštį, laimėjo vieną iš konkūrų. Po Antrojo pasaulinio karo J. Kukta kelis dešimtmečius dirbo Kauno jojimo sporto mokyklos treneriu, išugdė kelias jojimų kartas.

Anykščiuose Vincas Natkevičius eidamas agronomo pareigas rudens ir žiemos vakarais skaitė ūkininkams paskaitas, prie mokyklų organizavo jaunųjų ūkininkų būrelius, rūpinosi kilnojamąja biblioteka. Su žmona Joana aktyviai įsitraukė į vietos kultūrinį gyvenimą, jautė ypatingą aistrą žirgams.

Nuo pirmųjų jojimo varžybų 1919 m. iki paskutinių 1940 m. Lietuvos sporto istorijoje pasižymėjo gražus būrys atskirų rungčių nugalėtojų, iš kurių paminėtini vyr. ltn. Antanas Andriūnas ir kpt. Izidorius Andriūnas, j. ltn. Vladas Garbenis, ltn. Aleksandras Kazakevičius, vyr. ltn. Jonas Kukta, j. ltn. Vincas Padegimas, j. ltn. Vladas Smieliauskas, ltn. Ignas Ugianskas ir kiti. Iš civilių buvo gerai žinomi raiteliai agronomas V. Natkevičius, L. Pavilčiūtė ir O. Stankūnaitė.

Sovietų Sąjungai 1940 m. birželio 15 d. okupavus Lietuvą nebeliko Lietuvos kavalерijos, Lietuvos žirginio sporto sąjungos, buvo sunaikintas ir žirgų sportas. Nors okupanto represijos ypač skaudžiai palietė kariuomenę, Lietuvoje išliko patyrusių specialistų, o visuomenėje – palankus požiūris į

žirgų sportą. Po J. Stalino mirties šiek tiek sušvelnėjus režimui, keli entuziastai laisvalaikio pradėjo jodinėti. Žirgų sporto atkūrimo iniciatorius ir pradininkas K. Načajus, 1955 rugpjūčio mėnesį Lietuvos žemės ūkio akademijos ūkio direktoriui A. Antanaičiui leidus naudotis 2 žirgais, pasidaręs kelias kliūtis ir pataisęs senus balnus, pradėjo treniruotis. Aplinkybės buvo palankios: žirgų sporto, kaip olimpinės sporto šakos, visos 3 rungtys buvo įtrauktos į pirmosios SSRS tautų spartakiados programą.

Sporto vadovai nutarė įkurti jojimo mokyklą, o pirmojoje Lietuvos spartakiadoje surengti jojimo varžybas. Pirmosios pokario varžybos – 1 m aukščio konkūras ir lenktynės stebint tūkstantinei miniai įvyko 1955 m. spalio 16 d. Kaune, prie „Inkaro“ fabriko. Respublikinis kūno kultūros ir sporto komitetas nupirko kelis sportinius žirgus ir nuo 1955 m. lapkričio 1 d. pradėjo veikti Kauno jojimo sporto mokykla (direktorius L. Mikuckas, treneriai – kavalerijos veteranai K. Načajus ir B. Rušas, tarp sportininkų I. Bašinskaitė, J. Butkus, G. Jocius, A. Juodžbalis, A. Vaitkevičius ir kt.; prisijungę buvę kavaleristai – išjodinėtojas L. Navickas ir V. Zarauskas).

1957 m. įkurta Vilniaus jojimo sporto mokykla, Lietuvos jojimo federacija. 1956 m. Kaune įvyko pirmasis oficialus Lietuvos SSR čempionatas (išjodinėjimo, konkūro ir trikovės rungtys). Maskvoje SSRS tautų spartakiados II grupės trikovės varžybose Lietuvos komanda ir individualiai A. Juodžbalis užėmė 3 vietą. L. Navicko Didžiojo prizo varžyboms parengta kumelė Sirena 11 kartų tapo Lietuvos čempione. 1964 m. Kaune įvyko pirmos tarptautinės konkūro varžybos (iki 1989 m. jų surengta 19). 1965 m. pradėtos rengti „Nemuno“ draugijos žaidynės ir čempionatai. 1967 m. SSRS tautų spartakiadoje Lietuvos trikovės rinktinė (A. Sinevičius, V. Bučys, A. Butkus ir J. Butkus) pelnė bronzos medalį. Nuo 1965 m. pradėta dalyvauti socialistinių šalių varžybose (dažniausiai jojimo klubų kvietimu). 1973 m. Lietuvos jaunimo konkūro rinktinė (V. Šleivis, P. Balandis, G. Pikūnas) tapo SSRS čempione, o kitais metais R. Žibaitis su žirgu Teletaipu Europos trikovės jaunių čempionate individualiai užėmė 4 vietą, su SSRS rinktine pelnė bronzos medalį.

1980 m. Lietuvoje buvo apie 500 raitelių, 350 sportinių žirgų, dirbo 33 treneriai.

1970–1990 m. žirgų sportui daug nusipelnė konkūro vyriausiasis treneris A. Vaitkevičius ir šiuolaikines jojimo bazines įrengęs Lietuvos jojimo

federacijos pirmininkas V. Rupas. Žymesnieji sportininkai, SSRS čempionai ir prizininkai: Z. Šarka, R. Udrakis, E. Klimovas, L. Skėrys, V. Civinskas (jaunesnysis), R. Babrauskas (konkūras), L. Navickas, R. Sidabraitė (Sarbonienė), S. Snarskienė (dailusis jojimas), A. Žvirblis (trikovė). 1983 m. ir 1985 m. Z. Šarka ir E. Klimovas dalyvavo (su SSRS rinktine) Europos konkūro čempionate, 1986 m. Z. Šarka – pasaulio konkūro čempionate. 1986 m. R. Udrakis (su žirgu Dekoracija) laimėjo Europos jaunimo konkūro čempionato bronzos medalį, V. Civinskas (jaunesnysis; su žirgu Fascidu) – greičio konkūrą. Pasaulio taurės Vakarų Europos lygos (stipriausios pasaulio lygos) atrankos varžybose 1987 m. R. Udrakis (su žirgu Dekoracija) užėmė 8 vietą, Z. Šarka – 11 vietą tarp 50 geriausių Vakarų Europos profesionalų.

1989 m. Tarptautinė žirgų sporto federacija įkūrė konkūro Pasaulio taurės atrankinę Vidurio Europos lygą (angl. *Central European League*, CEL), apimančią visas buvusias socialistines šalis. Jos pirmosios varžybos – CSI-W (CSI – tarptautinės konkūro varžybos, W – Pasaulio taurės atrankos varžybos) – įvyko Raseiniuose.

1989 m. atkurta Lietuvos žirginio sporto sąjunga, 1992 m. ji tapo Tarptautinės žirgų sporto federacijos nare.

2011 m. Lietuvos žirginio sporto sąjungos pavadinimas buvo pakeistas į Lietuvos žirginio sporto federaciją. Ji tapo nuo 1989 m. veikusios LŽSS teisių ir pareigų perėmėja ir tradicijų tęsėja.

Populiariausia žirgų sporto rungtis – konkūras (pranc. *concours*; angl. *jumping*) – kliūtinis jojimas griunamų 6–17 kliūčių maršrute (parkūre). Kiekvienas dalyvis startuoja atskirai. Taisyklių pažeidimai vertinami baudos taškais arba baudos sekundėmis. Runtyniaujama aptvertoje smėlio arba žolės aikštėje.

Aukščiausiojo lygio varžybose kliūčių aukštis gali būti iki 160 cm, plotis – iki 200 cm; aukštesnės negu 170 cm kliūtys naudojamos tik šuolio galimumo rungtyje. Praeityje buvo mėgstama siekti šuolio į aukštį ir tolį rekordų.

Dailiojo jojimo įgūdžių įgyjama išjodinėjimu – žirgo fizinių ir psichinių savybių lavinimu sistemingomis treniruotėmis. Pagrindinis išjodinėjimas būtinas bet kurioje rungtyje, dailiojo jojimo rungtyje dalyvaujantiems žirgams privaloma vadinamoji aukštoji jojimo mokykla – jie atlieka pačius

sudėtingiausius judesius (suktukas, pasažus ir kt., įvairius jų derinius). Sunkiausia dailiojo jojimo rungtis – Didžiojo prizo (*Grand Prix*) varžybos. Pagrindinė čempionatų rungtis – laisvoji programa pagal Didžiojo prizo varžybų reikalavimus. Atliekama su muzika. Varžybos vyksta 60 × 20 m dydžio smėlio aikštėje, aptvetoje 30 cm aukščio tvorele. Vertinama balais.

Trikovę sudaro pagrindinis išjodinėjimo testas (be vadinamosios aukštosios jojimo mokyklos), laukų jojimas ir konkūras (kliūčių aukštis iki 120 cm). Laukų jojimas vyksta raižytoje vietovėje įveikiant negriaunamas 120 cm aukščio kliūtis; yra kliūčių, įrengtų sekliame vandenyje. Priklausomai nuo varžybų sunkumo klasės, šuolių skaičius gali būti 32–45, nuotolis – 4160–7410 m, reikalaujamas jojimo greitis 520–570 m/min. Vertinama baudos taškais.

Reiningas – Jungtinių Amerikos Valstijų kaubojiško vesterno stiliaus išjodinėjimo varžybos apskrityje smėlio arenoje. Jojama Amerikos ketvirtmylių veislės (angl. *quarter horse*) žirgais, jų atliekamų žaibiškų sukinių neatlaikytų jokios kitos veislės žirgų kojų sausgyslės. Vertinama balais. Vyksta pasaulio čempionatai.

Ištvermės jojimas – ilgų nuotolių jojimas per vieną dieną (kontrolės punktuose atliekama veterinarinė patikra). Klasikinis nuotolis – 160 km (100 mylių); jojama 80 km ir trumpesni nuotoliai. Žirgų būklė tikrinama prieš startą, trasoje ir finiše. Laimi raitelis, pirmas finišavęs ir po finišo perėjęs veterinarinę patikrą. Laimėtojų vidutinis greitis – 17–20 km/h; geriausių rezultatų pasiekia ištvermingieji arabų veislės žirgai.

Važiavimą kinkiniais sudaro važiavimas manieže, lauko kliūtys ir aikštėje įrengtas kliūčių maršrutas. Vyksta keturkinkių, dvikinkių ir vienkinkių varžybos, jų pasaulio ir žemynų čempionatai. Vertinama baudos taškais.

Voltižiravimas – gimnastika ant ratu bėgančio žirgo, pabalnoto specialiu balnu su rankenomis. Dažniausiai rungtyniauja buvę gimnastai.

Pagrindinė Lietuvos žirginio sporto federacijos rėmėja – tarptautinė investicinė VMG grupė, vienijanti 25 įmones, kuriose dirba apie 5000 darbuotojų. Jos produkcija eksportuojama į daugiau kaip 40 pasaulio šalių.

Lietuvoje 2013 m. buvo apie 200 žirgų sporto klubų (iš jų 36 priklausė Lietuvos žirginio sporto federacijai), apie 800 sportinių žirgų, 10 etatinių trenerių. Vyksta populiarūs Lietuvos uždarų patalpų žiemos konkūrų ir išjodinėjimo čempionatai (nuo 1970 m.), Premjero taurės konkūrų varžybos

Marijampolėje (nuo 1995 m.), Prezidento taurės konkūrų varžybos Kaune (nuo 2001 m. kasmet rugsėjo mėnesį).

Lietuvos žirginio sporto federacija (LŽSF) 2023 m. sausio 12 d. minėjo neeilinę sukaktį – jai sukako 90 metų. Šios sukakties proga asmenims, reikšmingai prisidėjusiems prie žirgų sporto plėtros, LŽSF įteikė apdovanojimus už viso gyvenimo nuopelnus. Tradiciškai už aukščiausius 2022 m. pasiekimus reitingų lentelėje taip pat pagerbti raiteliai ir jų treneriai.

Pastaraisiais metais žirgų sportas išgyvena renesansą. Tai liudija vis geresni raitelių rezultatai, pasiekti įvairiose šio sporto rungtyse, ir aktyvi LŽSF veikla. 2023 m. sausio mėnesį per 90-mečio sukakties šventę Lietuvos žirginio sporto federacijos prezidentas Sigitas Paulauskas džiaugėsi įspūdingais pastarųjų metų pasiekimais: „Šie metai buvo įsimintini tuo, kad trys šalies raiteliai – Aistis Vitkauskas, Justina Vanagaitė ir Andrius Petrovas – atstovavo Lietuvai pasaulio čempionate. Buvo suburtos vaikų ir suaugusiųjų grupių konkūrų komandos. Europos vaikų konkūrų ir dailiojo jojimo čempionatuose turėjome savo atstovus. O metus pabaigėme su rekordine 51-a Justinos Vanagaitės pozicija pasaulio dailiojo jojimo raitelių reitinge ir kelialapiu į Pasaulio taurės finalą, vyksiantį 2023 m. balandį Omahoje, Nebraskoje, JAV.“

Federacijos prezidento S. Paulausko įsitikinimu, gerėjantys rezultatai leidžia tikėtis, kad Lietuvos raiteliai artimiausiu metu pakovos dėl aukštesnių pozicijų Europos ir pasaulio čempionatuose, o sėkmės atveju – ir dėl teisės dalyvauti olimpinėse žaidynėse.

Renginyje apdovanoti ir pagerbti visų penkių jojimo rungčių 2022 m. lyderiai ir jų treneriai, paminėti iškiliausi istoriniai LŽSF pasiekimai, apdovanoti reikšmingai prie šio sporto plėtros Lietuvoje prisidėję sportininkai. Už viso gyvenimo nuopelnus žirgų sportui pagerbti nusipelnę treneriai ir aukštus laimėjimus iškovoję raiteliai: Vincas Civinskas, Zigmantas Šarka, Raimundas Udrakis, Rimantas Babrauskas, Laimondas Skėrys, Antanas Vaitkevičius, Viktoras Urbonas, Judra Kašarina, Laima Šilalienė, Rūta Sabonienė, Svetlana Snarskienė, Tatjana Plotnikova, Alfredas Žvirblis ir Vytautas Martinavičius.

Už geriausius 2022 m. rezultatus apdovanoti visų penkių jojimo rungčių lyderiai. Už geriausius važiavimo kinkiniais rezultatus apdovanota Augustė Railaitė.

Ištvermės jojimo geriausia suaugusiųjų grupės raitelė pripažinta Alisija Zabavska-Rogers, jaunimo grupės – Jogailė Develytė, vaikų grupės – Margarita Babič, o kinkinių ištvermės kategorijoje – Vidas Kūlokas.

Suaugusiųjų grupės geriausio šalies raitelio titulas 2022 m. atiteko Andriui Petrovui, jaunimo grupės – Evitai Vismerytei, jaunių grupės – Ignui Makarauskui, vaikų grupės – Trojui Rimkevičiui. Konkūro rungties ponių klasės žirgų geriausiu raiteliu pripažintas Dominykas Grumskas. Pirmosios reitingų pozicijomis konkūro mėgėjų grupėje dalijosi Jūratė Cvinskaitė, Laima König ir Ona Jasinskaitė.

Dailiojo jojimo suaugusiųjų grupės geriausios raitelės apdovanojimą pelnė Justina Vanagaitė, jaunimo ir jaunių grupės – Barbora Jakilaitė, jaunučių grupės – Orinta Klimavičiūtė, vaikų grupės – Lugnė Liubomirskaitė. Dailiojo jojimo ponių klasės žirgais laureatė – Rinel Libman. Pirmosios reitingų pozicijos dailiojo jojimo mėgėjų klasėje priklauso Monikai Juknevičiūtei, Karolinai Repšaitėi, Godai Kujalytei. Geriausiu trikovės jojimo suaugusiųjų grupės raiteliu pripažintas Aistis Vitkauskas.

Įvertintas ir būrys trenerių, ugdyusių žirgų sporto talentus. Už nuoširdų darbą ir geriausių 2022 m. sportininkų rengimą apdovanoti: Almutis Raila, Ugnė Zalieckienė, Jūratė Repšienė, Silva Malinauskienė, Evita Vismerytė, Aleksejus Timofejevas, Andrius Petrovas, Vincas Civinskas, Elena Railienė, Rimantas Babrauskas, Svetlana Snarskienė, Justina Vanagaitė, Karolina Repšaitė, Daiva Gudžiūnaitė, Loretą Augaitytė, Daiva Čelkūnienė.

Per 20 metų Lietuvoje žirgynų infrastruktūra labai pasikeitė, naujų žirgynų kiekvienais metais daugėja – atsiranda modernių ir tikrai aukštos klasės žirgynų įvairiose Lietuvos dalyse (Alytaus, Kauno, Lazdijų Vilniaus, Klaipėdos ir kitų rajonų savivaldybėse). Žirgų sporto entuziastams šalyje esamos infrastruktūros šiandien nepakanka. Skaičiuojama, kad šiuo metu Lietuvoje yra 16 tūkst. žirgų, iš jų 10 tūkst. – sportiniai žirgai. Šiuo metu su maniežais ir lauko aikštėmis yra tik apie 15–20 veikiančių bazių, tinkančių profesionaliam žirgų sportui. Lietuvoje veikia 46 Lietuvos žirginio sporto federacijai priklausantys jojimo sporto klubai.

Puoselėdamas istorines tradicijas, gerbdamas pirmievių nuopelnus, šiuolaikinis žirgų sportas, nors ir yra brangus, nes geriausi žirgai kainuoja nepigiai, Lietuvoje nesivysto šuoliais, bet nuosekliai žingine solidžiai eina pirmyn.

Gražios tradicijos tęsiamos.

82. Kvietimai judėti

Žmonės sėdi ir sėdi. Maigo telefonus ir žiūri televizorių. Dar kemša traškučius ir bulvytes, užsigerdami alučiu.

Jie užmiršta sportą, judesio naudą. Jų sąnariai kremzlėja, kūnai kalkėja, jie sukembsta, ima guostis sveikata. Ima gailiai skųstis įvairiausiais negalavimais, vaikšto pas gydytojus ir ryja išrašytas tabletes. Saujas tvarių (jų nuomone) tablečių.

Kaip juos pajudinti iš pavojingos būsenos? Kaip paskatinti sportuoti jaunimą? Pasirodo, yra tam tinkamų priemonių.

Vienas didžiausių pastarojo dešimtmečio mūsų šalies fizinio aktyvumo lėmėjų – Vlados Musvydaitės-Vilčiauskės sumanytas projektas „Walk15“. Tai 2019 m. Lietuvoje sukurta įvairaus amžiaus gyventojus ir organizacijas visame pasaulyje tvariai judėti skatinanti platforma. Mobilioji programėlė „#walk15“ vartotojams suteikia žingsnių iššūkių, žingsnių piniginės ir pažintinių trasų funkcionalumus. Taip vartotojai motyvuojami ugdyti pozityvius kasdieninius judėjimo įpročius. Įmonėms ir organizacijoms visame pasaulyje programėlė ir jos siūlomas žingsnių iššūkių funkcionalumas tapo įrankiu įtraukti ir motyvuoti savo darbuotojus daugiau judėti, rūpintis savimi ir savo aplinka. Vien Lietuvoje per 3 metus programėlė suvienijo daugiau kaip 550 tūkst. vartotojų, kasdien dalyvaujančių žingsnių iššūkiuose ir apsiperkančių už savo surinktus žingsnius. 2023 m. ši platforma veikė 25 kalbomis. Programėlė kaip motyvaciniu ir edukaciniu įrankiu naudojasi ne tik tarptautinės įmonės, bet ir tokios organizacijos kaip didžiausia sporto lyga Europoje – Eurolyga.

Motyvuodama įvairias amžiaus grupes ir organizacijas, platformos komanda įgyvendino ir ne vieną visos šalies ir Europos mastu reikšmingą ir išskirtinį projektą.

„Nacionalinis judumo iššūkis“ – iniciatyva, kuria kartu su Lietuvos Respublikos Prezidentu šalies miestai, miesteliai, bendrojo ugdymo mokyklos, aukštosios mokyklos, bendruomenės, pasaulio lietuvių bendruomenės, organizacijos yra kviečiamos susiburti ir atstovauti savo bendruomenei žingsniais. Taip diegiaamos visuomenės sveikatingumo ir darnaus judumo vertybės. Kasmet ši iniciatyva prasideda Europos judumo savaitę ir trunka 2 mėnesius.

„Nacionalinis judumo iššūkis“ įtraukia rekordinį skaičių dalyvių – daugiau kaip 100 tūkst. Lietuvos gyventojų. Dalyvauja 100 proc. šalies miestų, miestelių, aukštųjų mokyklų, 85 proc. bendrojo ugdymo mokyklų, daugiau kaip 1 200 organizacijų, panašiai tiek bendruomenių ir pasaulio lietuvių bendruomenių.

„Mokyklos eina“ – mokyklinio amžiaus vaikų mažo fizinio aktyvumo problemą sprendžiantis projektas, į kurį taip pat įsitraukė rekordinis skaičius dalyvių. Žingsniuoti pradėjo beveik 90 proc. šalies bendrojo ugdymo mokyklų. Einama pagal pažintinius mokyklų maršrutus, dalyvaujama sveikatingumo pamokose. Projekto metu programėle naudodamiesi eina daugiau kaip 50 tūkst. dalyvių ir įveikia atstumą, lygų 280 kelionių aplink Žemę.

Ėjimo varžybos – kasmet daugiau kaip 35 tūkst. įvairaus amžiaus gyventojų ir augintinių įtraukiantys ėjimo renginiai, skatinantys visos šeimos aktyvumą, darnaus judumo ir tvarumo įpročius. Išskirtinė „Walk15“ komandos organizuojamų renginių savybė – finišavus galimybė pirkti vien už žingsnius.

Kasmet renginiai kviečia atrasti vis kitus šalies miestus. Renginio dalyviai gali apsipirkti už žingsnius ir atrasti pažintinį, įgarsintą maršrutą programėlėje „#walk15“.

83. Judėti kviečiami ir kiti

Projekto „Judam“ tikslas – mažinti nesimokančių, nedirbančių, 15–29 metų amžiaus jaunuolių skaičių, įgyvendinant intervencijos ir aktyvumo skatinimo priemones, atsižvelgiant į jaunų žmonių poreikius ir galimybes.

Ėjimui daug inventoriaus nereikia, nereikia nei sporto salių, nei stadionų. Eiti gali kiekvienas.

2019 m. kovo mėnesį – 2023 m. birželio mėnesį projekte „Judam“ dalyvavo daugiau nei 1 500 jaunų žmonių. Iš jų daugiau kaip 500 gavo darbo, tolesnio mokymosi, pameistrystės ar stažuotės pasiūlymą arba pradėjo dirbti.

Paslaugos buvo teikiamos jaunimui, kuris nedirba, nesimoko, neatlieka praktikos, nedalyvauja mokymuose ir nėra registruotas teritoriniuose Užimtumo tarnybos skyriuose. Įgyvendinant projektą buvo siekiama padėti

pažinti save, įsitraukti į visuomenės gyvenimą, gauti įvairių sričių specialistų paslaugas. Jauni žmonės buvo palydimi į įvairias įstaigas, užmegztas svarbus darbuotojų ir jaunuolių tarpusavio pasitikėjimo ryšys.

Ypatingas dėmesys šiame projekte skirtas jaunuoliams iš sunkumų patiriančių šeimų, turintiems problemų su teisėsauga ar išėjusiems iš įkalinimo įstaigų, augantiems globos namuose arba jau palikusiems globos įstaigą, patiriantiems pajamų ir kitus nepriteklus.

Ir tai jau yra gerai.

84. O Rūta Meilutytė sau plaukia, ir viskas

Aukšto meistriškumo sportą pastarąjį dešimtmetį sudrebino ir vienu didžiausių laimėjimų laikomas Lietuvos auksine žuvele pramintos Rūtos Meilutytės grįžimas į profesionalų sportą. Net penkis kartus geriausia Lietuvos sportininkė pripažinta atletė 2019 m. buvo paskelbusi, kad baigia sportinę karjerą, tačiau 2021 m. ji grįžo su trenksmu ir įrodė, kad viskas, kas neįmanoma, yra įmanoma. R. Meilutytė – ne tik pirmoji plaukikė, laimėjusi plaukimo rungties olimpinį medalį, Lietuvai atgavus nepriklausomybę, bet ir viena iš nedaugelio sportininkų, sugebėjusių po pertraukos sugrįžti į profesionalų sportą ir garbingai atstovauti gimtinei ir skinti svarbiausius Europos ir viso pasaulio titulus. Ši sportininkė – mūsų šalies atspindys ir geležinės valios, motyvuojančios, mokačios nepasiduoti ir ugdančios patriotizmą, įsikūnijimas. Ji įrodė, kad net ir po aukšto meistriškumo sportininkui sunkių laikotarpių įmanoma grįžti ir siekti aukštumų.

Rūta Meilutytė keitė, keičia ir tikėkimės, kad savo asmeniniu pavyzdžiu keis Lietuvos sportą ateityje.

2012 m. Londono olimpinėse žaidynėse plaukikės iškovotas olimpinis aukso medalis buvo įkvepiančios istorijos, kurią vis dar tebekuria ir pati sportininkė, pradžia. Akivaizdu, kad šią istoriją Lietuvoje itin išpopuliarėjusios plaukimo sporto šakos atstovai, įkvėpti Rūtos Meilutytės, tęsia ir toliau. Jos pergalės šalyje sukėlė plaukimo baseinų statybos bumą.

Jos karjera kaip pasaka. Rūta Meilutytė (g. 1997 m. kovo 19 d. Kaune) – plaukikė, geriausia 2012 m. Lietuvos sportininkė, Europos olimpinį komitetų asociacijos (EOC) išrinkta geriausia 2012 m. jaunąja Europos

sportininke. Iki 2010 m. mokėsi Kauno Milikonijų vidurinėje mokykloje, 2010–2016 m. gyveno Plimute (Plymouth, Jungtinė Karalystė), mokėsi Plimuto kolegijoje.

Rūta Meilutytė – Lietuvos plaukimo 25 m baseine 4 × 50 m laisvuju stiliumi čempionė (2009 m.). Europos olimpiniam jaunimo festivalyje (2011 m.) pelnė plaukimo 100 m krūtine aukso medalį, 50 m plaukimo laisvuju stiliumi – sidabro medalį, 100 m plaukimo laisvuju stiliumi – bronzos medalį. Jungtinės Karalystės plaukimo 100 m krūtine čempionė (2012 m.).

Rūta Meilutytė – XXX olimpijų žaidynių (2012 m., Londonas, Jungtinė Karalystė) dalyvė ir prizininkė: 100 m plaukimo krūtine atrankos varžybose buvo greičiausia iš visų 46 dalyvių, pasiekė geriausią pasaulio sezono rezultatą (1 min 05,56 s) ir 1,74 s pagerino sau priklausantį Lietuvos rekordą; pusfinalyje užėmė 1 vietą (1 min 05,21 s) ir pagerino Europos rekordą; finale iškovojo olimpinį aukso medalį (1 min 05,47 s). Jauniausia olimpinė 100 m plaukimo krūtine čempionė, pirmoji atkurtos nepriklausomos Lietuvos plaukikė, laimėjusi olimpinį medalį.

2012 m. pasaulio plaukimo taurės etape (25 m baseinas) Stokholme (Švedija) plaukdama 50 m (29,96 s) ir 100 m (1 min 05,02 s) krūtine R. Meilutytė pelnė aukso, 100 m kompleksiniu būdu (1 min 00,65 s) – bronzos medalį. 2012 m. pasaulio čempionate (25 m baseinas) Stambule (Turkija) vėl iškovojo du aukso medalius plaukdama 50 m (29,44 s) ir 100 m (1 min 03,52 s) krūtine (abu kartus pasiekė čempionato ir Europos rekordą) ir pelnė sidabro medalį plaukdama 100 m kompleksiniu būdu (58,79 s, Lietuvos rekordas).

Ir tada ji sustabdė sportinę veiklą. Lietuvai atsirado grėsmė prarasti aukščiausio lygio ir meistriškumo sportininę, iš kurios tikėtasi dar daugybės pergalių.

Tačiau 2023 m. Japonijoje vykusiame pasaulio plaukimo čempionate R. Meilutytė vėl plaukė beveik taip pat greitai kaip ir prieš dešimtmetį. 26 metų kaunietės rezultatai antakius kilstelėti privertė ir Genadijų Sokolovą – plaukimo ekspertą iš Lietuvos: „Prisipažinsiu, kad tokių puikių rezultatų aš nesitikėjau. Tai – tiesiog fantastinis pasiekimas, ypač turint omenyje tai, kokią pertrauką profesionaliame sporte buvo padariusi Rūta“, – neslėpė G.

Sokolovas, daugiau nei 20 metų Kolorado Springse gyvenantis ir dirbantis sporto mokslininkas, kuris įdėmiai seka ir gimtosios Lietuvos plaukikų pasirodymus, dažnai konsultuoja ir lietuvius.

2018 m. G. Sokolovas testavo Rūtą Meilutytę ir nustatė, kad jos plaukimo technika itin prasta. Netrukus plaukikė nusprendė paskelbti apie karjeros pabaigą. Vėliau, 2021-ųjų pabaigoje, ji nusprendė grįžti į profesionalų plaukimą ir pasiekė aukščiausio lygio rezultatus. 2023 m. liepos 25 d. vakarą pasaulio čempionate Fukuokoje 100 m krūtine plaukimo rungties finale R. Meilutytė nuotolį įveikė per 1 min 04,62 s ir iškovojo aukso medalį. Greičiau plaukusi ji buvo tik prieš dešimtmetį Barselonoje, kai pasiekė pasaulio rekordą ir taip pat pasidabino šios rungties aukso medaliu²². G. Sokolovas nėra girdėjęs panašaus atvejo, kai plaukikė ar plaukikas staiga ima stebinti beveik pačiais geriausiais savo rezultatais po dešimtmečio pertraukos, nes tokių analogų istorijoje turbūt nelabai ir yra. Aišku, kad R. Meilutytė – unikali sportininkė, turinti labai daug jėgos. Rūta įvaldė kitokią plaukimo techniką, bet pati tai vis dar vadina senos ir naujos technikos *miksiu*. Ji tebeturi senų įgūdžių, bet įgijo ir naujų. G. Sokolovas tobulino ir plaukikės starto bei posūkių techniką ir nustatė, kad Rūtos plaukimo technika tapo daug geresnė, nei buvo 2014 m. ar 2016 m.

Dirbdama su treneriu britu Johnu Ruddu 2012 m. Londono olimpinėse žaidynėse auksą R. Meilutytė laimėjo, nes buvo labai jauna, jos aerobinis darbingumas buvo geras, tuo metu net ir jos technika buvo palyginti nebloga. Bet vėliau ji pradėjo plaukti pasitelkdama jėgą, o kuo daugiau tai daroma, tuo labiau sportininkas pradeda „draskyti“ vandenį. Nors jėgos turi daug, bet nesugeba patraukti savęs į priekį, todėl padidinti greičio nepavyksta. Po naujų treniruočių Melburne R. Meilutytė pagerino 50 m plaukimo krūtine pasaulio rekordą. Ji visus tikrai labai nustebino, tačiau naujas treneris Tadas Duškinas ir pati Rūta žino, ko jai reikia.

Ji treniravosi vieną kartą per dieną – maždaug 4–5 kartus per savaitę. Ir pagerino pasaulio rekordą! Tai neįtikėtinas stebuklas, niekas netikėjo, kad tai įmanoma. Užsienio treneriai, amerikiečiai – niekas netikėjo.

²² Apie R. Meilutytės fenomeną ir dar neišsekusį jos potencialą, kintančius plaukimo niuansus pasakojame pagal kelis fragmentus iš interneto portalo „Delfi“ žurnalisto Lauryno Butkausko 2023 m. liepos 27 d. pokalbio su Genadijumi Sokolovu.

Rūta – stipri fiziškai, todėl dabar svarbiausia, kad nesugadintų tos technikos, kurią jau įvaldė, ir reguliariai eitų į baseiną.

Plaukimo krūtine technika yra labai subtili. Kai vanduo rankomis „draskomas“ į šalis visa jėga, greitai plaukti nepavyksta, nes į šalis vandens stumti nereikia – vandenį reikia stumti link pėdų, reikia traukti save. Sportininkai, kurie dirba daug ir intensyviai, tai pamiršta – pamažu ima tolti nuo technikos. Ir Rūta Rio de Žaneiro olimpinių žaidynių finale nuotolį įveikė vos per 1 min 07,32 s.

Plaukiko karjeros viršūnė – treniruočių ir biologinio brendimo rezultatas, tačiau labai daug kas priklauso nuo treniravimosi. Gabų vaiką galima labai anksti parengti sprintui ir jis plauks labai gerai. Bet dažniausiai tokių krūvių išlaikyti nepavyksta, prapuola motyvacija – taip buvo atsitikę ir Rūtai. Ji nebenorėjo plaukti. Tačiau ji sugrįžo, nes rado tam jėgų, gal ir pati nesitikėdama, kad vėl galės pasiekti tokį aukštą lygį. Dabar kuo trumpesnis nuotolis, tuo jai geriau sekasi. Jos galimybės nėra išsekusios – nors dabar treniruojasi daug mažiau, nei tai darydavo su treneriu J. Ruddu, bet rezultatai yra beveik tokie patys kaip prieš dešimtmetį, o 25 m baseine – netgi geresni.

O tai nuostabi ne vien tik sėkmės, bet po pertraukos pakartotos sėkmės istorija.

LIETUVOS SĖKMĖS

Sudarė:

Alfonsas Eidintas, Luras Bielinis, Ginas Dabašinskas,
Gediminas Kašėta, Arūnas Augustinaitis

Redagavo:

Audra Ivanauskienė, Jurgita Kelpšienė,
Jolanta Laurinaitienė, Gita Kazlauskaitė

Maketavo

Tomas Rastenis

2024 01 25. Tiražas 400 egz.

Išleido Lietuvos Respublikos Seimo kanceliarija
Gedimino pr. 53, LT-01109 Vilnius

Spausdino UAB „Petro ofsetas“
Naujoji Rionų g. 25C, LT-03153 Vilnius

Ši knyga nėra visų pačių geriausių ir pačių sėkmingiausių istorijų rinkinys. Greičiau tai – iliustracija to, ką ne taip seniai padarė Lietuvos ministerijų ir joms pavaldžių įstaigų, agentūrų, verslo konfederacijų ir jų narių kolektyvai ar jų atstovai, išradėjai ir mokslininkai. Didžiūodamiesi jie nori Jums apie tai papasakoti. Tiesiog imti ir pristatyti visuomenei savo darbus – sėkmės istorijas arba pavienius pasiekimus, asmeninius ir kolektyvinius laimėjimus, kuriuos visų pirma jie patys laiko svarbiais, kurie, jų nuomone, veikia įvairių mūsų valstybės gyvenimo sričių pažangą, modernėjimą, nes tai jau turi ir turės nemažą reikšmę tolesniame mūsų visuomenės ir atskirų jos dalių, kad ir pačių mažiausių, gyvenime. Galų gale tai – žmonių pasakojimai apie savo darbą, kuris buvo jiems svarbus ir bus svarbus visai Lietuvai.

